

ISBN 978-974-8062-72-3

คู่มือ

การใช้สมุนไพรไทย-จีน

กรมการแพทย์แผนไทยและการแพทย์ทางเลือก
Department of Thai Traditional and Alternative Medicine

กรมพัฒนาการแพทย์แผนไทยและการแพทย์ทางเลือก
กระทรวงสาธารณสุข

คู่มือการใช้สมุนไพรไทย-จีน

กรมแพทย์แผนไทยและการแพทย์ทางเลือก

Department of Thai Traditional and Alternative Medicine

กรมพัฒนาการแพทย์แผนไทยและการแพทย์ทางเลือก

กระทรวงสาธารณสุข

พ.ศ. 2551

ISBN 978-974-8062-72-3

กรมการแพทย์แผนไทยและการแพทย์ทางเลือก
Department of Thai Traditional and Alternative Medicine

คู่มือการใช้สมุนไพรไทย-จีน

ที่ปรึกษา

นายแพทย์ลือชา วรรัตน์	อธิบดีกรมพัฒนาการแพทย์แผนไทยและการแพทย์ทางเลือก
นายแพทย์วิชัย โชควิวัฒน์	ผู้ทรงคุณวุฒิ
นายแพทย์สมยศ เจริญศักดิ์	ผู้ทรงคุณวุฒิ

บรรณาธิการ

เย็นจิตร์ เตชะดำรงสิน

คณะกรรมการ

ทัศนีย์ ฮาชาโนน	พเยาว์ เหมือนนวงษ์ญาติ	อภิญา เวชพงศา	รพีพล ภาโววาท
วิญญู เตชะวาณิชชัย	วุฒิ วุฒิธรรมเวช	สว่าง กอแสงเรือง	สมชาย จิรพินิจวงศ์
เบญจนิษฐ์ ภาพานิชย์	ยุพาวดี บุญชิต	รวินันท์ กุดทิง	

เจ้าของลิขสิทธิ์: กรมพัฒนาการแพทย์แผนไทยและการแพทย์ทางเลือก กระทรวงสาธารณสุข

ออกแบบ: เย็นจิตร์ เตชะดำรงสิน

ถ่ายภาพ: อาวุธ ราชสิทธิ์วรรณ อัครวิน นรินทร์ชัยรังษี

พิมพ์ครั้งที่ 1: มีนาคม 2551 จำนวน 1,000 เล่ม

พิมพ์ที่ : สำนักงานกิจการโรงพิมพ์ องค์การทหารผ่านศึกในพระบรมราชูปถัมภ์

2/9 ซอยกรุงเทพฯ-นนทบุรี 31 เขตบางซื่อ กรุงเทพมหานคร 10800

ข้อมูลทางบรรณานุกรมของหอสมุดแห่งชาติ

เย็นจิตร์ เตชะดำรงสิน (บรรณาธิการ)

คู่มือการใช้สมุนไพรไทย-จีน—กรุงเทพมหานคร:

สำนักงานกิจการโรงพิมพ์องค์การทหารผ่านศึกในพระบรมราชูปถัมภ์, 2551. 208 หน้า ภาพประกอบ

กรมพัฒนาการแพทย์แผนไทยและการแพทย์ทางเลือก

กระทรวงสาธารณสุข

ISBN 978-974-8062-72-3

ก

เนกาการแพทย์แผนไทยและการแพทย์ทางเลือก

คำนำ

ประเทศไทยและสาธารณรัฐประชาชนจีนตั้งอยู่ในภูมิภาคที่มีความหลากหลายทางชีวภาพของทรัพยากรพืชและสัตว์ และทรัพยากรพืชของทั้งสองประเทศมีจำนวนไม่น้อยที่เหมือนกัน ยังผลให้สมุนไพรไทยและจีนมีบางส่วนที่เหมือนกัน แต่มีชื่อเรียกไทยและจีนต่างกัน นอกจากนี้สาธารณรัฐประชาชนจีนยังเป็นแบบอย่างที่ดีประเทศหนึ่งของโลกที่มีการใช้สมุนไพรในการป้องกันและรักษาโรคต่าง ๆ ให้กับประชาชนจีนจำนวน 1,300 ล้านคนได้อย่างพอเพียงและมีประสิทธิภาพ มีการบันทึกการใช้สมุนไพรอย่างเป็นระบบมานานนับพันปี และมีแบบแผนในการใช้วิธีทางวิทยาศาสตร์มาสนับสนุนภูมิปัญญาดั้งเดิม โดยเป็นที่ยอมรับของนานาประเทศทั่วโลก

ประเทศไทยมีระบบการแพทย์แผนไทยเช่นกัน แต่ไม่มีการบันทึกอย่างเป็นระบบมากนัก การแพทย์และสมุนไพรทั้งของไทยและจีนที่ได้สืบทอดเป็นภูมิปัญญามาแต่โบราณกาล มีความลุ่มลึกสุขุมและละเอียดประณีตสอดคล้องกับวิถีชีวิตและวัฒนธรรมอันดีงามของคนไทยและคนจีนอย่างแนบแน่น เมื่อศึกษาในแนวลึกจะพบว่า การแพทย์ทั้งสองแผนต่างมีจุดเด่นของตัวเองและมีบางส่วนที่คล้ายคลึงกัน สามารถนำมาประยุกต์ใช้ให้เหมาะสม การพัฒนาทางการแพทย์ตามภูมิปัญญาจะต้องพัฒนาควบคู่ไปกับด้านเภสัชกรรม เพื่อให้การใช้ยาสมุนไพรเป็นไปอย่างถูกต้อง ปลอดภัย และมีประสิทธิผล จำเป็นต้องทราบบทวิธีแปรรูปตัวยาลให้มีคุณภาพและวิธีใช้สมุนไพรที่ถูกต้อง

กรมพัฒนาการแพทย์แผนไทยและการแพทย์ทางเลือก เป็นหน่วยงานในสังกัดกระทรวงสาธารณสุขที่รับผิดชอบการถ่ายทอดองค์ความรู้และเทคโนโลยีด้านการแพทย์แผนไทย การแพทย์ทางเลือกและสมุนไพร ได้ตระหนักถึงความจำเป็นของการรวบรวมข้อมูลการใช้สมุนไพรไทยและจีนเหล่านี้ไว้ใช้ประโยชน์ จึงได้จัดทำหนังสือ “คู่มือการใช้สมุนไพรไทย-จีน” ขึ้น โดยได้คัดเลือกสมุนไพรที่ยอมรับว่ามีประโยชน์ หาได้ง่ายในประเทศไทย และมีความสำคัญด้านเศรษฐกิจและการสาธารณสุข มีการใช้ทั้งสองประเทศจำนวน 50 ชนิดมารวบรวมไว้ ซึ่งมีเนื้อหาครอบคลุมทั้งด้านความรู้ทั่วไปและการใช้สมุนไพรเป็นรายชนิด เพื่อให้บุคลากรสาธารณสุขและผู้สนใจทั่วไปศึกษาและสามารถนำสมุนไพรดังกล่าวไปใช้ได้อย่างมั่นใจ มีเหตุผลและกว้างขวางยิ่งขึ้น

กรมพัฒนาการแพทย์แผนไทยและการแพทย์ทางเลือก ขอขอบคุณคณะทำงานทุกท่านที่มีความตั้งใจและความทุ่มเทเสียสละ ร่วมมือกันทำงานจนหนังสือเล่มนี้สำเร็จลุล่วงไปด้วยดี และหวังเป็น

คู่มือการใช้สมุนไพรไทย-จีน

๗

อย่างยิ่งว่า องค์ความรู้ด้านสมุนไพรไทย-จีนในหนังสือเล่มนี้จะมีส่วนช่วยสะท้อนให้เห็นการนำข้อดีของศาสตร์อื่นมาใช้ให้เกิดประโยชน์ เพื่อพัฒนาศาสตร์ของตนและเกิดความร่วมมือกัน มุ่งหวังให้ผลการรักษาโรคมะเร็งมีประสิทธิภาพเพิ่มขึ้น และสนับสนุนการพึ่งตนเองด้านสุขภาพของประเทศ

(นายแพทย์ลือชา วรรัตน์)

อธิบดีกรมพัฒนาการแพทย์แผนไทยและการแพทย์ทางเลือก

กรมการแพทย์แผนไทยและการแพทย์ทางเลือก
Department of Thai Traditional and Alternative Medicine

ก

นนาการแพทยแผนไทยและการแพทยทางเลือก

สารบัญ

	หน้า
คำนำ	ก
สารบัญ	ค
สารบัญภาพ	จ
ภาพสมุนไพรไทย-จีน	1
บทนำ	11
ความรู้ทั่วไปเกี่ยวกับสมุนไพร	13
การใช้ยาสมุนไพร	21
รสมของยาไทยและยาจีน	30
การเตรียมตัวยารวมใช้	34
การใช้สมุนไพรรายชนิด	44
- กระวาน : ด้วโค้ว (豆蔻 Doukou)	45
- กะเม็ง : ฮั่นเหลียนเฉ่า (旱莲草 Hanliancao)	48
- กานพลู : ดิงเซียง (丁香 Dingxiang)	51
- กิ่งหม่อน : ซังจื่อ (桑枝 Sangzhi)	55
- กิ่งอบเชยจีน : กุ้ยจื่อ (桂枝 Guizhi)	57
- เกสรบัวหลวง : เหลียนซู (莲须 Lianxu)	60
- โกลฐี่แมว : ตี้หวง (地黄 Dihuang)	62
- โกลฐี่เขมา : ซังจู่ (苍术 Cangzhu)	66
- โกลฐี่ฟ้าคำพา : ซิงเฮา (青蒿 Qinghao)	69
- โกลฐี่เซียง : ตังกุย (当归 Danggui)	72
- โกลฐี่น้ำเต้า : ต้าหวง (大黄 Dahuang)	76
- โกลฐี่สอ : ไป่จื่อ (白芷 Baizhi)	80
- โกลฐี่หัวบัว : ชวนซุยง (川芎 Chuanxiong)	83
- ชิง : เจียง (姜 Jiang)	86
- คนทีสอ : ม่านจิงจื่อ (蔓荆子 Manjingzi)	90
- เฉาก๊วย : เฉ่ากั่ว (草果 Caoguo)	93

คู่มือการใช้สมุนไพรไทย-จีน

ง

สารบัญ (ต่อ)

	หน้า
- ชะเอมเทศ : กั้นเฉ่า (甘草 Gancáo)	95
- ดอกคำฝอย : หงฮวา (红花 Honghua)	101
- ดีบัว : เหลียนจื่อซิน (莲子心 Lianzixin)	104
- ดีปลี : ปี่ป้อ (芫荽 Bibo)	106
- ต้นพิมเสน : ฮั่วเซียง (藿香 Huoxiang)	109
- ต้นสะระแหน่ : ป้อเหอ (薄荷 Bohe)	111
- บัวดำ : อุเหมย (乌梅 Wumei)	113
- ใบมะขามแขก : ฟานเซี่ยเยี่ย (番泻叶 Fanxieye)	116
- ใบหม่อน : ซังเยี่ย (桑叶 Sangye)	119
- เปลือกรากโบทัน : หมู่ตันผิ (牡丹皮 Mudanpi)	122
- เปลือกรากหม่อน : ซังไปผิ (桑白皮 Sangbaipi)	125
- โป่งรากสน : ฟู่หลิง (茯苓 Fuling)	128
- ผลพุดซ้อน : จื่อจื่อ (栀子 Zhizi)	130
- ผลเลี่ยน : ชวนเลี่ยนจื่อ (川楝子 Chuanlianzi)	133
- ผักคาวทอง : ยู่หวิซิงเฉ่า (鱼腥草 Yuxingcao)	136
- ผิวส้มจีน : เฉินผิ (陈皮 Chenpi)	139
- พุทราจีน : ต้าเฉ่า (大枣 Dazao)	142
- ฟักทะลายโจร : ชวนซินเหลี่ยน (穿心莲 Chuanxinlian)	144
- เมล็ดบัว : เหลียนจื่อ (莲子 Lianzi)	149
- เมล็ดฝอยทอง : ทุซื่อจื่อ (兔丝子 Tusizi)	151
- ราชดัด : ยาตันจื่อ (鸭胆子 Yadanzi)	154
- เร่วดง : ซาเหริน (砂仁 Sharen)	157
- ลูกจันทน์เทศ : โรว์ไต่วไค่ว (肉豆蔻 Roudoukou)	160
- ลูกเดือย : อี้เอี๋เหริน (薏苡仁 Yiyiren)	164
- เล็บมือนาง : ลื่อจวินจื่อ (使君子 Shijunzi)	167

จ

มนการแพทยแผนไทยและการแพทยทางเลือก

สารบัญ (ต่อ)

	หน้า
- วานพร้าว : เซียนเหมา (仙茅 Xianmao)	170
- วานน้ำ : จั้งซางผุ (藏菖蒲 Zangchangpu)	173
- สายน้ำผึ้ง : จินอินฮวา (金银花 Jinyinhua)	176
- สี่เสียด : เอ้อฉา (儿茶 Ercha)	179
- หญ้าคา : ไปเหมาเกิน (白茅根 BaiMaogen)	182
- หญ้าแห้วหมู : เซียงฟู (香附 Xiangfu)	185
- หมาก : ปิงหลาง (槟榔 Binglang)	189
- โทราเดอยโก : ฟู่จื่อ (附子 Fuzi)	192
- อบเชยจีน : โร่วก๊วย (肉桂 Rougui)	196

กรมการแพทย์แผนไทยและการแพทย์ทางเลือก
Department of Thai Traditional and Alternative Medicine

คู่มือการใช้สมุนไพรไทย-จีน

๖

สารบัญภาพ

	หน้า
1. กระวาน : ໂຕໄວໂຕ (Fructus Amomi Rotundus)	1, 45
2. กะเม็ง : ອັນເສື້ອນແຈ່ (Herba Ecliptae)	1, 48
3. กานพลู : ດິງເສື້ອ (Flos Caryophylli)	1, 51
4. กิ่งหม่อน : ສັງຈິ້ (Ramulus Mori)	1, 55
5. กิ่งอบเชยจีน : ກຸ້ຍຈິ້ (Ramulus Cinnamomi)	1, 57
6. เกสรบัวหลวง : ເສື້ອນສູ (Stamen Nelumbinis)	1, 60
7. โทຣຸ້ແມວ : ຕີ່ຫຼວງ (Radix Rehmanniae)	2, 62
8. โทຣຸ້ເຂມ : ສັງຈຸ້ (Rhizoma Atractylodis)	2, 66
9. โทຣຸ້ຈຸ້ລຳພາ : ສິງເອ (Herba Artemisiae Annuae)	2, 69
10. โทຣຸ້ເສື້ອ : ດັງກຸ້ຍ (Radix Angelicae Sinensis)	2, 72
11. โทຣຸ້ນ້ຳຕົ້ : ຕຳຫຼວງ (Radix et Rhizoma Rhei)	3, 76
12. โทຣຸ້ສອ : ໄປ່ຈິ້ (Radix Angelicae Dahuricae)	3, 80
13. โทຣຸ້ຫົວບັ້ : ສວນສຸ້ງ (Rhizoma Chuanxiong)	3, 83
14. ສິງ : ເສື້ອ (Rhizoma Zingiberis)	3, 86
15. ຄນທີ່ສອ : ມ່ານຈິງຈິ້ (Fructus Vitis)	3, 90
16. ເຈກັວ : ແຈກັວ (Fructus Tsaoko)	3, 93
17. ສະເອມເທ : ກັນແຈ່ (Radix Glycyrrhiza)	4, 95
18. ດອກຄຳຝອຍ : ຫຸງສວາ (Flos Carthami)	4, 101
19. ດີບັ້ : ເສື້ອນຈິ້ອຊິນ (Plumula Nelumbinis)	4, 104
20. ດີປີ : ປີ້ປິ້ (Fructus Piperis Longi)	4, 106
21. ດັນພິມເສນ : ອັວເສື້ອ (Herba Pogostemonis)	4, 109
22. ດັນສະຣະແທ : ປິ້ເທ (Herba Menthae)	5, 111
23. ບັ້ວຍດຳ : ອູເມຍ (Fructus Mume)	5, 113
24. ໂບມະຂາມແຂກ : ຟານເສື້ອເຍື້ (Folium Sennae)	5, 116
25. ໂບໝ່ອນ : ສັງເຍື້ (Folium Mori)	5, 119
26. ເປຣືອກກາໂມຕັນ : ໝູ່ດັນຟີ (Cortex Moutan)	5, 122

๗

นการแพทย์แผนไทยและการแพทย์ทางเลือก

สารบัญภาพ (ต่อ)

	หน้า
27. เปลือกกรากหม่อน : ซังไปผี (Cortex Mori)	5, 125
28. โปรงรากสน : ผุหูลิง (Poria)	6, 128
29. ผลพุดซ้อน : จี้อจื่อ (Fructus Gardeniae)	6, 130
30. ผลเลี่ยน : ชวนเลี่ยนจื่อ (Fructus Toosendan)	6, 133
31. ผักคาวทอง : ยหวิซิงเฒ่า (Herba Houttuyniae)	6, 136
32. ผิวส้มจีน : เฉินพี (Pericarpium Citri Reticulatae)	6, 139
33. พุทราจีน : ต้าเจ้า (Fructus Jujubae)	6, 142
34. ฟ้าทะลายโจร : ชวนซินเหลี่ยน (Herba Andrographitis)	7, 144
35. เมล็ดบัว : เหลี่ยนจื่อ (Semen Nelumbinis)	7, 149
36. เมล็ดฝอยทอง : พูซื่อจื่อ (Semen Cuscutae)	7, 151
37. ราชดัด : ยาท่านจื่อ (Fructus Bruceae)	7, 154
38. เร่วดง : ซาเหริน (Fructus Amomi)	7, 157
39. ลูกจันทน์เทศ : โร่วไต่วไค่ว (Semen Myristicae)	7, 160
40. ลูกเดือย : อี้เอ่เหริน (Semen Coicis)	8, 164
41. เล็บมือนาง : ลือจวินจื่อ (Fructus Quisqualis)	8, 167
42. ว่านพรวัว : เซียนเหมา (Rhizoma Curculiginis)	8, 170
43. ว่านน้ำ : จั้งซางผู (Rhizoma Acori Calami)	8, 173
44. สายน้ำผึ้ง : จินอินฮวา (Flos Lonicerae)	8, 176
45. ลีเลียด : เอ้อฉา (Catechu)	8, 179
46. หญ้าคา : ไปเหมาเกิน (Rhizoma Imperatae)	9, 182
47. หญ้าแห้วหมู : เซียงฟู (Rhizoma Cyperi)	9, 185
48. หมาก : ปิงหลาง (Semen Arecae)	9, 189
49. โหระเดือยไก่อ : ฟุจื่อ (Radix Aconiti Lateralis Preparata)	9, 192
50. อบเชยจีน : โร่วก๊วย (Cortex Cinnamomi)	9, 196

คู่มือการใช้สมุนไพรไทย-จีน

1

ภาพสมุนไพรไทย-จีน

กระวาน (Fructus Amomi Rotundus)

กะเม็ง (Herba Ecliptae)

กิ่งอบเชยจีน (Ramulus Cinnamomi)

กิ่งหม่อน (Ramulus Mori)

กานพลู (Flos Caryophylli)

เกสรบัวหลวง (Stamen Nelumbinis)

2

นทาการแพทยแผนไทยและการแพทยทางเลือก

โกฐชื้แมว (*Radix Rehmanniae*)

2 เซนติเมตร

โกฐเขมา (*Rhizoma Atractylodis*)

2 เซนติเมตร

ดังกุยเซ็น (*Radix Angelicae Sinensis*)

5 เซนติเมตร

โกฐเชียง หรือ ดังกุยเหวย (*Radix Angelicae Sinensis*)

2 เซนติเมตร

ดังกุยไถว (*Radix Angelicae Sinensis*)

2 เซนติเมตร

โกฐจุฬาลำพา (*Herba Artemisiae Annuae*)

3 เซนติเมตร

คู่มือการใช้สมุนไพรไทย-จีน

3

โกฐน้ำเต้า (Radix et Rhizoma Rhei)

โกฐสอ (Radix Angelicae Dahuricae)

โกฐหัวบัว (Rhizoma Chuanxiong)

ขิงแห้ง (Rhizoma Zingiberis)

คนทีสอ (Fructus Viticis)

เล้าก้วย (Fructus Tsaoko)

4

ธนาคารแพทย์แผนไทยและการแพทย์ทางเลือก

ชะเอมเทศ (Radix Glycyrrhizae)

ชะเอมเทศต้มน้ำผึ้ง (Radix Glycyrrhizae Preparata)

ดอกคำฝอย (Flos Carthami)

ดีบัว (Plumula Nelumbinis)

ดีปลี (Fructus Piperis Longi)

ต้นพิมเสน (Herba Pogostemonis)

คู่มือการใช้สมุนไพรไทย-จีน

5

ต้นสะระแหน่ (Herba Menthae)

บ๊วยดำ (Fructus Mume)

ใบมะขามแขก (Folium Sennae)

ใบหม่อน (Folium Mori)

เปลือกรากโศตัน (Cortex Moutan)

เปลือกรากหม่อน (Cortex Mori)

6

แผนการแพทย์แผนไทยและการแพทย์ทางเลือก

โป่งรากสน (Poria)

3 เซนติเมตร

ผลพุดซ้อน (Fructus Gardeniae)

2 เซนติเมตร

ผลเลี่ยน (Fructus Toosendan)

2 เซนติเมตร

ผักคาวทอง (Herba Houttuyniae)

3 เซนติเมตร

ผิวส้มจีน (Pericarpium Citri Reticulatae)

2 เซนติเมตร

พุทราจีน (Fructus Jujubae)

2 เซนติเมตร

กรมการแพทย์แผนไทยและการแพทย์ทางเลือก
Department of Thai Traditional and Alternative Medicine

คู่มือการใช้สมุนไพรไทย-จีน

7

ฟ้าทะลายโจร (Herba Andrographis)

เมล็ดบัว (Semen Nelumbinis)

เมล็ดฝอยทอง (Semen Cuscutae)

ราชดัด (Fructus Bruceae)

เร่วแดง (Fructus Amomi)

ลูกจันทน์เทศ (Semen Myristicae)

8

แผนการแพทย์แผนไทยและการแพทย์ทางเลือก

ลูกเดือย (Semen Coicis)

เล็บมือนาง (Fructus Quisqualis)

ว่านพร้าว (Rhizoma Curculiginis)

ว่านน้ำ (Rhizoma Acori Calami)

สายน้ำผึ้ง (Flos Lonicerae)

สีเสียด (Catechu)

คู่มือการใช้สมุนไพรไทย-จีน

9

หญ้าคา (Rhizoma Imperatae)

หญ้าแห้วหมู (Rhizoma Cyperi)

เมล็ดหมาก (Semen Arecae)

โหระเดือยไก่ (Radix Aconiti Lateralis Preparata)

อบเชยจีน (Cortex Cinnamomi)

อบเชยจีน (Cortex Cinnamomi)

10

นนาการแพทยแผนไทยและการแพทยทางเลือก

กรมการแพทย์แผนไทยและการแพทย์ทางเลือก
Department of Thai Traditional and Alternative Medicine

บทนำ

จากการศึกษางานด้านการแพทย์และสมุนไพรจีนในสาธารณรัฐประชาชนจีนของนักวิชาการไทยพบว่า การวิจัยและพัฒนาจากสมุนไพรจีนมีความก้าวหน้ามาก และสาธารณรัฐประชาชนจีนมีทรัพยากรด้านสมุนไพรและตำราเกี่ยวกับสมุนไพรมากมาย การนำสมุนไพรมาใช้เป็นยารักษาโรคในการแพทย์แผนจีนนั้น ได้มีการพัฒนาสืบต่อกันมานานนับพันปี ทั้งในช่วงที่สาธารณรัฐประชาชนจีนปิดประเทศระหว่างปี ค.ศ. 1949-1990 รวมเวลา 41 ปีนั้น การพัฒนาสมุนไพรได้ดำเนินการมาโดยตลอด และได้เพิ่มการวิจัยและพัฒนาสมุนไพรในทุก ๆ ด้าน ตามนโยบายการเร่งรัดการผลิตยาจากสมุนไพรมาทดแทนยาที่ขาดแคลนซึ่งต้องนำเข้าจากต่างประเทศ ทำให้สาธารณรัฐประชาชนจีนมีการใช้สมุนไพรและยาจากสมุนไพรในงานสาธารณสุขของประเทศอย่างกว้างขวาง ข้อมูลการใช้และการพัฒนาสมุนไพรในด้านต่าง ๆ ได้มีการบันทึกอย่างต่อเนื่อง โดยใช้ความรู้ทางวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยีสมัยใหม่มาศึกษาวิจัยเพื่อหาข้อมูลสนับสนุนการใช้ตามภูมิปัญญาดั้งเดิม

ในปี พ.ศ. 2534-2535 กรมวิทยาศาสตร์การแพทย์ได้รับงบประมาณสนับสนุนจากองค์การอนามัยโลกในการจัดทำโครงการ “Expert Committee, for Transferring Technology and Integration of Knowledge in Chinese and Thai Herbal Medicine” โดยได้ดำเนินการในรูปแบบของคณะกรรมการ และได้จัดตั้งคณะกรรมการผู้เชี่ยวชาญการถ่ายทอดเทคโนโลยีและประสานประสานประโยชน์ด้านการใช้สมุนไพร เพื่อแปลและรวบรวมข้อมูลที่เป็นประโยชน์ต่อการวิจัย การวิจัย รวมทั้งการควบคุมคุณภาพของสมุนไพร ซึ่งข้อมูลต่าง ๆ เหล่านั้นได้รวบรวมจากตำราสมุนไพรจีนที่น่าเชื่อถือและเป็นที่ยอมรับของแพทย์แผนจีนจำนวน 19 เล่ม เป็นงานที่ยังไม่มีการแปลเป็นภาษาไทยหรือภาษาอังกฤษในขณะนั้น โดยใช้ข้อมูลจากรายงานการศึกษารวบรวมในและต่างประเทศ นำมาประกอบเพื่อให้สมบูรณ์ยิ่งขึ้น สมุนไพรที่ได้คัดเลือกเป็นสมุนไพรที่มีการใช้และมีความสำคัญด้านสาธารณสุข ได้แก่ เถวัลย์เห็บ หน่อไม้ฝรั่ง และพลูคาว แต่เนื่องจากมีข้อจำกัดด้านงบประมาณจึงไม่สามารถดำเนินการต่อเนื่องได้ และนำเสียดายที่ปราชญ์หลายท่านในคณะกรรมการดังกล่าวได้ล่วงลับไปแล้ว อาทิ ศาสตราจารย์ ดร.วิเชียร จีรวงศ์ ดร.มานะ รักริทยาจารย์ นายเจนกิจ เวชพงศา นายวิฑิต วัฒนวิบูล ท่านเหล่านั้นล้วนเป็นผู้มีความรู้ภาษาจีนด้านการแพทย์และเภสัชกรรมเป็นอย่างดีและได้อุทิศเวลาในการศึกษา พิจารณา แปล และเรียบเรียงเป็นภาษาไทย สามารถถ่ายทอดองค์ความรู้ที่ถูกต้องให้ผู้สนใจนำไปใช้ประโยชน์ ผู้เขียนโชคดีที่ได้มีโอกาส

เป็นกรรมการในชุดนั้น และผู้เขียนตระหนักดีว่าภาษาจีนมีศัพท์เทคนิคเฉพาะด้าน โดยเฉพาะอย่างยิ่ง ทางด้านการแพทย์และเภสัชกรรม มีศัพท์เฉพาะวิชา ไม่สามารถสื่อความหมายให้เข้าใจได้โดยบุคคลธรรมดา และได้เห็นประโยชน์ของการนำองค์ความรู้ดังกล่าวมาประยุกต์ใช้ให้เหมาะสม จึงมีความคิดที่จะสานต่อเจตนารมณ์ของปรมาจารย์เหล่านั้น

กรมพัฒนาการแพทย์แผนไทยและการแพทย์ทางเลือก โดยสถาบันการแพทย์ไทย-จีน เอเชียตะวันออกเฉียงใต้ ในฐานะหน่วยงานที่รับผิดชอบในการพัฒนาและถ่ายทอดองค์ความรู้ด้านศาสตร์การแพทย์แผนจีนที่ถูกต้อง และผสมผสานการแพทย์แผนจีนที่เหมาะสมเข้าสู่ระบบสุขภาพ จึงได้จัดทำหนังสือ “คู่มือการใช้สมุนไพรไทย-จีน” นี้ขึ้น โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อจัดการความรู้ด้านการใช้สมุนไพรไทย-จีน เผยแพร่ความรู้ด้านการใช้ประโยชน์จากสมุนไพรไทย-จีน และสนับสนุนการผลักดันวิทยาการด้านสมุนไพรให้ก้าวหน้าต่อไป เพื่อให้เกิดประโยชน์สูงสุดแก่คนไทย

ในการจัดทำหนังสือ “คู่มือการใช้สมุนไพรไทย-จีน” นี้ต้องใช้ความพยายามอย่างสูงในการสืบค้นข้อมูลจากเอกสารและตำราหลายสิบเล่มทั้งภาษาไทยและภาษาจีน โดยข้อมูลเกี่ยวกับสมุนไพรไทยได้จากเอกสารที่สะท้อนภูมิปัญญาไทยจากหลายแหล่งทั้งจากตำราแพทย์แผนไทยและผลงานวิจัยต่าง ๆ ส่วนข้อมูลสมุนไพรจีนได้จากเภสัชตำรับของสาธารณรัฐประชาชนจีน (Pharmacopoeia of the People's Republic of China) ตำรายาจีน (Chinese Materia Medica) ตำราการแปรรูปสมุนไพรจีน (Processing of Traditional Chinese Medicine) และตำราวิชาการศาสตร์การแพทย์แผนจีน ซึ่งตำราเหล่านี้ส่วนใหญ่ตีพิมพ์เป็นภาษาจีน มีศัพท์เทคนิคเฉพาะมากมาย ทำให้ยากลำบากในการแปล และเมื่อแปลเป็นภาษาไทยแล้วต้องมาเรียบเรียงใหม่ให้เป็นภาษาที่เข้าใจง่ายสำหรับผู้อ่านทั่วไป รวมทั้งได้จัดทำภาพประกอบตัวยาแต่ละชนิด ซึ่งกว่าจะเป็นรูปเล่มเผยแพร่ได้ต้องใช้เวลามากและความพยายามมาก

หนังสือ “คู่มือการใช้สมุนไพรไทย-จีน” เล่มนี้ประกอบด้วยเนื้อหาที่สำคัญ 2 ส่วน ส่วนแรกเป็นเรื่องของความรู้ทั่วไปที่ควรทราบ เพื่อให้ผู้อ่านได้ทราบความรู้ทั่วไปเกี่ยวกับสมุนไพร การใช้ยาสมุนไพรของยาไทยและยาจีน และการเตรียมตัวยาพร้อมใช้ ส่วนที่สองเป็นเรื่องของการใช้สมุนไพรรายชนิดจำนวน 50 ชนิด ซึ่งแต่ละชนิดประกอบด้วยรายละเอียดของหัวข้อดังนี้ นิยาม ชื่อตัวยา (ไทย จีน อังกฤษ และละติน) การเก็บเกี่ยวและการปฏิบัติหลังการเก็บเกี่ยว การเตรียมตัวยาพร้อมใช้ คุณภาพของตัวยาจากลักษณะภายนอก สรรพคุณตามตำราการแพทย์แผนไทยและการแพทย์แผนจีน ขนาดที่ใช้และวิธีใช้ ข้อห้ามใช้ ข้อควรระวังและอาการข้างเคียง รวมทั้งข้อมูลวิชาการที่เกี่ยวข้องและภาพประกอบของตัวยา ซึ่งหัวข้อต่าง ๆ ดังกล่าวมีความหมายและความสำคัญต่อการนำสมุนไพรมาใช้ประโยชน์

ความรู้ทั่วไปเกี่ยวกับสมุนไพร

ประเทศไทยอยู่ในเขตร้อนชื้นที่มีความหลากหลายทางชีวภาพสูงมากประเทศหนึ่งของโลก มีรายงานว่ามีพืชสมุนไพรประมาณ 15,000 ชนิด มีสมุนไพรที่ใช้เป็นยาในท้องถิ่นประมาณ 800 ชนิด และหากมีการสำรวจอย่างต่อเนื่องเพิ่มเติมจะต้องพบชนิดพันธุ์ใหม่ ๆ อีกมาก คนไทยรู้จักนำสมุนไพรมาใช้ประโยชน์กว่า 2,000 ปี ทั้งเป็นยารักษาโรคและเป็นอาหาร นอกจากนี้สมุนไพรยังสามารถนำมาใช้ประโยชน์ทางด้านอื่น ๆ เช่น นำมาบริโภคเป็นเครื่องดื่ม สีส้มอาหาร สีย้อม และเครื่องสำอางอีกด้วย

คำนิยาม

คำว่า “สมุนไพร” ได้มีการให้คำนิยามไว้หลากหลาย ดังต่อไปนี้

1. “สมุนไพร” ตามพจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. 2542 พิมพ์ครั้งที่ 1 พ.ศ. 2546 หน้า 1,132 น. ผลิตผลธรรมชาติ ได้จากพืช สัตว์ และแร่ธาตุ ที่ใช้เป็นยา หรือผสมกับสารอื่นตามตำรับยา เพื่อบำบัดโรค บำรุงร่างกาย หรือใช้เป็นยาพิษ เช่น กระเทียม น้ำผึ้ง รากดิน (ไล่เดือน) เขากวางอ่อน กำมะถัน ยางน่อง โลชั่น¹
2. “ยาสมุนไพร” ตามพระราชบัญญัติยา พ.ศ. 2510 ในมาตรา 4 หมายความว่า ยาที่ได้จากพืช สัตว์ หรือแร่ธาตุ ซึ่งมีได้ผสม ประจุ หรือแปรสภาพ²
3. “สมุนไพร” ตามพระราชบัญญัติคุ้มครองและส่งเสริมภูมิปัญญาการแพทย์แผนไทย พ.ศ. 2542 หมายความว่า พืช สัตว์ จุลชีพ ธาตุวัตถุ สารสกัดดั้งเดิมจากพืชหรือสัตว์ ที่ใช้ หรือ แปรสภาพ หรือ ประจุเป็นยา หรืออาหารเพื่อการตรวจวินิจฉัย บำบัด รักษา หรือป้องกัน หรือส่งเสริมสุขภาพร่างกายมนุษย์ หรือสัตว์ และให้หมายความรวมถึงถิ่นกำเนิด หรือถิ่นที่อยู่ของสิ่งดังกล่าว³

การเก็บเกี่ยวสมุนไพร

สมุนไพรส่วนใหญ่ได้มาจากพืช พืชแต่ละชนิดมีแหล่งกระจายพันธุ์และถิ่นที่อยู่แตกต่างกัน ส่งผลให้สมุนไพรแต่ละชนิดมีลักษณะเฉพาะตัว มีองค์ประกอบทางเคมี และสรรพคุณทางยาแตกต่างกันด้วย การเก็บเกี่ยววัตถุดิบสมุนไพรต้องคำนึงถึง การเก็บเกี่ยวให้ถูกชนิดของพืช การเก็บเกี่ยวให้ถูกส่วนที่ใช้ทำยา และการเก็บเกี่ยวในอายุของพืช ช่วงเวลาของวัน และฤดูกาลเก็บที่เหมาะสม จะได้ยาที่มีคุณภาพดี หรือได้สรรพคุณทางยาตามต้องการ ส่วนของพืชสมุนไพรที่ใช้เป็นยามี 5 ส่วน จะเก็บในระยะที่มีปริมาณตัวยานในพืชสูงสุด⁴ ดังนี้

1. **รากและหัว** (เหง้า ลำต้นใต้ดิน) จะเก็บในระยะเวลาที่พืชหยุดการเจริญเติบโตแล้ว ส่วนใหญ่เป็นพืชล้มลุก มักจะเก็บตอนต้นฤดูหนาว ซึ่งเป็นช่วงที่ผลัดใบ พืชจะเก็บสะสมอาหารไว้ที่รากและหัว
2. **ใบหรือทั้งต้น** จะเก็บในระยะเวลาที่พืชเจริญเติบโตมากที่สุด แต่บางชนิดก็กำหนดว่าต้องเก็บอย่างไร
3. **เปลือกต้นและเปลือกราก** จะเก็บในระยะต้นฤดูฝน เพราะเป็นช่วงที่มีตัวยาสสูงและลอกเปลือกง่ายกว่าช่วงอื่น ๆ

4. **ดอก** จะเก็บในระยะดอกเริ่มบาน ยกเว้นบางชนิดต้องเก็บขณะยังตูมอยู่

5. **ผลและเมล็ด** จะเก็บในระยะแก่เต็มที่

วิธีการเก็บสมุนไพรที่ถูกต้องนั้น โดยทั่วไปไม่มีอะไรสลับซับซ้อน ประเภทใบและดอก ใช้วิธีเด็ดแบบธรรมชาติ ส่วนประเภทราก หัว หรือเก็บทั้งต้น ใช้วิธีขุดอย่างระมัดระวัง เพื่อให้ได้ส่วนที่เป็นยามากที่สุด สำหรับเปลือกต้นหรือเปลือกราก เนื่องจากเกี่ยวข้องกับชีวิตของต้นพืช ดังนั้นจึงควรสนใจวิธีการเก็บดังที่ได้กล่าวมาแล้วข้างต้น³

เครื่องมือสำหรับเก็บสมุนไพร เช่น มีดขนาดใหญ่ กรรไกร เลื่อย และเครื่องมือจักรกลอื่น ๆ ควรเก็บรักษาให้สะอาด และบำรุงรักษาให้อยู่ในสภาพที่เหมาะสม ส่วนของเครื่องมือที่สัมผัสโดยตรงกับวัตถุดิบสมุนไพรที่เก็บควรจะต้องปราศจากน้ำมันหล่อลื่นและสิ่งปนเปื้อนอื่น ๆ⁵

การปฏิบัติหลังการเก็บเกี่ยว

ยาสมุนไพรโดยทั่วไปมีทั้งการใช้สดและการใช้แห้ง การใช้สดนั้นมีข้อดีตรงสะดวก ใช้ง่าย แต่ว่าฤทธิ์การรักษาของยาสมุนไพรไม่คงที่ ยาที่ใช้สดมีหลายอย่าง เช่น ว่านหางจระเข้ รากหญ้าคา เป็นต้น แต่การใช้ยาสมุนไพรส่วนมากนิยมใช้แห้ง เพราะจะได้คุณภาพของยาคงที่ โดยเลือกเก็บยาสมุนไพรที่ต้องการตามฤดูกาลเก็บพืช แล้วนำมาแปรรูปโดยผ่านกระบวนการที่เหมาะสมเพื่อเก็บยาไว้ได้เป็นเวลานาน การปฏิบัติหลังการเก็บเกี่ยวหากดำเนินการไม่ถูกต้อง อาจทำให้สารสำคัญในสมุนไพรสลายตัวและวัตถุดิบมีคุณภาพต่ำลง โดยทั่วไปการปฏิบัติหลังการเก็บเกี่ยวมี 2 ขั้นตอน⁶ คือ

1. **การทำความสะอาดและการเตรียมสมุนไพรก่อนทำให้แห้ง** หลังจากเก็บเกี่ยวสมุนไพรมาแล้ว แยกสิ่งอื่นที่ปะปนออก ล้างสมุนไพรด้วยน้ำสะอาด และตัด หั่น หรือผ่านให้ได้ขนาดตามความเหมาะสมสมุนไพรบางชนิดอาจจำเป็นต้องอบ นึ่ง หรือต้มด้วย

2. **การทำให้แห้ง** สมุนไพรที่มีความชื้นมากเกินไป นอกจากจะทำให้เบคที่เรียและเชื้อราเจริญได้ง่ายแล้ว ยังจะเร่งให้เกิดการสูญเสียสารสำคัญได้อีกด้วย จึงจำเป็นต้องทำให้สมุนไพรแห้งโดยกรรมวิธีที่เหมาะสม ดังนี้

- การตาก อาจจะตากในร่มหรือตากแดด แล้วแต่ชนิดของสมุนไพร
- การอบ ควรใช้ตู้อบที่มีพัดลมระบายอากาศด้วย ควรเลือกอุณหภูมิให้เหมาะสมกับส่วนของพืช โดยทั่วไปความร้อนที่เหมาะสมต่อส่วนของดอก ใบ และต้นพืชล้มลุก ประมาณ 35-45 องศาเซลเซียส เปลือกต้น เนื้อไม้ ราก ผลขนาดใหญ่ ประมาณ 40-60 องศาเซลเซียส

การเก็บรักษาสมุนไพร

การเก็บรักษาสมุนไพรไว้เป็นเวลานานมักจะเกิดการขึ้นรา มีหนอน เปลี่ยนลักษณะ สี กลิ่น ทำให้ยาสมุนไพรมีกลิ่นเหม็นคาว ทำให้มีผลไม่ดีต่อฤทธิ์การรักษาหรือสูญเสียฤทธิ์การรักษาไปเลย ดังนั้น จึงควรจะมีการจัดการเก็บรักษาที่ดี เพื่อจะประกันคุณภาพและฤทธิ์การรักษาของยาสมุนไพรมานั้น การเก็บรักษาควรปฏิบัติ³ ดังนี้

1. ยาที่จะเก็บรักษาไว้จะต้องทำให้แห้ง เพื่อป้องกันการขึ้นราและการเปลี่ยนลักษณะเกิดภาวะออกซิไดซ์ ยาที่ขึ้นราง่ายต้องหั่นเอาออกตากแดดเป็นประจำ
2. สถานที่เก็บรักษาจะต้องแห้ง เย็น การถ่ายเทของอากาศดี
3. ควรเก็บแบ่งเป็นสัดส่วน ยาที่มีพิษ ยาที่มีกลิ่นหอม ควรเก็บแยกไว้ในที่มิดชิดป้องกันการสับสนปนกัน
4. ดูแลป้องกัน ไฟ หนอน หนู และแมลงต่าง ๆ

สารสำคัญที่พบในสมุนไพรมะขาม

สารสำคัญในพืชมีหลายชนิดแตกต่างกันไปตามส่วนต่าง ๆ ของพืช การทราบองค์ประกอบเคมีที่สำคัญจะช่วยให้สามารถนำสมุนไพรมะขามมาพัฒนาเป็นยาได้อย่างเหมาะสม กลุ่มสารเคมีสำคัญที่พบในพืช⁷ มีดังนี้

1. **คาร์โบไฮเดรต (carbohydrates)** ในพืชมักจะถูกสร้างขึ้นจากการสังเคราะห์แสงและถูกเก็บเป็นอาหารสะสมของพืช จะถูกนำมาใช้เป็นอาหารของคนและสัตว์ แบ่งเป็น 2 ชนิดใหญ่ ๆ คือ พวกที่เป็นน้ำตาล และพวกที่ไม่ใช่น้ำตาล
 - พวกที่เป็นน้ำตาล แบ่งเป็น 2 ชนิด คือ น้ำตาลเชิงเดี่ยว (monosaccharides) และน้ำตาลเชิงซ้อน (oligosaccharides)

- พวกที่ไม่ใช้น้ำตาล จะไม่มีรสหวานและไม่ละลายน้ำ แบ่งเป็น 2 ชนิด คือ

(ก) polysaccharides เช่น แป้ง ได้แก่ แป้งข้าวโพด แป้งข้าวสาลี แป้งมันฝรั่ง แป้งสาเก มีประโยชน์คือ ใช้เป็นตัวทำเจือจาง (diluent), สารทำให้นุ่มและชุ่มชื้น (emollient) และสารช่วยแตกตัว (disintegrating agents) ในยาเม็ด และยาผง ส่วนเซลลูโลส ได้แก่ ลำไส้ ใช้สำหรับทำแผล และเมทิลเซลลูโลส ใช้เป็นยาระบายเพิ่มกาก (bulk laxative) และสารช่วยแขวนลอย (suspending agent)

(ข) polyuronides เช่น กัม ใช้เป็นสารทำอิมัลชัน (emulsifying agent), สารช่วยแขวนลอย สารยึดติด (adhesive) และสารยึด (binder) และสารประกอบพวกรูปกึ่งอินทรีย์ ใช้เป็นสารช่วยแขวนลอย และใช้เป็นส่วนประกอบในยาแก้ท้องเสีย เนื่องจากมีคุณสมบัติของการดูดซึมสารคอลลอยด์ (colloidal absorption) สามารถดูดซึมสารที่เป็นพิษได้

2. โปรตีน (proteins) เป็นสารอินทรีย์ที่มีไนโตรเจนอยู่ในโมเลกุล เกิดจากการดอะมิโนมาจับกันเป็นโมเลกุลใหญ่ แบ่งออกเป็น 3 กลุ่ม คือ

- simple proteins เมื่อถูกย่อยจะได้กรดอะมิโน
- conjugated proteins ประกอบด้วยโปรตีนจับกับส่วนที่ไม่ใช่โปรตีน
- derived proteins เป็นสารที่ได้จากการสลายตัวของโปรตีน

3. ไขมัน (lipids) เป็นเอสเทอร์ที่เกิดจากการดไขมันชนิดโมเลกุลยาวจับกับแอลกอฮอล์ แบ่งเป็น 3 ชนิด คือ

- ไขมัน และน้ำมันไม่ระเหย ส่วนใหญ่ได้มาจากส่วนเมล็ด มักนำมาใช้เป็นอาหารและใช้ประโยชน์ทางด้านเภสัชกรรม ไขมันและน้ำมันไม่ระเหยจะแตกต่างกันที่จุดหลอมเหลว โดยน้ำมันไม่ระเหยจะมีจุดหลอมเหลวต่ำ มีสภาพเป็นของเหลวที่อุณหภูมิปกติ ส่วนไขมันจะมีสภาพเป็นกึ่งของแข็งกึ่งของเหลว หรือเป็นของแข็ง

- ไข เป็นสารที่ใช้ในการเตรียมยาขี้ผึ้ง ครีม เพื่อช่วยให้ยาขี้ผึ้งและครีมดังกล่าวแข็งตัว

4. น้ำมันหอมระเหย (volatile oils) เป็นของเหลวที่มีกลิ่นเฉพาะตัว ส่วนมากจะมีกลิ่นหอมระเหยได้ที่อุณหภูมิห้อง น้ำมันหอมระเหยประกอบด้วยสารเคมีที่สำคัญประเภท monoterpenes, sesquiterpenes และ oxygenated derivatives เช่น น้ำมันกานพลู ใช้เป็นยาขับลม แก้ท้องอืด และเป็นยาชาเฉพาะที่ ระงับอาการปวดฟัน น้ำมันยูคาลิปตัส ใช้เป็นยาขับเสมหะ และฆ่าเชื้อจุลินทรีย์ เป็นต้น

5. ยางไม้ (gum) เป็นของเหนียวที่ได้จากพืช เกิดขึ้นเมื่อกรีดหรือทำให้พืชนั้นเป็นแผล บางชนิดนำมาใช้ประโยชน์ทางยา เช่น กัมอาคาเซีย และกัมตาคาค้าน ใช้ในการเตรียมยาพอกอิมัลชัน

6. เรซินและบาลซัม (resins and balsams)

- เรซิน เป็นสารประกอบที่มีรูปร่างไม่แน่นอน ส่วนมากมักเปราะ แตกง่าย บางชนิดอาจจะนิ่ม เมื่อเผาไฟจะหลอมเหลวได้สารที่ใส ชื่น และเหนียว เรซินเกิดจากสารเคมีหลายชนิด เช่น resin acid, resin alcohol, resene และ ester มีเรซินหลายชนิดนำมาใช้ในทางเภสัชกรรม เช่น ชันสน (rosin หรือ colophony) เป็นสารที่ทำให้ยาขี้ผึ้งแข็งตัว jalap ใช้เป็นยาถ่ายอย่างแรง เป็นต้น

- บาลซัม เป็น resinous mixture ซึ่งประกอบด้วยกรดซินนามิก (cinnamic acid) หรือกรดเบนโซอิก (benzoic acid) หรือเอสเทอร์ของกรดทั้งสองชนิดนี้ บาลซัมที่นำมาใช้ประโยชน์ทางเภสัชกรรม ได้แก่ Tolu balsam, storax, กายาน (benzoin) กายานที่ใช้ในตำรับยาส่วนใหญ่คือ กายานสุมาตรา ใช้ขับเสมหะ

7. แอลคาลอยด์ (alkaloids) เป็นสารที่มีรสขม มีไนโตรเจนเป็นองค์ประกอบ มีคุณสมบัติเป็นด่าง และมักมีฤทธิ์ทางเภสัชวิทยา เช่น ควินิน มอร์ฟีน คาเฟอีน เป็นต้น

8. กลัยโคไซด์ (glycosides) เป็นสารประกอบที่มี 2 ส่วน คือ ส่วนที่เป็นน้ำตาล (glycone) และส่วนที่ไม่เป็นน้ำตาล (aglycone) กลัยโคไซด์หลายชนิดมีประโยชน์ทางยา เช่น ดิจิทอกซิน ซึ่งมีผลต่อระบบหมุนเวียนของโลหิตและการทำงานของหัวใจ

9. แทนนิน (tannins) เป็นสารประกอบพอลิฟีนอลซึ่งเมื่อทำปฏิกิริยากับโปรตีนในหนังสือ ทำให้หนังสือไม่เน่าเปื่อยไปตามธรรมชาติ แทนนินมีรสฝาด มีฤทธิ์เป็นยาฝาดสมาน บรรเทาอาการท้องร่วง

10. ฟลาโวนอยด์ (flavonoids) เป็นสารประกอบพอลิฟีนอล มักจะมีสี เช่น แดง ม่วง เหลือง หรือน้ำเงิน มักจะพบในรูปกลัยโคไซด์ เช่น รูติน หรือ เคอร์ซีติน มีฤทธิ์ในการลดอาการเส้นโลหิตเปราะ

11. สเตียรอยด์ (steroids) เป็นสารที่มีสูตรโครงสร้างเช่นเดียวกับฮอร์โมน และยาต้านอักเสบ เช่น เบต้าซิโทสเตอรอล ซึ่งพบบ่อยในพืช มีฤทธิ์เป็น anticholesteremic

12. ซาโปนิน (saponins) เป็นสารประกอบจำพวกกลัยโคไซด์ที่มีส่วน aglycone (sapogenin) เป็นสารจำพวกสเตียรอยด์ หรือ ไตรเทอร์พีนอยด์ ส่วนนี้จะจับกับส่วนน้ำตาล น้ำตาลที่พบส่วนใหญ่เป็น oligosaccharides 1-5 หน่วย ซาโปนินมีคุณสมบัติบางอย่างคล้ายสบู่ เช่น สามารถเกิดฟองเมื่อเขย่ากับน้ำ เป็นสารลดแรงตึงผิวที่ดี และทำให้เม็ดเลือดแดงแตกได้ เช่น ไดออกซิน กลีเซอไรซิน เป็นต้น

13. แอนทราควิโนนส์ (anthraquinones) เป็นสารประกอบจำพวกควิโนนที่พบมากที่สุด และมีความสำคัญที่สุด พบทั้งในรูปอิสระ และรูปกลัยโคไซด์ มีสูตรโครงสร้างพื้นฐานประกอบด้วย 3-ring system เป็นสารที่มีสีแดง-ส้ม ส่วน aglycone ของแอนทราควิโนนส์ละลายได้ดีในด่าง ให้สีชมพู-แดง เช่น อิโมดิน อะโลอิน เป็นต้น

คุณภาพของสมุนไพร

ในสมัยโบราณ แพทย์หรือหมอพื้นบ้านจะปลูกพืชสมุนไพรบางชนิดไว้ใช้เอง แต่อีกส่วนหนึ่งจะเก็บจากธรรมชาติ โดยได้รับการถ่ายทอดความรู้จากครูแพทย์ซึ่งเป็นผู้มีประสบการณ์อันยาวนาน สอนให้รู้จักลักษณะของพืชสมุนไพรแต่ละชนิด ส่วนที่ใช้ วิธีเก็บ และวิธีเตรียมต่าง ๆ แต่ปัจจุบันบางครั้งเราไม่สามารถหาสมุนไพรสดมาเตรียมให้เอง จำเป็นต้องซื้อจากท้องตลาดหรือร้านขายยาแผนโบราณเกือบทั้งหมด ซึ่งสมุนไพรแห้งบางชนิดอาจดูได้ยาก การไม่รู้จักรูปร่างลักษณะของสมุนไพรแห้ง อาจซื้อสมุนไพรผิดชนิดได้ เพราะสมุนไพรไทยมีชื่อพ้องมาก และบางครั้งสมุนไพรบางชนิดราคาแพง ผู้ขายบางคนขาดจริยธรรมก็จะใช้สมุนไพรชนิดอื่นที่มีลักษณะใกล้เคียงกันมาปนปลอม (adulteration) หรือทดแทนทั้งหมด (substitution) ส่งผลให้ยาที่ได้มีคุณภาพลดลงหรือไม่มีคุณภาพเลยหรือเกิดผลอื่นอันไม่พึงประสงค์ จึงมีความจำเป็นต้องตรวจสอบสมุนไพรเพื่อให้แน่ใจในความถูกต้อง⁴

เนื่องจากประสิทธิผลของยามีความสัมพันธ์โดยตรงกับคุณภาพยา ดังนั้น การควบคุมคุณภาพจึงเป็นเรื่องสำคัญ โดยเฉพาะยาจากสมุนไพร องค์ประกอบที่ทำให้สมุนไพรมีคุณภาพแตกต่างกัน มีดังนี้

1. ความแตกต่างของสารประกอบเคมีในพืช (biochemical variation) ซึ่งอาจเกิดจากพันธุ์ ระยะเวลาในการเก็บเกี่ยว ฯลฯ
2. การเสื่อมสภาพของสมุนไพร (deterioration) เช่น การเน่าเสีย ก็จะทำให้คุณภาพของสมุนไพรต่ำลงด้วย
3. การใช้สมุนไพรอื่นมาปนปลอม (adulteration) หรือทดแทนทั้งหมด (substitution)

ในทางการแพทย์แผนโบราณมักจะตรวจสอบคุณภาพของสมุนไพรโดยดูจากลักษณะภายนอกดมกลิ่น ชิมรส หรือโดยวิธีการอื่น ๆ ตามประสบการณ์ของภูมิปัญญาพื้นบ้าน ส่วนการควบคุมคุณภาพของสมุนไพรในทางวิทยาศาสตร์จะทำการจัดทำข้อกำหนดมาตรฐานของสมุนไพร หากสมุนไพรชนิดใดมีข้อกำหนด (specification) ในเภสัชตำรับของประเทศต่าง ๆ หรือในตำรามาตรฐานยาสมุนไพรไทย (Thai Herbal Pharmacopoeia) ก็สามารถดำเนินการตามที่กำหนดไว้ได้ แต่หากสมุนไพรชนิดใดยังไม่มีข้อกำหนดมาตรฐานไว้ จำเป็นอย่างยิ่งที่จะต้องศึกษาวิจัยเพื่อจัดทำข้อกำหนดคุณภาพ (quality

specification) ของสมุนไพรชนิดนั้น ๆ ไว้ เพื่อใช้เป็นแนวทางในการควบคุมคุณภาพของวัตถุดิบและผลิตภัณฑ์ยาจากสมุนไพร การอ้างอิงถึงประวัติการใช้อันยาวนานจากบรรพบุรุษและไม่พร้อมที่จะมีการทดลองทางวิทยาศาสตร์นั้นคงทำไม่ได้ เนื่องจากสมุนไพรในปัจจุบันอยู่ในสภาพแวดล้อมที่แตกต่างไปจากเดิมมาก มีสารพิษ โลหะหนัก ยาฆ่าแมลง ยาฆ่าวัชพืช ที่ตกค้างในดินมากมาย ทำให้มีความจำเป็นที่จะต้องทดลองให้ได้ผลแน่นอนอีกครั้งหนึ่ง เพื่อสร้างความมั่นใจให้แก่ผู้บริโภคในด้านประสิทธิผลและความปลอดภัย⁴

วัตถุดิบสมุนไพรจะมีคุณภาพดีมากขึ้นหรือน้อยขึ้นอยู่กับกระบวนการในการผลิตสมุนไพร ซึ่งเกี่ยวข้องกับบุคลากรหลายสาขาวิชาชีพ ได้แก่ นักวิชาการเกษตร เกษตรกร ผู้เก็บสมุนไพรจากแหล่งธรรมชาติ และผู้ค้ำววัตถุดิบ สำหรับการนำสมุนไพรมาใช้เป็นยาให้มีประสิทธิผลในการรักษาที่ดี มีความปลอดภัยในการใช้ และมีประโยชน์เชิงพาณิชย์ ตามหลักสากลควรต้องทราบรายละเอียดเกี่ยวกับสมุนไพร^{4,7} ดังนี้

1. **ความรู้ทั่วไปเกี่ยวกับพืชสมุนไพร** (general description of the plant): ชื่อท้องถิ่น ชื่ออังกฤษ ชื่อวิทยาศาสตร์ ชื่อพ้อง ลักษณะทั่วไปของพืชสมุนไพร แหล่งกระจายพันธุ์ ถิ่นที่อยู่ ส่วนที่ใช้เป็นยา และการเตรียมวัตถุดิบสมุนไพร

2. **ข้อกำหนดคุณภาพ** (quality specification): บทนิยาม การตรวจสอบคุณลักษณะ การตรวจสอบเอกลักษณ์ทางเคมี การตรวจสอบความบริสุทธิ์ การวิเคราะห์ปริมาณสารสำคัญ การปนเปื้อนด้วยสารหนูและโลหะหนัก การปนเปื้อนด้วยจุลินทรีย์ การปนเปื้อนด้วยสารพิษตกค้าง และการเก็บรักษา

3. **ข้อบ่งใช้** (indication)

4. **ความเป็นพิษ** (toxicity)

5. **ข้อห้ามใช้** (contraindication)

6. **ข้อควรระวัง** (warning)

7. **รูปแบบและขนาดที่ใช้** (preparation and dose)

สมุนไพรแต่ละชนิดที่จะนำมาใช้เป็นยา ผู้บริโภคและผู้ผลิตควรให้ความสนใจในเรื่อง ข้อบ่งใช้ ความเป็นพิษ ข้อห้ามใช้ ข้อควรระวัง รูปแบบและขนาดที่ใช้ เพื่อจะได้รับประโยชน์ที่แท้จริงจากสมุนไพร

การพัฒนาสมุนไพรจำเป็นต้องใช้องค์ความรู้หลัก 2 ส่วน คือ ส่วนที่เป็นความรู้เกี่ยวกับสมุนไพร และการใช้ตามภูมิปัญญา (ethnobotanist) และส่วนที่เป็นความรู้ทางวิทยาศาสตร์ ซึ่งทั้ง 2 ส่วน ล้วนมีความสำคัญ ในส่วนของความรู้ทางวิทยาศาสตร์นั้น การตรวจสอบสมุนไพรนั้นว่ามีความสำคัญยิ่งและ

เป็นรากฐานของการพัฒนาการแพทย์แผนไทยและการแพทย์ทางเลือกที่ยั่งยืน ช่วยยกระดับมาตรฐานคุณภาพของสมุนไพรให้เป็นที่ยอมรับในประสิทธิภาพการรักษาที่สม่ำเสมอและมีความปลอดภัย เพื่อสร้างความมั่นใจให้กับผู้บริโภคและเพิ่มความยอมรับจากบุคลากรทางการแพทย์

เอกสารอ้างอิง

1. ราชบัณฑิตยสถาน. พจนานุกรม ฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. 2542. พิมพ์ครั้งที่ 1. กรุงเทพมหานคร : ศิริวัฒนอินเตอร์พริ้นท์, 2546
2. วุฒิ วุฒิธรรมเวช. คัมภีร์เภสัชรัตนโกสินทร์. พิมพ์ครั้งที่ 2. กรุงเทพมหานคร : บริษัท ศิลป์สยามบรรณกิจและการพิมพ์ จำกัด, 2547.
3. กันติมา สิทธิชัยกิจ, พรทิพย์ เต็มวิเศษ (คณะบรรณธิการ). คู่มือประชาชนในการดูแลสุขภาพด้วยการแพทย์แผนไทย. พิมพ์ครั้งที่ 2. กรุงเทพมหานคร : สำนักงานกิจการโรงพยาบาลการแพทย์แผนไทยและแพทย์ทางเลือกในพระบรมราชูปถัมภ์, 2547.
4. วิชัย โชควิวัฒน์. คุณภาพสมุนไพร. วารสารการแพทย์แผนไทยและการแพทย์ทางเลือก. 2547; 2(2): 84-91.
5. สถาบันการแพทย์แผนไทย กรมพัฒนาการแพทย์แผนไทยและการแพทย์ทางเลือก. หลักเกณฑ์ขององค์การอนามัยโลกเกี่ยวกับเภสัชและการเก็บเกี่ยวที่เหมาะสมสำหรับพืชสมุนไพร. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์องค์การรับส่งสินค้าและพัสดุภัณฑ์ (ร.ส.พ.), 2548.
6. สถาบันวิจัยสมุนไพร กรมวิทยาศาสตร์การแพทย์. ชมันัน : มาตรฐานสมุนไพรไทย เล่มที่ 2. พิมพ์ครั้งที่ 1. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์องค์การรับส่งสินค้าและพัสดุภัณฑ์ (ร.ส.พ.), 2544.
7. เย็นจิตร์ เตชะดำรงสิน. การตรวจสอบคุณภาพทางเคมีของสมุนไพร. เอกสารประกอบการบรรยายหลักสูตร “การจัดการอุตสาหกรรมผลิตภัณฑ์จากสมุนไพร” จัดโดยสถาบันวิจัยสมุนไพร กรมวิทยาศาสตร์การแพทย์ วันที่ 28 กันยายน 2543.

การใช้ยาสมุนไพร

การใช้ยาสมุนไพรด้วยตนเอง เป็นการดูแลสุขภาพเบื้องต้น ในอาการของโรคที่เป็นอยู่โดยทั่วไป และไม่เป็นโรคที่ร้ายแรง ด้วยสมุนไพรที่มีผลข้างเคียงน้อย ใช้สะดวก ประหยัด และปลอดภัย การใช้ยาสมุนไพรควรใช้เมื่อมีอาการไม่สบายและเมื่อเห็นผลชัดเจนควรหยุดใช้ ไม่ควรใช้เรื่อย ๆ ไปตลอดเวลา ถ้าอาการยังไม่ดีขึ้นหลังจากใช้ยาแล้วประมาณ 2-3 วัน ควรไปพบแพทย์

อาการของโรคที่สามารถใช้สมุนไพรเดี่ยวรักษาอาการได้ด้วยตนเอง¹ มีดังนี้

1. ท้องผูก	2. ท้องอืดเฟ้อ แน่นจุกเสียด
3. ท้องเดิน	4. พยาธิในลำไส้
5. บิด (ปวดเบ่ง มีมูก อาจมีเลือดปน)	6. คลื่นไส้อาเจียน (ไม่พุ่งหรือมีเลือดออกมามาก)
7. ไอและมีเสมหะ	8. ไข้
9. ชัดเบา (ปัสสาวะขัด ๆ คล่อง ๆ)	10. กลาก เกลิ้น
11. ปวดฟัน	12. นอนไม่หลับ
13. เบื่ออาหาร	14. ไข้ แผลพุพอง
15. เคล็ด ชัด ยอก	16. ผื่นคัน แพ้ อักเสบ แผลงสัตรว์กัดต่อย
17. ไฟไหม้ น้ำร้อนลวก	18. เหา
19. ชันนะตุ	20. โรคกระเพาะอาหาร
21. เจ็บคอ	22. แผลถลอก ฟกช้ำ
23. ไข้สูงและแมลง	24. ผื่นคัน

อาการของโรคที่ไม่ควรใช้ยารักษาด้วยตนเอง²⁻⁴

1. ไข้สูง (ตัวร้อนจัด) ตาแดง ปวดเมื่อยมาก ชีบ บางทีพูดเพ้อ (อาจเป็นไข้หวัดใหญ่หรือไข้ป่า ชนิดขึ้นสมอง)
2. ไข้สูงและดีซ่าน (ตัวเหลือง ฯลฯ) อ่อนเพลียมาก อาจเจ็บในท้องแถวชายโครง (อาจเป็นโรคตับอักเสบ ภูน้ำดีอักเสบ ฯลฯ)
3. ปวดท้องแถวสะดือ เวลาเอามือกดเจ็บมากขึ้น หน้าท้องแข็ง อาจท้องผูกและมีไข้เล็กน้อยหรือมาก (อาจเป็นโรคไส้ติ่งอักเสบเฉียบพลันหรือลำไส้ส่วนอื่นอักเสบ)

4. เจ็บแปลบในท้องคล้ายมีอะไรฉีกขาด ปวดท้องรุนแรงมาก อาจมีตัวร้อนและคลื่นไส้ อาเจียนด้วย บางทีมีประวัติปวดท้องบ่อย ๆ มาก่อน (อาจมีการทะลุของกระเพาะอาหารหรือลำไส้)
5. อาเจียนเป็นเลือดหรือไอเป็นเลือด (อาจเป็นโรคร้ายแรงของกระเพาะอาหารหรือปอด) ต้องให้คนไข้พักนิ่ง ๆ ก่อน ถ้าแพทย์อยู่ใกล้ควรเชิญมาตรวจที่บ้าน ถ้าจำเป็นต้องพาไปหาแพทย์ ควรรอให้เลือดหยุดเสียก่อน และควรพาไปโดยมีการกระเทือนกระแทกน้อยที่สุด
6. ท้องเดินอย่างแรง อุจจาระเป็นน้ำ บางทีมีลักษณะคล้ายน้ำขาวขุ่น บางทีถ่ายพุ่ง ถ่ายติดต่อกันอย่างรวดเร็ว คนไข้อ่อนเพลียมาก ตาลึก หนังแห้ง (อาจเป็นอหิวาตกโรค) ต้องพาไปหาแพทย์โดยด่วน ถ้าไปไม่ไหวต้องแจ้งแพทย์หรืออนามัยที่ใกล้ที่สุดโดยเร็ว
7. ถ่ายอุจจาระเป็นมูกและเลือด บางทีเกือบไม่มีเนื้ออุจจาระเลย ถ่ายบ่อยมาก อาจจะมีถึงสิบครั้งในหนึ่งชั่วโมง คนไข้เพลียมาก ๆ (อาจเป็นโรคบิดอย่างแรง)
8. สำหรับเด็ก โดยเฉพาะอายุภายใน 12 ปี ใช้สูง ไอ่หมาก หายใจมีเสียงผิดปกติ คล้าย ๆ กับมีอะไรติดอยู่ในคอ บางทีมีอาการหน้าเขียวด้วย (อาจเป็นโรคคอตีบ) ต้องรีบพาไปหาแพทย์โดยด่วนที่สุด
9. อาการตกเลือดเป็นเลือดสด ๆ จากทางไหนก็ตาม โดยเฉพาะทางช่องคลอด ต้องพาไปหาแพทย์โดยเร็วที่สุด
10. การใช้สมุนไพรแก้อาการชัดเบา นั้น ควรใช้ในกรณีที่มีพิษสาละน้อย หรือไม่สะดวกโดยไม่มีอาการบวม และเมื่อพิษสาละคล่องดีแล้วให้หยุดใช้
11. โรคร้ายแรงหรือโรคเรื้อรังบางชนิด เช่น ภูมิแพ้ สุนัขบ้ากัด บาดทะยัก กระดูกหัก มะเร็ง วัณโรค กามโรค ความดันโลหิตสูง เบาหวาน โรคเรื้อรัง เป็นต้น ควรไปพบแพทย์รักษา เพราะยาสมุนไพรที่ใช้รักษาโรคเหล่านี้ ยังไม่ทราบผลแน่ชัด การรักษาด้วยแพทย์แผนปัจจุบันได้ผลแน่นอนและปลอดภัยกว่า

อันตรายที่เกิดจากการรักษาตัวเอง^{2,4}

1. เมื่อใช้ยาตรงกับโรคแล้ว แต่ใช้ขนาดมากเกินไปจนเกินควร เช่น ควรจะใช้เพียง 1 กำมือ ใช้เข้าไปถึง 3 กำมือ หรือควรกินวันละ 2 มื้อ กินเสียวันละ 3 มื้อ
2. เมื่อใช้ยาตรงกับโรค แต่ใช้นานเกินระยะกำหนด ถึงคราวจะหยุดแล้วไม่หยุด ร่างกายได้รับยามากเกินไป กรณีนี้เป็นเหตุให้ตายบ่อย ๆ
3. เมื่อใช้ยาไม่ตรงกับโรค เช่น เอายาแก้ปวดไปรักษาไข้ป่า (มาลาเรีย) เอายาแก้ท้องเฟ้อไปรักษาโรคท้องเดิน

4. เมื่อใช้ยาไม่ตรงกับคน โดยใช้ยาสำหรับผู้ใหญ่ เอาไปใช้กับเด็ก หรือเอายาสำหรับผู้ชายไปใช้กับผู้หญิง (ยาบางอย่าง เช่น ฮอร์โมน)

อาการที่เกิดจากพิษของยา^{1,2}

อาการที่เกิดจากพิษของยา ถ้าปรากฏขึ้นควรหยุดใช้ยาเสียก่อน ถ้าหยุดแล้วอาการหายไปอาจลองใช้ยาอีกครั้งโดยระมัดระวัง ถ้าอาการอย่างเดิมเกิดขึ้นอีก แสดงว่าเป็นพิษของยาแน่ ควรหยุดยาแล้วไปปรึกษาแพทย์โดยเร็ว

พิษของยาอาจทำให้เกิดอาการตามข้อใดข้อหนึ่งหรือหลายข้อ อาจเป็นกับคนหนึ่งแต่ไม่เป็นกับคนอื่น ๆ ก็ได้ อาการที่ชวนให้สงสัยว่าเกิดจากพิษของยา มีดังต่อไปนี้

1. เบื่ออาหาร คลื่นไส้ อาเจียน (หรืออย่างใดอย่างหนึ่ง) ถ้ามีอยู่ก่อนกินยา อาจเป็นเพราะโรค
2. ตัวเหลือง ตาเหลือง ปัสสาวะสีเหลือง เขียวเกิดฟองสีเหลือง (เป็นอาการของดีซ่าน) อาการนี้แสดงถึงอันตรายร้ายแรง ต้องรีบไปหาแพทย์
3. ผื่นขึ้นตามผิวหนัง อาจเป็นตุ่มเล็ก ๆ ตุ่มโต ๆ เป็นปื้น หรือเป็นเม็ดแบนคล้ายลมพิษ อาจบวมที่ตา (ตาปิด) หรือริมฝีปาก (ปากเผล) หรือมีเพียงดวงสีแดงที่ผิวหนัง
4. หูอื้อ ตามัว ชาที่ลิ้น ชาที่ผิวหนัง
5. ประสาทความรู้สึกทำงานไวเกินปกติ เช่น เพียงแตะผิวหนังก็รู้สึกเจ็บ ลูบผมก็แสบหนังศีรษะ ฯลฯ
6. ใจสั่น ใจเต้น หรือรู้สึกวูบวาบคล้ายหัวใจจะหยุด และเป็นบ่อย ๆ

โรคผิวหนังจำพวกเริมและงูสวัด ถ้าเป็นแผลเปิด ไม่ควรใช้สมุนไพรที่ต้องใส่แผล^{2,4}

การเตรียมยาสมุนไพร^{3,5}

การเตรียมยาสมุนไพรให้มีรูปแบบที่เหมาะสมเป็นรูปแบบที่มีประสิทธิภาพในการรักษาโรค ใช้ได้สะดวก มีรสและกลิ่นชวนรับประทาน รูปแบบยาสมุนไพรที่นิยมใช้ มีดังนี้

1. ยาต้ม เป็นรูปแบบยาเตรียมที่นิยมใช้และสะดวกมากที่สุด สามารถใช้ได้ทั้งตัวยาสดและแห้ง ในตัวยาที่สำคัญสามารถละลายได้ในน้ำ

การแพทย์แผนไทย เตรียมโดยหั่นหรือสับสมุนไพรเป็นชิ้นเล็กพอดี ใส่ลงในหม้อดิน กระเบื้องหรือภาชนะที่มีใช้โลหะและใส่น้ำลงไปพอท่วมยาเล็กน้อย หากเป็นสมุนไพรแห้งให้แช่น้ำทิ้งไว้สักครู่ สมุนไพรสดไม่ต้องแช่น้ำ ใช้ไฟขนาดกลางต้มให้เดือด หลังจากเดือดแล้วให้ใช้ไฟอ่อน ควรคนยาสม่ำเสมอให้ยา

ใหม่ (การต้มยาไทยมักจะต้มแบบ 3 เา 1 คือใส่ น้ำ 3 ส่วน ของปริมาณที่ใช้และต้มให้เหลือ 1 ส่วน) ระยะเวลาในการต้มขึ้นอยู่กับส่วนของพืชสมุนไพร หากเป็นส่วนของใบ ดอก หรือกิ่งขนาดเล็ก ใช้เวลาต้ม 3-4 นาที หากเป็นส่วนที่แข็ง เช่น รากหรือแก่นของลำต้นใช้เวลาต้ม 10 นาที ยาต้มไม่ทิ้งไว้ค้างคืน ต้มและรับประทานให้หมดภายในวันเดียว โดยทั่วไปมักแบ่งรับประทานเป็น 3 ครั้ง ก่อนอาหาร และ วันรุ่งขึ้นค่อยเติมน้ำและต้มใหม่อีกครั้งหนึ่ง ยาไทยสมัยก่อนนิยมต้มในหม้อดิน และปากหม้อยาใช้ใบตองสด หรือผ้าขาวบางปิดหม้อยาประมาณครึ่งหนึ่งเพื่อความสะดวกในการรินยา และที่หม้อยาจะมี “เฉลว” ซึ่งทำด้วยไม้ไผ่ จักเป็นตอกสานเป็นรูปคล้ายดาว เพื่อป้องกันของร้ายไม่ให้มารบกวน บางทีก็มีการผูก เหยี่ยวสลึงไว้ที่ปากหม้อ เมื่อคนไข้หายแล้วก็จะนำเงินนี้มาซื้อของทำบุญเพื่ออุทิศส่วนกุศลให้เจ้าของ ตำรานั้น

การแพทย์แผนจีน ให้ความสำคัญกับวิธีต้มยาเป็นอย่างมาก เนื่องจากวิธีต้มยาสมุนไพรมีความสัมพันธ์อย่างใกล้ชิดกับประสิทธิผลในการรักษาโรคของยาตำรับ ในการเตรียมยาที่มีคุณภาพและมี ประสิทธิภาพในการรักษานั้นควรปฏิบัติ ดังนี้

1. **ภาชนะที่ใช้ในการต้มยา** นิยมใช้ภาชนะจำพวกเครื่องปั้นดินเผาที่มีฝาปิด เพื่อป้องกันการทำปฏิกิริยาขององค์ประกอบเคมีในตัวยากับภาชนะที่ใช้ในระหว่างการต้มยา ทำให้ประสิทธิภาพหรือความแรงของตัวยาลดลงสูญเสียไป ไม่ควรใช้ภาชนะจำพวกเหล็กหรือทองแดง ทั้งนี้เพื่อป้องกันการตกตะกอน และ อาจทำปฏิกิริยาทางเคมีกับตัวยา ซึ่งจะทำให้เกิดผลข้างเคียงหรือความเป็นพิษได้

2. **น้ำที่ใช้ต้มยา** จะต้องเป็นน้ำสะอาดและบริสุทธิ์ เช่น น้ำประปา น้ำแร่ และน้ำกลั่น เป็นต้น

3. **ระดับไฟที่ใช้ต้มยา** ไฟที่ใช้ต้มยาแบ่งออกเป็น 2 ระดับ คือ ไฟอ่อน และไฟแรง โดยทั่วไป การต้มยามักจะใช้ไฟแรงก่อนแล้วจึงใช้ไฟอ่อน บางครั้งอาจใช้ไฟอ่อนหรือไฟแรงเพียงอย่างเดียวในการต้มยา เช่น ใช้ไฟอ่อนอย่างเดียวในการต้มยาประเภทยาบำรุง หรือใช้ไฟแรงอย่างเดียวในการต้มยาประเภทรักษาอาการภายนอก

4. **วิธีต้มยา** การต้มยามี 2 วิธี คือ

(1) **วิธีทั่วไป** เตรียมโดยนำตัวยาใส่ในภาชนะที่มีฝาปิด เติมน้ำให้ท่วมตัวยา ตั้งทิ้งไว้ประมาณ 30-60 นาที เพื่อให้ตัวยาน้ำซึมเข้าตัวยาวงเต็มที่ เวลาต้มจะใช้ไฟแรงก่อน เมื่อเดือดจะใช้ไฟอ่อน ๆ ต้มต่อ เพื่อป้องกันไม่ให้ตัวยาล้นออกนอกภาชนะ หรือไม่ให้ตัวยาแห้งงวดเร็วเกินไป ในระหว่างต้มอย่าเปิดฝาบ่อย ๆ เพื่อป้องกันไม่ให้สารที่ระเหยได้สูญเสียไป ในการต้มยาประเภทรักษาอาการภายนอกหรือยาไล่ ควรใช้ไฟแรงเพื่อป้องกันไม่ให้สารสำคัญระเหยไป สำหรับยาบำรุงควรต้มโดยใช้ไฟอ่อน ๆ เพื่อสกัดสารสำคัญ

ออกมาได้อย่างสมบูรณ์ ด้วยที่มีพิษบางชนิด เช่น โหระเดื่อยไก่ ควรใช้ไฟอ่อนต้มนาน ๆ เพื่อลดพิษของสมุนไพร เมื่อต้มเสร็จ ให้น้ำยาเก็บไว้ เติมน้ำลงในภาชนะที่เหลือแล้วต้มต่อ โดยทั่วไปยาหนึ่งห่อจะต้ม 2-3 ครั้ง เมื่อต้มเสร็จให้รวมน้ำยาที่ต้มได้เข้าด้วยกันแล้วแบ่งรับประทาน ควรรับประทานขณะที่ยาอุ่น ๆ ยกเว้นยาที่เมื่อรับประทานตอนอุ่นแล้วจะทำให้คลื่นไส้อาเจียน ก็ให้รับประทานเมื่อยาเย็นแล้ว

(2) **วิธีเฉพาะ** เป็นวิธีที่ใช้ต้มตัวยาที่มีคุณลักษณะพิเศษบางชนิด ซึ่งจำเป็นต้องใช้วิธีเฉพาะ และจะต้องระบุไว้ในสูตรตำรับด้วย ดังนี้

- 1) **ใส่ก่อน** มีตัวยา 3 ประเภท ซึ่งต้องต้มก่อนตัวยาตัวอื่นในตำรับ ได้แก่
 - ตัวยาที่มีพิษ ให้ต้มก่อนตัวยาอื่น 30-45 นาที
 - แร่ธาตุและเปลือกหอย เช่น เกลือจืด เป็นตัวยาที่มีลักษณะแข็ง สารออกฤทธิ์ละลายออกมาได้ยาก จึงต้องต้มให้เดือดประมาณ 15 นาทีก่อน แล้วจึงใส่ตัวยาชนิดอื่น ๆ ในตำรับลงไปต้มพร้อมกัน
 - ตัวยาที่มีน้ำหนักเบาและใช้ในปริมาณมาก หากต้มพร้อมตัวยาอื่น ๆ จะทำให้ตัวยาเต็มหม้อจนต้มไม่ได้ จึงให้ต้มตัวยาดังกล่าว 20 นาทีก่อน แล้วเอาเฉพาะน้ำที่ต้มได้ไปใช้ต้มตัวยาตัวอื่นในตำรับยา
- 2) **ใส่หลัง** ตัวยาบางชนิดมีน้ำมันหอมระเหย ควรใส่หลังจากต้มตัวยาชนิดอื่น ๆ ในตำรับให้เดือดแล้วประมาณ 5-10 นาที แล้วจึงต้มต่อประมาณ 5 นาที เพื่อป้องกันไม่ให้สารออกฤทธิ์ประเภทน้ำมันหอมระเหยสลายไป ตัวอย่างสมุนไพรเหล่านี้ เช่น เรวตง สะระแหน่ เป็นต้น นอกจากนี้ ตัวยาบางชนิดที่มีสรรพคุณเป็นยาระบายหรือยาถ่าย ก็ควรใส่ทีหลัง เช่น โกล้าน้ำเต้า และใบมะขามแขก เป็นต้น
- 3) **ใส่ห่อ** สมุนไพรบางชนิดมีลักษณะเป็นผง หรือมีลักษณะเหนียว หรือเป็นยาง หรือมีลักษณะเป็นขน ควรใส่ในถุงผ้าเพื่อป้องกันไม่ให้น้ำยาขุ่น หรือเหนียวติดภาชนะที่ใช้ต้ม หรือทำให้ไม่ระคายคอ เช่น เมล็ดผักกาดน้ำ เป็นต้น
- 4) **แยกต้ม** ตัวยาบางชนิดมีราคาแพง เช่น โสมคน โสมอเมริกัน เป็นต้น ควรแยกต้มต่างหาก หรือตุ๋นด้วยหม้อตุ๋น 2 ชั้นนาน 2-3 ชั่วโมง เพื่อสกัดตัวยาออกมาให้มากที่สุด อาจแยกรับประทาน หรือนำมาผสมกับน้ำยาของตัวยาชนิดอื่นที่ต้มได้ เพื่อป้องกันไม่ให้สูญเสียฤทธิ์ของยา
- 5) **ชงน้ำรับประทาน** สมุนไพรบางชนิดไม่ควรนำมาต้ม แต่ควรบดให้เป็นผงละเอียดมาก ๆ แล้วชงน้ำอุ่นดื่ม หรือนำไปชงกับน้ำยาของสมุนไพรชนิดอื่นที่เตรียมได้ ตัวอย่างสมุนไพรเหล่านี้ เช่น อำพัน เป็นต้น

6) **แช่น้ำ** ตัวยาบางชนิดมีสารออกฤทธิ์หรือมีองค์ประกอบของน้ำมันหอมระเหยซึ่งสามารถละลายในน้ำร้อนได้ง่าย ควรเตรียมยาโดยการนำมาแช่ในน้ำร้อนหรือน้ำยาของตัวยาชนิดอื่นที่ร้อน เช่น อบเชยจีน เป็นต้น

2. **ยาดอง** เป็นยาที่ใช้สารละลายหลายชนิด แช่สมุนไพรแบบเย็น เช่น เหล้า น้ำมะกรูด น้ำส้ม เป็นต้น ยาดองเหล้าในรูปแบบที่ใช้บ่อย การปรุงยาทำได้โดยนำส่วนของสมุนไพรที่จำเป็นยามาอบเป็นผง หยาบและห่อด้วยผ้าขาวบางหลวม ๆ เพื่อยาฟุ้งตัวเวลาอมน้ำ ถ้าหากเป็นรากหรือแก่นของต้นไม้ให้ผ่านเป็นชิ้นบาง ๆ เท่า ๆ กัน เพื่อให้น้ำเหล้าซึมเข้าสู่ยาได้ทั่วถึง ภาชนะที่ใช้สำหรับเตรียมยาดองเหล้า ควรใช้โอ่งกระเบื้องหรือขวดโหลแก้วที่มีฝาปิดสนิท เมื่อใส่ยาลงในภาชนะเรียบร้อยแล้ว ให้เทน้ำเหล้าให้ท่วมยา ตั้งทิ้งไว้ 1 สัปดาห์ และคนยาให้ทั่ววันละ 1 ครั้ง ยาดองเหล้าเป็นยาที่ค่อนข้างแรง ปริมาณที่ใช้มักน้อยกว่ายาต้ม และห้ามใช้กับผู้ป่วยโรคความดันโลหิตสูง โรคหัวใจ หญิงมีครรภ์ และผู้ที่แพ้เหล้า

3. **ยาผง** ปรุงจากส่วนของพืชสมุนไพร บดละเอียดเป็นผงชนิดเดียวหรือหลายชนิดผสมกัน ยาแผนโบราณหลายตำรับปรุงเป็นยาผง เช่น ยาหอม ยาเขียว เป็นต้น เวลารับประทาน มักจะใช้กับน้ำกระสายยา ซึ่งน้ำกระสายยาอาจเป็นน้ำสุก น้ำดอกมะลิ น้ำชาข้าว น้ำมะนาว น้ำมะกอก เป็นต้น

4. **ยาชง** เป็นรูปแบบที่มีการเตรียมคล้ายการชงชา โดยใช้ น้ำเดือดใส่ลงในสมุนไพร โดยทั่วไปมักใช้สมุนไพรตากแห้งทำเป็นยาชง ส่วนของสมุนไพรที่ใช้เป็นยาอาจเป็นใบ กิ่ง ผล หรือเมล็ด หั่นเป็นชิ้นเล็ก ๆ บาง ๆ หรืออบเป็นผงหยาบ ผึ่งแดดให้แห้ง บางชนิดมีการนำไปอบกลิ่นหอมก่อน ภาชนะที่ใช้ชงควรเป็นกระเบื้อง แก้ว หรือภาชนะเคลือบ ไม่ใช้ภาชนะโลหะ วิธีการชงทำได้โดยใช้สมุนไพร 1 ส่วน เติมน้ำเดือดประมาณ 10 ส่วน หรือตามปริมาณที่ระบุไว้ในตำรับยา บางตำรับอาจเติมน้ำตาลหรือน้ำผึ้งในการปรุงรส ปิดฝาทิ้งไว้ 5-10 นาที ยาชงเป็นรูปแบบยาที่มีกลิ่นหอม ชวนดื่ม ดื่มง่าย ปัจจุบันมีการพัฒนาผลิตภัณฑ์ยาชง โดยการบรรจุในถุงกระดาษหยาบ ปิดสนิท 1 ซอง ใช้ 1 ครั้ง พืชสมุนไพรที่ใช้ในรูปแบบยาชงมักเป็นพืชที่มีสรรพคุณไม่รุนแรง ใช้ดื่มตลอดวันแทนน้ำ ยาชงนิยมปรุงและดื่มทันที ไม่ทิ้งไว้นาน สมุนไพรที่ใช้เป็นยาชง เช่น ยาชงชุมเห็ดเทศ ยาชงหญ้าหนวดแมว เป็นต้น นอกจากนี้เครื่องดื่มสมุนไพรหลายชนิด เช่น ชิง มะตูม แก้วฮวย เป็นต้น ก็ปรุงด้วยการชงเช่นเดียวกัน ยาชงเป็นวิธีการง่าย สะดวกและเป็นที่ยอมรับทั่วไป

5. **ยาลูกกลอน** การปรุงยาลูกกลอนทำได้โดยเอาส่วนของสมุนไพร มาหั่นเป็นแว่นบาง ๆ ผึ่งแดดให้แห้ง บดเป็นผงละเอียด และนำผงมาผสมกับน้ำผึ้ง (น้ำผึ้งที่ใช้ปั้นลูกกลอนมักต้มให้ร้อนเพื่อขจัดสิ่งสกปรกก่อน) อัตราส่วนผสมระหว่างผงสมุนไพรต่อน้ำผึ้งเท่ากับ 1-2 ส่วน : 1 ส่วน ทั้งนี้ขึ้นกับลักษณะ

ของผงสมุนไพร เคล้าผงยาให้กลมกลืนประมาณว่าผงสมุนไพรที่ผสมน้ำผึ้งแล้วไม่ติดมือเป็นใช้ได้ จากนั้นปั้นเป็นก้อนกลมขนาดเท่าปลายนิ้วก้อย (เส้นผ่าศูนย์กลาง 0.8 เซนติเมตร) หรืออาจใช้รางไม้ปั้นเป็นลูกกลอนก็ได้ จากนั้นจึงเอาไปอบแห้งหรือตากแดดจัด 1-2 วัน และบรรจุภาชนะที่ปิดมิดชิดและสะอาด

นอกจากกรรมวิธีปรุงยาดังกล่าวแล้ว ยาสมุนไพรยังปรุงได้อีกหลายวิธี เช่น การต้ม การพอก การเตรียมเป็นยาประคบ การทุบด้วยน้ำมัน เป็นต้น การเลือกกรรมวิธีปรุงยาได้เหมาะสมจะทำให้สมุนไพรออกฤทธิ์ได้เต็มที่ ส่งผลต่อการรักษาความเจ็บป่วยได้อย่างถูกต้อง

คำแนะนำในการใช้ยาสมุนไพร¹⁻⁴

1. **ใช้ให้ถูกต้อง** จะต้องพิจารณาถึง รูปลักษณะ สี กลิ่น รส ชื่อ ของตัวยาที่จะนำมาใช้ทำยาว่าถูกต้องตรงตามตำรับหรือข้อบ่งใช้หรือไม่
2. **ใช้ให้ถูกส่วน** จะต้องพิจารณาว่าตัวยาตามข้อบ่งใช้นั้น กำหนดให้ใช้ส่วนใดของต้นพืช เพราะแต่ละส่วนของต้นพืชย่อมแตกต่างกันไป บางต้นสรรพคุณเหมือนกันแต่มีฤทธิ์ที่อ่อนกว่ากัน บางต้นมีสรรพคุณไม่เหมือนกัน
3. **ใช้ให้ถูกขนาด** จะต้องดูว่าข้อบ่งใช้ ให้ใช้ตัวยานั้น ๆ ในปริมาณหรือน้ำหนักเท่าใด กินครั้งละเท่าใด วันละกี่มื้อ
4. **ใช้ให้ถูกวิธี** จะต้องดูว่าข้อบ่งใช้ ให้บริหารยาโดยวิธีใด เช่น ต้มหรือดอง กินหรือทา เป็นต้น
5. **ใช้ให้ถูกกับโรค** จะต้องมีความเข้าใจในเรื่องอาการของโรค ว่าเป็นโรคนั้น ๆ จริงหรือไม่ จะต้องใช้ยาที่มีสรรพคุณตรงต่อโรค มิฉะนั้นแล้วก็อาจเกิดโทษ หรือไม่สามารบรรเทาอาการของโรคได้

ข้อห้ามใช้⁵

ในการใช้ยารักษาโรคนั้น หากใช้ถูกกับโรคจะให้คุณ หากใช้ผิดจะให้โทษ ดังนั้นการใช้ยาบางชนิดจำเป็นต้องระมัดระวังในการใช้ เพื่อไม่ให้เกิดโทษต่อร่างกาย ข้อห้ามใช้มี 4 ประเภท ดังนี้

1. **ข้อห้ามใช้ในกลุ่มอาการบางอย่าง** ตัวยาแต่ละชนิดเหมาะกับโรคแตกต่างกัน หมายถึงตัวยาแต่ละชนิดจะใช้ภายใต้เงื่อนไขที่กำหนดไว้เท่านั้น เช่น หมาหวง มีสรรพคุณเป็นยาขับเหงื่อ แก้หอบเหมาะสำหรับโรคไข้หวัดจากการกระทบลมเย็น ไม่มีเหงื่อ ไอหอบเนื่องจากชีพอดไม่กระจาย จึงห้ามใช้กับผู้ป่วยที่มีอาการอ่อนแอ เหงื่อออกมาก ไอหอบเนื่องจากปอดพอง เป็นต้น
2. **ข้อห้ามตามหลักการจัดยาร่วมหรือยากลุ่ม** ตัวยาบางชนิดเมื่อใช้ร่วมกันแล้วจะทำให้เกิดพิษหรือเกิดอาการอันไม่พึงประสงค์ หรือทำให้เกิดพิษเพิ่มขึ้น หรือทำให้ฤทธิ์ของตัวยาหมดไป ยาเหล่านี้ก็ไม่

ควรใช้ร่วมกัน เช่น การพญูกษมด้วยว่านางคำ สะเฒะเทศจะลบล้างสรรพคุณของสาหร่ายทะเล เป็นต้น

3. ข้อห้ามในหญิงมีครรภ์ ตัวยาบางชนิดมีผลต่อทารกในครรภ์ ทำให้แท้งลูกได้ จึงห้ามใช้ในหญิงมีครรภ์ ซึ่งตัวยาส่วนใหญ่ในกลุ่มนี้มักมีพิษมาก เช่น สลอด ตัวยาบางชนิดต้องใช้้อย่างระมัดระวังในหญิงมีครรภ์ เนื่องจากเป็นตัวยาที่มีฤทธิ์กระจายซึ่และเลือด ทำให้เลือดไหลเวียน เช่น เมล็ดท้อ ดอกคำฝอย มีฤทธิ์ขับของเสียตกค้าง และขับถ่ายพิษร้อน โกงูน้ำเต้า ฤทธิ์ระบาย ขับพิษร้อน อบเชยจีนมีฤทธิ์ให้ความอบอุ่น เสริมหยางระบบไต เป็นต้น ดังนั้นหากไม่จำเป็นจริง ๆ ควรหลีกเลี่ยงการใช้ตัวยาดังกล่าวในหญิงมีครรภ์

4. ข้อห้ามในช่วงเวลาที่รับประทานยา นิยมเรียกว่า “ของแสลง” กล่าวคือ ในช่วงเวลาที่รับประทานยา ควรงดดื่มน้ำเย็น ของมัน ของคาว อาหารที่ย่อยยาก หรือที่มีรสจัด เช่น กรณีผู้ป่วยที่มีไข้สูง ห้ามรับประทานของมัน เป็นต้น

ขนาดยาที่ใช้

ขนาดยาที่ใช้ หมายถึงปริมาณของยาที่ใช้ในผู้ใหญ่ต่อวัน เนื่องจากยาสมุนไพรเป็นผลผลิตจากธรรมชาติ ดังนั้นปริมาณของตัวยาที่ใช้จึงไม่เข้มงวดเหมือนกับยาแผนปัจจุบัน ยกเว้นตัวยาบางชนิดเท่านั้นที่ต้องใช้ขนาดยาด้วยความระมัดระวัง เพื่อป้องกันไม่ให้เกิดอันตราย โดยทั่วไปขนาดยาที่ใช้ควรคำนึงถึงปัจจัยดังต่อไปนี้

1. คุณลักษณะของยา ตัวยาที่มีฤทธิ์แรงควรใช้ปริมาณน้อย หรือเริ่มใช้ปริมาณน้อยแล้วค่อย ๆ เพิ่มขึ้น เมื่อผู้ป่วยมีอาการดีขึ้นให้ค่อย ๆ ลดขนาดยาลงจนหยุดใช้ สำหรับตัวยาที่มีฤทธิ์อ่อนมักใช้ในปริมาณมาก โดยทั่วไปตัวยาที่มีความหนาแน่น หรือแข็งมาก เช่น แร่ธาตุ หรือ เปลือกหอย เป็นต้น จะใช้ในปริมาณมาก ส่วนตัวยาที่มีน้ำหนักเบา เช่น ดอก ใบ หรือตัวยาที่มีน้ำมันหอมระเหย จะใช้ในปริมาณน้อย

2. การใช้ยาร่วมและรูปแบบของยา โดยทั่วไปตัวยาเดี่ยวจะใช้ในปริมาณมากกว่ายาตำรับ และหากใช้เป็นยาต้ม ปริมาณที่ใช้จะมากกว่ายาสุกกลอนหรือยาผง และในยาแต่ละตำรับ ตัวยาหลักจะใช้ในปริมาณมากกว่าตัวยาอื่น ๆ

3. อาการของโรค รูปร่าง และอายุของผู้ป่วย โดยทั่วไปผู้ป่วยหนัก ผู้ป่วยโรคเฉียบพลัน หรือผู้ป่วยที่มีร่างกายอ้วนใหญ่ จะใช้ยาในปริมาณมาก ส่วนผู้สูงอายุมีร่างกายอ่อนแอ หญิงหลังคลอด หรือเด็ก จะใช้ยาในปริมาณน้อย สำหรับเด็กอายุ 6 ปีขึ้นไป ให้ใช้ยาขนาดครึ่งหนึ่งของขนาดที่ใช้ในผู้ใหญ่ เด็กที่มีอายุต่ำกว่า 6 ปี ให้ใช้ยาขนาด 1 ใน 4 ของขนาดที่ใช้ในผู้ใหญ่

วิธีรับประทานยา^๑

วิธีรับประทานยา รวมถึงเวลาที่เหมาะสมในการรับประทานยา โดยทั่วไปปฏิบัติ ดังนี้

ยาต้ม ให้รับประทานวันละ 1 ห่อ หากอาการรุนแรงสามารถรับประทานวันละ 2 ห่อได้ ยาห่อหนึ่ง ๆ ต้มแบ่งรับประทาน 2-3 ครั้ง โดยกำหนดว่าอาการป่วยทั่วไปให้รับประทานเช้า-เย็น หากอาการป่วยหนัก สามารถรับประทานได้ทุก 4 ชั่วโมง ยาประเภทบำรุงควรรับประทานก่อนอาหาร แต่หากจะให้เหมาะสม ไม่ว่าจะรับประทานก่อนหรือหลังอาหาร ให้เว้นระยะเวลาห่างกันพอสมควร ยาประเภทฆ่าพยาธิหรือยาระบายให้รับประทานขณะท้องว่าง ยารักษาโรคมalaria รับประทานก่อนมalaria รับประทานก่อนนอน ยาช่วยให้อาเจียนหรือคลื่นไส้ให้รับประทานก่อนนอน โรคเรื้อรังควรกำหนดเวลารับประทานยาให้แน่นอน ยาประเภทชาขิง ให้รับประทานต่างน้ำชา จิบได้บ่อย ๆ

ให้รับประทานยาต้มขณะอุ่น ๆ แต่ถ้าป่วยด้วยโรคกลุ่มความร้อน สามารถรับประทานยาในขณะที่ยาเย็นแล้ว ถ้าป่วยด้วยโรคกลุ่มความเย็น ให้ดื่มขณะร้อน ๆ ในอาการที่ป่วยด้วยโรคกลุ่มอาการเย็นแต่ร้อนเทียม ให้รับประทานขณะที่ยาเย็นแล้ว ถ้าป่วยด้วยโรคกลุ่มอาการร้อนแต่เย็นเทียม ให้รับประทานขณะที่ยายังร้อนอยู่

เอกสารอ้างอิง

1. วุฒิ วุฒิชรรณเวช. คัมภีร์เภสัชรัตนโกสินทร์. พิมพ์ครั้งที่ 2. กรุงเทพมหานคร : บริษัท ศิลป์สยามบรรณกิจและการพิมพ์ จำกัด, 2547.
2. สำนักงานปลัดกระทรวง กระทรวงสาธารณสุข. คู่มือการใช้สมุนไพร เล่ม 1. กรุงเทพมหานคร : หจก. เอช-เอน การพิมพ์, 2527.
3. กันทิมา สิทธิธัญกิจ, พรทิพย์ เต็มวิเศษ (คณะบรรณาธิการ). คู่มือประชาชนในการดูแลสุขภาพด้วยการแพทย์แผนไทย. พิมพ์ครั้งที่ 2 กรุงเทพมหานคร : สำนักงานกิจการโรงพิมพ์องค์การทหารผ่านศึกในพระบรมราชูปถัมภ์, 2547.
4. กองวิจัยและพัฒนาสมุนไพร กรมวิทยาศาสตร์การแพทย์ กระทรวงสาธารณสุข. สมุนไพรพื้นบ้านฉบับรวม. พิมพ์ครั้งที่ 1. กรุงเทพมหานคร : Text and Journal Corporation Co., Ltd., 2533.
5. วิชัย โชควิวัฒน์, ชาลิต สันติกิจรุ่งเรือง, เย็นจิตร เตชะดำรงสิน (คณะบรรณาธิการ). ตำรับยาจีนที่ใช้บ่อยในประเทศไทย เล่ม 1. พิมพ์ครั้งที่ 1. กรุงเทพมหานคร : สำนักงานกิจการโรงพิมพ์องค์การทหารผ่านศึกในพระบรมราชูปถัมภ์, 2549.

รสของยาไทยและยาจีน

รสของยาไทย

รสของตัวยาจะบอกถึงสรรพคุณของยา สรรพคุณหลักของยาแบ่งรสยาออกเป็น รสประธาน 3 รส และรสยา 9 รส ดังนี้

ยารสประธาน 3 รส¹ ได้แก่

1. **ยารสร้อน** ได้แก่ ตัวยามีรสร้อน เช่น ดอกคิปลี เมล็ดพริกไทย รากข้าวหลาม เถาะค้ำน รากเจตมูลเพลิง หัสศุณ เป็นต้น เมื่อนำมาปรุงเป็นยาแล้วจะได้อารสร้อน

ยารสร้อนสำหรับแก้ในทางวาโยธาตุ แก้มกกองหยาบ ขับผายลม บำรุงธาตุ ขับเลือด เป็นต้น ยารสร้อนเป็นรสยาประจำในฤดูฝน แสงกับใช้ที่มีพิษ

2. **ยารสเย็น** ได้แก่ ตัวยามีรสเย็น เช่น ใบไม้ที่มีรสเย็น เกสรดอกไม้ที่ไม่ร้อน เขียวลัดัว เขา งา นอ เป็นต้น เมื่อนำมาปรุงยาแล้วจะได้อารสเย็น

ยารสเย็นสำหรับแก้ในทางเตโชธาตุ แก้ไข้พิษ ไข้กาฬ ดับพิษร้อน เป็นต้น ยารสเย็นเป็นรสยาประจำในฤดูร้อน แสงกับโรคลม

3. **ยารสสุขุม** ได้แก่ ตัวยามีรสสุขุม เช่น พริกไทยดำ ๆ เทียนต่าง ๆ กฤษณา กระลำพัก ชะลูด อบเชย ขอนดอก เป็นต้น เมื่อนำมาปรุงยาแล้วจะได้อารสสุขุม

ยารสสุขุมสำหรับแก้ในทางอาโปธาตุ เสมหะและโลหิต แก้มกกองละเอียด ยารสสุขุมเป็นรสยาประจำในฤดูหนาว แสงกับใช้ที่มีพิษร้อนจัด

รสยา 9 รส¹ นอกจากยารสประธานแล้ว สรรพคุณหลักของยาไทยยังแบ่งรสยาออกไปอีกเป็น 9 รส ดังนี้

1. ยารสผาด ชอบสมาน

สรรพคุณ สำหรับสมานทั้งภายนอกและภายใน แก้บิด ปิตธาตุ แก้ท้องร่วง กลุ่มสมะสมานแผล ชะล้างบาดแผล

ยารสผาดแสงกับโรคท้องผูก พรรคึก เช่น เปลือกข่อย ใบชา เบญจกานี เปลือกลูกทับทิม เปลือกลูกมังคุด สีเสียดไทย สีเสียดเทศ ลูกหมาก เป็นต้น

2. ยารสหวาน ชุ่มซาบไปตามเนื้อ

สรรพคุณ ชุ่มซาบไปตามเนื้อ ทำเนื้อให้ชุ่มชื้น บำรุงกำลัง แก้อ่อนเพลีย

ยารสหวานแสงกับโรคเสมหะเพื่องบาดแผล เบาหวาน ดีซ่าน เช่น เนื้อฝักคูณ ดอกคำฝอย

ชะเอมเทศ ชะเอมไทย รากสามสิบ อ้อยแดง น้ำผึ้ง เป็นต้น

3. ยารสเมาเบื่อ แก้พิษ

สรรพคุณ สำหรับแก้พิษ พิษดี พิษโลหิต พิษเสมหะ พิษไข้ พิษเมลงสัตว์กัดต่อย

ยารสเมาเบื่อแสดงกับโรคหัวใจพิการ และน้ำดีพิการ เช่น ใบกระท่อม เมล็ดกระเบา
ขันทองพยาบาท เปลือกข่อย รากทับทิม ทองพันชั่ง ยาดำ เล็บมือนาง กำแพงเจ็ดชั้น เป็นต้น

4. ยารสขม แก้ทางดีและโลหิต

สรรพคุณ บำรุงโลหิตและดี แก้ไข้เพื่อดี แก้โลหิตพิการ เจริญอาหาร แก้อ่อนในกระหายน้ำ

ยารสขมแสดงกับโรคหัวใจพิการ เช่น แก่นขี้เหล็ก รากไคร้เครือ ชิงช้าชาลี บอระเพ็ด ใบ
มะกา มะระขี้นก รากราซัด ใบเสนียด สะเดา หน้าลูกใต้ใบ เมล็ดมะนาว เป็นต้น

5. ยารสเผ็ดร้อน แก้ลม

สรรพคุณ แก้ลมจุกเสียด แน่นเฟ้อ ขับผายลม บำรุงธาตุ แก้อาตุพิการ ขับระดู

ยารสเผ็ดร้อนแสดงกับไข้ที่มีพิษร้อน เช่น กระชาย กระเทียม กระเพรา ลูกกระวาน ดอก
กานพลู ใบแก้ว ชิง ข่า ลูกจันทน์เทศ ดอกดีปลี ลูกผักชีลา ลูกยอ เปลือกต้นมะรุ้ม ดอกจันทน์
พริกไทย พิลังกาสา เป็นต้น

6. ยารสมัน แก้เส้นเอ็น

สรรพคุณ แก้เส้นเอ็นพิการ บำรุงเส้นเอ็น บำรุงร่างกาย บำรุงไขข้อ ทำให้เกิดความอบอุ่น
แก่ร่างกาย

ยารสมันแสดงกับโรคเสมหะพิการ โรคดีซ่าน เช่น งา เมล็ดถั่วต่าง ๆ เมล็ดบัว ผักกระเฉด
เมล็ดมะขาม รากบัว โกฐกระดูก แก่นกรันกรา เนื้อฝักกระจับ เป็นต้น

7. ยารสหอมเย็น บำรุงหัวใจ

สรรพคุณ ทำให้ชื่นใจ บำรุงหัวใจ บำรุงครรภ์

ยารสหอมเย็นแสดงกับโรคลม เช่น กฤษณา ดอกกระดังงา ขอนดอก เตยหอม ชะมดเช็ด
ชะมดเชียง หน้าฝรั่ง น้ำดอกไม้มเทศ เกสรทั้งห้า ใบบัวบก แฝกหอม ดอกลำดวน พิมเสน เป็นต้น

8. ยารสเค็ม ชุ่มซาบไปตามผิวหนัง

สรรพคุณ ชุ่มซาบไปตามผิวหนัง แก้โรคผิวหนัง รักษาเนื้อไม่ให้เน่า ขับเมือกมันในลำไส้

ยารสเค็มแสดงกับโรคอุจจาระธาตุพิการ เช่น โศกกระสุน เหงือกปลาหมอ เปลือกต้น
โกกงาง ผักชะคราม ดีเกลือไทย ดินประสิว รากลำพู ลิ่นทะเล เป็นต้น

9. ยารสเปรี้ยว กัดเสมหะ

สรรพคุณ แก่เสมหะ ฟอกเลือด ระบายอุจจาระธาตุ

ยารสเปรี้ยวแสดงกับโรคน้ำเหลืองเสีย บาดแผล ท้องร่วง เช่น ดอกกระเจียว ใบมะขาม ใบมะขามแขก น้ำลูกมะกรูด ลูกมะขามป้อม สมอไทย สมอเทศ ส้มป่อย ลูกมะดัน เป็นต้น

นอกจากรสนยา 9 รสนี้แล้ว แพทย์แผนไทยยังจัด **ยารสจืด** เพิ่มอีกหนึ่งรส ใช้สำหรับแก้ในทางเตโชธาตุ แก้ทางเสมหะ ขับปัสสาวะ ดับพิษร้อน แก้ไข้ แก้อ่อนในกระหายน้ำ แก้ไตพิการ ถอนพิษผิดลำแดง เช่น ตำลึง ฝอยทอง ผักบุ้ง รวงจืด ผักกระเฉด ผักกระโสม หนุ้าถอดปล้อง เป็นต้น

รสนของยาจืด

คุณสมบัตินและรสนของตัวยาคะบอกถึงสรรพคุณของยา การแพทย์แผนจีนได้แบ่งคุณสมบัตินของยาออกเป็น 4 อย่าง ได้แก่ ร้อน-อุ่น เย็น-เย็นจัด ซึ่งคุณสมบัตินของยาจะขึ้นกับการออกฤทธิ์ของยา เมื่อยาเข้าสู่ร่างกายแล้วจะมีกลไกการออกฤทธิ์และมีประสิทธิผลการรักษาแตกต่างกัน ทั้งสองกลุ่มมีฤทธิ์ตรงข้าม

ตัวยามีคุณสมบัตินเย็นหรือเย็นจัด จะมีฤทธิ์ระบายความร้อน บรรเทาพิษไข้ ให้ความชุ่มชื้น ใช้รักษาโรคที่เกิดจากสภาพหยางมากเกินไป ร่างกายเกิดการตอบสนองอย่างแรงต่อโรคภัยไข้เจ็บ ทำให้เกิดอาการร้อน เช่น มีไข้ ปากแห้ง คอแห้ง กระหายน้ำ ท้องผูก ปัสสาวะขจัดและมีสีเข้ม ส่วนตัวยามีคุณสมบัตินร้อนหรืออุ่น มีฤทธิ์ให้ความอบอุ่นแก่ร่างกาย ใช้รักษาโรคที่เกิดจากสภาพยินมากเกินไป ร่างกายบางส่วนอ่อนแอลงกว่าปกติ ทำให้เกิดอาการเย็น เช่น มือเท้าเย็น ตัวเย็น หนาวสั่น ไม่กระหายน้ำ²

นอกจากนี้ ยังเพิ่มคุณสมบัตินอีกอย่าง คือ สุกุม (เป็นกลาง) ตัวยางานชนิดคุณสมบัตินร้อน-เย็นไม่สามารถแบ่งได้ชัดเจน สามารถใช้ได้ทั้งโรคร้อนและโรคเย็น แม้ว่าคุณสมบัตินของตัวยามี 5 อย่างก็ตาม แต่ สุกุมอาจแบ่งได้เป็น สุกุมค่อนข้างเย็น และสุกุมค่อนข้างร้อน ซึ่งแตกต่างกัน ดังนั้นโดยทั่วไปจะแบ่งคุณสมบัตินของตัวยาคือออกเป็น 4 อย่างเท่านั้น²

รสนยา หมายถึงรสนชาติของตัวยาคือ ตัวยาคือแต่ละชนิดจะมีรสนชาติไม่เหมือนกันเนื่องจากมีองค์ประกอบทางเคมีแตกต่างกัน ทำให้ฤทธิ์ทางเภสัชวิทยาและประสิทธิผลการรักษาแตกต่างกันด้วย ตัวยาคือที่มีรสนชาติเหมือนกันจะมีฤทธิ์ทางเภสัชวิทยาใกล้เคียงกัน แม้ว่าองค์ประกอบทางเคมีบางชนิดในตัวยาคือเหมือนกัน แต่ก็ไม่แน่ว่าจะมีรสนชาติเหมือนกันทีเดียว ประสาทการรับรู้ของแต่ละคนอาจไม่เหมือนกัน แพทย์แผนจีนแบ่งรสนยาออกเป็น 5 รสน² ได้แก่

1. ยารสเผ็ด (จุนซา) ช่วยให้การกระจาย ทำให้ชีพจรเวียน เพิ่มการไหลเวียนของเลือด

สรรพคุณ ใช้รักษากลุ่มอาการของโรคภายนอก มักพบในระยะแรกของโรคที่เกิดจากปัจจัย

ภายนอก เช่น ไข้หวัดที่เกิดจากการกระทบลมร้อนหรือลมเย็นในระยะแรกของโรค ซึ่งติดขัดไม่ไหลเวียน เป็นต้น

2. **ยารสหวาน (ชุ่ม)** ช่วยบำรุง ช่วยให้ผ่อนคลาย เสริมให้ร่างกายแข็งแรง ปรับประสานตัวยาสรรพคุณ ใช้รักษากลุ่มอาการของโรคที่มีอาการพร่อง ระบบภูมิคุ้มกันของร่างกายอ่อนแอ ไอแห้ง ท้องผูก อาการปวด เป็นต้น

3. **ยารสเปรี้ยว** ฝาดสมาน
สรรพคุณ แก้โรคเหงื่อออกง่าย เหงื่อออกมากขณะนอนหลับ ท้องเสียเรื้อรัง ถ่ายบิดเรื้อรัง หลังอุจจาระเหลว หรือปัสสาวะรดที่นอนในขณะหลับ ประจำเดือนมาผิดปกติหรือมาทีละน้อยไม่หมด เป็นต้น

4. **ยารสขม** ช่วยระบายความร้อนช่วยให้เลือดเย็น ระบายไอ ต้านอาเจียน ระบายท้อง
สรรพคุณ แก้พิษ ขับพิษ แก้ไอ แก้อาเจียน แก่ท้องผูก เป็นต้น

5. **ยารสเค็ม** ช่วยละลายก้อน ระบายการอุดตัน
สรรพคุณ แก่ท้องผูกอย่างแรง ละลายนิ่ว เป็นต้น

นอกจากรสยา 5 รสนี้แล้ว แพทย์แผนจีนยังจัด **ยารสจืด** เข้าไว้ในยารสหวาน เนื่องจากทั้งสองมักใช้ร่วมกัน ยารสจืดมีฤทธิ์ขับปัสสาวะ ใช้รักษาอาการบวมน้ำ ปัสสาวะขัด เป็นต้น และจัด **ยารสฝาด** เข้าไว้ในยารสเปรี้ยว เนื่องจากมีฤทธิ์เหมือนกัน

เอกสารอ้างอิง

1. วุฒิ วุฒิธรรมเวช. สารานุกรมสมุนไพร. กรุงเทพมหานคร : โอ.เอส. พริ้นติ้ง เฮาส์, 2540.
2. Zhang E. The Chinese Materia Medica. Shanghai: Publishing House of Shanghai University of Traditional Chinese Medicine, 1988.

กรมการแพทย์แผนไทยและการแพทย์ทางเลือก
Department of Thai Traditional and Alternative Medicine

การเตรียมตัวยาร้อมใช้

การเตรียมตัวยาร้อมใช้ เป็นวิธีเตรียมสมุนไพรให้อยู่ในรูปแบบที่พร้อมใช้ในการเข้าตำรับยา หรือการปรุงยา โดยทั่วไปถ้าส่วนที่ใช้ของสมุนไพรมีขนาดใหญ่ หรือหนา หรือมีเนื้อแข็ง ต้องตัดให้เล็ก หรือบางลง เพื่อให้สมุนไพรแห้งง่ายและสะดวกในการเก็บรักษา เช่น รากหรือลำต้นใต้ดิน เปลือกไม้ หรือผล ควรหั่นหรือฝานเป็นชิ้นบาง ๆ ก่อนทำให้แห้ง และการทำสมุนไพรให้แห้งอาจใช้วิธีตากแดด อบ ในตู้อบ หรือผึ่งในที่ร่ม¹

วัตถุดิบสมุนไพรบางชนิดต้องการกระบวนการแปรรูปเฉพาะ ทั้งนี้เพื่อให้ส่วนที่นำมาใช้มีความบริสุทธิ์เพิ่มขึ้น ลดระยะเวลาในการทำให้แห้ง ป้องกันการทำลายจากเชื้อรา เชื้อจุลินทรีย์อื่นและแมลง ลดความเป็นพิษที่มีอยู่ในสมุนไพร และทำให้สรรพคุณในการรักษาเพิ่มขึ้น แนวปฏิบัติในการแปรรูปเฉพาะที่ใช้กันทั่วไป ได้แก่ การคัดเลือกเบื้องต้น การปอกเปลือกรากและเหง้า การต้มในน้ำ การนึ่ง การแช่น้ำ การดอง การกลั่น การรมควัน การย่าง การหมัก ตามขบวนการธรรมชาติ การใส่ปูน และการสับ เป็นต้น กระบวนการแปรรูปที่เกี่ยวข้องกับการทำให้มีรูปร่างบางอย่าง การมัด และการทำให้แห้งด้วยวิธีพิเศษอาจมีผลต่อคุณภาพของวัตถุดิบสมุนไพร²

สำหรับตัวยามีคุณค่าในการรักษาโรคในขณะเดียวกันก็มีส่วนที่เป็นโทษอยู่ด้วย และตัวยางานชนิดมีฤทธิ์แรงหรือมีพิษ ดังนั้นการนำมาใช้ทำยาจะต้องเข้าใจถึงวิธีพิเศษในการเตรียม เพื่อป้องกันไม่ให้เกิดโทษหรือพิษอันอาจมีอันตรายถึงชีวิตได้ จึงได้ระบุวิธีสำคัญอย่างถูกต้องไว้ นอกจากนี้ตัวยางานชนิดมีสรรพคุณหลายอย่าง หากจะใช้ให้ได้ผลตรงตามสรรพคุณที่ต้องการ จำเป็นต้องเตรียมให้ถูกวิธี เช่น ชะเอมเทศมีสรรพคุณระบายความร้อน ขับพิษ แก้ไอ ขับเสมหะ โดยทั่วไปมักใช้เข้าในตำรับยา รักษาอาการไอมีเสมหะมาก พิษจากฝีแผล คอขาวอักเสบ หรือพิษจากยาและอาหาร ส่วนชะเอมเทศคั้น น้ำผึ้งมีสรรพคุณบำรุงม้ามและกระเพาะอาหาร เสริมชี ทำให้การเดินของชีพจรมีแรงและกลับคืนสภาพปกติ โดยทั่วไปมักใช้เข้าตำรับยารักษาอาการม้ามและกระเพาะอาหารอ่อนเพลียไม่มีแรง ชีพจรหัวใจพร่อง ปวดท้อง ชีพจรเต้นไม่สม่ำเสมอ¹

การเตรียมตัวยาร้อมใช้ตามศาสตร์การแพทย์แผนไทย

การเตรียมตัวยาร้อมใช้ โดยทั่วไปนำส่วนที่ใช้เป็นยามาแล้ว ผ่านการคัดเลือก การล้าง การตัดเป็นชิ้นที่เหมาะสมแล้ว ใช้ความร้อนทำให้แห้งเพื่อสะดวกในการเก็บรักษา วิธีเตรียมตัวยาร้อมใช้นั้น

แตกต่างกันไปตามชนิดของพืช ส่วนที่ใช้เป็นยาและความเคยชินของแต่ละท้องถิ่น วิธีการที่ใช้บ่อยโดยแยกกล่าวตามส่วนที่ใช้เป็นยา³ ดังนี้

1. **รากและส่วนที่อยู่ใต้ดิน** ก่อนอื่นคัดขนาดที่พอ ๆ กัน เอาไว้ด้วยกัน เพื่อจะได้สะดวกในการแปรสภาพต่อไป จากนั้นล้างดินและสิ่งสกปรกที่ติดอยู่ให้สะอาด เอารากฝอยออกให้หมด หากว่าเป็นพืชที่มีเนื้อแข็ง แห้งได้ยาก ต้องหั่นเป็นชิ้นที่เหมาะสมก่อน หากเป็นพืชที่ไม่แข็งนำมาผ่านกระบวนการให้ความร้อนตามแต่ชนิดของพืชนั้น พืชที่ใช้หัวและรากส่วนมากประกอบด้วยโปรตีน แป้ง เอนไซม์ หากผ่านการให้ความร้อนแบบต้มหนึ่ง จะทำให้สะดวกในตอนทำแห้ง หลังจากผ่านความร้อน นำมาตัดเป็นชิ้นแล้วอบให้แห้งในอุณหภูมิที่เหมาะสม
2. **เปลือก** หั่นเป็นชิ้นขนาดพอดี ตากให้แห้ง
3. **ใบและทั้งต้น** ในพืชบางชนิดที่มีน้ำมันหอมระเหย ควรผึ่งไว้ในที่ร่ม ไม่ควรตากแดด และก่อนที่葉จะแห้งสนิท ควรมัดเป็นกำป้องกันการหลุดร่วงง่าย เช่น กะเพราแดง สะระแหน่ เป็นต้น โดยทั่วไปเก็บใบหรือลำต้นมาล้างให้สะอาด แล้วนำมาตากแดดให้แห้งสนิท จากนั้นจึงเก็บให้มิดชิด ระวังอย่าให้ขึ้นราได้
4. **ดอก** หลังจากเก็บมาแล้ว ตากแห้งหรืออบให้แห้ง แต่ควรรักษารูปดอกไม้ให้สมบูรณ์ไม่ให้ตัวยาถูกทำลายสูญเสียไป เช่น ดอกทานตะวัน
5. **ผล** โดยทั่วไปเก็บแล้วก็ตากแดดให้แห้งได้เลย มีเพียงบางอย่างเท่านั้นที่ต้องหั่นเป็นชิ้นก่อนตาก หรืออบด้วยความร้อนก่อน
6. **เมล็ด** เก็บผลมาตากให้แห้ง แล้วจึงเอาเปลือกออก เอาเมล็ดออก เช่น ชุมเห็ดไทย บางอย่างเก็บเป็นผลแห้งเลยก็มี

กรมแพทย์แผนไทยได้กำหนดกระบวนการแปรรูปเฉพาะของสมุนไพร⁴ ดังนี้

1. **การสัตุ** คือ การทำให้ตัวยามีฤทธิ์อ่อนลง หรือ ทำให้พิษของตัวยาน้อยลง หรือ ทำให้ตัวยานั้นสะอาดขึ้น หรือ ทำให้ตัวยานั้นสะอาดปราศจากเชื้อโรค หรือ ทำให้ตัวยานั้นสลายตัวลง เช่น เกลือเมื่อสัตุแล้ว จะละเอียด ผสมง่ายขึ้น และฤทธิ์อ่อนลง เป็นต้น
 - การสัตุสารส้ม เอาสารส้มมาบดให้ละเอียด นำมาใส่หม้อดิน เอาตั้งไฟจนสารส้มละลาย พูขาวดีแล้วยกออกจากไฟนำมาใช้เป็นยาได้
 - การสัตุรงทอง เอารงทองมาบดให้ละเอียดแล้วห่อด้วยใบบัว หรือใบข่า 7 ชั้น นำไปตั้งไฟจนสุกกรอบดี จึงนำไปใช้ปรุยาได้

- การสะตุมหาหิงค์ นำมหาหิงค์มาใส่ภาชนะไว้ เอาใบกะเพราแดงใส่น้ำต้มจนเดือด เทน้ำใบกะเพราแดงต้มร้อน ๆ เทลงละลายมหาหิงค์ แล้วนำมากรองให้สะอาดจึงใช้ได้
- การสะตุเปลือกหอย นำเปลือกหอยใส่ในหม้อดิน ตั้งไฟจนเปลือกหอยนั้นสุกดีแล้วจึงยกลงจากไฟ ทิ้งไว้ให้เย็น นำมาใช้ปรุงยาได้
- การสะตุยาดำ นำยาดำใส่ในหม้อดิน เติมน้ำเล็กน้อย ยกขึ้นตั้งไฟจนยาดำนั้นกรอบดีแล้วจึงนำไปใช้ปรุงยา

2. การประสะ มีความหมายดังนี้

- 2.1 การทำให้พิษของตัวยาอ่อนลง เช่น การประสะยางสลัดได เตรียมโดยนำตัวยาที่จะประสะใส่ลงในถ้วย ใช้น้ำต้มเดือด ๆ เทลงไปในตัวยานั้น กวนจนน้ำเย็น แล้วเทน้ำทิ้งไปแล้วเทน้ำเดือดลงไปอีก กวนจนน้ำเย็น ทำอย่างนี้ประมาณ 7 ครั้ง จนตัวยาสุกดีแล้วจึงนำไปปรุงยาได้
- 2.2 การทำความสะอาดตัวยา เช่น ล้างเอาสิ่งสกปรกออก ล้างเอาดินออก
- 2.3 ตัวยานั้นมีจำนวนเท่าๆกันหลาย เช่น ยาประสะกะเพรา ใส่ใบกะเพราหนักเท่าตัวยาอื่น ๆ ทั้งหมดรวมกัน เป็นต้น
- 2.4 ใช้ในชื่อของยาที่กระทำให้บริสุทธิ์ เช่น ยาประสะน้ำมัน เป็นยาที่ช่วยทำให้น้ำมันมารดาบริสุทธิ์ ปราศจากโทษต่อทารก

3. การฆ่าฤทธิ์ยา คือ การทำให้พิษของตัวยาที่มีพิษมากหมดไป หรือเหลืออยู่น้อยจนไม่เป็นอันตรายต่อผู้ใช้ยา เช่น การฆ่าสารหนู ทำให้สารหนูที่มีพิษมากหมดพิษไป สามารถนำไปใช้ทำยาได้ เป็นต้น

- การฆ่าสารหนู เอาสารหนูมาบดให้ละเอียด ใส่ในฝาละมีหรือหม้อดิน บีบน้ำมะนาวหรือน้ำมะกรูดลงไปให้ท่วมยา ตั้งไฟจนแห้ง ทำให้ได้ 7-8 ครั้ง จนสารหนูกรอบดีแล้วจึงนำมาใช้ทำยาได้ ให้นำภาชนะที่ใช้แล้วทุบทำลาย แล้วฝังดินให้เรียบร้อย (ปัจจุบันห้ามใช้ปรุงยาแผนโบราณ)
- การฆ่าปรอท นำทองแดง ทองเหลือง หรือเงิน ใส่ไว้ในปรอท ให้ปรอทกินจนอิ่ม (ปรอทแทรกตัวไปในเนื้อโลหะนั้น ๆ เต็มที่) แล้วจึงนำไปใช้ทำยา นิยมทำยาต้ม (เป็นยาอันตราย)
- การฆ่าลูกสลอด (บางตำราเรียกว่าการประสะลูกสลอด ยาที่มีฤทธิ์แรง ควรใช้คำว่าฆ่าฤทธิ์ยา) มีหลายวิธี เช่น

(ก) เอาลูกสลอดห่อรวมกับข้าวเปลือก ใส่เกลือพอควร นำไปใส่หม้อดินต้มจนข้าวเปลือกแตกบานทั่วกัน เอาลูกสลอดมาล้างให้สะอาด ตากให้แห้ง จึงนำไปปรุงยาได้

(ข) ปอกเปลือกลูกสลอดออกให้หมด ล้างให้สะอาด ห่อผ้าใส่ในหม้อหุงข้าว กวนจนข้าวแห้ง ทำให้ได้ 3 ครั้ง แล้วเอาลูกสลอดมาคั่วด้วยน้ำปลาอย่างดีให้เกรียม นำไปห่อผ้าทับเอาไว้ให้น้ำมันออก จึงนำมาใช้ปรุงยาได้

(ค) เอาลูกสลอดแช่น้ำปลาร้าปากไหไว้ 1 คืน แล้วเอายัดใส่ในผลมะกรูด ใส่หม้อดิน ปิดฝา สุมด้วยไฟกลบ เมื่อสุกดีแล้ว จึงนำไปใช้ปรุงยา พร้อมทั้งผลมะกรูด

(ง) เอาลูกสลอดต้มกับใบมะขาม 1 กำมือ ใบส้มป่อย 1 กำมือ เมื่อสุกดีแล้วจึงเอาน้ำในลูกสลอดมาใช้ปรุงยา

- การฆ่าชะมดเช็ด โดยทันหัวหอม หรือผิวมะกรูดให้เป็นฝอยละเอียด ผสมกับชะมดเช็ดใส่ลงบนใบพลู หรือข้อนเงิน นำไปลงไฟเทียน จนชะมดละลายนานพอสมควร หอมดีแล้ว จึงกรองเอาน้ำชะมดเช็ดไปใช้ปรุงยา

4. การทำยารสร้อนแรงให้ฤทธิ์อ่อนลง ด้วยยาที่มีฤทธิ์ร้อนแรง เช่น หัสศุณห์ทั้ง 2 เปล้าทั้ง 2 รากทองแตก ถ้านำมาปรุงยาในปริมาณมาก อาจเป็นอันตรายแก่คนไข้ได้ ควรทำให้ฤทธิ์อ่อนลงเสียก่อนโดยสับยาให้เป็นชิ้นเล็ก ๆ คลุกเคล้าสุราให้ชุ่ม ใส่กระทะตั้งไฟคั่วให้แห้ง แล้วจึงใช้ปรุงยา

การเตรียมตัวยาพร้อมใช้ตามศาสตร์การแพทย์แผนจีน

การเตรียมตัวยาพร้อมใช้ เป็นศาสตร์แขนงหนึ่งในศาสตร์การแพทย์แผนจีน ซึ่งสามารถอธิบายและประเมินผลในเชิงวิทยาศาสตร์เพื่อให้เกิดเป็นระบบ มีความสมบูรณ์ สะดวกต่อการศึกษาและสามารถประยุกต์ใช้ได้จริง สมุนไพรที่ผ่านกระบวนการเตรียมโดยวิธีพิเศษ จะเกิดการเปลี่ยนแปลงทั้งทางกายภาพและทางเคมี และผลของการเปลี่ยนแปลงดังกล่าวทำให้เกิดผลการรักษาตามต้องการได้ เช่น การเตรียมตัวยาพร้อมใช้จะช่วยลดพิษของยา ช่วยเพิ่มประสิทธิภาพของยา ช่วยให้ฤทธิ์ของยาสม่ำเสมอและออกฤทธิ์ตามต้องการ ช่วยให้สะดวกใช้ และช่วยในการเก็บรักษาตัวยา รวมทั้งช่วยจัดสิ่งแปลกปลอมที่ไม่ใช่ส่วนที่ใช้ทำยาและขจัดกลิ่นอันไม่พึงประสงค์ การเตรียมตัวยาพร้อมใช้ของสมุนไพรแต่ละชนิดมีวัตถุประสงค์ที่ชัดเจนโดยมีทฤษฎีการแพทย์แผนจีนช่วยชี้แนะ และต้องอาศัยศาสตร์ที่เกี่ยวข้องอื่น ๆ มาสนับสนุน ได้แก่ เคมีเภสัชวิทยา ชีวโมเลกุล พันธุวิศวกรรม ภูมิคุ้มกันวิทยา สถิติ ฯลฯ

เภสัชตำรับของจีน (Pharmacopoeia of the People's Republic of China) ได้กำหนดมาตรฐานการเตรียมตัวยาพร้อมใช้ โดยกำหนดค่านิยามของวิธีการเตรียมต่าง ๆ ที่เป็นมาตรฐานระดับชาติ ดังนี้

1. การทำความสะอาด

สมุนไพรที่ได้คัดแยกเอาส่วนที่ไม่ต้องการออก (เช่น ตัวยาบางชนิดใช้เฉพาะเนื้อผล ส่วนผิว

ไม้ใช้ บางชนิดใช้เฉพาะราก ไม้ใช้ก้าน) และนำมาทำความสะอาดแล้ว เรียกว่า วัตถุดิบสมุนไพรที่สะอาด ซึ่งจะนำไปหั่น แปรรูปโดยวิธีพิเศษ จำหน่าย หรือใช้ปรุงยา

การทำความสะอาดสมุนไพรทำได้โดย การคัดเลือก การผัดหรือร่อน การล้าง การหั่น การแช่ ปิดด้วยแบริ่ง การถู การบด ฯลฯ ตามมาตรฐานคุณภาพที่กำหนด

2. การหั่น⁵⁻⁹

นอกจากกำหนดไว้ว่าหั่นสมุนไพรสดหรือแห้งแล้ว โดยทั่วไปก่อนการหั่นสมุนไพร จะต้องนำสมุนไพรไปแช่น้ำสักครู่ ล้างน้ำให้สะอาด ใส่ภาชนะปิดฝาไว้เพื่อให้อ่อนนุ่มและทำให้หั่นได้ง่าย แต่ปริมาณน้ำและระยะเวลาที่ใช้ในการแช่มีความสำคัญมาก เพราะหากใช้ปริมาณน้ำมากหรือแช่นานเกินไปจะทำให้ตัวยาสลายฤทธิ์ และหากหั่นชิ้นใหญ่หรือหนาเกินไปเวลาต้มจะทำให้ตัวยาไม่ละลายออกมาหรือละลายออกไม่หมด สมุนไพรที่หั่นแล้วควรรีบทำให้แห้ง

การหั่นสมุนไพรอาจหั่นเป็นแว่น เป็นท่อน เป็นชิ้น หรือซอยเป็นชิ้นเล็ก ๆ โดยทั่วไปเภสัชตำรับของจีนได้กำหนดขนาดและความหนาของวัตถุดิบสมุนไพรไว้ดังนี้

2.1 การหั่นเป็นแว่น แว่นบางมากจะมีความหนาน้อยกว่า 0.5 มิลลิเมตร แว่นบางจะมีความหนาประมาณ 1-2 มิลลิเมตร และแว่นหนาจะมีความหนาประมาณ 2-4 มิลลิเมตร

2.2 การหั่นเป็นท่อน เป็นข้อ หรือเป็นปล้อง ความยาวประมาณ 10-15 มิลลิเมตร

2.3 การหั่นเป็นชิ้น รูปสี่เหลี่ยม ต่าง ๆ ขนาดความยาวประมาณ 8-12 มิลลิเมตร

2.4 การหั่นหรือซอยเป็นชิ้นเล็ก ๆ สำหรับสมุนไพรประเภทเปลือก ขนาดความกว้างประมาณ 2-3 มิลลิเมตร และสมุนไพรประเภทใบ ขนาดความกว้างประมาณ 5-10 มิลลิเมตร

นอกเหนือจากวิธีหั่นดังกล่าวแล้ว สมุนไพรบางชนิดอาจใช้วิธีบด หรือตำ หรือทุบ เป็นต้น

3. การทำให้แห้ง^{2,6-9}

การเตรียมวัตถุดิบสมุนไพรแห้งนั้นควรรักษาปริมาณความชื้นของสมุนไพรให้ต่ำสุด เพื่อลดการทำลายจากเชื้อรา และลดการเจริญของเชื้อจุลินทรีย์อื่น ๆ ข้อมูลเกี่ยวกับปริมาณความชื้นที่เหมาะสมของวัตถุดิบสมุนไพรแต่ละชนิดอาจหาได้จากเภสัชตำรับหรือจากมโนกราฟที่เป็นทางการอื่น ๆ

พืชสมุนไพรสามารถทำให้แห้งได้หลายวิธี ได้แก่ การผึ่งในที่ร่มที่อากาศถ่ายเทดี (มีร่มเงาบังไม่ให้ได้รับแสงอาทิตย์โดยตรง) วางเป็นชั้นบาง ๆ บนแผงตากในท้องหรือในอาคารที่กรุ้ม้งลวด ตากแดดโดยตรงหากเหมาะสม ทำให้แห้งในเตาอบ ห้องอบ หรือโดยเครื่องอบแห้งพลังแสงอาทิตย์ ใช้ความร้อนจากไฟฟ้าทางอ้อม การอบ การทำให้แห้งด้วยความเย็น ถ้าเป็นไปได้ ให้ความอบอุ่นภูมิและความชื้น

เพื่อหลีกเลี่ยงการสลายตัวของสารเคมีที่เป็นสารออกฤทธิ์ วิธีการและอุณหภูมิที่ใช้ในการทำแห้งอาจมีผลกระทบอย่างมากต่อคุณภาพของวัตถุดิบสมุนไพรได้ เช่น การตากในที่ร่มจะเป็นวิธีที่ดีกว่าเพื่อรักษาหรือลดการจางของสีของใบและดอกให้น้อยที่สุด และควรใช้อุณหภูมิต่ำในกรณีที่วัตถุดิบสมุนไพรมีสารที่ระเหยได้ ควรมีการบันทึกสภาวะที่ใช้ในการทำแห้งด้วย

ในกรณีของการผึ่งให้แห้งไว้ในที่โล่ง ควรแผ้ววัตถุดิบสมุนไพรเป็นชั้นบาง ๆ บนแผงตาก และหมั่นคนหรือกลับบ่อย ๆ เพื่อให้อากาศถ่ายเททั่วถึง แผงตากควรอยู่ห่างจากพื้นมากพอ และควรพยายามให้วัตถุดิบสมุนไพรแห้งอย่างสม่ำเสมอเพื่อหลีกเลี่ยงการเกิดเชื้อรา ไม่ควรตากวัตถุดิบสมุนไพรบนพื้นโดยตรง ถ้าเป็นพื้นปูนซีเมนต์หรือคอนกรีตควรวางวัตถุดิบสมุนไพรบนผืนผ้าใบหรือผ้าชนิดอื่นที่เหมาะสม สถานที่ทำให้อากาศแห้งต้องไม่ให้แมลง หนู นก สัตว์รังควานอื่น ๆ หรือสัตว์เลื้อยเข้าถึงได้ สำหรับการทำให้แห้งภายในอาคาร ควรกำหนดระยะเวลาการทำให้แห้ง อุณหภูมิ ความชื้น และสภาวะอื่น ๆ โดยคำนึงถึงส่วนของพืชที่ใช้เป็นยา (ราก ใบ ลำต้น เปลือก ดอก ฯลฯ) และสารธรรมชาติที่ระเหยง่าย เช่น น้ำมันหอมระเหย เป็นหลัก

4. การแปรรูปโดยวิธีเฉพาะ⁵⁻⁹

กระบวนการแปรรูปเฉพาะของสมุนไพร โดยทั่วไปจะใช้ไฟเข้ามาเกี่ยวข้อง และเป็นวิธีที่ใช้กันมาก ไม่ว่าจะเป็นผัดหรือสตู แม้จะง่าย แต่หากระดับไฟ (ไฟอ่อน ไฟแรง) ที่ใช้ไม่เหมาะสม (ผัดให้มีกลิ่นหอม หรือผัดให้เกรียม) จะส่งผลต่อการรักษาได้ เช่น ข้าว (กู่หย่า) ข้าวบาร์เลย์ (มายหย่า) หากจะกระตุ้นการทำงานของม้าม ช่วยให้อุณหภูมิเจริญอาหารดีขึ้น จะต้องนำไปผัดก่อนใช้ หรือ ไปจู้ หากใช้ดิบจะมีสรรพคุณบำรุงที่ เสริมม้าม แต่ฤทธิ์ค่อนข้างแรง เมื่อรับประทานแล้วจะทำให้ท้องอืดได้ จึงต้องนำมาผัดให้เกรียมก่อนใช้ นอกจากจะช่วยบำรุงที่และเสริมม้ามแล้ว ยังไม่ทำให้เกิดอาการท้องอืดได้ สำหรับตัวยาประเภทเมล็ดหรือผลเล็ก ๆ ต้องนำมาผัดก่อนใช้ เพื่อให้มีกลิ่นหอมและเมื่อนำมาต้มจะทำให้สารสำคัญออกมาง่าย ตัวยาที่เป็นยาเย็นเมื่อนำมาผัดจะทำให้ฤทธิ์ของยาไม่แรงเกินไป เป็นต้น

การแพทย์แผนจีนได้กำหนดกระบวนการแปรรูปเฉพาะของสมุนไพร⁵⁻⁹ ดังนี้

4.1 การผัด (stir-baking) แบ่งเป็น 2 ประเภท คือ การผัดธรรมดา และการผัดโดยใช้รำข้าวสาลี

(ก) การผัดธรรมดา หมายถึงการนำวัตถุดิบสมุนไพรที่สะอาดใส่ในภาชนะที่เหมาะสม ผัดโดยใช้ระดับไฟอ่อน ๆ จนกระทั่งได้ตรงตามข้อกำหนด นำออกจากเตา แล้วตั้งทิ้งไว้ให้เย็น หากต้องการผัดจนกระทั่งไหม้เกรียมให้ผัดโดยใช้ระดับไฟแรง ผัดจนกระทั่งผิวนอกเป็นสีน้ำตาลและรอยแตกเป็นสีเข้ม นำออกจากเตา แล้วตั้งทิ้งไว้ให้เย็น สำหรับสมุนไพรที่ติดไฟในระหว่างการผัด อาจพรมน้ำเล็กน้อย แล้ว

ผัดจนกระทั่งตัวยาคั่วแห้ง

(ข) การผัดโดยใช้รำข้าวสาลี หมายถึงการนำรำข้าวสาลีใส่ลงในภาชนะที่เหมาะสม แล้วให้ความร้อนจนกระทั่งมีควันออกมา เติมวัตถุบดสมุนไพรที่สะอาดลงไป คนอย่างรวดเร็วจนกระทั่งผิวของตัวยาคั่วเป็นสีเหลืองเข้ม นำออกจากเตา แล้วร่อนเอารำข้าวสาลีออก โดยทั่วไปใช้รำข้าวสาลี 10 กิโลกรัม ต่อสมุนไพร 100 กิโลกรัม

4.2 การคั่ว (scalding) หมายถึงการนำทรายที่สะอาดหรือเปลือกหอยที่บดเป็นผงใส่ในภาชนะที่เหมาะสม แล้วให้ความร้อนที่อุณหภูมิสูง เติมวัตถุบดสมุนไพรที่สะอาดลงไป คนอย่างสม่ำเสมอ จนกระทั่งตัวยาคั่วรอบ เอาออกจากเตา ร่อนเอาทรายออก ตั้งทิ้งไว้ให้เย็น

4.3 การระตุ (calcining) แบ่งเป็น 2 ประเภท คือ การระตุแบบเปิด และการระตุแล้วจุ่มในของเหลวที่กำหนด

(ก) การระตุแบบเปิด หมายถึงการนำวัตถุบดสมุนไพรที่สะอาดมาอบให้แตกเป็นชิ้นเล็ก ๆ แล้วนำไปวางบนเปลวไฟที่ไม่มีควัน หรือใส่ในภาชนะที่เหมาะสม ระตุจนกระทั่งตัวยาคั่วรอบ เปราะ หรือร้อนแดง จากนั้นนำออกจากเตา ตั้งทิ้งไว้ให้เย็น แล้วบดเป็นผงละเอียด สำหรับตัวยาประเภทเกลืออนินทรีย์ที่มีน้ำผลึก ไม่จำเป็นต้องระตุจนร้อนแดง แต่ให้นำผลึกระเหยออกอย่างสมบูรณ์

(ข) การระตุแล้วจุ่มในของเหลวที่กำหนด หมายถึงการนำวัตถุบดสมุนไพรที่สะอาดมาระตุจนกระทั่งตัวยาคั่วร้อนแดง แล้วนำไปจุ่มลงในของเหลวที่กำหนดเพื่อลดอุณหภูมิจนกระทั่งตัวยาคั่วรอบ เปราะ (ทำซ้ำถ้าจำเป็น) นำตัวยาคั่วไปทำให้แห้ง บดเป็นผงละเอียด

4.4 การเผาให้เป็นถ่าน (carbonizing) หมายถึงการเผาสมุนไพร (ระวังอย่าให้เป็นขี้เถ้า) โดยรักษาคุณภาพของตัวยาคั่วไว้ หากเป็นการเผาโดยวิธีผัด ให้ใส่วัตถุบดสมุนไพรที่สะอาดลงในภาชนะที่ร้อนแล้วผัดโดยใช้ระดับไฟแรง จนกระทั่งผิวของตัวยามีสีเข้ม และเนื้อในเปลี่ยนเป็นสีเหลืองเข้ม พรมน้ำเล็กน้อย เอาออกจากเตา แล้วนำไปตากแห้ง หากเป็นการเผาโดยวิธีระตุ ให้ใส่วัตถุบดสมุนไพรที่สะอาดลงในภาชนะสำหรับระตุที่มีฝาปิดมิดชิด อบตัวยาคั่วให้ทั่ว ตั้งทิ้งไว้ให้เย็น แล้วเอาตัวยาคั่วออกมาใช้

4.5 การนึ่ง (steaming) หมายถึงการนำวัตถุบดสมุนไพรที่สะอาดมาคลุกเคล้ากับสารปรุงแต่งที่เป็นของเหลวให้เข้ากัน นำไปใส่ในภาชนะหนึ่งที่มีฝาปิดมิดชิด นึ่งจนกระทั่งสารปรุงแต่งที่เป็นของเหลวแทรกซึมเข้าในเนื้อตัวยาคั่ว แล้วนำไปตากแห้ง

4.6 การต้ม (boiling) หมายถึงการนำวัตถุบดสมุนไพรที่สะอาดมาต้มกับน้ำหรือสารปรุงแต่งที่เป็นของเหลว จนกระทั่งน้ำหรือสารปรุงแต่งแทรกซึมเข้าเนื้อในตัวยาคั่ว แล้วนำไปตากแห้ง

4.7 การตุ๋น (stewing) หมายถึงการนำวัตถุดิบสมุนไพรที่สะอาดมาตุ๋นกับสารปรุงแต่งที่เป็นของเหลวในภาชนะตุ๋นที่มีฝาปิดมิดชิด ตุ๋นจนกระทั่งสารปรุงแต่งซึมเข้าไปในตัวยาอย่างทั่วถึง นำออกมาทำให้แห้ง

4.8 การลวกด้วยน้ำเดือด (blanching in boiling water) หมายถึงการนำวัตถุดิบสมุนไพรที่สะอาดใส่ลงในน้ำเดือด คนสักครู่แล้วนำสมุนไพรออกจากน้ำ (สำหรับสมุนไพรบางชนิดเปลือกเมล็ดชั้นนอกมีลักษณะขุ่นและแข็ง จะต้องใส่น้ำเดือดจนกระทั่งเปลือกเมล็ดพองตัวและมีผิวเรียบสามารถแยกออกมาได้) จากนั้นนำไปแช่ในน้ำเย็นเพื่อลอกเอาเปลือกเมล็ดชั้นนอกออก แล้วนำไปตากแดด

4.9 การแปรรูปโดยใช้เหล้า (processing with wine) หมายถึงกระบวนการแปรรูปโดยใช้เหล้าเป็นสารปรุงแต่ง (ปกติจะใช้เหล้าเหลือง) ได้แก่ การผัด การตุ๋น การนึ่ง ฯลฯ

4.10 การแปรรูปโดยใช้น้ำส้ม (processing with vinegar) หมายถึงกระบวนการแปรรูปโดยใช้น้ำส้มเป็นสารปรุงแต่ง (ปกติใช้น้ำส้มที่เข้มข้นทำมาจากการหมักกลั่นข้าว หรือข้าวสาลี หรือข้าวเกาเหลียง หรือหัวเหล้า) ได้แก่ การผัด การต้ม การนึ่ง ฯลฯ

4.11 การแปรรูปโดยใช้น้ำเกลือ (processing with salt-water) หมายถึงกระบวนการแปรรูปโดยใช้น้ำเกลือเป็นสารปรุงแต่ง ได้แก่ การผัด การนึ่ง ฯลฯ

4.12 การผัดด้วยน้ำขิง (stir-baking with ginger juice) หมายถึงการผัดวัตถุดิบสมุนไพรที่สะอาดโดยใช้น้ำขิงเป็นสารปรุงแต่ง ซึ่งอาจใช้น้ำคั้นขิงสด หรือน้ำต้มจากขิงแห้ง (ใช้ขิงแห้งบดแล้วต้มน้ำ 2 ครั้ง รวมน้ำต้มจะได้ น้ำขิง) เตรียมโดยเติมน้ำขิงลงบนวัตถุดิบสมุนไพรที่สะอาด คลุกเคล้าให้เข้ากันนำไปผัดในภาชนะที่เหมาะสมด้วยไฟอ่อน ๆ จนกระทั่งน้ำขิงซึมเข้าเนื้อในตัวยา นำออกมาตากแห้ง ปกติใช้ขิงสด 10 กิโลกรัม หรือ ขิงแห้ง 3 กิโลกรัม ต่อสมุนไพร 100 กิโลกรัม

4.13 การผัดด้วยน้ำผึ้ง (stir-baking with honey) หมายถึงการผัดวัตถุดิบสมุนไพรที่สะอาดโดยใช้น้ำผึ้งเป็นสารปรุงแต่ง เตรียมโดยนำน้ำผึ้งบริสุทธิ์มาเจือจางด้วยน้ำต้มในปริมาณที่เหมาะสม ใส่วัตถุดิบสมุนไพรที่สะอาด แล้วคลุกเคล้าให้เข้ากัน หมักไว้สักครู่เพื่อให้ น้ำผึ้งซึมเข้าไปในตัวยา จากนั้นนำไปผัดในภาชนะที่เหมาะสมด้วยไฟอ่อน ๆ ผัดจนกระทั่งมีสีเหลืองเข้มและไม่เหนียวติดมือ นำออกมาจากเตา แล้วตั้งทิ้งไว้ให้เย็น ปกติใช้น้ำผึ้งบริสุทธิ์ 25 กิโลกรัม ต่อสมุนไพร 100 กิโลกรัม

4.14 การเตรียมผงสีขาวเหมือนน้ำค้างแข็ง (frost-like powder) หมายถึงการจัดน้ำมันออกจากสมุนไพรโดยการบดวัตถุดิบสมุนไพรที่สะอาดจนมีลักษณะเหมือนแป้งเปียก แล้วให้ความร้อนโดยใช้ไฟอ่อน ๆ จากนั้นบีบน้ำมันในสมุนไพรออกส่วนหนึ่ง จนกระทั่งได้ตัวยาที่มีลักษณะเป็นผงสีขาวละเอียด

4.15 การบดด้วยน้ำให้ละเอียด (levigating) หมายถึงการบดสมุนไพรให้เป็นผงละเอียดโดยการเติมน้ำลงในวัตถุดิบสมุนไพรที่สะอาด ดำเนินการบดให้เป็นผงละเอียด แล้วเติมน้ำเพิ่มอีก คนให้ทั่ว จากนั้นตักเอาเฉพาะตะกอนที่แขวนลอยอยู่ในน้ำออกมาเก็บไว้ ให้ทำซ้ำหลาย ๆ ครั้งจนกระทั่งสามารถแยกสิ่งแปลกปลอมออก นำตะกอนแขวนลอยที่เก็บไว้มารวมกัน ตั้งทิ้งไว้ให้นอนกัน แยกเอาเฉพาะตะกอนนำไปตากแห้ง บดเป็นผงละเอียดมาก

5. สารปรุงแต่งที่ใช้บ่อยในกระบวนการแปรรูปเฉพาะของสมุนไพร⁵⁻⁹

สารปรุงแต่งมี 2 ประเภท คือ สารปรุงแต่งที่ใช้ในการผลิตยาในรูปแบบต่าง ๆ ซึ่งสารปรุงแต่งประเภทนี้ค่อนข้างเสถียรหรือมีความคงตัว และไม่มียาผลต่อตัวยาหลักในการแตกตัว การดูดซึม หรือปริมาณสารสำคัญ ส่วนสารปรุงแต่งอีกประเภทหนึ่งจะมีผลต่อตัวยา เช่น เสริมฤทธิ์หรือลดพิษของตัวยา ลดอาการข้างเคียงของตัวยา และมีผลต่อการเปลี่ยนแปลงทั้งทางกายภาพและทางเคมีของตัวยาได้ สารปรุงแต่งมีทั้งรูปแบบที่เป็นของเหลวและเป็นของแข็ง โดยทั่วไปสารปรุงแต่งที่ใช้บ่อยมีดังนี้

5.1 **เหล้า** ในยุคโบราณใช้เหล้าเหลียง ปัจจุบันใช้เหล้าเหลียงและเหล้าขาว เหล้ามีคุณสมบัติร้อนแรง รสหวานเผ็ด มีสรรพคุณเพิ่มการไหลเวียนของเลือด ขับความเย็นสลายลม ดับกลิ่นและรสของสารต่าง ๆ และยังช่วยให้สารอนินทรีย์บางอย่างแตกตัวและละลายน้ำได้ดีขึ้น

5.2 **น้ำส้ม** มีคุณสมบัติอุ่น รสเปรี้ยวขม เป็นตัวนำพาให้ตัวยา (กระสายยา) เข้าตัวยได้ดี มีสรรพคุณช่วยให้ไหลเวียน ห้ามเลือด ลดบวม แก้ปวด ช่วยปรับกลิ่นและรสให้ดีขึ้น กรดน้ำส้มจะจับตัวกับแอลคาลอยด์ได้สารประเภทเกลือทำให้ละลายน้ำได้ดี เมื่อต้มจะทำให้ตัวยาละลายออกมาเร็ว

5.3 **น้ำผึ้ง** มีคุณสมบัติเย็น รสหวาน สรรพคุณขับพิษร้อน ลดไข้ หากนำมาต้มให้สุก มีคุณสมบัติอุ่น รสหวานกลมกล่อม สรรพคุณบำรุงจางเจียว (หมายถึงส่วนกลางของร่างกาย ตั้งแต่สะดือขึ้นไปจนถึงลิ้นปี่ ได้แก่ กระเพาะอาหาร ตับ ถุงน้ำดี และม้าม) สามารถจัดพิษและให้ความชุ่มชื้น แก้อาการปวด ช่วยปรับกลิ่นและรส เหมาะในการรักษาอวัยวะทั้งหลาย น้ำผึ้งจึงมีคุณสมบัติช่วยปรับประสานตัวยานำมารับใช้เข้ากัน

5.4 **เกลือ** มีคุณสมบัติเย็น รสเค็ม สรรพคุณเสริมเอ็นกระดูกให้แข็งแรง ช่วยสลายตุ่มก้อนให้อ่อนลง ขจัดร้อนทำให้โลหิตเย็น แก้พิษ ป้องกันการเน่า ตัวยาที่แปรรูปโดยใช้เกลือจะทำให้คุณสมบัติของตัวยาเปลี่ยนไปและเพิ่มฤทธิ์ของยาให้ดีขึ้น

5.5 **ขิง** (น้ำขิงสด) ส่วนมากจะใช้น้ำคั้นขิงสด มีคุณสมบัติอุ่น รสเผ็ด สรรพคุณกระจายลมตามผิวหนัง ดังนั้นจึงใช้รักษาโรคแรกๆ ของโรคที่เกิดจากปัจจัยภายนอก สลายความเย็น อุณหภูมิ

แก้อาเจียน ขับเสมหะ ตัวยาที่แปรรูปโดยใช้น้ำจึงสามารถยับยั้งคุณสมบัติเย็นและลดพิษของตัวยาได้

5.6 น้ำชะเอมเทศ มีคุณสมบัติเป็นกลาง รสหวาน มีสรรพคุณบำรุงม้าม บำรุงซี่ แก่พิษไข้ แก้ไอขับเสมหะ บรรเทาอาการปวดเฉียบพลัน ตัวยาที่แปรรูปโดยใช้น้ำชะเอมเทศจะช่วยปรับคุณสมบัติของตัวยาให้ชุ่มชื้นและลดพิษของตัวยาได้

5.7 น้ำถั่วดำ มีคุณสมบัติเป็นกลาง รสหวาน สรรพคุณช่วยให้เลือดไหลเวียน ขับน้ำ แก้พิษ บำรุงตับและไต ตัวยาที่แปรรูปโดยใช้น้ำถั่วดำจะช่วยให้สรรพคุณของตัวยาดีขึ้นและลดพิษหรือผลข้างเคียงของตัวยาได้

5.8 น้ำข้าวข้าว มีคุณสมบัติเย็น รสหวาน สรรพคุณบำรุงซี่ ลดอาการกระวนกระวาย แก้กระหายน้ำ ขจัดพิษ น้ำข้าวข้าวยังสามารถดูดซับไขมันได้ดี จึงมักใช้กับตัวยาที่มีไขมันมากและตัวยาที่มีรสเผ็ด จะช่วยบำรุงม้าม ปรับธาตุได้ดี

5.9 น้ำมันงา มีคุณสมบัติเย็นเล็กน้อย รสหวาน สรรพคุณขจัดความร้อน ทำให้ชุ่มชื้น ช่วยสร้างเนื้อเยื่อ เนื่องจากน้ำมันงามีจุดเดือดสูง จึงมักนำมาแปรรูปตัวยาที่มีเปลือกแข็งมากหรือมีพิษ เพื่อให้ตัวยากรอบและลดพิษของตัวยา

เอกสารอ้างอิง

1. วิชัย โชควิวัฒน์, ชาลิต สันติกิจรุ่งเรือง, เย็นจิตร เตชะดำรงสิน (คณะบรรณธิการ). ตำรับยาจีนที่ใช้บ่อยในประเทศไทย เล่ม 1. พิมพ์ครั้งที่ 1. กรุงเทพมหานคร : สำนักงานกิจการโรงพิมพ์องค์การพิทักษ์แผ่นดินในพระบรมราชูปถัมภ์, 2549.
2. สถาบันการแพทย์แผนไทย กรมพัฒนาการแพทย์แผนไทยและการแพทย์ทางเลือก. หลักเกณฑ์ขององค์การอนามัยโลกเกี่ยวกับเภสัช และการเก็บเกี่ยวที่เหมาะสมสำหรับพืชสมุนไพร. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์องค์การรับส่งสินค้าและพัสดุภัณฑ์ (ร.ส.พ.), 2548.
3. กันทิมา สิทธิชัยกิจ, พรทิพย์ เต็มวิเศษ (คณะบรรณธิการ). คู่มือประชาชนในการดูแลสุขภาพด้วยการแพทย์แผนไทย. พิมพ์ครั้งที่ 2. กรุงเทพมหานคร : สำนักงานกิจการโรงพิมพ์องค์การพิทักษ์แผ่นดินในพระบรมราชูปถัมภ์, 2547.
4. วุฒิ วุฒิธรรมเวช. คัมภีร์เภสัชรัตนโกสินทร์. พิมพ์ครั้งที่ 2. กรุงเทพมหานคร : บริษัท ศิลป์สยามบรรณกิจและการพิมพ์ จำกัด, 2547.
5. The State Pharmacopoeia Commission of P.R. China. Pharmacopoeia of the People's Republic of China. Vol.I. English Edition. Beijing: People's Medical Publishing House, 2005.
6. Xu CJ, Ye DJ. Zhongyao Paozhi Xue. 18th ed. Shanghai: Publishing House of Shanghai College of Traditional Chinese Medicine, 2003.
7. Ye DJ, Zhang SC, Huang WL, Pan SH, Gong QF, Chen Q. Zhongyao Paozhi Xue. 7th ed. Shanghai: Publishing House of Shanghai College of Traditional Chinese Medicine, 2001.
8. Gong QF. Zhongyao Paozhi Xue. 2nd ed. Beijing: National Chinese Traditional Medicine Publishing House, 2003.
9. Mei XH. Shiyong Zhongyao Paozhi Zhinan. 1st ed. Hubei: Hubei Science & Technology Publishing House, 2005.

การใช้สมุนไพรรายชนิด

กรมการแพทย์แผนไทยและการแพทย์ทางเลือก
Department of Thai Traditional and Alternative Medicine

กระวาน : Doukou (豆蔻)

กระวาน หรือ ไต้โค่ว คือ ผลสุกของพืชที่มีชื่อวิทยาศาสตร์ว่า *Amomum kravanh* Pierre ex Gagnep. หรือ *A. compactum* Soland ex Maton วงศ์ Zingiberaceae¹

ลูกกระวาน (Fructus Amomi Rotundus)

ชื่อไทย: กระวาน (จันทบุรี, ปัตตานี); ปล้าก้อ (ปัตตานี); กระวานขาว, กระวานโพธิ์สัตว์ (ภาคกลาง)²

ชื่อจีน: ไต้โค่ว (จีนกลาง), เต้าโช่ว (จีนแต้จิ๋ว)¹

ชื่ออังกฤษ: Round Cardamon Fruit¹

ชื่อเครื่องยา: Fructus Amomi Rotundus¹

การเก็บเกี่ยวและการปฏิบัติหลังการเก็บเกี่ยว:

เก็บเกี่ยวผลสุกระหว่างฤดูร้อนกับฤดูใบไม้ร่วง แยกสิ่งที่ปะปนมาออก ตากแดดหรือทำให้แห้งที่อุณหภูมิต่ำ เก็บรักษาผลแห้งในกระสอบป่านหรือถุงพลาสติก เก็บไว้ในที่มีอากาศเย็นและแห้ง มีการระบายอากาศดี¹

การเตรียมตัวยาร่วมใช้:

การเตรียมตัวยาร่วมใช้มี 3 วิธี ดังนี้

วิธีที่ 1 ผลกระวาน เตรียมโดยนำวัตถุดิบสมุนไพรมาคั่วเอาสิ่งปนเปื้อนและก้านผลทิ้ง ร่อนเอาเศษเล็ก ๆ ออก ทูบให้แตกก่อนใช้^{3,4}

วิธีที่ 2 เนื้อผลกระวาน เตรียมโดยนำตัวยาที่ได้จากวิธีที่ 1 มากะเทาะเอาเปลือกผลออก ใช้เฉพาะส่วนเนื้อผล ทบให้แตกก่อนใช้^{3,4}

วิธีที่ 3 เปลือกผลกระวาน เตรียมโดยนำเปลือกผลที่ได้จากวิธีที่ 2 มาใช้ โดยทบให้แตกก่อนใช้^{3,4}

คุณภาพของตัวยาจากลักษณะภายนอก:

ตัวยาที่มีคุณภาพดี ผลต้องมีขนาดใหญ่ มีเนื้อมาก เปลือกผลบางและไม่แตก สีขาวสะอาด กลิ่นหอมฉุน³⁻⁵

สรรพคุณตามตำราการแพทย์แผนจีน:

ผลกระวาน รสเผ็ด อุ่น มีฤทธิ์สลายความชื้น ทำให้ชุ่มชื้นเวียน แก้อาการจุกเสียด แน่นลิ้นปี่ เบื่ออาหาร และมีฤทธิ์ให้ความอบอุ่นแก่กระเพาะอาหารและลำไส้ แก้อาเจียน¹

เนื้อผลกระวาน รสเผ็ดเย็น มีกลิ่นหอม มีสรรพคุณเหมือนผลกระวาน^{3,4}

เปลือกผลกระวาน รสเผ็ด มีกลิ่นหอมอ่อน ๆ มีสรรพคุณเหมือนผลกระวาน แต่คุณสมบัติอ่อน น้อยมาก และฤทธิ์ของยาอ่อนมากเช่นกัน^{3,4}

สรรพคุณตามตำราการแพทย์แผนไทย:

ผลกระวาน รสเผ็ดร้อนหอม ใช้แก้อาการท้องอืด ท้องเฟ้อ และแน่นจุกเสียด เป็นยาขับเสมหะ บำรุงธาตุ กระเจายเลือดและลมให้ชาน ผสมยาถ่ายอื่น ๆ ป้องกันไม่ให้จุกเสียดและใช้ท้อง^{6,7}

ขนาดที่ใช้และวิธีใช้:

การแพทย์แผนจีน ใช้ 3-6 กรัม ต้มเอาน้ำดื่ม (ถ้าต้มกับยาอื่นควรใส่ที่หลัง)¹

การแพทย์แผนไทย ใช้ผลแก่จัดบดเป็นผงรับประทานครั้งละ 1.5-3 ช้อนชา (1-2 กรัม) ชงกับน้ำอุ่น หรือนำมาแช่ในแอลกอฮอล์ได้น้ำยาสีแดง รับประทานบำรุงธาตุ แก้อาการท้องอืดท้องเฟ้อ⁸⁻¹⁰

ข้อมูลวิชาการที่เกี่ยวข้อง:

1. ผลแก่ของกระวานประกอบด้วยน้ำมันหอมระเหย 5-9% ซึ่งมีสารสำคัญคือ borneol, camphor, 1,8-cineole, linalool, pinene เป็นต้น มีฤทธิ์ขับลม ลดการบีบตัวของลำไส้ จากการทดลองพบว่ามีความปลอดภัยและไม่มีความก่อกลายพันธุ์⁹

2. สารสกัดเอทานอลและสารสกัดคลอโรฟอร์ม มีฤทธิ์ต้านเชื้อรา *Microsporum gypseum*, *Trichophyton rubrum*, *Epidermophyton floccosum*, *Candida albicans* และ *Cryptococcus neoformans*¹¹

3. การทดสอบพิษเฉียบพลันของสารสกัดด้วย 40% เอทานอล น้ำเหล้าจากเมล็ดกระวานในหนูถีบจักร โดยป้อนสารสกัดเข้มข้นเทียบเท่า 0.5 กรัมผงกระวาน/มิลลิลิตร ในขนาด 1, 2 และ 10 มิลลิลิตร/น้ำหนักตัว แก่หนูถีบจักรไม่พบอาการพิษ และทดสอบพิษกึ่งเฉียบพลันโดยให้ในขนาด 2 มิลลิลิตร/กิโลกรัม แก่หนูขาวเพศผู้ เป็นเวลา 14 วัน พบว่าไม่ทำให้สัตว์ทดลองตาย ส่วนพิษเฉียบพลันของน้ำมันหอมระเหยเมื่อให้ทางปากแก่หนูถีบจักร มีค่า LD_{50} เท่ากับ 2.52 และ 2.65 กรัม/กิโลกรัม ในเพศผู้และเพศเมียตามลำดับ อาการพิษที่พบเมื่อให้ในขนาดสูงคือ น้ำลายฟูมปาก ชักเกร็ง หายใจกระตุก หยุดหายใจและตายในที่สุด¹⁰ และยังพบว่าเมื่อให้สารสกัดผลแห้งด้วยแอลกอฮอล์ในขนาด 2 มิลลิลิตร/กิโลกรัม เป็นเวลา 2 สัปดาห์ ไม่พบพิษ¹²

เอกสารอ้างอิง

1. The State Pharmacopoeia Commission of P.R. China. Pharmacopoeia of the People's Republic of China. Vol.1. English Edition. Beijing: Chemical Industry Press, 2000.
2. ลีนา ผู้พัฒนาองค์, ก่องกานดา ชยามฤต, ชีววัฒน์ บุญทวีคุณ (คณะบรรณาธิการ). ชื่อพรรณไม้แห่งประเทศไทย (เต็ม สมิตินันท์ ฉบับแก้ไขเพิ่มเติม พ.ศ. 2544). สำนักวิชาการป่าไม้. กรมป่าไม้. พิมพ์ครั้งที่ 2. กรุงเทพมหานคร : บริษัท ประชาชน จำกัด, 2544.
3. Mei XH. Shiyong Zhongyao Paozhi Zhinan. 1st ed. Hubei: Hubei Science & Technology Publishing House, 2005.
4. Lei GL, Dun BS. Zhongyao Paozhi Jishu Zhinan. 1st ed. Xi-an: World Library Publishing House, 2002.
5. Liu TS, Pan QP, Zhou YS, Wu ZY. XiuZhen Zhongyao yin pian Caise Tuben. 1st ed. Hunan: Hunan Science & Technology Publishing House, 2006.
6. ลัดดาวัลย์ บุญรัตนกรกิจ. สมุนไพรนำใช้ เล่ม 1. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์ แทนทองปิ่นตึงเซอร์วิส, 2535.
7. สำนักงานปลัดกระทรวง กระทรวงสาธารณสุข. คู่มือการใช้สมุนไพร เล่ม 1. กรุงเทพมหานคร : หจก. เอช-เอน การพิมพ์, 2527.
8. วุฒิ วุฒิชรรมเวช. คัมภีร์เภสัชรัตนโกสินทร์. พิมพ์ครั้งที่ 2. กรุงเทพมหานคร : บริษัท ศิลป์สยามบรรณรักษ์และการพิมพ์ จำกัด, 2547.
9. กันทิมา สิทธิธัญกิจ, พรทิพย์ เต็มวิเศษ (คณะบรรณาธิการ). คู่มือประชาชนในการดูแลสุขภาพด้วยการแพทย์แผนไทย. พิมพ์ครั้งที่ 2 กรุงเทพมหานคร : สำนักงานกิจการโรงพิมพ์องค์การทหารผ่านศึกในพระบรมราชูปถัมภ์, 2547.
10. พริ้มจิต ศรีลัมภ์, วงศ์สถิตย์ ฉั่วกุล, สมภาพ ประธานธรรักษ์ (คณะบรรณาธิการ). สมุนไพรสวนสิริรุกษชาติ สารานุกรมสมุนไพร เล่ม 1. พิมพ์ครั้งที่ 3. กรุงเทพมหานคร : บริษัท อมรินทร์พริ้นติ้งแอนด์พับลิชชิ่ง จำกัด (มหาชน), 2543.
11. กรมวิทยาศาสตร์การแพทย์ กระทรวงสาธารณสุข. เอกสารวิชาการสมุนไพร. นนทบุรี : สถาบันวิจัยสมุนไพร, 2543.
12. Kwanjaipornich S, Likitaporn T, Wongkrajang Y, Jaiarj P, Wacharakup O. Toxicity test of *Amomum krervanh* Pierre. Undergraduate Special Project Report, Fac Pharm, Mahidol Univ 1989.

กะเม็ง: Hanliancao (旱莲草)

กะเม็ง หรือ ฮั่นเหลียนเฉ่า คือ ส่วนเหนือดินแห้งของพืชที่มีชื่อวิทยาศาสตร์ว่า *Eclipta prostrata* L. วงศ์ Compositae¹

ต้นกะเม็ง (Herba Ecliptae)

ชื่อไทย: กะเม็ง, กะเม็งตัวเมีย, คัดเม็ง (ภาคกลาง); หญ้าสับ, ฮ่อมเกี้ยว (ภาคเหนือ)²

ชื่อจีน: ฮั่นเหลียนเฉ่า (จีนกลาง), อ้วโหน่ยเซ่า (จีนแต้จิ๋ว)¹

ชื่ออังกฤษ: Yerbajetajo Herb¹

ชื่อเครื่องยา: Herba Ecliptae¹

การเก็บเกี่ยวและการปฏิบัติหลังการเก็บเกี่ยว:

เก็บเกี่ยวส่วนเหนือดินในระยะออกดอก ตากแดดหรือตากในที่ร่มให้แห้ง เก็บรักษาไว้ในที่มีอากาศเย็นและแห้ง มีการระบายอากาศดี¹

การเตรียมตัวยาร่วมใช้:

หลังเก็บเกี่ยวสมุนไพรแล้ว แยกสิ่งอื่นที่ปะปนออก ล้างน้ำอย่างรวดเร็วให้สะอาด ผึ่งไว้ให้แห้งหมาด ๆ นำมาหั่นเป็นท่อน ๆ ตากให้แห้ง^{1,3}

คุณภาพของตัวยาจากลักษณะภายนอก:

ตัวยาที่มีคุณภาพดี ต้องมีลำต้นกลมสีเขียวเข้ม มีลายเส้นตามแนวยาว เมื่อนำลำต้นและใบมาแช่น้ำจะมีสีเขียวผสมสีหมึก³

คู่มือการใช้สมุนไพรไทย-จีน

49

สรรพคุณตามตำราการแพทย์แผนจีน:

กะเม็ง รสเปรี้ยวอมหวาน เย็น มีฤทธิ์บำรุงตับและไต ใช้แก้อาการมีนคีรีษะ ตาลาย ผมหงอกเร็ว ปวดเมื่อยบริเวณเอวและหัวเข่า หูอื้อ ผื่นเปื่อยจากภาวะยินของตับและไตพร่อง และมีฤทธิ์ห้ามเลือด ทำให้เลือดเย็น ใช้แก้อาการเลือดออกเพราะภาวะยินพร่อง ทำให้เลือดร้อน เช่น เลือดกำเดาไหล ไอเป็นเลือด ปัสสาวะ ถ่ายเป็นเลือด ตกเลือดในสตรี¹

สรรพคุณตามตำราการแพทย์แผนไทย:

ต้นกะเม็ง รสขมฝืดเย็น สรรพคุณ แก้ลมให้กระจาย แก้กูกเสียดแน่นเพื่อ ห้ามเลือด บำรุงเลือด แก้โรคโลหิตจาง แก้ไอเป็นเลือด อาเจียนเป็นเลือด ปัสสาวะเป็นเลือด อุจจาระเป็นเลือด แก้ไอรุน แก้วริดสีดวงทวาร แก้วเจ็บตา แก้วเจ็บคอ ใช้ทาพอก แก้วผื่นคัน แก้วฝีพุพอง รักษาแผลตกเลือด⁴

ขนาดที่ใช้และวิธีใช้:

การแพทย์แผนจีน ใช้ 6-12 กรัม ต้มเอาน้ำดื่ม¹

ข้อห้ามใช้ ข้อควรระวัง และอาการข้างเคียง:

การแพทย์แผนจีน ห้ามใช้ในผู้ป่วยที่มีลมพร่อง ไตยินพร่อง และพวกปัสสาวะบ่อย ๆ ไม่หยุดหรือถ่ายปัสสาวะบ่อย ๆ¹

ข้อมูลวิชาการที่เกี่ยวข้อง:

1. มีรายงานว่าสารสกัดน้ำและสารสกัดบิวทานอลมีฤทธิ์ต้านเชื้อ *Staphylococcus aureus* และ *Escherichia coli* ในหลอดทดลอง และสารสกัดมีฤทธิ์ปกป้องตับจากสารพิษ carbontetrachloride ในหนูตะเภาเพศเมียได้ผลดี⁶ ยาต้มจากต้นกะเม็งมีสรรพคุณแก้โรคบิด โดยทั่วไปรับประทานครั้งเดียวก็เริ่มเห็นผล⁶

2. ต้นกะเม็งมีฤทธิ์ห้ามเลือดในสุนัขเมื่อใช้ภายนอกได้ผลดี และยังช่วยให้การไหลเวียนของเลือดไปเลี้ยงหัวใจของหนูตะเภาดีขึ้น เมื่อให้หนูขาวที่ได้รับสาร cyclandelate ขนาด 100 มิลลิกรัม/กิโลกรัม รับประทานสารสกัดแอลกอฮอล์ในขนาด 0.4 มิลลิลิตร เทียบเท่ากับผงสมุนไพร 60 กรัม/กิโลกรัม ทุกวัน ติดต่อกัน 4 วัน พบว่าจำนวนเซลล์เม็ดเลือดขาวเพิ่มขึ้น 483 เซลล์/ตารางมิลลิเมตร แสดงว่าสารสกัดแอลกอฮอล์สามารถลดฤทธิ์ของ cyclandelate ต่อการลดจำนวนเซลล์เม็ดเลือดขาวได้⁶

3. การศึกษาพิษเฉียบพลันโดยให้ผงยาทางปากหนูถีบจักร พบว่าค่า LD₅₀ มีค่าเท่ากับ 163.4 กรัม/กิโลกรัม⁶

4. การทดลองทางคลินิกพบว่า เมื่อให้ผู้ป่วยโรคหัวใจรับประทานสารสกัดต้นกะเม็งในขนาด 15 กรัม/ครั้ง (เทียบเท่าผงยา 30 กรัม) วันละ 2 ครั้ง ติดต่อกันนาน 1 เดือน พบว่า สารสกัดดังกล่าวสามารถบรรเทาอาการวิงเวียนศีรษะ ปวดเค้นอก ปวดหลัง หายใจขัด หรือแน่นหน้าอกได้ผลดี นอกจากนี้ ต้นกะเม็งมีสรรพคุณลดไข้ในเด็ก สามารถใช้รับประทานหรือต้มน้ำอาบก็ได้^{6,7}

เอกสารอ้างอิง

1. The State Pharmacopoeia Commission of P.R. China. Pharmacopoeia of the People's Republic of China. Vol.1. English Edition. Beijing: Chemical Industry Press, 2000.
2. ลีนา ผู้พัฒนาพงศ์, ก่องกานดา ชยามฤต, ชีรวัฒน์ บุญทวีคุณ (คณะบรรณาธิการ). ชื่อพรรณไม้แห่งประเทศไทย (เต็ม สมิตินันท์ ฉบับแก้ไขเพิ่มเติม พ.ศ. 2544). สำนักวิชาการป่าไม้. กรมป่าไม้. พิมพ์ครั้งที่ 2. กรุงเทพมหานคร : บริษัท ประชาชน จำกัด, 2544.
3. Mei XH. Shiyong Zhongyao Paozhi Zhinan, 1st ed. Hubei: Hubei Science & Technology Publishing House, 2005.
4. วุฒิ วุฒิธรรมเวช. คัมภีร์เภสัชรัตนโกสินทร์. กรุงเทพมหานคร : บริษัท ศิลป์สยามบรรณภัณฑ์และการพิมพ์ จำกัด, 2547.
5. ชัยโย ชัยชาญทิพยุทธ, วชิรา แดนตะวัน, สุนทรี วิทยานารถไพศาล, ลาลี ใจดี, วิบูลย์ โชคชัยวัฒนพร, นภาพร วิจิตรภทรภักย์, ขวัญจิต ภู่อาระ. การใช้สมุนไพร เล่ม 1: รายงานการรวบรวมข้อมูลเบื้องต้นสำหรับงานวิจัยของโครงการพัฒนาเทคนิคการทำยาสมุนไพร. กรุงเทพมหานคร : จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2522.
6. Zhang Y, Lin ZB. Herba Ecliptae: mo han lian In: Wang BX, Ma JK, Zheng WL, Qu SY, Li R, Li YK (eds.). Modern study of pharmacology in traditional Chinese medicine. 2nd ed. Tianjin: Tianjin Science & Technology Press, 1999.
7. Institute of Medicinal Plant Development and Institute of Materia Medica, Chinese Academy of Medicinal Sciences. Chinese Materia Medica. Vol. IV. 2nd ed. Beijing: Renmin Weisheng Publishing House, 1988.

กานพลู: Dingxiang (丁香)

กานพลู หรือ ดิงเซียง คือ ดอกตูมแห้งของพืชที่มีชื่อวิทยาศาสตร์ว่า *Syzygium aromaticum* (L.) Merr. et Perry. วงศ์ Myrtaceae¹

กานพลู (Flos Caryophylli)

ชื่อไทย: กานพลู (ภาคกลาง)^{2,3}

ชื่อจีน: ดิงเซียง (จื๋นกลาง), เต็งเฮีย (จื๋นแต้จิ๋ว)¹

ชื่ออังกฤษ: Clove¹

ชื่อเครื่องยา: Flos Caryophylli¹

การเก็บเกี่ยวและการปฏิบัติหลังการเก็บเกี่ยว:

เก็บเกี่ยวดอกตูมเมื่อก้านดอกเริ่มเปลี่ยนจากสีเขียวเป็นสีแดงอิฐ ตากแดดให้แห้ง เก็บรักษาไว้ในที่มื้อากาศเย็นและแห้ง มีการระบายอากาศดี¹

การเตรียมตัวยาร่วมใช้:

นำวัตถุดิบสมุนไพรมาคัดแยกเอาสิ่งปนปลอมออก ร่อนเอาเศษเล็ก ๆ ออก ทูบให้แตกก่อนใช้

คุณภาพของตัวยาจากลักษณะภายนอก:

ตัวยาที่มีคุณภาพดีต้องเป็นดอกขนาดใหญ่ แห้งสนิท สีแดงอมม่วง มีน้ำมันมากและมีได้สกัดเอาน้ำมันออก (กานพลูที่ผ่านการสกัดเอาน้ำมันออกแล้ว จะมีสรรพคุณทางยาลด) กลิ่นฉุน รสเผ็ดจัด³⁻⁵

สรรพคุณตามตำราการแพทย์แผนจีน:

กานพลู รสเผ็ด อุ่น มีฤทธิ์ให้ความอบอุ่นแก่กระเพาะอาหาร กระจายความเย็น ระบายปอด สรรพคุณแก้ไอเจียน แก้สะอึกเนื่องจากความเย็น แก้ปวดท้องน้อยเนื่องจากระบบกระเพาะอาหารเย็น นอกจากนี้ยังมีฤทธิ์ให้ความอบอุ่นแก่ระบบไต เสริมหยาง แก้อวัยวะเพศไม่แข็งตัว มดลูกเย็น เป็นต้น¹

สรรพคุณตามตำราการแพทย์แผนไทย:

ดอกกานพลูแห้งที่ยังไม่ได้สกัดเอาน้ำมันออก รสเผ็ดร้อน กลิ่นหอมจัด สรรพคุณแก้ท้องเสีย ขับลม แก้ท้องอืดท้องเฟ้อ ใช้ดับกลิ่นปาก น้ำมันกานพลูใช้เป็นยาขับลม ยาฆ่าเชื้อโรค ใส่ฟันฆ่าเชื้อและเป็นยาชาเฉพาะที่ ช่วยระงับอาการปวดฟัน ใช้แก้โรควัณโรค ใช้ระงับกลิ่นปาก^{6,7}

ขนาดที่ใช้และวิธีใช้:

การแพทย์แผนจีน ใช้ขนาด 1-3 กรัม ต้มเอาน้ำดื่ม¹

การแพทย์แผนไทย ใช้ดอกแห้ง 5-8 ดอก (0.12-0.16 กรัม) ต้มเอาน้ำดื่มหรืออบเป็นผง ชงน้ำดื่ม หรือเคี้ยวกานพลูแห้ง 1-2 ดอก หลังอาหาร เพื่อช่วยลดยาลดกลิ่นปาก ช่วยให้ปากสะอาด และช่วยลดอาการท้องอืดจากอาหารไม่ย่อย นอกจากนี้ดอกกานพลูยังช่วยป้องกันไม่ให้เกิดกลิ่นท้องอืดท้องเฟ้อได้ โดยใช้ดอกแห้ง 1 ดอก ใส่ไว้ในกระติกน้ำร้อนที่ใช้ชงนมให้เด็กอ่อน การใช้น้ำมันกานพลูเป็นยาแก้ปวดฟันทำได้โดยใช้ลำลีชุบน้ำมันกานพลูอุดตรงฟันที่ปวด หรือใช้ดอกแห้งตำพอแหลก ผสมเหล้าขาวเล็กน้อย ใช้ลำลีชุบอุดฟัน^{4,6,8,9}

ข้อห้ามใช้ ข้อควรระวัง และอาการข้างเคียง:

ห้ามใช้ในผู้เป็นไข้ อาเจียน ร้อนใน และห้ามใช้กานพลูร่วมกับว่านหางค่าง เนื่องจากกานพลูจะถูกขัดขวางว่านหางค่าง (การแพทย์แผนจีน)^{1,9}

ข้อมูลวิชาการที่เกี่ยวข้อง:

1. น้ำมันหอมระเหยซึ่งสกัดจากดอกกานพลูด้วยการกลั่นมีฤทธิ์ต้านเชื้อแบคทีเรียได้ 25 ชนิด (ประกอบด้วยแบคทีเรียแกรมลบ 9 ชนิด และแกรมบวก 16 ชนิด ซึ่งเป็นแบคทีเรียที่ก่อให้เกิดโรคในสัตว์ พืช และแบคทีเรียที่ทำให้อาหารเน่าเสีย) โดยความกว้างของโซนที่ยับยั้งการเจริญของเชื้ออยู่ในช่วง 7-28 มิลลิเมตร¹⁰

2. สารสกัดเมทานอลจากดอกตูมของกานพลูมีฤทธิ์ต้านเชื้อจุลินทรีย์ต่อ oral pathogen ที่ทำให้เกิดฟันผุและโรคเหงือกและฟันได้ 2 ชนิดคือ *Prevotella intermedia* และ *Porphyromonas gingivalis* โดยมีค่า MIC เท่ากับ 156 และ 625 ไมโครกรัม/มิลลิลิตร ตามลำดับ แต่สารสกัดดังกล่าว

ไม่มีฤทธิ์ต่อแบคทีเรียที่ทำให้ฟันผุอีก 2 ชนิดคือ *Streptococcus mutans* และ *Actinomyces viscosus* (MIC > 2.5 มิลลิกรัม/มิลลิลิตร)¹⁰

3. สาร eugenin ที่ได้จากสารสกัดจากดอกกานพลูมีฤทธิ์ในการต้านเชื้อไวรัสชนิด wild herpes virus type 1 โดยมีค่า EC₅₀ เท่ากับ 5 ไมโครกรัม/มิลลิลิตร และสามารถต้านเชื้อไวรัสชนิด acyclovir-phosphonoacetic acid-resistant herpes virus type 1, thymidine kinase-deficient herpes virus type 1 และ wild herpes virus type 2 ได้ด้วย¹⁰

4. สารสกัดเมทานอลจากดอกกานพลูมีฤทธิ์ยับยั้ง IL-8 ได้มากกว่า 50% ซึ่ง IL-8 เป็น neutrophil chemoattractant และเกี่ยวข้องกับกระบวนการอักเสบได้ ดังนั้นสารสกัดกานพลูนี้จึงอาจมีฤทธิ์ต้านการอักเสบ แต่อย่างไรก็ตามกระบวนการอักเสบเป็นกระบวนการที่เกี่ยวข้องกับสารหลายชนิดด้วยกัน ดังนั้นการยับยั้งสารเพียงชนิดใดชนิดหนึ่งจึงยังไม่สามารถบ่งชี้ถึงประสิทธิภาพในการต้านการอักเสบได้¹⁰

5. สาร eugenol บริสุทธิ์ มีค่า LD₅₀ ในหนูขาว เท่ากับ 1.93 กรัม/กิโลกรัม อาการพิษที่พบได้แก่ อัมพาตที่ขาหลังและกรามล่าง เฉื่อยชา เคลื่อนไหวช้าหรือเคลื่อนไหวไม่ได้เลย กลืนปัสสาวะไม่ได้ มีปัสสาวะเป็นเลือด และโคม่า ซึ่งจะมียาการหายใจขัด และหัวใจวาย¹⁰

6. จากการศึกษาศีรษะเปียกปล้นในหนูถีบจักรของสารสกัด 50% แอลกอฮอล์จากดอกกานพลูพบว่าค่า LD₅₀ มีค่ามากกว่า 10 กรัม/กิโลกรัม เมื่อให้โดยการป้อนหรือฉีดเข้าใต้ผิวหนัง¹¹

7. จากการศึกษานี้พบว่า สารสกัดน้ำจากดอกกานพลูสามารถยับยั้งการเกิด systemic anaphylaxis โดยมีค่า IC₅₀ เท่ากับ 31.25 มิลลิกรัม/กิโลกรัม และสามารถยับยั้งการเกิด local Ig E-mediated passive cutaneous anaphylaxis reaction ได้ โดยมีค่า IC₅₀ เท่ากับ 17.78 และ 19.81 มิลลิกรัม/กิโลกรัม เมื่อให้โดยฉีดเข้าเส้นเลือดดำ และให้ทางปาก ตามลำดับ และจากการศึกษาในหลอดทดลอง สารสกัดนี้ยังสามารถลดการหลั่งฮีสตามีน จาก RMPC ได้อีกด้วย ดังนั้นสารสกัดกานพลูนี้มีประสิทธิภาพในการลดการเกิดภูมิคุ้มกันไวเกินได้จากการศึกษา model ดังกล่าว¹⁰

เอกสารอ้างอิง

1. The State Pharmacopoeia Commission of P.R. China. Pharmacopoeia of the People's Republic of China. Vol.I. English Edition. Beijing: People's Medical Publishing House, 2005.
2. สีนะ ผู้พัฒนาพงศ์, ก่องกานดา ชยามฤต, ชีรวรรณ บุญทวีคุณ (คณะบรรณาธิการ). ชื่อพรรณไม้แห่งประเทศไทย (เต็ม สมิตินันท์ ฉบับแก้ไขเพิ่มเติม พ.ศ. 2544). สำนักวิชาการป่าไม้. กรมป่าไม้. พิมพ์ครั้งที่ 2. กรุงเทพมหานคร : บริษัท ประชาชน จำกัด, 2544.
3. ชยันต์ พิเชียรสุนทร, แม้นมาส ชวลิต, วิเชียร จีรวงศ์. คำอธิบายตำราพระโอสถพระนารายณ์. พิมพ์ครั้งที่ 2. กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์อมรินทร์, 2548.

4. กองวิจัยและพัฒนาสมุนไพร กรมวิทยาศาสตร์การแพทย์ กระทรวงสาธารณสุข. สมุนไพรพื้นบ้านฉบับรวบรวม. พิมพ์ครั้งที่ 1. กรุงเทพมหานคร : Text and Journal Corporation Co., Ltd., 2533.
5. Mei XH. Shiyong Zhongyao Paozhi Zhinan. 1st ed. Hubei: Hubei Science & Technology Publishing House, 2005.
6. กันทิมา สิทธิชัยกิจ, พรทิพย์ เต็มวิเศษ (คณะบรรณารักษ์). คู่มือประชาชนในการดูแลสุขภาพด้วยการแพทย์แผนไทย. พิมพ์ครั้งที่ 2. กรุงเทพมหานคร : สำนักงานกิจการโรงพยาบาลองค์การทหารผ่านศึกในพระบรมราชูปถัมภ์, 2547.
7. เพียวรี้ เหมือนวงษ์ญาติ. สมุนไพรก้าวใหม่. พิมพ์ครั้งที่ 2. กรุงเทพมหานคร : บริษัท ที.พี. พริน จำกัด, 2537.
8. วันดี กฤษณพันธ์, เอมอร โสมนะพันธ์, เสาวณี สุริยาภณานนท์. สมุนไพรในสวนครัว. กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์เมดิคัล มีเดีย, 2541.
9. บริษัท หลักทรัพย์จัดการกองทุน กลีกรไทย จำกัด. มหัศจรรย์สมุนไพรจีน. กรุงเทพมหานคร : บริษัท ซีเอ็ดดูเคชั่น จำกัด มหาชน, 2550.
10. บพิตร กลางกัลยา, นงลักษณ์ สุขวาณิชยศิลป์. รายงานผลการศึกษาโครงการการประเมินประสิทธิภาพและความปลอดภัยของยาจากสมุนไพร. กรุงเทพมหานคร : บริษัท เอส อาร์ พรินติ้ง แมสโปรดักส์ จำกัด, 2544.
11. มงคล โมกษะสมิต, กมล สวัสดิ์มงคล, ประยุทธ์ สาตราวาหะ. การศึกษาพิษของสมุนไพรไทย. ใน: ปราณี ชวลิตธารัง, ทรงพล ชีวะพัฒน์, เอ็มมนัส อุตตวิชัย (คณะบรรณารักษ์). ประมวลผลงานวิจัยด้านพิษวิทยาของสถาบันวิจัยสมุนไพร เล่ม 1. พิมพ์ครั้งที่ 1. กรมวิทยาศาสตร์การแพทย์ กระทรวงสาธารณสุข. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์การศาสนา, 2546.

กรมการแพทย์แผนไทยและการแพทย์ทางเลือก

Department of Thai Traditional and Alternative Medicine

กิ่งหม่อน : Sangzhi (桑枝)

กิ่งหม่อน หรือ ซังจื่อ คือ กิ่งอ่อนที่ทำให้แห้งของพืชที่มีชื่อวิทยาศาสตร์ว่า *Morus alba* L.
วงศ์ Moraceae¹

กิ่งหม่อน (Ramulus Mori)

ชื่อไทย: กิ่งหม่อน (ท้าวโป)²

ชื่อจีน: ซังจื่อ (จิ้นกลาง), ซังกี (จิ้นแต่จั่ว)¹

ชื่ออังกฤษ: Mulberry Twig¹

ชื่อเครื่องยา: Ramulus Mori¹

การเก็บเกี่ยวและการปฏิบัติหลังการเก็บเกี่ยว:

เก็บเกี่ยวกิ่งอ่อนได้ตลอดปี แต่ระยะที่เหมาะสมควรเก็บตอนต้นฤดูร้อน รีดใบออก ตากแดดให้แห้ง เก็บรักษาไว้ในที่มีอากาศเย็นและแห้ง มีการระบายอากาศดี^{1,3}

การเตรียมตัวยาร่วมใช้:

การเตรียมตัวยาร่วมใช้มี 3 วิธี ดังนี้

วิธีที่ 1 กิ่งหม่อน เตรียมโดยนำวัตถุดิบสมุนไพรที่ปราศจากสิ่งปนเปื้อนมาล้างน้ำให้สะอาด ใส่ภาชนะหมักไว้สักครู่เพื่อให้อ่อนนุ่ม หั่นเป็นแว่นหนา ๆ นำไปตากแดดให้แห้ง^{1,4}

วิธีที่ 2 กิ่งหม่อนผัด เตรียมโดยนำตัวยาที่ได้จากวิธีที่ 1 ใส่กระทะ นำไปผัดโดยใช้ไฟระดับปานกลาง ผัดจนกระทั่งตัวยามีสีเหลือง นำออกจากเตา ตากให้แห้งในที่ร่ม^{1,4}

วิธีที่ 3 กิ่งหม่อนผัดเหล้า เตรียมโดยนำตัวยาที่ได้จากวิธีที่ 1 ใส่ในภาชนะที่เหมาะสม เติม

เหล้าเหลียงปริมาณพอเหมาะ แล้วคลุกเคล้าให้เข้ากัน จนกระทั่งเหล้าแทรกซึมเข้าเนื้อของตัวยา จากนั้นนำไปผัดโดยใช้ไฟระดับปานกลาง ผัดจนกระทั่งตัวยามีสีเหลือง นำออกจากเตา ตากให้แห้งในที่ร่ม (ใช้เหล้าเหลียง 12 กิโลกรัม ต่อตัวยา 100 กิโลกรัม)^{1,4}

คุณภาพของตัวยาจากลักษณะภายนอก:

ตัวยาที่มีคุณภาพดีต้องเป็นกิ่งอ่อน ด้านหน้าตัดสีเขียวอมเหลือง แข็งและเหนียว^{3,5}

สรรพคุณตามตำราการแพทย์แผนจีน:

กิ่งหม่อน รสขม สุกุม มีฤทธิ์ขับลม ทำให้เส้นลมปราณคล่องตัว ใช้รักษาอาการปวดข้อ เส้นเอ็น หรือกล้ามเนื้อ และมีฤทธิ์คลายอาการขัดของข้อต่อ ใช้แก้อาการมือเท้าเป็นตะคริว¹

กิ่งหม่อนผัด มีฤทธิ์ช่วยให้เส้นลมปราณแขนขาไหลเวียนดี ส่วนใหญ่ใช้รักษาอาการปวดเมื่อยและชาตามหัวไหล่และแขน^{1,4}

กิ่งหม่อนผัดเหล้า มีฤทธิ์แรงในการขับลมและระบายความชื้น ช่วยให้เส้นลมปราณไหลเวียนและรับปวดได้ดี ใช้รักษาอาการปวดข้อต่อ แขนขาหดรัดเกร็งหรือชักกระตุก⁴

ขนาดที่ใช้และวิธีใช้:

การแพทย์แผนจีน ใช้ 9-15 กรัม ต้มเอาน้ำดื่ม¹

ข้อมูลวิชาการที่เกี่ยวข้อง:

มีรายงานการวิจัยว่าสารสกัดกิ่งอ่อนหม่อนมีฤทธิ์ยับยั้งเอนไซม์ tyrosinase และการสร้าง melanin แต่ไม่มีผลยับยั้งการสร้างเอนไซม์หรือต่อ gene expression ของเอนไซม์ สารสกัดนี้สามารถลดการสร้าง melanin บนผิวหนูตะเภาที่ได้รับรังสี UV ได้ โดยสารสำคัญที่ออกฤทธิ์คือ 2,3,4,5-tetrahydroxystilbene (2-oxyresveratrol) IC₅₀ มีค่าเท่ากับ 0.23 กรัม/มิลลิลิตร ผลการทดสอบความเป็นพิษของสารสกัดพบว่า ไม่ทำให้เกิดพิษเมื่อทดสอบพิษเฉียบพลัน การระคายเคืองผิวหนัง การก่อให้เกิดอาการแพ้ สาร 2-oxyresveratrol มีฤทธิ์ยับยั้ง tyrosinase ได้แรงกว่า resveratrol (3,4,5- trihydroxystilbene) 150 เท่า⁶

Department of Thai Traditional and Alternative Medicine

เอกสารอ้างอิง

1. The State Pharmacopoeia Commission of P.R. China. Pharmacopoeia of the People's Republic of China. Vol.I. English Edition. Beijing: People's Medical Publishing House, 2005.
2. สีนาคา ผู้พัฒนาองค์, ก่องกานดา ชยามฤต, ชีววัฒน์ บุญทวีคุณ (คณะบรรณธิการ). ชื่อพรรณไม้แห่งประเทศไทย (เต็ม สมิตินันท์ ฉบับแก้ไขเพิ่มเติม พ.ศ. 2544). สำนักวิชาการป่าไม้. กรมป่าไม้. พิมพ์ครั้งที่ 2. กรุงเทพมหานคร: บริษัท ประชาชน จำกัด, 2544.
3. กรมวิทยาศาสตร์การแพทย์ กระทรวงสาธารณสุข. สมุนไพรไทย-จีน. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์การศาสนา, 2547.
4. Gong QF. Zhongyao Paozhi Xue. 2nd ed. Beijing: National Chinese Traditional Medicine Publishing House, 2003.
5. Liu TS, Pan QP, Zhou YS, Wu ZY. XiuZhen Zhongyao yin pian Caise Tuben. 1st ed. Hunan: Hunan Science & Technology Publishing House, 2006.
6. Lee KT, Lee KS, Jeong JH, et al. Inhibitory effects of Ramulus mori extracts on melanogenesis. J Cosmet Sci 2003, 54(2): 133-42.

กิ่งอบเชยจีน : Guizhi (桂枝)

กิ่งอบเชยจีน หรือ กุ้ยจื่อ คือ กิ่งอ่อนแห้งของพืชที่มีชื่อวิทยาศาสตร์ว่า *Cinnamomum cassia* Presl วงศ์ Lauraceae¹

กิ่งอบเชยจีน (Ramulus Cinnamomi)

ชื่อไทย: กิ่งอบเชยจีน²

ชื่อจีน: กุ้ยจื่อ (จีนกลาง), กุ้ยกี (จีนแต้จิ๋ว)¹

ชื่ออังกฤษ: Cassia Twig¹

ชื่อเครื่องยา: Ramulus Cinnamomi¹

การเก็บเกี่ยวและการปฏิบัติหลังการเก็บเกี่ยว:

เก็บเกี่ยวกิ่งอ่อนในฤดูใบไม้ผลิและฤดูร้อน แยกเอาใบออก ตากแดดให้แห้ง เก็บรักษาไว้ในสถานที่ที่มีอากาศเย็นและแห้ง มีการระบายอากาศดี¹

การเตรียมตัวยาร่วมใช้:

การเตรียมตัวยาร่วมใช้มี 2 วิธี ดังนี้

วิธีที่ 1 กิ่งอบเชยจีน เตรียมโดยนำวัตถุดิบสมุนไพรที่ได้ มาล้างด้วยน้ำสะอาด แช่น้ำลักรูเพื่อให้อ่อนนุ่ม หั่นเป็นแว่นหนา ๆ และนำไปทำให้แห้งที่อุณหภูมิห้อง^{1,3}

วิธีที่ 2 กิ่งอบเชยจีนผัดน้ำผึ้ง เตรียมโดยนำน้ำผึ้งบริสุทธิ์มาเจือจางด้วยน้ำต้มในปริมาณที่เหมาะสม ใส่ตัวยาที่ได้จากวิธีที่ 1 แล้วคลุกให้เข้ากัน หมกไว้ลักรูเพื่อให้ น้ำผึ้งซึมเข้าในตัวยา จากนั้นนำไปผัดในกระทะโดยใช้ระดับไฟปานกลาง ผัดจนกระทั่งมีสีเหลืองเข้มและไม่เหนียวติดมือ นำออกจาก

เตา แล้วตั้งทิ้งไว้ให้เย็น (ใช้น้ำผึ้งบริสุทธิ์ 15 กิโลกรัม ต่อตัวยา 100 กิโลกรัม)³

คุณภาพของตัวยาจากลักษณะภายนอก:

ตัวยาที่มีคุณภาพดี หน้าตัดมีสีขาวอมเหลือง แข็ง เหนียว และเปราะ⁴

สรรพคุณตามตำราการแพทย์แผนจีน:

กิ่งอบเชยจีน รสเผ็ดอมหวาน อุ่น มีฤทธิ์ขับเหงื่อ ผ่อนคลายกล้ามเนื้อ ให้ความอบอุ่น ช่วยให้เลือดหมุนเวียน เสริมหยาง ปรับสี สรรพคุณแก้หวัดจากการกระทบความเย็น แก้ปวดจากการกระทบความเย็น เลือดคั่ง ขับเสมหะ ความชื้นและของเหลวตกค้าง แก้ใจสั้น หัวใจอ่อน¹

กิ่งอบเชยจีนผัดน้ำผึ้ง รสเผ็ดจะลดลง มีฤทธิ์บำรุงและให้ความอบอุ่นแก่ส่วนกลางของร่างกาย (ตั้งแต่สะดือขึ้นไปถึงลิ้นปี่ ได้แก่ กระเพาะอาหาร ตับ ถุงน้ำดี และม้าม) และมีฤทธิ์สลายความเย็น ระบายปวด ใช้เป็นยาบำรุงสำหรับสตรีหลังคลอดแล้วร่างกายอ่อนแอ³

ขนาดที่ใช้และวิธีใช้:

การแพทย์แผนจีน ใช้ 3-9 กรัม ต้มเอาน้ำดื่ม¹

ข้อห้ามใช้ ข้อควรระวัง และอาการข้างเคียง:

การแพทย์แผนจีน ระมัดระวังในการใช้ในผู้ป่วยที่ร้อนในมาก ตกเลือดง่าย¹

ข้อมูลวิชาการที่เกี่ยวข้อง:

1. สารสกัดน้ำมีฤทธิ์ลดไข้และระบายความร้อนอย่างอ่อน ๆ ในหนูถีบจักรและกระต่าย เมื่อใช้ร่วมกับหมาหวงจะเพิ่มฤทธิ์ขับเหงื่อของหมาหวงให้แรงขึ้นในหนูขาว สารสกัดขนาดเทียบเท่าผงยา 0.01-0.2 กรัม มีฤทธิ์ต้านการแข็งตัวของเลือดในหลอดทดลอง สารสกัดน้ำยังมีฤทธิ์ต้านเชื้อแบคทีเรียและเชื้อไวรัสบางชนิด⁵

2. โดยทั่วไปกิ่งอบเชยจีนมักไม่ใช้เดี่ยว ส่วนใหญ่จะเป็นส่วนประกอบในตำรายาต่าง ๆ เช่น ยารักษาอาการไข้หวัดจากการกระทบลมเย็นภายนอก โรคติดเชื้อระบบทางเดินหายใจในเด็ก อาการหอบเนื่องจากหลอดลมอักเสบ เป็นต้น⁶

3. การศึกษาพิษเฉียบพลันโดยฉีดสารสกัดน้ำที่มีส่วนประกอบของน้ำมันหอมระเหยเข้าช่องท้องหนูถีบจักร พบว่าขนาดของสารสกัดที่ทำให้หนูถีบจักรตายหมด ตายร้อยละ 50 (LD₅₀) และไม่มีตัวใดตาย เมื่อให้สารสกัดในเวลากลางวัน มีค่าเท่ากับ 1,400, 624.7 และ 200 มิลลิกรัม/กิโลกรัม ตามลำดับ แต่เมื่อให้สารสกัดในเวลากลางคืนมีค่าเท่ากับ 1,600, 773.6 และ 400 มิลลิกรัม/กิโลกรัม ตามลำดับ แสดงให้เห็นว่าช่วงเวลาของวันมีผลต่อการออกฤทธิ์ของสารสกัด⁶

เอกสารอ้างอิง

1. The State Pharmacopoeia Commission of P.R. China. Pharmacopoeia of the People's Republic of China. Vol.I. English Edition. Beijing: People's Medical Publishing House, 2005.
2. ชัยนัต พิเชียรสุนทร, แม้นมาส ชวลิต, วิเชียร จีรวงศ์. คำอธิบายตำราพระโอสถพระนารายณ์. พิมพ์ครั้งที่ 2. กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์อมรินทร์, 2548.
3. Gong QF. Zhongyao Paozhi Xue. 2nd ed. Beijing: National Chinese Traditional Medicine Publishing House, 2003.
4. Liu TS, Pan QP, Zhou YS, Wu ZY. XiuZhen Zhongyaoyinbian Caise Tuben. 1st ed. Hunan: Hunan Science & Technology Publishing House, 2006.
5. Bensky D, Gamble A. Chinese herbal medicine: Materia medica. Revised edition. Washington: Eastland Press, 1993.
6. Ma JK. Ramulus Cinnamomi: gui zhi. In: Wang BX, Ma JK, Zheng WL, Qu SY, Li R, Li YK (eds.). Modern study of pharmacology in traditional Chinese medicine. 2nd ed. Tianjin: Tianjin Science & Technology Press, 1999.

กรมการแพทย์แผนไทยและการแพทย์ทางเลือก
Department of Thai Traditional and Alternative Medicine

เกสรบัวหลวง : Lianxu (莲须)

เกสรบัวหลวง หรือ เหลียนซู่ คือ เกสรตัวผู้ที่ทำให้แห้งของพืชที่มีชื่อวิทยาศาสตร์ว่า *Nelumbo nucifera* Gaertn. วงศ์ Nymphaeaceae¹

เกสรบัวหลวง (Stamen Nelumbinis)

ชื่อไทย: เกสรบัวหลวง, เกสรบัว (ทั่วไป); เกสรสัตตบงกช, เกสรสัตตบุษย์ (ภาคกลาง)²

ชื่อจีน: เหลียนซู่ (จีนกลาง), โห่ย์ซิว (จีนแต้จิ๋ว)¹

ชื่ออังกฤษ: Lotus Stamen¹

ชื่อเครื่องยา: Stamen Nelumbinis¹

การเก็บเกี่ยวและการปฏิบัติหลังการเก็บเกี่ยว:

เก็บดอกบัวที่บานเต็มที่ในวันที่ท้องฟ้าแจ่มใสในฤดูร้อน แยกเอาเฉพาะเกสรตัวผู้ คลุมด้วยกระดาษ ตากแดดหรือผึ่งให้แห้งในที่ร่ม เก็บรักษาไว้ในที่มีอากาศเย็นและแห้ง มีการระบายอากาศดี¹

การเตรียมตัวยาพร้อมใช้:

นำวัตถุดิบสมุนไพรมาคัดแยกเอาสิ่งปนปลอมออก ร่อนเอาฝุ่นและเศษเล็ก ๆ ออก^{3,4}

คุณภาพของตัวยาจากลักษณะภายนอก:

ตัวยาที่มีคุณภาพดี เกสรต้องแห้งและไม่แตกหัก สีเหลืองอ่อน เหนียวนุ่ม มีน้ำหนักเบา^{3,4}

สรรพคุณตามตำราการแพทย์แผนจีน:

เกสรบัวหลวง มีสรรพคุณแก้อาการฝันเปียก เลือดกำเดาไหล ประจำเดือนมามากกว่าปกติ

คู่มือการใช้สมุนไพรไทย-จีน

61

แก้ระดูขาว และแก้อาการท้องเสีย³

สรรพคุณตามตำราการแพทย์แผนไทย:

เกสรบัวหลวง มีกลิ่นหอม รสฝาด สรรพคุณเป็นยาบำรุงหัวใจ ทำให้ชุ่มชื้น บำรุงปอด บำรุงตับ บำรุงกำลัง คุมธาตุ แก้ม บำรุงครรภ์ และแก้ไข้³

ขนาดที่ใช้และวิธีใช้

การแพทย์แผนจีน ใช้ 3-5 กรัม ต้มเอาน้ำดื่มหรือบดเป็นผงรับประทาน¹

การแพทย์แผนไทย ใช้เกสรบัวหลวงสดหรือแห้งประมาณ 1 หยิบมือชงกับน้ำร้อน 1 แก้ว (ประมาณ 240 มิลลิลิตร) แช่ทิ้งไว้ 10-15 นาที ดื่มขณะที่ยังอุ่นอยู่ วันละ 3-4 ครั้ง ๆ ละ 1 แก้ว หรือใช้เกสรบัวหลวงแห้ง บดเป็นผง รับประทานครั้งละ 0.5-1 ช้อนชา ชงน้ำร้อนดื่มแก้ลม³

ข้อมูลวิชาการที่เกี่ยวข้อง:

1. จากการศึกษาศีรษะเปียกปล้นในหนูถีบจักรของสารสกัด 50% แอลกอฮอล์จากเกสรแห้ง พบว่าค่า LD₅₀ มีค่ามากกว่า 10 กรัม/กิโลกรัม เมื่อให้โดยการป้อนหรือฉีดเข้าใต้ผิวหนัง⁵
2. สารสกัดน้ำจากเกสรบัวหลวงสามารถต้านเชื้อ *Staphylococcus aureus* ได้อย่างอ่อน⁵

เอกสารอ้างอิง

1. The State Pharmacopoeia Commission of P.R. China. Pharmacopoeia of the People's Republic of China. Vol.I. English Edition. Beijing: People's Medical Publishing House, 2005.
2. ลีนา ผู้พัฒนาพงศ์, ก่องกานดา ชยามฤต, ชีววัฒน์ บุญทวีคุณ (คณะบรรณาธิการ). ชื่อพรรณไม้แห่งประเทศไทย (เต็ม สมิตินันท์ ฉบับแก้ไขเพิ่มเติม พ.ศ. 2544). สำนักวิชาการป่าไม้. กรมป่าไม้. พิมพ์ครั้งที่ 2. กรุงเทพมหานคร : บริษัท ประชาชน จำกัด, 2544.
3. กรมวิทยาศาสตร์การแพทย์ กระทรวงสาธารณสุข. สมุนไพรไทย-จีน. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์การศาสนา, 2547.
4. Mei XH. Shiyong Zhongyao Paozhi Zhinan. 1st ed. Hubei: Hubei Science & Technology Publishing House, 2005.
5. บพิตร กลางกัลยา, นงลักษณ์ สุขวานิชย์ศิลป์. รายงานผลการศึกษาศีรษะเปียกปล้นและการประเมินประสิทธิภาพและความปลอดภัยของยาจากสมุนไพร. กรุงเทพมหานคร : บริษัท เอส อาร์ ฟรินติ้ง แมสโปรดักส์ จำกัด, 2544.

กรมการแพทย์แผนไทยและการแพทย์ทางเลือก

Department of Thai Traditional and Alternative Medicine

โกฐชี่แม่ว: Dihuang (地黄)

โกฐชี่แม่ว หรือ ตั้วหวง คือ รากสดหรือแห้งของพืชที่มีชื่อวิทยาศาสตร์ว่า *Rehmannia glutinosa* (Gaertn.) Libosch. วงศ์ Scrophulariaceae¹

โกฐชี่แม่ว (Radix Rehmanniae)

โกฐชี่แม่วนึ่งเหล้า (Radix Rehmanniae Preparata)

ชื่อไทย: โกฐชี่แม่ว (ทั่วไป)²

ชื่อจีน: ตั้วหวง (จีนกลาง), ตั้วฮั้ง (จีนแต้จิ๋ว)¹

ชื่ออังกฤษ: Rehmannia Root¹

ชื่อเครื่องยา: Radix Rehmanniae¹

การเก็บเกี่ยวและการปฏิบัติหลังเก็บเกี่ยว:

เก็บเกี่ยวรากในฤดูใบไม้ร่วง แยกเอารากแขนงและดินออก นำไปปิ้งไฟอ่อน ๆ จนกระทั่งเนื้อในเปลี่ยนเป็นสีดำและเกือบแห้ง เก็บรักษาไว้ในที่มีอากาศเย็นและแห้ง มีการระบายอากาศดี¹

การเตรียมตัวยาพร้อมใช้:

การเตรียมตัวยาพร้อมใช้มี 5 วิธี ดังนี้

วิธีที่ 1 โกฐชี่แม่วสด เตรียมโดยนำรากโกฐชี่แม่วสด มาแยกเอารากแขนงและดินออก ล้างน้ำให้สะอาด ก่อนใช้ให้นำมาหั่นเป็นชิ้นหนา ๆ หรือคั้นเอาน้ำมาใช้

วิธีที่ 2 โกฐชี่แม่ว เตรียมโดยนำสมุนไพรที่ได้จากการเก็บเกี่ยวและการปฏิบัติหลังการเก็บเกี่ยว มาล้างน้ำให้สะอาด ใส่ภาชนะปิดฝาไว้เพื่อให้อ่อนนุ่ม หั่นเป็นชิ้นหนา ๆ และนำไปทำให้แห้ง^{1,3}

วิธีที่ 3 โกฐชี่แม่วนึ่งเหล้า เตรียมโดยนำตัวยาที่ได้จากวิธีที่ 1 เติมน้ำเหล้าหรือเหล้าขาว คลุกเคล้าให้เข้ากัน แล้วใส่ในหม้อหนึ่งที่มีฝาปิดมิดชิด นึ่งจนกระทั่งเหล้าแทรกซึมเข้าไปในเนื้อตัวยา สังเกต

ได้จากสีของสมุนไพรจะเปลี่ยนเป็นสีดำเข้มมาก เป็นมัน และมีรสออกหวาน หลังจากนั้นนำไปตากแดดจนกระทั่งผิวนอกค่อนข้างแห้งไม่เหนียวติดมือ หั่นเป็นชิ้นหนา ๆ แล้วนำไปทำให้แห้ง (ใช้เหล้าเหลียงหรือเหล้าขาว 30 กิโลกรัม ต่อตัวยา 100 กิโลกรัม)^{1,3,4}

นอกจากการนึ่งเหล้าแล้ว โกรฐขี้แมลงวันยังสามารถนึ่งโดยไม่ต้องใช้สารปรุงแต่ง เติรียมโดยนำตัวยาที่ได้จากวิธีที่ 1 มาใส่ในภาชนะหนึ่งที่มีฝาปิดมิดชิด นึ่งจนกระทั่งตัวยาด้านนอกและเนื้อในมีสีดำ นำออกจากเตา และนำไปทำให้แห้งประมาณ 80% หั่นเป็นชิ้นหนา ๆ แล้วนำไปทำให้แห้ง^{1,3}

วิธีที่ 4 โกรฐขี้แมลงวัน เติรียมโดยนำตัวยาที่ได้จากวิธีที่ 2 ใส่กระทะ ผัดโดยใช้ไฟแรง ผัดจนกระทั่งผิวนอกของตัวยามีสีดำเกรียมและพองตัว นำออกจากเตา ตั้งทิ้งไว้ให้เย็น³

วิธีที่ 5 โกรฐขี้แมลงวันหนึ่งเหล้าถ่าน เติรียมโดยนำตัวยาที่ได้จากวิธีที่ 3 ใส่กระทะ ผัดโดยใช้ไฟแรง ผัดจนกระทั่งผิวนอกของตัวยามีสีดำเกรียมและพองตัว นำออกจากเตา ตั้งทิ้งไว้ให้เย็น³

คุณภาพของตัวยาจากลักษณะภายนอก:

ตัวยาที่มีคุณภาพดีจะต้องมีน้ำหนัก อ่อนนุ่ม ชุ่มชื้นเป็นมัน ด้านหน้าตัดสีดำ และมีรสหวาน

สรรพคุณตามตำราการแพทย์แผนจีน:

โกรฐขี้แมลงวัน รสอมหวาน ขม เย็น มีฤทธิ์ระบายความร้อน เสริมธาตุน้ำ ทำให้เลือดเย็น และห้ามเลือด รักษาโรคที่มีอาการยิบพร่องทำให้ลิ้นแดง กระหายน้ำ เป็นจำเริญ และอาเจียนเป็นเลือด³

โกรฐขี้แมลงวัน รสอมหวาน ขม เย็น มีฤทธิ์ระบายความร้อน ทำให้เลือดเย็น รักษาโรคที่ความร้อนเข้ากระแสเลือด (เช่น ปากแห้ง ลิ้นแดง) เลือดร้อนและออกนอกกระบบ (เช่น ตกเลือด จำเริญ อาเจียนเป็นเลือด เลือดกำเดาไหล) มีฤทธิ์เสริมยินและธาตุน้ำ รักษาโรคที่เสียธาตุน้ำ (ร้อนใน กระหายน้ำ คอแห้ง)⁶

โกรฐขี้แมลงวันหนึ่งเหล้า มีรสอมหวาน อ่อนเล็กน้อย มีฤทธิ์บำรุงเลือด เสริมยิน รักษาโรคที่เลือดพร่อง (ซีดเหลือง วิงเวียน นอนไม่หลับ ประจำเดือนไม่ปกติ ตกเลือด) ยินของไตพร่อง (เหงื่อออกตอนหลับ ผื่นเปื่อย กระหายน้ำ) และมีฤทธิ์บำรุงธาตุน้ำและไขกระดูก รักษาโรคที่ธาตุน้ำและเลือดของตับและไตพร่อง (เอวและเข่าปวดเมื่อยอ่อนแรง วิงเวียน หูอื้อ หนาวและผมหงอกก่อนวัย)^{3,6}

โกรฐขี้แมลงวัน จะช่วยให้ตัวยาเข้าสู่ระบบเลือด มีฤทธิ์ทำให้เลือดเย็นและห้ามเลือด เหมาะสำหรับผู้ป่วยที่มีอาการอาเจียนเป็นเลือด เลือดกำเดาไหล ปัสสาวะมีเลือดปน และประจำเดือนมาผิดปกติ³

โกรฐขี้แมลงวันหนึ่งเหล้าถ่าน มีฤทธิ์บำรุงเลือดและห้ามเลือดเป็นหลัก เหมาะสำหรับสตรีที่ประจำเดือนมาผิดปกติ³

ขนาดที่ใช้และวิธีใช้:

การแพทย์แผนจีน ใช้ขนาด 9-15 กรัม ต้มเอาน้ำดื่ม¹

ข้อห้ามใช้ ข้อควรระวัง และอาการข้างเคียง:

ควรระมัดระวังในการใช้ในผู้ป่วยที่มีภาวะกระเพาะและม้ามเย็นพร่อง ถ่ายเหลว การรับประทาน โกลูซีแมวในปริมาณสูง อาจทำให้ผู้ป่วยบางรายเกิดอาการปวดท้อง ท้องเสีย วิงเวียนศีรษะ อ่อนเพลีย และใจสั่น หากรับประทานยาไประยะหนึ่ง อาการดังกล่าวจะค่อย ๆ ลดลง (การแพทย์แผนจีน)⁶

ข้อมูลวิชาการที่เกี่ยวข้อง:

1 สารสกัดน้ำโกลูซีแมวมีฤทธิ์ยับยั้งการลดลงของคอร์ติโคสเตอรอน (corticosterone) ในซีรัมของกระต่ายเมื่อน้ำตาลเดกซาเมทาโซน (dexamethasone) และป้องกันเนื้อต่อมหมวกไตฝ่อ นอกจากนี้ สารสกัดน้ำยังมีฤทธิ์ชะลอความแก่และเสริมภูมิคุ้มกันในหนูขาว เพิ่มการไหลเวียนของเลือดไปเลี้ยงหัวใจ ในหนูถีบจักร และต้านเชื้อ *Staphylococcus aureus* หรือ *Escherichia coli* ในหลอดทดลอง^{6,7}

2 เมื่อให้ผู้ป่วยโรคไขข้ออักเสบรับประทานโกลูซีแมว ขนาด 60-90 กรัม พบว่ามีผลเพิ่มภูมิ ต้านทาน บรรเทาอาการปวด ลดบวม และแก้โรคผิวหนัง⁸

3. เมื่อนำโกลูซีแมวไปนึ่งกับเหล้า จะทำให้สารกลุ่มอิริโดไซด์ไกลโคไซด์ (iridoid glycosides) แตกตัวเป็นอิริโดไซด์และน้ำตาลเชิงซ้อน ซึ่งน้ำตาลเชิงซ้อนบางส่วนจะแตกตัวต่อไปเป็นน้ำตาลเชิงเดี่ยว ทำให้ปริมาณน้ำตาลเชิงเดี่ยวในโกลูซีแมวหนึ่งเหล้าสูงกว่าโกลูซีแมว 2 เท่า นอกจากนี้โกลูซีแมวหนึ่งเหล้าจะมี ปริมาณกรดอะมิโนลดลง แต่ปริมาณแร่ธาตุและสารสำคัญในสมุนไพรไม่แตกต่างกัน⁶ มีรายงานว่าเมื่อ รับประทานโกลูซีแมวหนึ่งเหล้า อาจทำให้เกิดอาการข้างเคียงเล็กน้อย เช่น ท้องเสีย ปวดท้อง วิงเวียนศีรษะ อ่อนเพลีย เป็นต้น แต่อาการดังกล่าวจะหายไปเมื่อรับประทานยาอย่างต่อเนื่อง⁸

4. สารสกัดน้ำในขนาด 25.0 ไมโครลิตร/มิลลิลิตร แสดงฤทธิ์ต้านเชื้อไวรัส hepatitis B ใน เซลล์เพาะเลี้ยง และสารสกัด 80% เมทานอลในขนาด 1.0 มิลลิกรัม/มิลลิลิตร สามารถปกป้องตับของ หนูขาวจากสารพิษ carbontetrachloride ได้⁹

5. สารสกัดน้ำ (สกัดโดยไม่ใช้ความร้อน) หรือสารสกัดเมทานอลเมื่อให้ทางกระเพาะอาหารหนู ขาวในขนาด 111.5 หรือ 200.0 มิลลิกรัม/กิโลกรัม แสดงฤทธิ์ลดน้ำตาลในเลือดในสัตว์ทดลองที่ถูกทำให้เป็น เบาหวานจาก streptozocin อย่างไรก็ดีตามสารสกัดน้ำที่สกัดโดยวิธีใช้ความร้อน เมื่อให้ทางปากหนูขาวที่ถูก ทำให้เป็นเบาหวานในขนาด 1.6-2.0 กรัม/กิโลกรัม ทุกวัน ติดต่อกันนาน 8 วัน ไม่แสดงฤทธิ์ดังกล่าว แสดงให้เห็นว่าสารสำคัญที่แสดงฤทธิ์ลดน้ำตาลในเลือดเป็นสารที่ไม่ทนความร้อน⁹

6. เมื่อให้สารสกัดน้ำทางกระเพาะอาหารหนูถีบจักรในขนาด 60 กรัม/กิโลกรัม วันละครั้ง ติดต่อกันนาน 3 วัน ไม่พบอาการผิดปกติใด ๆ และไม่มีสัตว์ทดลองตัวใดตาย และเมื่อให้สารสกัดดังกล่าวในขนาด 18 กรัม/กิโลกรัม วันละครั้ง ติดต่อกันนาน 45 วัน ไม่ทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงของน้ำหนักตัวและเอนไซม์ของตับ เมื่อให้สารสกัด 90% เมทานอลทางกระเพาะอาหารหนูถีบจักรในขนาด 600.0 มิลลิกรัม/กิโลกรัม วันละครั้ง ติดต่อกันนาน 4 วัน ไม่พบอาการพิษใด ๆ และไม่ทำให้น้ำหนักตัวลดลง นอกจากนี้ยังพบว่าขนาดของสารสกัด 70% เมทานอลที่ทำให้หนูถีบจักรตายร้อยละ 50 (LD₅₀) เมื่อให้โดยการป้อนมีค่ามากกว่า 2.0 กรัม/กิโลกรัม⁹

เอกสารอ้างอิง

1. The State Pharmacopoeia Commission of P.R. China. Pharmacopoeia of the People's Republic of China. Vol.I. English Edition. Beijing: People's Medical Publishing House, 2005.
2. ลีนา ผู้พัฒนพงศ์, ก่องกานดา ชยามฤต, ชีรวัฒน์ บุญทวีคุณ (คณะบรรณาธิการ). ชื่อพรรณไม้แห่งประเทศไทย (เต็ม สมิตินันท์ ฉบับแก้ไขเพิ่มเติม พ.ศ. 2544). สำนักวิชาการป่าไม้. กรมป่าไม้. พิมพ์ครั้งที่ 2. กรุงเทพมหานคร: บริษัท ประชาชน จำกัด, 2544.
3. Gong QF. Zhongyao Paozhi Xue. 2nd ed. Beijing: National Chinese Traditional Medicine Publishing House, 2003.
4. Ye DJ, Zhang SC, Huang WL, Pan SH, Gong QF, Chen Q. Processing of traditional Chinese medicine. 7th ed. Shanghai: Publishing House of Shanghai College of Traditional Chinese Medicine, 2001.
5. Liu TS, Pan QP, Zhou YS, Wu ZY. XiuZhen Zhongyao yin pian Caise Tuben. 1st ed. Hunan: Hunan Science & Technology Publishing House, 2006.
6. Hou JY. Radix Rehmanniae: di huang. In: Wang BX, Ma JK, Zheng WL, Qu SY, Li R, Li YK (eds.). Modern study of pharmacology in traditional Chinese medicine. 2nd ed. Tianjin: Tianjin Science & Technology Press, 1999.
7. มานพ เลิศสุทธธีรภัทร์, ผจจจิต เลิศสุทธธีรภัทร์ (คณะบรรณาธิการ). ยาสมุนไพรจีน [เอกสารประกอบการฝึกอบรมหลักสูตรยาและสมุนไพรจีน วันที่ 12-24 มิถุนายน 2547]. สถาบันการแพทย์ไทย-จีน เอเชียตะวันออกเฉียงใต้ กรมพัฒนาการแพทย์แผนไทยและการแพทย์ทางเลือก กระทรวงสาธารณสุข. กรุงเทพมหานคร: ร้านพิมพ์ทอง, 2547.
8. Bensky D, Gamble A. Chinese herbal medicine: Materia medica, Revised edition. Washington: Eastland Press, 1993.
9. World Health Organization. WHO monographs on selected medicinal plants. Volume 3. Geneva: World Health Organization, 2002.

กรมการแพทย์แผนไทยและการแพทย์ทางเลือก

Department of Thai Traditional and Alternative Medicine

โกฐเขมา: Cangzhu (苍术)

โกฐเขมา หรือ ชั่งจู้ คือ เหง้าแห้งของพืชที่มีชื่อวิทยาศาสตร์ว่า *Atractylodes lancea* (Thunb.) DC. หรือ *A. chinensis* (DC.) Koidz. วงศ์ Compositae¹

โกฐเขมา (Rhizoma Atractylodis)

ชื่อไทย: โกฐเขมา (กรุงเทพฯ)^{2,3}

ชื่อจีน: ชั่งจู้ (จีนกลาง), ชั่งตุ๊ก (จีนแต้จิ๋ว)¹

ชื่ออังกฤษ: Atractylodes Rhizome¹

ชื่อเครื่องยา: Rhizoma Atractylodis¹

การเก็บเกี่ยวและการปฏิบัติหลังการเก็บเกี่ยว:

เก็บเกี่ยวเหง้าในฤดูใบไม้ผลิและฤดูใบไม้ร่วง แยกเอาดินและทรายออก ตากแดดให้แห้ง แล้วตัดรากฝอยทิ้ง เก็บรักษาไว้ในที่มีอากาศเย็นและแห้ง มีการระบายอากาศดี¹

การเตรียมตัวยาร่วมใช้:

การเตรียมตัวยาร่วมใช้มี 3 วิธี ดังนี้

วิธีที่ 1 โกฐเขมา เตรียมโดยนำวัตถุดิบสมุนไพรที่ได้มาแช่น้ำสักครู่ ล้างน้ำให้สะอาด ใส่ภาชนะปิดฝาไว้เพื่อให้อ่อนนุ่ม หั่นเป็นแว่นหนา ๆ และนำไปทำให้แห้ง^{1,4}

วิธีที่ 2 โกฐเขมาผัดรำข้าวสาลี เตรียมโดยนำรำข้าวสาลีใส่ลงในภาชนะที่เหมาะสม ให้ความร้อนโดยใช้ระดับไฟปานกลางจนกระทั่งมีควันออกมา ใส่ตัวยาที่ได้จากวิธีที่ 1 ลงไป คนอย่างรวดเร็วจนกระทั่งผิวของตัวยาเป็นสีเหลืองเข้ม นำออกจากเตา แล้วร่อนเอารำข้าวสาลีออก ตั่งทิ้งไว้ให้เย็น⁴

วิธีที่ 3 โกรฐเขมาผัดเกรียม เตรียมโดยนำตัวยาที่ได้จากวิธีที่ 1 ใส่กระทะ ผัดโดยใช้ไฟระดับปานกลาง ผัดจนกระทั่งผิวนอกของตัวยามีสีน้ำตาลไหม้ พรมน้ำเล็กน้อย แล้วผัดต่อโดยใช้ไฟอ่อน ๆ ผัดจนตัวยาแห้ง นำออกจากเตา ตั้งทิ้งไว้ให้เย็น แล้วร่อนเอาเศษเล็ก ๆ ออก⁴

คุณภาพของตัวยาจากลักษณะภายนอก:

ตัวยาที่มีคุณภาพดี ต้องมีคุณสมบัติแข็งและเหนียว หน้าตัดมีจุดสีแดงจำนวนมาก (สีแดงเหมือนสารซินนาบาร์ cinnabar) มีกลิ่นหอมมาก⁷

สรรพคุณตามตำราการแพทย์แผนจีน:

โกรฐเขมา รสเผ็ดขม อุ่น มีฤทธิ์ขับความชื้น เสริมระบบการย่อยอาหาร สรรพคุณแก้ความชื้น กระเพาะส่วนกลาง (จุกเสียด อืดอืดลิ้น ปวดท้อง อาหาร ท้องเสีย) และมีฤทธิ์ขับลมและความชื้น แก้ปวดข้อและกล้ามเนื้อ บรรเทาอาการไข้หวัดจากลมเย็นหรือความชื้น (จับไข้ หนาว ๆ ร้อน ๆ ปวดศีรษะ ปวดเมื่อยตัว)^{1,6}

โกรฐเขมาผัดดำข้าวสาลี รสเผ็ดจะลดลง แต่คุณสมบัติแห้งจะนุ่มนวลขึ้น และมีกลิ่นหอม เพิ่มฤทธิ์ช่วยให้การทำงานของม้ามและกระเพาะอาหารดีขึ้น ใช้รักษาอาการของม้ามและกระเพาะอาหารทำงานไม่สัมพันธ์กัน (กระเพาะอาหารทำหน้าที่ย่อยอาหารจนได้สารจำเป็น ส่วนม้ามทำหน้าที่ลำเลียงสารจำเป็นนี้ไปใช้ทั่วร่างกาย) แก้เสมหะเหนียวเหนียว แก้ท้องอืด แก้ตาบอดกลางคืน⁴

โกรฐเขมาผัดเกรียม รสเผ็ดและคุณสมบัติแห้งจะลดลงมาก มีฤทธิ์ช่วยให้การทำงานของลำไส้แข็งแรง แก้ท้องเสียเป็นหลัก ใช้รักษาอาการท้องเสียเนื่องจากม้ามพร่อง โรคบิดเรื้อรัง⁴

สรรพคุณตามตำราการแพทย์แผนไทย:

โกรฐเขมา มีกลิ่นหอม รสร้อน ใช้เป็นยาบำรุงธาตุ แก้โรคเข้าข้อ แก้โรคในปาก เป็นยาเจริญอาหาร ยาขับปัสสาวะ แก้โรคในปากในคอ ระงับอาการหอบ แก้หวัดคัดจมูก แก้ไข้ แก้เหงื่อออกมาก และแก้ไข้รากสาดเรื้อรัง⁸

ขนาดที่ใช้และวิธีใช้:

การแพทย์แผนจีน ใช้ขนาด 3-9 กรัม ต้มเอาน้ำดื่ม¹

ข้อมูลวิชาการที่เกี่ยวข้อง:

1. สารสกัดน้ำมีฤทธิ์กระตุ้นระบบภูมิคุ้มกันในหนูที่ทำให้ติดเชื้อ *Candida albicans* ทำให้หนูมีชีวิตรอดมากขึ้น และสารสกัดดังกล่าวมีฤทธิ์ทำให้อาหารอยู่ในกระเพาะนานขึ้น^{7,8}

2. สาร β -eudesmol มีฤทธิ์ต้านปวดในหนูทดลอง และพบว่า มีผลต่อกล้ามเนื้อของหนูที่เป็นเบาหวานมากกว่าหนูปกติ^{9,10}

3. จากการศึกษาพิษเฉียบพลันในหนูถีบจักรของสารสกัด 50% แอลกอฮอล์จากเหง้าโกฐเขมา พบว่าค่า LD₅₀ มีค่ามากกว่า 10 กรัม/กิโลกรัม เมื่อให้โดยการป้อนหรือฉีดเข้าใต้ผิวหนัง¹¹ น้ำมันหอมระเหยเป็นพิษต่อหนูถีบจักรเมื่อฉีดเข้าใต้ผิวหนัง¹² ขนาดของสารสกัดด้วยน้ำร้อนที่ทำให้หนูถีบจักรหรือหนูขาวตายครึ่งหนึ่งของจำนวนทั้งหมดมีค่าเท่ากับ 15 กรัม/กิโลกรัม เมื่อให้กิน¹³

เอกสารอ้างอิง

1. The State Pharmacopoeia Commission of P.R. China. Pharmacopoeia of the People's Republic of China. Vol.I. English Edition. Beijing: People's Medical Publishing House, 2005.
2. ลีนา ผู้พัฒนาพงศ์, ก่องกานดา ชยามฤต, ชีวพัฒน์ บุญทวีคุณ (คณะบรรณธิการ). ชื่อพรรณไม้แห่งประเทศไทย (เต็ม สมิตินันท์ ฉบับแก้ไขเพิ่มเติม พ.ศ. 2544). สำนักวิชาการป่าไม้. กรมป่าไม้. พิมพ์ครั้งที่ 2. กรุงเทพมหานคร : บริษัท ประชาชน จำกัด, 2544.
3. ชยนต์ พิชัยสรุณทร, แม้นมาส ชวลิต, วิเชียร จีรวงศ์. คำอธิบายตำราพระโอสถพระนารายณ์. พิมพ์ครั้งที่ 2. กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์อมรินทร์, 2548.
4. Gong QF. Zhongyao Paozhi Xue. 2nd ed. Beijing: National Chinese Traditional Medicine Publishing House, 2003.
5. Liu TS, Pan QP, Zhou YS, Wu ZY. XiuZhen Zhongyao yin pian Caise Tuben. 1st ed. Hunan: Hunan Science & Technology Publishing House, 2006.
6. เย็นจิตร เตชะดำรงสิน. การพัฒนาสมุนไพรแบบบูรณาการ. กรุงเทพมหานคร : สำนักงานกิจการโรงพยาบาล องค์การทหารผ่านศึกในพระบรมราชูปถัมภ์, 2550.
7. Inagaki N, Komatsu Y, Sasaki H, Kiyohara H, Yamada H, Ishibashi H, Tansho S, Yamaguchi H, Abe S. Acidic polysaccharides from rhizomes of *Atractylodes lancea* as protective principle in Candida-Infected mice. *Planta Med* 2001; 67(5): 428-31.
8. Nakai Y, Kido T, Hashimoto K, Kase Y, Sakakibara I, Higuchi M, Sasaki H. Effect of the rhizomes of *Atractylodes lancea* and its constituents on the delay of gastric emptying. *J Ethnopharmacol* 2003; 84(1): 51-5.
9. Kimura M, Diwan PV, Yanagi S, Kon-No Y, Nojima H, Kimura I. Potentiating effect of β -eudesmol-related cyclohexylidene derivatives on succinylcholine-induced neuromuscular block in isolated phrenic nerve-diaphragm muscles of normal and alloxan-diabetic mice. *Biol Pharm Bull* 1995; 18(3): 407-10.
10. Kimura M, Kimura I, Moroi M, Tanaka K, Nojima H, Uwano T. Different modes of potentiation by beta-eudesmol, a main compound from *Atractylodes lancea*, depending on neuromuscular blocking actions of p-phenylene-polymethylene bis-ammonium derivatives in isolated phrenic nerve-diaphragm muscles of normal and alloxan-diabetic mice. *Jpn J Pharmacol* 1992; 60(1): 19-24.
11. มงคล โมกษะสมิต, มงคล สวัสดิ์มงคล, ประยุทธ์ สาตราวหะ. การศึกษาพิษของสมุนไพรไทย. ใน: ปราณี ขวลิตธำรง, ทรงพล ชีวะพัฒน์, เอมมนัส อุตตวิชัย (คณะบรรณธิการ). ประมวลผลงานวิจัยด้านพิษวิทยาของสถาบันวิจัยสมุนไพร เล่ม 1. พิมพ์ครั้งที่ 1. กรมวิทยาศาสตร์การแพทย์ กระทรวงสาธารณสุข. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์การศาสนา, 2546.
12. Kim S. The pharmacological action of the essential oils from *Atractylis ovata* Thunb. *Acta Med Keijo* 1928; 11:83-104.
13. Aburada M, Takeda S, Ito E, Nakamura M, Hosoya E. Protective effects of juzentaihoto, dried decoction of 10 Chinese herbs mixture, upon the adverse effects of mitomycin C in mice. *J Pharmacobio Dyn* 1983; 6(12): 1000-4.

โกฐจุฬาลำพา: Qinghao (青蒿)

โกฐจุฬาลำพา หรือ ชิงเฮา คือ ส่วนเหนือดินแห้งของพืชที่มีชื่อวิทยาศาสตร์ว่า *Artemisia annua* L. วงศ์ Compositae¹

โกฐจุฬาลำพา (Herba Artemisiae Annuae)

ชื่อไทย: โกฐจุฬาลำพา (ภาคกลาง)^{2,3}

ชื่อจีน: ชิงเฮา (จีนกลาง), แซเฮา (จีนแต้จิ๋ว)¹

ชื่ออังกฤษ: Sweet Wormwood Herb¹

ชื่อเครื่องยา: Herba Artemisiae Annuae¹

การเก็บเกี่ยวและการปฏิบัติหลังการเก็บเกี่ยว:

เก็บเกี่ยวส่วนเหนือดินในระยะออกดอก คัดแยกเอาลำต้นแก่ทิ้ง ทำให้แห้งในที่ร่ม เก็บรักษาไว้ในที่มีอากาศเย็นและแห้ง มีการระบายอากาศดี¹

การเตรียมตัวยาร่วมใช้:

นำสมุนไพรสดมาพรมน้ำที่ไว้สักรู้ เพื่อให้อ่อนนุ่ม หั่นเป็นท่อน ๆ ขนาดพอเหมาะ และนำไปตากแห้ง¹

คุณภาพของตัวยาจากลักษณะภายนอก:

ตัวยาที่มีคุณภาพดี ต้องมีสีเขียว มีปริมาณใบมาก กลิ่นหอมฉุน⁴

สรรพคุณตามตำราการแพทย์แผนจีน:

โกฐจุฬาลำพา รสเผ็ดขม เย็น มีฤทธิ์ระบายความร้อนพร่อง (ร้อนใน) ใช้แก้ไข้จากยีนูกกระพบ

(ร้อนตอนกลางคืน ช่วงเช้าใช้ลด ใช้เชื่องซึม) แก้ไข้เรื้อรังเนื่องจากยีนพร่อง (ตัวร้อน ไข้เรื้อรัง ผอมแห้ง มีไข้ตอนบ่าย) แก้ไข้จากกระหายความร้อนอ้าวระอุ (ปวดศีรษะ ตัวร้อน คอแห้ง) และแก้ไข้มาลาเรีย⁵

สรรพคุณตามตำราการแพทย์แผนไทย:

โกฎิจุฬาลำพา รสขุม หอม ร้อน ใช้แก้ไข้เจ็ญ (ไข้จับวันเว้นวัน เป็นไข้จับสลับประเภทหนึ่ง) แก้ไข้เพื่อเสมหะ แก้หืด แก้ไอ เป็นยาขับเหงื่อ⁵

ขนาดที่ใช้และวิธีใช้:

การแพทย์แผนจีน ใช้ขนาด 6-12 กรัม ต้มเอาน้ำดื่ม¹

ข้อมูลวิชาการที่เกี่ยวข้อง:

1. สาร artemisinin และอนุพันธ์ จะถูกเปลี่ยนแปลงในร่างกายเป็น dihydro-artemisinin ที่มีฤทธิ์ต้านเชื้อมาลาเรีย โดยออกฤทธิ์ฆ่าเชื้อมาลาเรียในระยะที่เป็น blood schizont สารกลุ่มนี้ออกฤทธิ์ต่อเชื้อ *Plasmodium* ทุก species ทั้งที่ดื้อและไม่ดื้อต่อยาคลอโรควิน สารสกัดต้นโกฎิจุฬาลำพาด้วยแอลกอฮอล์มีพิษต่อหนูถีบจักรเมื่อฉีดเข้าทางช่องท้องหนูถีบจักรในขนาด 400 มิลลิกรัม/กิโลกรัม⁷

ในปัจจุบันสารกลุ่มนี้ได้มีการศึกษาอย่างกว้างขวาง ทั้งในสัตว์ทดลองและการทดลองทางคลินิก ทั้งในระยะ จนได้รับการอนุมัติจากองค์การอาหารและยาของหลายประเทศรวมทั้งประเทศไทยให้ใช้รักษาโรคมาลาเรียที่เกิดจากเชื้อ *Plasmodium falciparum* ที่ดื้อต่อยาคลอโรควิน ซึ่งพบมากในประเทศไทย⁶

2. มีรายงานการศึกษาพิษเฉียบพลันของสารสกัดหยาบจากต้นโกฎิจุฬาลำพาในหนูถีบจักร เมื่อให้สารทางช่องท้องหรือให้ทางปาก พบว่าค่า LD₅₀ มากกว่า 5 กรัม/กิโลกรัม เมื่อให้ทางปาก และ 0.8485 กรัม/กิโลกรัม เมื่อให้ทางช่องท้อง ในหนูถีบจักรทั้งสองเพศ⁸

การให้ artemether ฉีดเข้ากล้ามเนื้อ ที่ความเข้มข้น 25 มิลลิกรัม/กิโลกรัม/วัน ในหนูขาว ทำให้พยาธิสภาพต่อ brainstem โดยพบว่า auditory nuclei ถูกทำลาย⁹

มีการศึกษา teratogenic effect ในหนู เมื่อให้ artemisinin ในขนาด 1/200-1/400 ของค่า LD₅₀ โดยให้หลัง gestation 6 วัน พบว่ายาทำให้เกิด foetal resorption¹⁰

แต่เมื่อนำมาใช้กับคน มีรายงานการเกิดอาการข้างเคียงน้อยมาก และเป็นอาการข้างเคียงที่ไม่รุนแรง อาการที่พบคือ มีไข้ คลื่นไส้ อาการที่พบน้อยคือ เม็ดเลือดแดงลดลง มีการเปลี่ยนแปลงของคลื่นไฟฟ้าหัวใจ (EKG) คือ หัวใจเต้นช้าลง⁶

เอกสารอ้างอิง

1. The State Pharmacopoeia Commission of P.R. China. Pharmacopoeia of the People's Republic of China. Vol.I. English Edition. Beijing: People's Medical Publishing House, 2005.

2. ลีนา ผู้พัฒนาพงศ์, ก่องกานดา ชยามฤต, ชีววัฒน์ บุญทวีคุณ (คณะบรรณานิการ). ชื่อพรรณไม้แห่งประเทศไทย (เต็ม สมิตินันท์ ฉบับแก้ไขเพิ่มเติม พ.ศ. 2544). สำนักวิชาการป่าไม้. กรมป่าไม้. พิมพ์ครั้งที่ 2. กรุงเทพมหานคร : บริษัท ประชาชน จำกัด, 2544.
3. ชยันต์ พิเชียรสุนทร, แม้นมาส ชวลิต, วิเชียร จีรวงศ์. คำอธิบายตำราพระโอสถพระนารายณ์. พิมพ์ครั้งที่ 2. กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์อมรินทร์, 2548.
4. Liu TS, Pan QP, Zhou YS, Wu ZY. XiuZhen Zhongyao yin pian Caise Tuben. 1st ed. Hunan: Hunan Science & Technology Publishing House, 2006.
5. เย็นจิตร เตชะดำรงสิน. การพัฒนาสมุนไพรแบบบูรณาการ. กรุงเทพมหานคร : สำนักงานกิจการโรงพยาบาล องค์การทหารผ่านศึกในพระบรมราชูปถัมภ์, 2550.
6. บพิตร กลองกลยา, นงลักษณ์ สุขวาณิชยศิลป์. รายงานผลการศึกษาโครงการการประเมินประสิทธิภาพและความปลอดภัยของยาจากสมุนไพร. กรุงเทพมหานคร : บริษัท เอส อาร์ พรินติ้ง แมสโปรดักส์ จำกัด, 2544.
7. Fransworth NR, Henry LK, Svoboda GH, Blomster RN, Yates MJ, Euler KL. Biological and phytochemical evaluation of plants. I. Biological test procedures and results from 200 accessions. Lloydia 1966; 29: 101-22.

โกฐเชียง: Danggui (当归)

โกฐเชียง หรือ ตังกุย คือ รากแห้งของพืชที่มีชื่อวิทยาศาสตร์ว่า *Angelica sinensis* (Oliv.) Diels วงศ์ Umbelliferae¹

ชื่อไทย: โกฐเชียง (ภาคกลาง)²⁻⁴

ชื่อจีน: ตังกุย (จีนกลาง, จีนแต้จิ๋ว)¹

ชื่ออังกฤษ: Chinese Angelica¹

ชื่อเครื่องยา: Radix Angelicae Sinensis¹

การเก็บเกี่ยวและการปฏิบัติหลังการเก็บเกี่ยว:

เก็บเกี่ยวรากปลายฤดูใบไม้ร่วง แยกเอารากแขนงและดินออก ทำให้แห้งหมาด ๆ มัดเป็นมัดเล็ก ๆ วางไว้บนชั้น แล้วรวมควั่นให้แห้ง เก็บรักษาไว้ในที่มีอากาศเย็นและแห้ง มีการระบายอากาศดี¹

การเตรียมตัวยาพร้อมใช้:

การเตรียมตัวยาพร้อมใช้มี 7 วิธี ดังนี้

วิธีที่ 1 ตังกุย (ทั้งราก หรือ ทุกส่วน) เตรียมโดยนำวัตถุดิบสมุนไพรที่ได้ มาล้างน้ำให้สะอาด ใส่ภาชนะปิดฝาไว้เพื่อให้อ่อนนุ่ม ผานเป็นแผ่นบาง ๆ และนำไปทำให้แห้งโดยใช้อุณหภูมิต่ำ^{1,5}

วิธีที่ 2 ตังกุยเถว (ส่วนหัว หรือ ส่วนเหง้าอวบสั้นที่อยู่ตอนบนสุด) เตรียมโดยนำวัตถุดิบสมุนไพรที่ได้ มาล้างน้ำให้สะอาด ใส่ภาชนะปิดฝาไว้เพื่อให้อ่อนนุ่ม แล้วตัดเอาเฉพาะส่วนหัวมาผานเป็นแผ่นบาง ๆ ประมาณ 4-6 แผ่น ต่อหัว (หรืออาจผานตามยาวเป็นแผ่นบาง ๆ) นำไปทำให้แห้งโดยใช้อุณหภูมิต่ำ⁵

วิธีที่ 3 ตังกุยเขิน หรืออาจเรียกว่า ตังกุย (ส่วนรากแก้วหลัก) เตรียมโดยนำวัตถุดิบสมุนไพรที่ได้ มาล้างน้ำให้สะอาด ใส่ภาชนะปิดฝาไว้เพื่อให้อ่อนนุ่ม ปอกเอาเปลือกรากทิ้ง เอาเฉพาะส่วนรากแก้วหลัก นำมาผานเป็นแผ่นบาง ๆ นำไปทำให้แห้งโดยใช้อุณหภูมิต่ำ⁵

วิธีที่ 4 โกลูเซียง หรือ ตังกุยเหว่ย (ส่วนหาง หรือ ส่วนรากฝอย) เตรียมโดยนำวัตถุดิบสมุนไพรที่ได้ มาล้างน้ำให้สะอาด ใส่ภาชนะปิดฝาไว้เพื่อให้อ่อนนุ่ม แยกเอาเฉพาะส่วนรากฝอย ผานเป็นแผ่น และนำไปทำให้แห้งโดยใช้อุณหภูมิต่ำ⁵

วิธีที่ 5 ตังกุยผัดเหล้า เตรียมโดยนำตัวยาที่ได้จากวิธีที่ 3 ใส่ในภาชนะที่เหมาะสม เดิมเหล้าเหลียงปริมาณพอเหมาะ แล้วคลุกเคล้าให้เข้ากัน จนกระทั่งเหล้าแทรกซึมเข้าไปในเนื้อตัวยา จากนั้นนำไปผัดโดยใช้ไฟระดับปานกลาง ผัดจนกระทั่งตัวยามีสีเหลืองเข้ม นำออกจากเตา ตากให้แห้งในที่ร่ม (ใช้เหล้าเหลียง 10 กิโลกรัม ต่อตัวยา 100 กิโลกรัม)⁵

วิธีที่ 6 ตังกุยผัดดิน (เป็นดินที่อยู่ในเตาเผาไฟเป็นระยะเวลานานมาก มักมีฤทธิ์เป็นต่างอ่อน คนจีนเรียกดินชนิดนี้ว่า ผูลงกาน) เตรียมโดยนำดินใส่ในภาชนะที่เหมาะสม ผัดจนกระทั่งดินร้อน ใส่ตัวยาที่ได้จากวิธีที่ 3 ลงไป ผัดจนกระทั่งดินเกาะติดตัวยาจนทั่ว นำออกจากเตา ร่อนเอาดินออก นำตัวยาที่ได้ไปวางแผ่ออก ตั้งทิ้งไว้ให้เย็น (ใช้ดินผูลงกาน 30 กิโลกรัม ต่อตัวยา 100 กิโลกรัม)⁵

วิธีที่ 7 ตังกุยถ่าน เตรียมโดยนำตัวยาที่ได้จากวิธีที่ 3 ใส่กระทะ ผัดโดยใช้ไฟระดับปานกลาง ผัดจนกระทั่งผิวนอกของตัวยามีสีดำจาง ๆ นำออกจากเตา ตากให้แห้งในที่ร่ม⁵

คุณภาพของตัวยาจากลักษณะภายนอก:

ตัวยาที่มีคุณภาพดี ผิวนอกต้องมีสีน้ำตาลเหลือง ชุ่มชื้นเป็นมัน ด้านหน้าตัดสีขาวอมเหลือง และมีกลิ่นหอมกรุ่น⁶

สรรพคุณตามตำราการแพทย์แผนจีน:

ตังกุย มีรสเผ็ดอมหวาน อุ่น มีฤทธิ์บำรุงเลือด ทำให้เลือดหมุนเวียน รักษาโรคที่เลือดในระบบ

หัวใจและตับพรวง (มีอาการหน้าซีดเหลือง วิงเวียน ใจสั่น) การไหลเวียนของเลือดติดขัด (มีอาการประจำเดือนไม่ปกติ ปวดประจำเดือน ประจำเดือนไม่มา) เลือดพรวงต่าง ๆ เช่น การไหลเวียนของเลือดติดขัดและมีความเย็นจับ (มีอาการเลือดคั่ง ฟกช้ำ ช้ำใน ปวดไขข้อ ไขข้ออักเสบ) ให้ความชุ่มชื้นกับลำไส้ (ลำไส้แห้ง ร้อน ท้องผูก) และมีฤทธิ์ระงับปวด รักษาโรคแผลฝีหนอง ลดอาการบวม แก้ปวด เป็นต้น⁷

นอกจากนี้แพทย์แผนจีนนิยมใช้ในตำรายาเกี่ยวกับโรคทางนรีเวช เช่น ใช้เป็นยาขับระดู แก้กตืขึ้น ขับรกและแก้ไข้ในเรือนไฟ ยาเกี่ยวกับอาการเลือดออกทุกชนิด แก่หวัด แก่ท้องขึ้น ท้องเฟ้อ ตกมูกเลือด⁴

ตั้งกุยโถว มีสรรพคุณบำรุงเลือด⁴

โกฐเชียง หรือ ตั้งกุยเหว่ย มีสรรพคุณช่วยให้การไหลเวียนของเลือดไม่ติดขัด⁴

ตั้งกุยผัดเหล้า จะช่วยเพิ่มฤทธิ์การไหลเวียนของเลือดดีขึ้น เหมาะสำหรับผู้ป่วยที่มีอาการเลือดพรวง เลือดไหลเวียนไม่สะดวก สตรีประจำเดือนไม่ปกติ โรคปวดไขข้อ และไขข้ออักเสบ⁷

ตั้งกุยผัดดิน (ดินพูลงกาน) จะช่วยให้ตัวยาเข้าสู่ม้ามได้ดีขึ้นโดยมีฤทธิ์บำรุงเลือด เหมาะสำหรับผู้ป่วยที่มีอาการเลือดพรวงถ่ายเหลว ปวดท้อง⁵

ตั้งกุยถ่าน มีฤทธิ์ห้ามเลือดและบำรุงเลือด เหมาะสำหรับผู้ป่วยที่มีอาการตกเลือดจากมดลูก และสตรีประจำเดือนมาผิดปกติ⁵

สรรพคุณตามตำราการแพทย์แผนไทย:

โกฐเชียง (ส่วนรากฝอย) มีกลิ่นหอม รสหวานขม สรรพคุณแก้ไข้ แก้สะอึก แก้ไอ แก้เสียดแทงสองราวข้าง⁸

ขนาดที่ใช้และวิธีใช้:

การแพทย์แผนจีน ใช้ขนาด 6-12 กรัม ต้มเอาน้ำดื่ม¹

ข้อห้ามใช้ ข้อควรระวัง และอาการข้างเคียง:

สตรีมีครรภ์หรือให้นมบุตร หรือผู้ที่ระบบขับถ่ายไม่ดี ท้องเสียบ่อย ร้อนใน อาเจียนเป็นเลือด ไม่ควรรับประทาน⁹

ข้อมูลวิชาการที่เกี่ยวข้อง:

1. สารสกัดน้ำมีฤทธิ์ยับยั้งการรวมตัวของเกล็ดเลือดและการปล่อยสาร serotonin ในหนูขาว¹⁰ เมื่อฉีดสารสกัดน้ำเข้าหลอดเลือดดำสุนัขในขนาดเทียบเท่าพวงยา 10 กรัม/กิโลกรัม พบว่ามีฤทธิ์กระตุ้นการหดตัวของกล้ามเนื้อเรียบกระเพาะปัสสาวะ ลำไส้และมดลูก เมื่อฉีดสารสกัดน้ำและสารสกัดแอลกอฮอล์

เข้าหลอดเลือดดำแมว หนูขาว และกระต่าย พบว่ามีฤทธิ์เพิ่มการหดตัวของกล้ามเนื้อเรียบของมดลูก นอกจากนี้ยังพบว่าสาร polysaccharides มีฤทธิ์ในการสร้างเม็ดเลือด¹¹

2. เมื่อให้สารสกัดน้ำครั้งละ 5 มิลลิลิตร วันละ 3 ครั้ง ติดต่อกันนาน 1 สัปดาห์ จะลดอาการปวดประจำเดือน และช่วยขับประจำเดือน จึงไม่ควรใช้กับผู้ป่วยที่ใช้ยาป้องกันเลือดแข็งตัว สารสกัดน้ำยังมีฤทธิ์กระตุ้นกล้ามเนื้อเรียบของมดลูกและลดความหนืดของเลือดในสตรี และเมื่อนำสารสกัดน้ำเข้าหลอดเลือดดำผู้ป่วยจำนวน 40 ราย ในขนาด 240 มิลลิลิตร/คน/วัน ติดต่อกันนาน 30 วัน ไม่ทำให้เกิดอาการผิดปกติใด ๆ¹¹

3. มีรายงานการวิจัยพบว่า โกลูเซียมช่วยยับยั้งการเจริญของเนื้องอกและเซลล์มะเร็ง ด้านการอักเสบ และรักษาโรคหอบหืด⁹

4. เมื่อนำสารสกัดเข้าหลอดเลือดดำหนูถีบจักร ขนาดสารสกัดเทียบเท่าผงยาที่ทำให้หนูถีบจักรตายร้อยละ 50 (LD₅₀) มีค่าเท่ากับ 100.6 กรัม/กิโลกรัม¹²

เอกสารอ้างอิง

1. The State Pharmacopoeia Commission of P.R. China. Pharmacopoeia of the People's Republic of China. Vol.I. English Edition. Beijing: People's Medical Publishing House, 2005.
2. ลีนา ผู้พัฒนาพงศ์, ก่องกานดา ชยามฤต, ชีรวัดณ์ บุญทวีคุณ (คณะบรรณนิการ). ชื่อพรรณไม้แห่งประเทศไทย (เต็ม สมิตินันท์ ฉบับแก้ไขเพิ่มเติม พ.ศ. 2544). สำนักวิชาการป่าไม้. กรมป่าไม้. พิมพ์ครั้งที่ 2. กรุงเทพมหานคร : บริษัท ประชาชน จำกัด, 2544.
3. ชยันต์ พิเชียรสุนทร, แม้นมาส ชวลิต, วิเชียร จีรวงศ์. คำอธิบายตำราพระโอสถพระนารายณ์. พิมพ์ครั้งที่ 2. กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์อมรินทร์, 2548.
4. เย็นจิตร เตชะดำรงสิน. การพัฒนาสมุนไพรแบบบูรณาการ. กรุงเทพมหานคร : สำนักงานกิจการโรงพิมพ์ องค์การทหารผ่านศึกในพระบรมราชูปถัมภ์, 2550.
5. Gong QF. Zhongyao Paozhi Xue. 2nd ed. Beijing: National Chinese Traditional Medicine Publishing House, 2003.
6. Liu TS, Pan QP, Zhou YS, Wu ZY. XiuZhen Zhongyao yin pian Caise Tuben. 1st ed. Hunan: Hunan Science & Technology Publishing House, 2006.
7. Ye DJ, Zhang SC, Huang WL, Pan SH, Gong QF, Chen Q. Processing of traditional Chinese medicine. 7th ed. Shanghai: Publishing House of Shanghai College of Traditional Chinese Medicine, 2001.
8. วุฒิ วุฒิธรรมเวช. คัมภีร์เภสัชรัตนโกสินทร์. กรุงเทพมหานคร: บริษัท ศิลปสยามบรรณกิจและการพิมพ์ จำกัด, 2547.
9. บริษัท หลักทรัพย์จัดการกองทุน กลีกรไทย จำกัด. มหัศจรรย์สมุนไพรจีน. กรุงเทพมหานคร : บริษัท ซีเอ็ดดูเคชั่น จำกัด มหาชน, 2550.
10. Tang W, Eisenbrand G. Chinese drugs of plant origin. 1st ed. Berlin Heidelberg: Springer-Verlag, 1992.
11. World Health Organization. WHO monographs on selected medicinal plants. Vol.2. Geneva: World Health Organization, 2002.
12. Ru K, Jiang JM. Siwu tang. In: Xia M (ed.). Modern study of the medical formulae in traditional Chinese medicine. Vol.1. 1st ed. Beijing: Xue Yuan Press, 1997.

โกฐน้ำเต้า: Dahuang (大黄)

โกฐน้ำเต้า หรือ ตำหวง คือ รากและเหง้าแห้งของพืชที่มีชื่อวิทยาศาสตร์ว่า *Rheum palmatum* L. หรือ *R. tanguticum* Maxim. ex Balf. หรือ *R. officinale* Baill. วงศ์ Polygonaceae¹

โกฐน้ำเต้า (Radix et Rhizoma Rhei)

ชื่อไทย: โกฐน้ำเต้า (ภาคกลาง)²

ชื่อจีน: ตำหวง (จีนกลาง), ตัวอึ้ง (จีนแต้จิ๋ว)¹

ชื่ออังกฤษ: Rhubarb¹

ชื่อเครื่องยา: Radix et Rhizoma Rhei¹

การเก็บเกี่ยวและการปฏิบัติหลังการเก็บเกี่ยว:

เก็บเกี่ยวรากและเหง้าปลายฤดูใบไม้ร่วงเมื่อลำต้นและใบเหี่ยวหรือเก็บเกี่ยวในฤดูใบไม้ผลิตัดไปก่อนแตกหน่อ แยกรากฝอยและเปลือกนอกทิ้ง นำสมุนไพรมาหั่นเป็นแว่นหรือเป็นท่อน ๆ ตากแดดให้แห้ง เก็บรักษาไว้ในสถานที่ที่มีอากาศเย็นและแห้ง มีการระบายอากาศดี¹

การเตรียมตัวยาร่วมใช้:

การเตรียมตัวยาร่วมใช้มี 5 วิธี ดังนี้

วิธีที่ 1 โกฐน้ำเต้า เตรียมโดยนำวัตถุดิบสมุนไพรที่ได้มาแช่น้ำลักรู่ ล้างน้ำให้สะอาด ใส่ภาชนะปิดฝาไว้เพื่อให้อ่อนนุ่ม หั่นเป็นแว่นหนา ๆ หรือหั่นเป็นชิ้น ๆ และนำไปทำให้แห้ง^{1,3}

วิธีที่ 2 โกฐน้ำเต้าผัดเหล้า เตรียมโดยนำตัวยาที่ได้จากวิธีที่ 1 ใส่ในภาชนะที่เหมาะสม เติมน้ำเหล้าหรือเหล้าขาวปริมาณพอเหมาะ แล้วคลุกเคล้าให้เข้ากัน จากนั้นนำไปผัดโดยใช้ไฟอ่อน ๆ ผัด

จนกระทั่งตัวยาแห้งและมีสีเข้ม นำออกจากเตา ตากให้แห้งในที่ร่ม (ใช้เหล้าเหลียงหรือเหล้าขาว 10 กิโลกรัม ต่อตัวยา 100 กิโลกรัม)^{1,3}

วิธีที่ 3 โกรฐน้ำเต้าผัดน้ำส้ม เตรียมโดยนำตัวยาที่ได้จากวิธีที่ 1 ใส่ในภาชนะที่เหมาะสม เติมน้ำส้ม (ซึ่งได้มาจากการหมักกลั่นข้าว) ปริมาณพอเหมาะ แล้วคลุกเคล้าให้เข้ากัน จนกระทั่งน้ำส้มแทรกซึมเข้าไปในเนื้อตัวยา จากนั้นนำไปผัดโดยใช้ไฟระดับปานกลาง ผัดจนกระทั่งตัวยาแห้ง นำออกจากเตา ตากให้แห้งในที่ร่ม (ใช้น้ำส้ม 15 กิโลกรัม ต่อตัวยา 100 กิโลกรัม)^{1,3}

วิธีที่ 4 โกรฐน้ำเต้าถ่าน เตรียมโดยนำตัวยาที่ได้จากวิธีที่ 1 ใส่กระทะ ผัดโดยใช้ไฟระดับแรง ผัดจนกระทั่งผิวนอกของตัวยามีสีดำเกรียมเล็กน้อย ภายในเปลี่ยนเป็นสีน้ำตาลเข้ม พรมน้ำเล็กน้อย นำออกจากเตา ตากให้แห้งในที่ร่ม^{1,3}

วิธีที่ 5 โกรฐน้ำเต้านึ่งเหล้า เตรียมโดยนำตัวยาที่ได้จากวิธีที่ 1 มาคลุกเคล้าให้เข้ากันกับเหล้าเหลียงปริมาณพอเหมาะ หมักทิ้งไว้ประมาณ 1-2 ชั่วโมง จนกระทั่งเหล้าแทรกซึมเข้าไปในเนื้อตัวยา แล้วใส่ในภาชนะหนึ่งที่มีฝาปิดมิดชิด นึ่งประมาณ 24-32 ชั่วโมง จนกระทั่งมีสีดำทั้งด้านนอกและเนื้อในของตัวยา นำออกจากเตา และนำไปทำให้แห้ง (ใช้เหล้าเหลียง 30 กิโลกรัม ต่อตัวยา 100 กิโลกรัม)^{1,3}

นอกจากการนึ่งเหล้าแล้ว โกรฐน้ำเต้ายังสามารถนึ่งโดยไม่ต้องใช้สารปรุงแต่ง เตรียมโดยนำตัวยาที่ได้จากวิธีที่ 1 มาใส่ในภาชนะหนึ่งที่มีฝาปิดมิดชิด นึ่งจนกระทั่งตัวยาด้านนอกและเนื้อในมีสีดำ นำออกจากเตา และนำไปทำให้แห้ง^{1,3}

หมายเหตุ: เหล้าเหลียงผลิตจากข้าว ข้าวสาลี ข้าวโพด มีปริมาณแอลกอฮอล์ 15-20% และเจือปนด้วยน้ำ ไขมัน กรดอะมิโน และแร่ธาตุอื่น ๆ ส่วนเหล้าขาวผลิตจากข้าว ข้าวสาลี มัน ฯลฯ โดยการกลั่นโดยมีปริมาณแอลกอฮอล์ 50-60% และเจือปนด้วยกรดอินทรีย์ ไขมัน ฯลฯ¹

คุณสมบัติของเหล้าร้อนแรง รสหวานเผ็ด สรรพคุณเพิ่มการไหลเวียนของเลือด ขับความเย็น ดับกลิ่นและรส ช่วยให้สารอินทรีย์บางอย่างละลายแตกตัวได้ดีขึ้น โดยทั่วไปเหล้าขาวใช้ในการเตรียมยาตอง เหล้าเหลียงมักใช้ในการเตรียมตัวยาร่วมใช้⁴

คุณภาพของตัวยาจากลักษณะภายนอก:

ตัวยาที่มีคุณภาพดี ผิวนอกต้องมีสีน้ำตาลเหลือง มีน้ำหนัก มีคุณสมบัติแข็งและเหนียว มีลายเส้นและมีจุดลักษณะเหมือนดาวชัดเจน มีน้ำมัน มีกลิ่นหอมจืด รสขมแต่ไม่ฝาด เมื่อเคี้ยวจะมีลักษณะเหนียว⁴

สรรพคุณตามตำราการแพทย์แผนจีน:

โกฐน้ำเต้า รสขม เย็น มีฤทธิ์ระบาย ขับของเสียตกค้าง สรรพคุณแก้ของเสียตกค้างภายในกระเพาะอาหารและลำไส้ (ท้องผูกจากภาวะร้อน ตัวร้อนจัด) หยางของระบบม้ามไม่เพียงพอ มีของเสียและความเย็นตกค้าง ทำให้ท้องผูก อาหารตกค้าง ปวดท้องน้อย ถ่ายไม่สะดวก และมีฤทธิ์ระบายความร้อน ขับพิษร้อน ขับพิษ ใช้ในผู้ป่วยที่มีระบบโลหิตร้อน (อาเจียนเป็นเลือด เลือดกำเดา ตาแดง คอบวม เหงือกบวม) ขับพิษร้อน แผลฝีหนองบวม นอกจากนี้ยังมีฤทธิ์ช่วยให้เลือดหมุนเวียน กระจายเลือดคั่ง ใช้แก้สตรีประจำเดือนไม่มาเนื่องจากมีเลือดคั่ง แก้กษัย ช้ำใน เลือดคั่ง ปวด บวม เป็นต้น¹

โกฐน้ำเต้าผัดเหล้า มีสรรพคุณขับพิษร้อนในเลือด โดยเฉพาะส่วนบนของร่างกาย (ตั้งแต่ลำคอขึ้นไป ได้แก่ ปอด หัวใจ)¹

โกฐน้ำเต้าผัดน้ำส้ม มีสรรพคุณขับของเสียตกค้างภายในกระเพาะอาหารและลำไส้¹

โกฐน้ำเต้าถ่าน มีสรรพคุณระบายความร้อนในระบบเลือด ช่วยให้เลือดหมุนเวียน และห้ามเลือด¹

โกฐน้ำเต้านึ่งเหล้า มีสรรพคุณระบายความร้อนและขับสารพิษ ช่วยลดฤทธิ์ยาที่รุนแรงให้น้อยลง¹

สรรพคุณตามตำราการแพทย์แผนไทย:

โกฐน้ำเต้า รสฝาดมัน สุกุม สรรพคุณ บำรุงธาตุ แก้อาการอาหารไม่ย่อย ระบายท้อง รู้ถ่าย รู้ปัดเอง แก้อ่อนเพลีย ขับลมในลำไส้ ขับปัสสาวะและอุจจาระให้เดินสะดวก แก้กษัย แก้กิดสีดวงทวาร เป็นยาระบายที่ดี ไม่มีฤทธิ์ระคายเคืองลำไส้ และยังช่วยสมานลำไส้ได้อีกด้วย¹

ขนาดที่ใช้และวิธีใช้:

การแพทย์แผนจีน ใช้ขนาด 3-30 กรัม ต้มเอาน้ำดื่ม¹

เนื่องจากโกฐน้ำเต้ามีฤทธิ์ถ่ายรุนแรง ดังนั้นเวลาต้มให้ใส่ที่หลัง และหากนำไปนึ่งกับเหล้าจะทำให้ฤทธิ์ถ่ายน้อยลง แต่ช่วยปรับการหมุนเวียนของเลือดให้ดีขึ้น¹

ข้อห้ามใช้ ข้อควรระวัง และอาการข้างเคียง:

การใช้โกฐน้ำเต้าเกินขนาดอาจทำให้เกิดอาการปวดเฉียบพลันและมวนเกร็งในลำไส้ใหญ่และอุจจาระเหลวเหมือนน้ำ ดังนั้นควรใช้โกฐน้ำเต้าเฉพาะเมื่อไม่สามารถแก้การท้องผูกได้ด้วยการปรับเปลี่ยนโภชนาการ หรือใช้ยาระบายชนิดเพิ่มกาก ในกรณีที่ใช้โกฐน้ำเต้าแล้วมีเลือดออกทางทวารหนัก หรือเมื่อใช้ขนาดสูงแล้ว ลำไส้ยังไม่มีอาการเคลื่อนไหว อาจบ่งถึงภาวะรุนแรงที่อาจเกิดอันตรายได้ นอกจากนั้นการใช้ติดต่อกันเป็นเวลานานเกินกว่าที่กำหนดยังอาจทำให้ลำไส้เกิดความเคยชินได้ และห้ามใช้โกฐน้ำเต้าในผู้ป่วยที่มีอาการปวดเกร็งหรือปวดเฉียบพลันในช่องท้อง ไตอักเสบ หรือมีอาการปวดท้อง คลื่นไส้อาเจียน

โดยไม่ทราบสาเหตุ⁶⁻⁸

ข้อมูลวิชาการที่เกี่ยวข้อง:

1. สารสำคัญในโถงน้ำเต้าโดยเฉพาะสารเซนโนไซด์ (sennosides) และสารเรอินโนไซด์ (rheinosides) มีฤทธิ์เป็นยาถ่ายโดยออกฤทธิ์กระตุ้นการบีบตัวของลำไส้ใหญ่ ช่วยเร่งการขับกากอาหารออกจากลำไส้ใหญ่ และเพิ่มการซึมผ่านของของเหลวผ่านเยื่อเมือกลำไส้ใหญ่ ทำให้มีปริมาณน้ำในลำไส้ใหญ่มากขึ้น^{9,10} และแทนนินในโถงน้ำเต้ามีฤทธิ์ฝาดสมาน ทำให้หยุดถ่าย⁶

2. โถงน้ำเต้ามีสรรพคุณรักษาอาการท้องผูก เลือดออกในระบบทางเดินอาหารส่วนบนกระเพาะอาหารและลำไส้เล็กเสียบพลัน¹¹

3. เมื่อบ้อนสารสกัดโถงน้ำเต้าด้วย 70% เมทานอลให้หนูถีบจักร พบว่าขนาดที่ทำให้สัตว์ทดลองตายเป็นจำนวนครั้งหนึ่งมีค่ามากกว่า 2.0 กรัม/กิโลกรัม¹² เมื่อคนรับประทานสารสกัดด้วยน้ำในขนาด 5 มิลลิกรัม ไม่พบพิษต่อตับ¹³ เมื่อบ้อนสารสกัดให้หนูถีบจักรหรือหนูขาวในขนาด 200 มิลลิกรัม/กิโลกรัม ไม่พบพิษ¹⁴

เอกสารอ้างอิง

1. The State Pharmacopoeia Commission of P.R. China. Pharmacopoeia of the People's Republic of China. Vol.I. English Edition. Beijing: People's Medical Publishing House, 2005.
2. ลิ้นา ผู้พัฒนพงศ์, ก่องกานดา ชยามฤต, ชีววัฒน์ บุญทวีคุณ (คณะบรรณารักษ์). ชื่อพรรณไม้แห่งประเทศไทย (เต็ม สมิตินันท์ ฉบับแก้ไขเพิ่มเติม พ.ศ. 2544). สำนักวิชาการป่าไม้. กรมป่าไม้. พิมพ์ครั้งที่ 2. กรุงเทพมหานคร : บริษัท ประชาชน จำกัด, 2544.
3. Gong QF. Zhongyao Paozhi Xue. 2nd ed. Beijing: National Chinese Traditional Medicine Publishing House, 2003.
4. Liu TS, Pan QP, Zhou YS, Wu ZY. XiuZhen Zhongyao yin pian Caise Tuben. 1st ed. Hunan: Hunan Science & Technology Publishing House, 2006.
5. วุฒิ วุฒิชรรณเวช. คัมภีร์เภสัชรัตนโกสินทร์. กรุงเทพมหานคร : บริษัท ศิลปสยามบรรณกิจและการพิมพ์ จำกัด, 2547.
6. World Health Organization. WHO monograph on selected medicinal plants. Vol. 1. Geneva: World Health Organization, 1999.
7. Reynolds JEF (ed.). Martindale: The extra pharmacopoeia. 30th ed.. London: Pharmaceutical Press, 1993.
8. Blumenthal M, Busse WR, Goldberg A, Gruenwald J, Hall T, Riggins CW, Rister RS (eds.). The complete German Commission E monographs, Therapeutic guide to herbal medicine. Austin (TX): American Botanical Council, 1988.
9. Leng-Peschlow E. Dual effect of orally administered sennosides on large intestine transit and fluid absorption in the rat. J Pharm Pharmacol. 1986; 38: 606-10.
10. De Witte P. Metabolism and pharmacokinetics of anthranoids, Pharmacology. 1993; 47 (Suppl. 1): 86-97.
11. Li R, Wang BX. Radix et Rhizomarbe: da huang. In: Wang BX, Ma JK, Zheng WL, Qu SY, Li R, Li YK (eds.). Modern study of pharmacology in traditional Chinese medicine. 2nd ed. Tianjin: Tianjin Science & Technology Press, 1999.
12. Lee EB. Teratogenicity of the extracts of crude drugs. Korean J Pharmacog 1982; 13: 116-21.
13. Yang SH. Influence of Artemisia-Rheum-Gardeniae (A.R.G.) and Coptidis Rhizoma on neonatal jaundice in Chinese newborn infants-preliminary observations. Thesis-MS, College Trad Chinese Med 1982; 24 pp.
14. Brocq-Rousseau D. Rhubarb poisoning. Bull Acad Med 1941; 124: 605-11.

โกฐสอ: Baizhi (白芷)

โกฐสอ หรือ ไป๋จื่อ คือ รากแห้งของพืชที่มีชื่อวิทยาศาสตร์ว่า *Angelica dahurica* (Fisch.ex Hoffm.) Benth. et Hook. f. หรือ *A. dahurica* (Fisch.ex Hoffm.) Benth. et Hook. f. var. *formosana* (Boiss.) Shan et Yuan วงศ์ Umbelliferae¹

โกฐสอ (Radix Angelicae Dahuricae)

ชื่อไทย: โกฐสอ (ทั่วไป); โกฐสอจีน^{2,3}

ชื่อจีน: ไป๋จื่อ (จีนกลาง), เป๊ะจื่อ (จีนแต้จิ๋ว)¹

ชื่ออังกฤษ: Dahurian Angelica Root¹

ชื่อเครื่องยา: Radix Angelicae Dahuricae¹

การเก็บเกี่ยวและการปฏิบัติหลังการเก็บเกี่ยว:

เก็บเกี่ยวรากในฤดูร้อนถึงฤดูใบไม้ร่วงเมื่อใบเริ่มเปลี่ยนเป็นสีเหลือง แยกเอารากแขนง ดินและทรายออก ตากแดดหรือทำให้แห้งที่อุณหภูมิต่ำ เก็บรักษาไว้ในที่มีอากาศเย็นและแห้ง มีการระบายอากาศดี¹

การเตรียมตัวยาร่วมใช้:

นำวัตถุดิบสมุนไพรที่ได้มาล้างน้ำให้สะอาด แล้วแช่น้ำนานประมาณ 1-2 ชั่วโมง นำออกมาผึ่งให้แห้งหมาด ๆ หั่นเป็นแว่นหนา ๆ และนำไปทำให้แห้ง^{1,4}

คุณภาพของตัวยาจากลักษณะภายนอก:

ตัวยาที่มีคุณภาพดี ต้องมีสีขาว เนื้อแข็ง มีน้ำหนัก มีแป้งมาก มีกลิ่นหอม รสชาติเข้มข้น⁵

คู่มือการใช้สมุนไพรไทย-จีน

81

สรรพคุณตามตำราการแพทย์แผนจีน:

โกฐสอ รสเผ็ด อุ่น มีฤทธิ์ขับเหงื่อ แก้อาการหวัดจากการกระทบลมเย็นภายนอก (ปวดศีรษะ คัดจมูก) มีฤทธิ์เปิดทวาร บรรเทาปวด แก้อาการปวดศีรษะ (โดยเฉพาะอาการปวดศีรษะด้านหน้า) ปวดฟัน ลดอาการคัดจมูกจากไข้หวัดหรือโรคโพรงอากาศอักเสบ นอกจากนี้ยังมีฤทธิ์ลดบวม ขับหนอง แก้พิษแผลฝีหนอง บวมเป็นพิษ^{1,6}

สรรพคุณตามตำราการแพทย์แผนไทย:

โกฐสอ มีกลิ่นหอม รสขมมัน มีสรรพคุณแก้ไข้ แก้ไข้ แก้ไอ บำรุงหัวใจ แก้เสมหะเป็นพิษ แก้สะอึก แก้หลอดลมอักเสบ แก้ไข้จับสั่น⁶⁻⁸

ขนาดที่ใช้และวิธีใช้:

การแพทย์แผนจีน ใช้ขนาด 3-9 กรัม ต้มเอาน้ำดื่ม¹

ข้อมูลวิชาการที่เกี่ยวข้อง:

1. สาร byakangelicol และ imperatorin ที่แยกได้จากโกฐสอมีฤทธิ์ต้านการอักเสบในหนูทดลอง^{9,10} ส่วนสาร byakangelicol, byakangelicin, oxypeucedanin และ imperatorin มีฤทธิ์ปกป้องตับจากสาร tacrine ในหลอดทดลอง¹¹
2. สาร angelicotoxin ที่แยกได้จากโกฐสอ เมื่อใช้ในปริมาณน้อยมีฤทธิ์กระตุ้นศูนย์การหายใจและประสาทส่วนกลาง ทำให้อัตราการหายใจเร็วขึ้น ทำให้ความดันโลหิตสูงขึ้น และทำให้อาเจียน และหากใช้ในปริมาณมากจะทำให้ชักและเกิดอัมพาต¹²
3. จากการศึกษพิษเฉียบพลันในหนูถีบจักรของสารสกัด 50% แอลกอฮอล์จากเหง้าโกฐสอ พบว่าค่า LD₅₀ มีค่ามากกว่า 10 กรัม/กิโลกรัม เมื่อให้โดยการป้อนหรือฉีดเข้าใต้ผิวหนัง¹³

เอกสารอ้างอิง

1. The State Pharmacopoeia Commission of P.R. China. Pharmacopoeia of the People's Republic of China. Vol.I. English Edition. Beijing: People's Medical Publishing House, 2005.
2. ลีนา ผู้พัฒนาพงศ์, ก่องกานดา ชยามฤต, ธีรวัฒน์ บุญทวีคุณ (คณะบรรณธิการ). ชื่อพรรณไม้แห่งประเทศไทย (เต็ม สมิตินันท์ ฉบับแก้ไขเพิ่มเติม พ.ศ. 2544). สำนักวิชาการป่าไม้ กรมป่าไม้. พิมพ์ครั้งที่ 2. กรุงเทพมหานคร : บริษัท ประชาชน จำกัด, 2544.
3. ชยันต์ พิเชียรสุนทร, แม้นมาส ชวลิต, วิเชียร จีรวงศ์. คำอธิบายตำราพระโอสถพระนารายณ์. พิมพ์ครั้งที่ 2. กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์อมรินทร์, 2548.
4. Mei XH. Shiyong Zhongyao Paozhi Zhinan. 1st ed. Hubei: Hubei Science & Technology Publishing House, 2005.
5. Liu TS, Pan QP, Zhou YS, Wu ZY. XiuZhen Zhongyao yin pian Caise Tuben. 1st ed. Hunan: Hunan Science & Technology Publishing House, 2006.
6. เย็นจิตร เตชะดำรงสิน. การพัฒนาสมุนไพรแบบบูรณาการ. กรุงเทพมหานคร : สำนักงานกิจการโรงพยาบาล องค์การทหารผ่านศึกในพระบรมราชูปถัมภ์, 2550.

7. เสี่ยงม พงษ์บุญรอด. ไม้เทศ เมืองไทย. กรุงเทพมหานคร : เกษมบรรณกิจ, 2514.
8. วุฒิ วุฒิชัยธรรมเวช. คัมภีร์เภสัชรัตนโกสินทร์. กรุงเทพมหานคร : บริษัท ศิลป์สยามบรรณภัณฑ์และการพิมพ์ จำกัด, 2547.
9. Lin CH, Chang CW, Wang CC, Chang MS, Yang LL. Byakangelicol, isolated from *Angelica dahurica*, inhibits both the activity and induction of cyclooxygenase-2 in human pulmonary epithelial cells. J Pharm Pharmacol 2002; 54(9): 1271-8.
10. Kang OH, Lee GH, Choi HJ, Park PS, Chae HS, Jeong SI, Kim YC, Sohn DH, Park H, Lee JH, Kwon DY. Ethyl acetate extract from *Angelica Dahuricae Radix* inhibits lipopolysaccharide-induced production of nitric oxide, prostaglandin E2 and tumor necrosis factor- α via mitogen-activated protein kinases and nuclear factor- κ B in macrophages. Pharmacol Res 2007; 55(4): 263-70.
11. Oh H, Lee HS, Kim T, Chai KY, Chung HT, Kwon TO, Jun JY, Jeong OS, Kim YC, Yun YG. Furocoumarins from *Angelica dahurica* with hepatoprotective activity on tacrine-induced cytotoxicity in Hep G2 cells. Planta Med 2002; 68(5): 463-4.
12. Yeung HC. Handbook of Chinese Herbs (Chinese Materia Medica). California: Los Angeles County, 1996.
13. มงคล โมกษะสมิต, กมล สวัสดิ์มงคล, ประยุทธ์ สาตราวาหะ. การศึกษาพิษของสมุนไพรไทย. ใน: ปราณี ชวลิตดำรง, ทรงพล ชีวะพัฒน์, เอ็มมนัส อุตตวิชัย (คณะบรรณาธิการ). ประมวลผลงานวิจัยด้านพิษวิทยาของสถาบันวิจัยสมุนไพร เล่ม 1. พิมพ์ครั้งที่ 1. กรมวิทยาศาสตร์การแพทย์ กระทรวงสาธารณสุข. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์การศาสนา, 2546.

โกฐหัวบัว: Chuanxiong (川芎)

โกฐหัวบัว หรือ ชวนซุยง คือ เหง้าแห้งของพืชที่มีชื่อวิทยาศาสตร์ว่า *Ligusticum chuanxiong* Hort. วงศ์ Umbelliferae¹

โกฐหัวบัว (Rhizoma Chuanxiong)

ชื่อไทย: โกฐหัวบัว (หัวไป)^{2,3}

ชื่อจีน: ชวนซุยง (จีนกลาง), ชวนเกียง (จีนแต้จิ๋ว)¹

ชื่ออังกฤษ: Szechwan Lovage Rhizome¹

ชื่อเครื่องยา: Rhizoma Chuanxiong¹

การเก็บเกี่ยวและการปฏิบัติหลังการเก็บเกี่ยว:

เก็บเกี่ยวเหง้าสดในฤดูร้อนเมื่อตาของลำต้นเริ่มเห็นเป็นตุ่มชัดเจนและมีสีม่วงอ่อน ๆ แยกลำต้น ใบ และดินออก นำไปตากในที่ร่มจนตัวยาแห้งประมาณร้อยละ 50 แล้วนำไปปิ้งไฟอ่อน ๆ จนกระทั่งแห้ง แยกเอารากฝอยทิ้ง เก็บรักษาไว้ในที่มีอากาศเย็นและแห้ง มีการระบายอากาศดี¹

การเตรียมตัวยาร่วมใช้:

การเตรียมตัวยาร่วมใช้มี 2 วิธี ดังนี้

วิธีที่ 1 โกฐหัวบัว เตรียมโดยนำวัตถุดิบสมุนไพรที่ได้ มาแช่น้ำลวกครู่ ล้างน้ำให้สะอาด ใส่ภาชนะปิดฝาไว้เพื่อให้อ่อนนุ่ม หั่นเป็นแว่นบาง ๆ และนำไปทำให้แห้ง^{1,4}

วิธีที่ 2 โกฐหัวบัวผัดเหล้า เตรียมโดยนำตัวยาที่ได้จากวิธีที่ 1 ใส่ในภาชนะที่เหมาะสม เติมเหล้าเหลียงปริมาณพอเหมาะ แล้วคลุกเคล้าให้เข้ากัน หมักไว้จนกระทั่งเหล้าแทรกซึมเข้าไปในเนื้อตัวยา จากนั้น

นำไปผัดโดยใช้ไฟระดับปานกลาง ผัดจนกระทั่งตัวยามีสีเหลืองอมน้ำตาล นำออกจากเตา ตากให้แห้งในที่ร่ม (ใช้หลักเฉลี่ย 10 กิโลกรัม ต่อตัวยา 100 กิโลกรัม)^{1,4}

คุณภาพของตัวยาจากลักษณะภายนอก:

ตัวยาที่มีคุณภาพดี ต้องเป็นแผ่นขนาดใหญ่ อวบน้ำ เนื้อแข็ง มีกลิ่นหอมฉุน และมีน้ำมันมาก⁵

สรรพคุณตามตำราการแพทย์แผนจีน:

โกฐหัวบัว รสเผ็ด อุณหภูมิเย็น มีฤทธิ์ช่วยการไหลเวียนของชีและเลือด รักษาอาการปวดจากเลือดคั่งกระจายการตีบของเส้นเลือด (ประจำเดือนมาไม่เป็นปกติ ปวดประจำเดือน ชับน้ำคาวปลาหลังคลอด เจ็บขาโครง เจ็บบริเวณหัวใจ เจ็บหน้าอก เจ็บจากการฟกช้ำ ช้ำบวมจากฝีหนอง) และมีฤทธิ์ขับลม บรรเทาปวด รักษาอาการปวดศีรษะ อาการปวดจากการคั่งของชีและเลือด^{1,4}

โกฐหัวบัวผัดเหล้า จะช่วยนำตัวยาชั้นส่วนบนของร่างกาย มีฤทธิ์แรงในการขับปวด ช่วยให้การไหลเวียนของเลือดและชีภายในร่างกายดีขึ้น โดยทั่วไปใช้รักษาอาการปวดศีรษะจากการคั่งของเลือด และโรคไมเกรน⁴

สรรพคุณตามตำราการแพทย์แผนไทย:

โกฐหัวบัว มีกลิ่นหอม รสมัน สรรพคุณแก้ลมในกองริดสีดวง และกระจายลมทั้งปวง (หมายถึงลมที่คั่งอยู่ในลำไส้เป็นตอน ๆ ทำให้ผายหรือเรอออกมา) ยาไทยมักไม่ใช้โกฐหัวบัวเดี่ยว แต่มักใช้ร่วมกับยาอื่นในตำรับ³

ขนาดที่ใช้และวิธีใช้:

การแพทย์แผนจีน ใช้ขนาด 3-9 กรัม ต้มเอาน้ำดื่ม¹

ข้อมูลวิชาการที่เกี่ยวข้อง:

1. สารสกัดน้ำเมือให้ทางปากหนูขาวในขนาดเทียบเท่าผงยา 25-50 กรัม/กิโลกรัม มีฤทธิ์สงบประสาท และจะเห็นผลชัดเจนขึ้นในหนูถีบจักร สารสกัดมีฤทธิ์ลดระดับคอเลสเตอรอลในเลือด⁶ โกฐหัวบัวในขนาดต่ำ ๆ มีฤทธิ์กระตุ้นการบีบตัวของมดลูกของกระต่าย แต่เมื่อให้ในขนาดสูงจะยับยั้งการบีบตัวอย่างสมบูรณ์⁷

2. โกฐหัวบัวมีประสิทธิภาพในการยับยั้งการรวมตัวของเกล็ดเลือด⁸ บรรเทาอาการปวดหลังคลอด ช่วยให้รกหรือเนื้อเยื่อของมดลูกที่ตายแล้วถูกขับออกมาได้ดี สารสกัดมีฤทธิ์เพิ่มการบีบตัวของมดลูก ทำให้ประจำเดือนมาเร็วขึ้น จึงไม่แนะนำให้ใช้ขณะมีอาการปวดประจำเดือน หรือโรคที่เกี่ยวกับการตกเลือดอื่น ๆ³

3. การศึกษาพิษเฉียบพลันโดยฉีดสารสกัดน้ำเข้าช่องท้องและกล้ามเนื้อหูฉัตร พบว่าขนาดของสารสกัดที่ทำให้หนูฉัตรตายร้อยละ 50 (LD_{50}) มีค่าเท่ากับ 65.86 และ 66.42 กรัม/กิโลกรัม ตามลำดับ⁹ กรมวิทยาศาสตร์การแพทย์ กระทรวงสาธารณสุขได้ศึกษาพิษเฉียบพลันในหนูฉัตรของสารสกัด 50% แอลกอฮอล์จากเหง้าโกฐหัวบัว พบว่าค่า LD_{50} มีค่ามากกว่า 10 กรัม/กิโลกรัม เมื่อให้โดยการป้อนหรือฉีดเข้าใต้ผิวหนัง¹⁰

เอกสารอ้างอิง

1. The State Pharmacopoeia Commission of P.R. China. Pharmacopoeia of the People's Republic of China. Vol.I. English Edition. Beijing: People's Medical Publishing House, 2005.
2. ชยันต์ พิเชียรสุนทร, แม้นมาส ชวลิต, วิเชียร จีรวงศ์. คำอธิบายตำราพระโอสถพระนารายณ์. พิมพ์ครั้งที่ 2. กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์อมรินทร์, 2548.
3. เย็นจิตร เตชะดำรงสิน. การพัฒนาสมุนไพรแบบบูรณาการ. กรุงเทพมหานคร : สำนักงานกิจการโรงพิมพ์ องค์การทหารผ่านศึกในพระบรมราชูปถัมภ์, 2550.
4. Gong QF. Zhongyao Paozhi Xue. 2nd ed. Beijing: National Chinese Traditional Medicine Publishing House, 2003.
5. Liu TS, Pan QP, Zhou YS, Wu ZY. XiuZhen Zhongyao yin pian Caise Tuben. 1st ed. Hunan: Hunan Science & Technology Publishing House, 2006.
6. Huang KC. The pharmacology of Chinese herbs. 2nd ed. Boca Raton: CRC Press, 1993.
7. Bensky D, Gamble A. Chinese herbal medicine: Materia medica, Revised edition. Washington: Eastland Press, 1993.
8. Ye DJ, Zhang SC, Huang WL, Pan SH, Gong QF, Chen Q. Processing of traditional Chinese medicine. 7th ed. Shanghai: Publishing House of Shanghai College of Traditional Chinese Medicine, 2001.
9. Li R. Rhizoma Chuan Xiong. In: Wang BX, Ma JK, Zheng WL, Qu SY, Li R, Li YK (eds.). Modern study of pharmacology in traditional medicine. 2nd ed. Tianjin: Tianjin Science & Technology Press, 1999.
10. มงคล โมกขะสมิต, กมล สวัสดิ์มงคล, ประยุทธ์ สาตราวหะ. การศึกษาพิษของสมุนไพรไทย. ใน: ปราณี ชวลิตธำรง, ทรงพล ชีวะพัฒน์, เอมมนัส อุตตวิชัย (คณะบรรณาธิการ). ประมวลผลงานวิจัยด้านพิษวิทยาของสถาบันวิจัยสมุนไพร เล่ม 1. พิมพ์ครั้งที่ 1. กรมวิทยาศาสตร์การแพทย์ กระทรวงสาธารณสุข. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์การศาสนา, 2546.

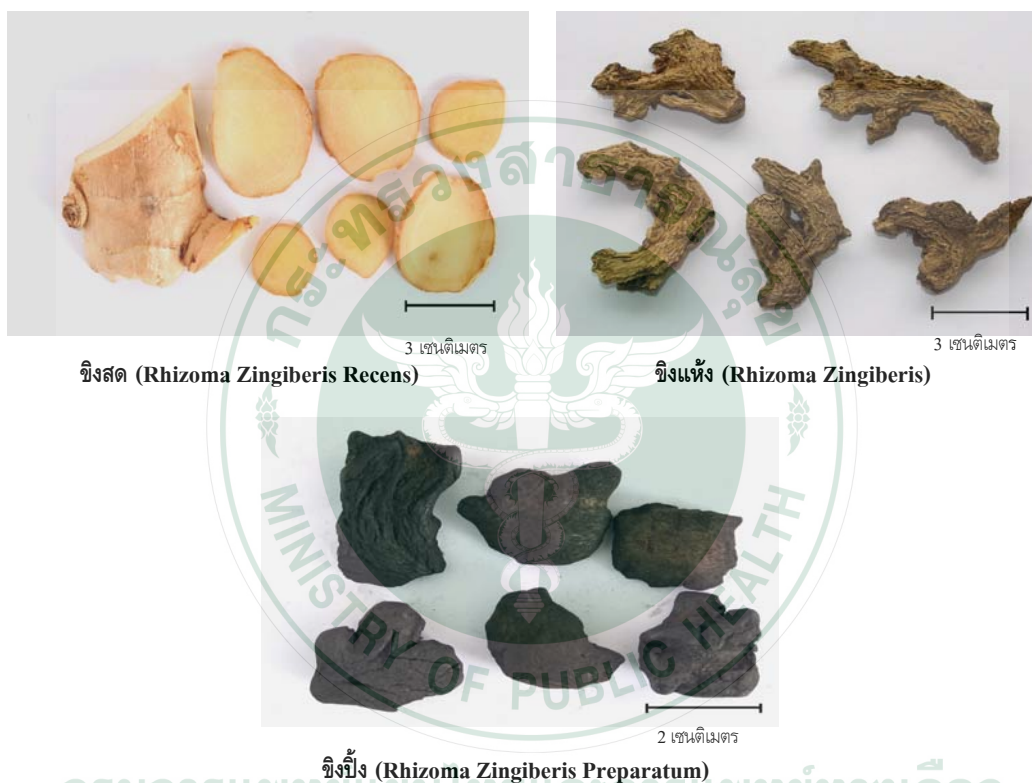
กรมการแพทย์แผนไทยและการแพทย์ทางเลือก

Department of Thai Traditional and Alternative Medicine

ขิง: Jiang (姜)

ขิง หรือ เจียง คือ เหง้าของพืชที่มีชื่อวิทยาศาสตร์ว่า *Zingiber officinale* (Willd.) Rosc. วงศ์ Zingiberaceae¹

ชื่อไทย: ขิง, ขิงแกลง, ขิงแดง (จันทบุรี); ขิงเผือก (เชียงใหม่); สะเอ (กระเหรี่ยงแม่ฮ่องสอน)²

ชื่อจีน: เจียง (จิงกลาง), เกียง (จิงแต้จิ๋ว)¹

ชื่ออังกฤษ: Zingiber (Dried Ginger)¹

ชื่อเครื่องยา: Rhizoma Zingiberis¹

การเก็บเกี่ยวและการปฏิบัติหลังการเก็บเกี่ยว:

เก็บเกี่ยวเหง้าในฤดูหนาวเมื่อใบเหี่ยวเฉา แยกเอาใบ รากฝอย ดินและทรายออก ตากแดดหรือทำให้แห้งที่อุณหภูมิต่ำ เก็บรักษาไว้ในที่มีอากาศเย็นและแห้ง มีการระบายอากาศดี¹

การเตรียมตัวยาพร้อมใช้:

การเตรียมตัวยาพร้อมใช้มี 3 วิธี ดังนี้

วิธีที่ 1 ขิงแห้ง เตรียมโดยนำวัตถุดิบสมุนไพรมาล้างน้ำให้สะอาด หมักไว้จนกระทั่งน้ำแทรกซึมเข้าไปในเนื้อตัวยา หั่นเป็นแว่นหนา ๆ หรือเป็นชิ้น ๆ นำไปตากให้แห้งในที่ร่ม^{1,3}

วิธีที่ 2 ขิงปิ้ง (ขิงคั่ว) เตรียมโดยนำทรายที่สะอาดใส่ในภาชนะที่เหมาะสม ให้ความร้อนที่อุณหภูมิสูง เติมตัวยาที่ได้จากวิธีที่ 1 ลงไป คนอย่างสม่ำเสมอ จนกระทั่งตัวยากรอบ ผิวด้านนอกเป็นสีน้ำตาลดำ นำออกจากเตา ตั้งทิ้งให้เย็น³

วิธีที่ 3 ขิงถ่าน เตรียมโดยนำตัวยาที่ได้จากวิธีที่ 1 ใส่กระทะ นำไปผัดโดยใช้ไฟแรง ผัดจนกระทั่งผิวของตัวยาเปลี่ยนสีไหม้ เนื้อในเปลี่ยนเป็นสีน้ำตาลเข้ม พรมน้ำเล็กน้อย นำออกจากเตา ทิ้งไว้ให้เย็น³

คุณภาพของตัวยาจากลักษณะภายนอก:

ตัวยาที่มีคุณภาพดี จะต้องเป็นชิ้นใหญ่ สมบูรณ์ และอบหนา⁴

สรรพคุณตามตำราการแพทย์แผนจีน:

ขิงสด รสเผ็ด อุ่น มีฤทธิ์ขับเหงื่อ กระตุ้นพิษ สรรพคุณแก้หวัดจากการกระทบความเย็น มีฤทธิ์ให้ความอบอุ่นแก่กระเพาะอาหาร แก้อาการคลื่นไส้อาเจียนจากภาวะที่กระเพาะมีความเย็นสูง มีฤทธิ์ให้ความอบอุ่นแก่ปอด ระบายไ้ แก้อาการกระทบความเย็น¹

ขิงแห้ง รสเผ็ด ร้อน มีฤทธิ์เสริมความอบอุ่น ขับความเย็นและฟั่นฟูหยางซึ่งของม้ามและกระเพาะอาหาร สมานระบบกระเพาะอาหารทำให้ซึ่งลงต่ำ ระบายอาการคลื่นไส้อาเจียน^{1,3}

ขิงปิ้ง รสเผ็ด อุ่น มีฤทธิ์ให้ความอบอุ่นแก่เส้นลมปราณ ห้ามเลือด ใช้รักษาอาการเย็นพร่องแล้วอาเจียนเป็นเลือด ถ่ายเป็นเลือด ตกเลือดทั้งเฉียบพลันและเรื้อรัง นอกจากนี้ยังมีฤทธิ์ให้ความอบอุ่นแก่กระเพาะอาหาร แก้ปวด หูดถ่าย^{1,3}

ขิงถ่าน รสขม อุ่น มีฤทธิ์ห้ามเลือดแรงกว่าขิงปิ้ง แต่ฤทธิ์ให้ความอบอุ่นแก่เส้นลมปราณอ่อนกว่าขิงปิ้ง จึงใช้รักษาอาการเย็นพร่องแล้วทำให้เลือดออก เช่น เลือดออกมาก และเลือดออกชนิดเฉียบพลัน³

สรรพคุณตามตำราการแพทย์แผนไทย:

ขิงสด รสหวาน เผ็ดร้อน มีสรรพคุณแก้ปวดท้อง บำรุงธาตุ ขับลมในลำไส้ให้ผายออกและเร็ว^{5,6}

ขิงแห้ง รสหวาน เผ็ดร้อน สรรพคุณแก้ไข้ แก้ลม แก้จุกเสียด แก้เสมหะ บำรุงธาตุ แก้อ่อนเพลีย อาเจียน^{5,6}

ขนาดที่ใช้และวิธีใช้:

การแพทย์แผนจีน ใช้ขนาด 3-9 กรัม ต้มเอาน้ำดื่ม¹

การแพทย์แผนไทย ใช้เหง้าแก่ 5 กรัม ทบพอแตก ฝานเป็นแว่น ๆ ชงน้ำร้อน 1 ถ้วย ปิดฝาไว้ 5 นาที ใช้น้ำที่ชงได้ดื่มวันละ 3 ครั้งหลังอาหาร หรือใช้ผงชงแห้ง 0.6 กรัม ชงน้ำดื่มหลังอาหาร แก้อาการคลื่นไส้ อาเจียน แก้อาการท้องเสีย แน่นท้อง ใช้เหง้าสดตำคั้นเอาน้ำผสมกับมะนาว เติมน้ำเล็กน้อย ใช้กวาดคอหรือจิบแก้อาการ ขับเสมหะ^{5,7,8}

ข้อห้ามใช้ ข้อควรระวัง และอาการข้างเคียง:

น้ำขิงที่เข้มข้น จะออกฤทธิ์ตรงข้ามกัน ควรใช้ในปริมาณที่ไม่เข้มข้นเกินไป (การแพทย์แผนไทย)⁵

ข้อมูลวิชาการที่เกี่ยวข้อง:

1. น้ำคั้นขิงสดมีฤทธิ์ต้านการอาเจียนได้ผลดี และน้ำคั้นในระดับความเข้มข้นต่ำ ๆ จะเพิ่มแรงบีบตัวของลำไส้ใหญ่โดยไม่ทำให้ความตึงตัวของลำไส้เปลี่ยนแปลง แต่ในระดับความเข้มข้นสูง ๆ จะลดแรงบีบตัวและความตึงตัวของลำไส้อย่างชัดเจน รวมทั้งสามารถเพิ่มแรงบีบตัวของลำไส้เล็กส่วนต้น นอกจากนี้ น้ำคั้นขิงแก้อยังมีฤทธิ์ยับยั้งเชื้อราในช่องปาก⁹
2. เมื่อให้สารสกัด 50 % แอลกอฮอล์ทางปากหนูถีบจักรในขนาด 25 มิลลิกรัม/กิโลกรัม เป็นเวลาติดต่อกัน 7 วัน พบว่ามีฤทธิ์กระตุ้นภูมิคุ้มกัน เมื่อให้ในขนาด 200 มิลลิกรัม/กิโลกรัม พบว่ามีฤทธิ์ระงับปวดได้อย่างมีนัยสำคัญ และเมื่อให้สารสกัดดังกล่าวทางปากกระต่ายในขนาด 500 มิลลิกรัม/กิโลกรัม พบว่ามีฤทธิ์ลดไขมันในเลือดและมีฤทธิ์ต้านการเกิดภาวะหลอดเลือดแข็ง สารสกัดอะซีโตนหรือ 50% แอลกอฮอล์ เมื่อให้แก่สุนัขทางปากในขนาด 25, 50, 100 และ 200 มิลลิกรัม/กิโลกรัม สามารถลดจำนวนครั้งของการอาเจียนที่เกิดจากยาต้านมะเร็งได้ ส่วนผลต่อการชะลอการเริ่มเกิดการอาเจียนครั้งแรกนั้น เฉพาะสารสกัดอะซีโตนขนาด 100 มิลลิกรัม/กิโลกรัม หรือสารสกัด 50% แอลกอฮอล์ขนาด 25, 50 และ 100 มิลลิกรัม/กิโลกรัม เท่านั้นที่สามารถชะลอการเริ่มเกิดการอาเจียนได้อย่างมีนัยสำคัญ¹⁰
3. ขิงสดมีสรรพคุณรักษาโรคไข้หวัดจากการกระทบลมเย็น แก้อาการคลื่นไส้ อาเจียน แก้อาการท้องอืด อาหารไม่ย่อย แก้อาการท้องเสีย¹¹
4. ผงขิงในขนาด 940 มิลลิกรัม มีประสิทธิภาพในการป้องกันและลดอาการเมาเรือได้ดี เมื่อให้หญิงมีครรภ์รับประทานขิงผงบรรจุแคปซูลขนาด 1 กรัม นาน 4 วัน ให้ผลในการต้านการอาเจียนเนื่องจากตั้งครรภ์ และไม่พบอาการข้างเคียงแต่ประการใด⁸ นอกจากนี้ยังพบว่าขิงช่วยบรรเทาอาการปวดและลดการบวมของข้อ และยังทำให้การทำงานของข้อพื้นตัวดีขึ้นในผู้ป่วยโรคปวดข้อรูมาตอยด์ และผู้ป่วยที่มีอาการปวดหลังเรื้อรัง¹¹
5. การทดสอบความเป็นพิษพบว่า เมื่อฉีดน้ำคั้นขิงสดที่มีความเข้มข้น 20% เข้าหลอดเลือดดำหนูถีบจักร ขนาดที่ทำให้หนูถีบจักรตายร้อยละ 50 (LD₅₀) มีค่าเท่ากับ 1500 มิลลิกรัม/กิโลกรัม อาการ

พิษที่ทำให้สัตว์ตาย คือ ชักและหยุดหายใจ¹² เมื่อป้อนสารสกัด 80% แอลกอฮอล์ ขนาด 3 กรัม/กิโลกรัม จะทำให้เกิดอาการพิษในหนูถีบจักร¹³ การใช้สารสกัด 50% หรือ 90% แอลกอฮอล์ ฉีดเข้าช่องท้องหนูถีบจักร ขนาดที่ทำให้สัตว์ทดลองตาย 50% เท่ากับ 178 และ 1,000 มิลลิกรัม/กิโลกรัม ตามลำดับ^{14,15} การฉีดสารสกัด 90% แอลกอฮอล์เข้าหลอดเลือดดำกระต่ายขนาด 2 มิลลิลิตร ทำให้กระต่ายตาย¹⁶ สารสกัดด้วยเอเทอร์เมื่อให้ผู้ใหญ่รับประทานมีอาการพิษเกิดขึ้นได้¹⁷

6. ยังไม่พบรายงานเกี่ยวกับการเกิดพิษจากการใช้ขิงแห้งเพียงอย่างเดียว และผลการศึกษาทางคลินิกในผู้ป่วยกลุ่มต่าง ๆ ไม่พบว่าขิงก่อให้เกิดอาการพิษแต่อย่างใด เมื่อให้สารสกัดขิงด้วยน้ำมันงาในขนาดสูงถึง 1 กรัม/กิโลกรัม แก่หนูขาวที่ตั้งท้องในช่วงที่ตัวอ่อนมีการสร้างอวัยวะ ไม่พบพิษต่อตัวแม่และตัวอ่อนในท้อง¹⁰

7. ขิงสดปิ้งมีสรรพคุณแก้คลื่นไส้อาเจียน แก้กระเพาะอาหารอักเสบเรื้อรัง แก้ท้องเสีย¹¹

เอกสารอ้างอิง

1. The State Pharmacopoeia Commission of P.R. China. Pharmacopoeia of the People's Republic of China. Vol.I. English Edition. Beijing: People's Medical Publishing House, 2005.
2. ลีนา ผู้พัฒนาพงศ์, ก่องกานดา ชยามฤต, ชีววัฒน์ บุญทวีคุณ (คณะบรรณาธิการ). ชื่อพรรณไม้แห่งประเทศไทย (เต็ม สมิตินันท์ ฉบับแก้ไขเพิ่มเติม พ.ศ. 2544). สำนักวิชาการป่าไม้. กรมป่าไม้. พิมพ์ครั้งที่ 2. กรุงเทพมหานคร : บริษัท ประชาชน จำกัด, 2544.
3. Gong QF. Zhongyao Paozhi Xue. 2nd ed. Beijing: National Chinese Traditional Medicine Publishing House, 2003.
4. Liu TS, Pan QP, Zhou YS, Wu ZY. XiuZhen Zhongyao yin pian Caise Tuben. 1st ed. Hunan: Hunan Science & Technology Publishing House, 2006.
5. วุฒิ วุฒิธรรมเวช. คัมภีร์เภสัชรัตนโกสินทร์. กรุงเทพมหานคร : บริษัท ศิลป์สยามบรรณกิจและการพิมพ์ จำกัด, 2547.
6. ชยันต์ พิเชียรสุนทร, แม้นมาส ชวลิต, วิเชียร จีรวงศ์. คำอธิบายตำราพระโอสถพระนารายณ์. พิมพ์ครั้งที่ 2. กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์อมรินทร์, 2548.
7. สำนักงานปลัดกระทรวง กระทรวงสาธารณสุข. คู่มือการใช้สมุนไพร เล่ม 1. กรุงเทพมหานคร : หจก. เอช-เอน การพิมพ์, 2527.
8. วันดี กฤษณพันธ์, เอมอร โสมนะพันธ์, เสาวณี สุริยาภรณ์. สมุนไพรในสวนครัว. กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์เมดิคัล มีเดีย, 2541.
9. สร้อยศิริ ทวีบุรณ. ขิง. ใน: บพิตร กลางกลยา นงลักษณ์ สุขวานิชย์ศิลป์ (คณะบรรณาธิการ). รายงานผลการศึกษาโครงการ การประเมินประสิทธิภาพและความปลอดภัยของยาสมุนไพร. นนทบุรี : บริษัท เอส อาร์ พรินติ้ง แมสโปรดักส์ จำกัด, 2544.
10. นงลักษณ์ สุขวานิชย์ศิลป์. ขิง. ใน: บพิตร กลางกลยา นงลักษณ์ สุขวานิชย์ศิลป์ (คณะบรรณาธิการ). รายงานผลการศึกษาโครงการ การประเมินประสิทธิภาพและความปลอดภัยของยาสมุนไพร. นนทบุรี : บริษัท เอส อาร์ พรินติ้ง แมสโปรดักส์ จำกัด, 2544.
11. Zhao GB. Rhizoma Zingiberis Recens: sheng jiang. In: Wang BX, Ma JK, Zheng WL, Qu SY, Li R, Li YK (eds.). Modern study of pharmacology in traditional medicine. 2nd ed. Tianjin: Tianjin Science & Technology Press, 1999.
12. สถาบันวิจัยสมุนไพร. เอกสารวิชาการสมุนไพร. นนทบุรี : กรมวิทยาศาสตร์การแพทย์ กระทรวงสาธารณสุข, 2543.
13. Mascolo N, Jain R, Jain SC, Capasso F. Ethnopharmacologic investigation of ginger (*Zingiber officinale*). J Ethnopharmacol 1989; 27(1/2): 129-40.
14. Aswal BS, Bhakuni DS, Goel AK, Kar K, Mehrotra BN, Mukherjee KC. Screening of Indian plants for biological activity: Part X. Indian J Exp Biol 1984; 22(6): 312-32.
15. Woo WS, Lee EB, Han BH. Biological evaluation of Korean medicinal plants. III. Arch Pharm Res 1979; 2: 127-31.
16. Emig HM. The pharmacological action of ginger. J Amer Pharm Ass 1931; 20: 114-6.
17. Weber ML. A follow-up study of thirty-five cases of paralysis caused by adulterated Jamaica-ginger extract. Med Bull Vet Admin 1937; 13: 228-42.

คนทีสอ: Manjingzi (蔓荆子)

คนทีสอ หรือ ม่านจิงจื่อ คือ ผลสุกที่ทำให้แห้งของพืชที่มีชื่อวิทยาศาสตร์ว่า *Vitex trifolia* L. var. *simplicifolia* Cham. หรือ *V. trifolia* L. วงศ์ Verbenaceae¹

คนทีสอ (Fructus Viticis)

ชื่อไทย: คนทีสอ, ดินสอ (ภาคกลาง); คนทีสอขาว (ชลบุรี); คนทีสอ (สตูล); โคนดินสอ (จันทบุรี, ภาคกลาง); ดอกสมุทร, สีเลื้อนน้อย (เชียงใหม่); ทิสอ, เทียนขาว (พิษณุโลก); ฝี่เลื้อ (เลย), ฝี่เลื้อนน้อย (ภาคเหนือ); มุดเพ็ง (ตาก); สีสอ (ประจวบคีรีขันธ์)²

ชื่อจีน: ม่านจิงจื่อ (จีนกลาง), หมั่งเก็งจี้ (จีนแต้จิ๋ว)¹

ชื่ออังกฤษ: Shrub Chastetree Fruit¹

ชื่อเครื่องยา: Fructus Viticis¹

การเก็บเกี่ยวและการปฏิบัติหลังการเก็บเกี่ยว:

เก็บเกี่ยวผลสุกในฤดูใบไม้ร่วง แยกสิ่งที่ปะปนทั้ง ดากแดดให้แห้ง เก็บรักษาไว้ในที่มีอากาศเย็น และแห้ง มีการระบายอากาศดี¹

การเตรียมตัวยาร่วมใช้:

การเตรียมตัวยาร่วมใช้มี 2 วิธี ดังนี้

วิธีที่ 1 คนทีสอ เตรียมโดยนำวัตถุดิบสมุนไพรที่ปราศจากสิ่งปนปลอมมาร่อนเอาเศษเล็ก ๆ ออก แล้วทุบให้แตกก่อนใช้^{1,3}

วิธีที่ 2 คนที่สอผัด เตรียมโดยนำตัวยาที่ได้จากวิธีที่ 1 ใส่กระทะ นำไปผัดโดยใช้ไฟระดับปานกลาง ผัดจนกระทั่งผิวด้านนอกสีเข้มขึ้น นำออกจากเตา ร่อนเอาก้านผลและเยื่อบาง ๆ สีขาวออก ต้มทิ้งไว้ให้เย็น ทูบให้แตกก่อนใช้^{1,3}

คุณภาพของตัวยาจากลักษณะภายนอก:

ตัวยาที่มีคุณภาพดี ผลต้องมีขนาดใหญ่ มีเนื้อมาก กลิ่นหอม และปราศจากสิ่งปนปลอม⁴

สรรพคุณตามตำราการแพทย์แผนจีน:

คนที่สอ รสเผ็ด ขม เย็นเล็กน้อย มีฤทธิ์ผ่อนคลาย กระจายความร้อน ใช้แก้หวัดจากการกระทบลมร้อน ปวดศีรษะ อาการผิดปกติต่าง ๆ จากศีรษะ และมีฤทธิ์ระบายความร้อนของศีรษะและตา ใช้แก้อาการตาแดง บวม ปวดตา ตาลาย น้ำตามาก¹

คนที่สอผัด จะทำให้รสเผ็ดของยาลดลง มีฤทธิ์ระบายความร้อนในระดับที่ ระับปวด ใช้รักษาอาการตาและหูสูญเสียความสามารถ โรคไมเกรน³

สรรพคุณตามตำราการแพทย์แผนไทย:

คนที่สอ รสเผ็ดร้อน สรรพคุณ แก้พยาธิ แก้ฟกบวม แก้เสมหะ แก้ลม แก้ริดสีดวงคอ⁵

ขนาดที่ใช้และวิธีใช้:

การแพทย์แผนจีน ใช้ 5-9 กรัม ต้มเอาน้ำดื่ม¹

ข้อมูลวิชาการที่เกี่ยวข้อง:

- มีรายงานว่าสารสกัดน้ำมีฤทธิ์ฆ่าเชื้อจุลินทรีย์หลายชนิด เช่น *Staphylococcus aureus*, *Typhoid bacillus* ในหลอดทดลอง⁶
- สารสกัดน้ำ และสาร γ -aminobutyric acid ซึ่งแยกได้จากผลคนที่สอ แสดงฤทธิ์ลดความดันโลหิตในกระต่าย⁶
- เมื่อให้สารสกัด 70% เมทานอลทางปากหนูถีบจักรในขนาด 300, 500 มิลลิกรัม/กิโลกรัม พบว่าแสดงฤทธิ์ระงับปวด และสารสกัดเมทานอลขนาด 300, 500, 1000 มิลลิกรัม/กิโลกรัม แสดงฤทธิ์ด้านการอักเสบในหนูถีบจักรเมื่อให้โดยวิธีรับประทาน⁶

เอกสารอ้างอิง

- The State Pharmacopoeia Commission of P.R. China. Pharmacopoeia of the People's Republic of China. Vol.I. English Edition. Beijing: People's Medical Publishing House, 2005.
- ลิ้นา ผู้พัฒนาพงศ์, ก่องกานดา ชยามฤต, ชีรวัฒน์ บุญทวีคุณ (คณะบรรณธิการ). ชื่อพรรณไม้แห่งประเทศไทย (เต็ม สมิตินันท์ ฉบับแก้ไขเพิ่มเติม พ.ศ. 2544). สำนักวิชาการป่าไม้. กรมป่าไม้. พิมพ์ครั้งที่ 2. กรุงเทพมหานคร: บริษัท ประชาชน จำกัด, 2544.
- Gong QF. Zhongyao Paozhi Xue. 2nd ed. Beijing: National Chinese Traditional Medicine Publishing House, 2003.

-
4. Liu TS, Pan QP, Zhou YS, Wu ZY. XiuZhen Zhongyaoyin pian Caise Tuben. 1st ed. Hunan: Hunan Science & Technology Publishing House, 2006.
 5. วุฒิ วุฒิชัยธรรมเวช. คัมภีร์เภสัชรัตนโกสินทร์. กรุงเทพมหานคร : บริษัท ศิลป์สยามบรรณภัณฑ์และการพิมพ์ จำกัด, 2547.
 6. Li CZ, Ma JK. Fructus Vitis: man jing zi. In: Wang BX, Ma JK, Zheng WL, Qu SY, Li R, Li YK (eds.). Modern study of pharmacology in traditional Chinese medicine. 2nd ed. Tianjin: Tianjin Science & Technology Press, 1999.

กรมการแพทย์แผนไทยและการแพทย์ทางเลือก
Department of Thai Traditional and Alternative Medicine

คู่มือการใช้สมุนไพรไทย-จีน

93

เจาก๊วย: Caoguo (草果)

เจาก๊วย หรือ เจากั่ว คือ ผลสุกที่แห้งของพืชที่มีชื่อวิทยาศาสตร์ว่า *Amomum tsaoko* Crevost et Lemaire วงศ์ Zingiberaceae¹

เจาก๊วย (Fructus Tsaoko)

ชื่อไทย: เจาก๊วย

ชื่อจีน: เจากั่ว (จีนกลาง), เจาก๊วย (จีนแต้จิ๋ว)¹

ชื่ออังกฤษ: Caoguo¹

ชื่อเครื่องยา: Fructus Tsaoko¹

การเก็บเกี่ยวและการปฏิบัติหลังการเก็บเกี่ยว:

เก็บเกี่ยวผลสุกในฤดูใบไม้ร่วง - คัดแยกสิ่งปะปนทั้ง ตากแดดหรือทำให้แห้งที่อุณหภูมิต่ำ เก็บรักษาไว้ในที่มีอากาศเย็นและแห้ง มีการระบายอากาศดี¹

การเตรียมตัวยาร่วมใช้:

การเตรียมตัวยาร่วมใช้มี 2 วิธี ดังนี้

วิธีที่ 1 เจาก๊วย เตรียมโดยนำวัตถุดิบสมุนไพรมาผัดในภาชนะที่เหมาะสมโดยใช้ไฟแรง ผัดจนกระทั่งผิวนอกมีสีเหลืองไหม้และพองตัว นำออกจากเตา แล้วตั้งทิ้งไว้ให้เย็น กะเทาะเอาเปลือกออก ใช้เฉพาะส่วนเนื้อใน ทบให้แตกก่อนใช้^{2,3}

วิธีที่ 2 เจาก๊วยผัดน้ำขิง เตรียมโดยนำตัวยาก็ได้จากวิธีที่ 1 ใส่ในภาชนะที่เหมาะสม เติมน้ำคั้นขิงสด ตั้งทิ้งไว้ให้น้ำขิงสดแทรกซึมเข้าเนื้อในตัวยา นำไปผัดโดยใช้ระดับไฟปานกลาง ผัดจนกระทั่งมีสี

เหล็องอมน้ำตาล น้าออกจากเตา แล้วตั้งทิ้งไว้ให้เย็น พุดให้แตกก่อนใช้ (ใช้ซิงสด 10 กิโลกรัม ต่อตัวยา 100 กิโลกรัม)^{2,3}

คุณภาพของตัวยาจากลักษณะภายนอก:

ตัวยามีคุณภาพดี ผลต้องมีขนาดใหญ่ เนื้อมาก สีน้ำตาลแดง กลิ่นหอมฉุน⁴

สรรพคุณตามตำราการแพทย์แผนจีน:

เฉากัวย รสเผ็ด อุณหภูมิเย็น มีฤทธิ์สลายความชื้น ขับความเย็น แก้ความเย็นกระทบกระเพาะอาหารและลำไส้ ทำให้ปวด จุกเสียด แน่นท้อง อาเจียน ท้องเสีย มีฤทธิ์ขับเสมหะ (ขับความเย็น สลายความชื้น) และแก้ไข้มาลาเรีย¹

เฉากัวยผัดน้ำขิง จะเพิ่มฤทธิ์ให้ความอบอุ่นแก่กระเพาะอาหารและระบบอาเจียน เหมาะสำหรับผู้ป่วยที่มีอาการปวดท้อง จุกเสียดแน่นท้อง อาเจียน³

ขนาดที่ใช้และวิธีใช้:

การแพทย์แผนจีน ใช้ 3-6 กรัม ต้มเอาน้ำดื่ม¹

ข้อมูลวิชาการที่เกี่ยวข้อง:

- มีรายงานว่าผลเฉากัวยมีฤทธิ์ช่วยให้ลำไส้เล็กท่อนต้นแข็งแรง และช่วยลดกรดในกระเพาะอาหาร รวมทั้งมีฤทธิ์บรรเทาอาการไอด้วย สารสกัดน้ำช่วยบรรเทาอาการหดตัวอย่างแรงของกล้ามเนื้อลำไส้เล็กท่อนปลายที่เกิดจากสาร acetylcholine
- น้ำมันหอมระเหยจากผลเฉากัวยมีฤทธิ์ต้านเชื้อรา โดยมีค่า MIC และ MFC ใกล้เคียงกัน นอกจากนี้ น้ำมันดังกล่าวยังมีฤทธิ์ต้านเชื้อแบคทีเรียด้วย³
- การทดลองทางคลินิก พบว่าผลเฉากัวยเมื่อใช้เดี่ยวหรือใช้ผสมกับตัวย่ออื่นในตำรับมีสรรพคุณต้านเชื้อมาลาเรีย บรรเทาอาการถ่ายอุจจาระเป็นเลือด คลื่นไส้ อาเจียนในสตรีมีครรภ์ แก้ท้องเสีย ภาวะไตล้มเหลวชนิดเรื้อรัง และตับอักเสบ³

เอกสารอ้างอิง

- The State Pharmacopoeia Commission of P.R. China. Pharmacopoeia of the People's Republic of China. Vol.1. English Edition. Beijing: Chemical Industry Press, 2000.
- Gong QF. Zhongyao Paozhi Xue. 2nd ed. Beijing: National Chinese Traditional Medicine Publishing House, 2003.
- Lei GL, Dun BS. Zhongyao Paozhi Jishu Zhinan. 1st ed. Xi-an: World Library Publishing House, 2002.
- Liu TS, Pan QP, Zhou YS, Wu ZY. XiuZhen Zhongyao yin pian Caise Tuben. 1st ed. Hunan: Hunan Science & Technology Publishing House, 2006.
- Deng JG, Wei SJ. Genuine and well-reputed medicinal materials in Guangxi. 1st ed. Beijing: Zhongguo Zhongyi Yao Publishing House, 2007.

ชะเอมเทศ: Gancao (甘草)

ชะเอมเทศ หรือ ก้านเผ่า คือ รากแห้งของพืชที่มีชื่อวิทยาศาสตร์ว่า *Glycyrrhiza uralensis* Fischer หรือ *G. inflata* Bat. หรือ *G. glabra* L. วงศ์ Leguminosae-Papilionoideae¹

ชะเอมเทศ (Radix Glycyrrhizae)

ชะเอมเทศผัดน้ำผึ้ง (Radix Glycyrrhizae Preparata)

ชื่อไทย: ชะเอมจีน, ชะเอมเทศ, ชะเอมขาไก่ (ภาคกลาง)^{2,3}

ชื่อจีน: ก้านเผ่า (จีนกลาง), ก้านเช่า (จีนแต้จิ๋ว)¹

ชื่ออังกฤษ: Liquorice Root¹

ชื่อเครื่องยา: Radix Glycyrrhizae¹

การเก็บเกี่ยวและการปฏิบัติหลังการเก็บเกี่ยว:

เก็บเกี่ยวรากและเหง้าในฤดูใบไม้ผลิและฤดูใบไม้ร่วง แยกเอารากแขนงออก ตากแดดให้แห้ง เก็บรักษาไว้ในที่มีอากาศเย็นและแห้ง มีการระบายอากาศดี¹

การเตรียมตัวยาพร้อมใช้:

การเตรียมตัวยาพร้อมใช้มี 2 วิธี ดังนี้

วิธีที่ 1 ชะเอมเทศ เตรียมโดยนำวัตถุดิบสมุนไพรที่ได้ มาล้างด้วยน้ำสะอาด ใส่ภาชนะปิดฝาไว้ เพื่อให้อ่อนนุ่ม หั่นเป็นแว่นหนา ๆ และนำไปทำให้แห้ง^{1,4,5}

วิธีที่ 2 ชะเอมเทศผัดน้ำผึ้ง เตรียมโดยนำน้ำผึ้งบริสุทธิ์มาเจือจางด้วยน้ำต้มในปริมาณที่เหมาะสม ใส่ตัวยาที่ได้จากวิธีที่ 1 แล้วคลุกให้เข้ากัน หมกไว้สักครู่เพื่อให้น้ำผึ้งซึมเข้าในตัวยา จากนั้นนำไปผัดในกระทะโดยใช้ระดับไฟปานกลาง ผัดจนกระทั่งมีสีเหลืองเข้มและไม่เหนียวติดมือ นำออกจากเตา แล้วตั้งทิ้งไว้ให้เย็น (ใช้น้ำผึ้งบริสุทธิ์ 25 กิโลกรัม ต่อตัวยา 100 กิโลกรัม)^{1,4,5}

คุณภาพของตัวยาจากลักษณะภายนอก:

ตัวยาที่มีคุณภาพดี ผิวนอกต้องมีสีน้ำตาลแดง มีคุณสมบัติแข็งและเหนียว ด้านหน้าตัดสีขาวอมเหลือง มีแป้งมาก และมีรสหวาน⁶

สรรพคุณตามตำราการแพทย์แผนจีน:

ชะเอมเทศ รสอมหวาน สุกชุม ค่อนข้างเย็นเล็กน้อย มีสรรพคุณระบายความร้อน ขับพิษ ป้องกัน และรักษาแผลในกระเพาะอาหาร ช่วยย่อยอาหาร แก้ไอ ขับเสมหะ ทำให้ชุ่มคอ แก้อาการใจสั้น แก้ลมชัก โดยทั่วไปมักใช้เข้าในยาตำรับรักษาอาการไอมีเสมหะมาก พิษจากฝีแผล คอบวมอักเสบ หรือพิษจากยาและอาหาร โดยสามารถช่วยระบายความร้อนและขับพิษได้⁷

ชะเอมเทศผัดน้ำผึ้ง รสอมหวาน อุ้ม มีสรรพคุณบำรุงม้ามและกระเพาะอาหาร เสริมชี ทำให้การเดินของชีพจรมีแรงและกลับคืนสภาพปกติ โดยทั่วไปมักใช้เข้าในตำรับยารักษาอาการม้ามและกระเพาะอาหารอ่อนเพลียไม่มีแรง ชีพจรหัวใจพร่อง ปวดท้อง เส้นเอ็นและชีพจรตึงแข็ง ชีพจรเต้นไม่สม่ำเสมอ และชีพจรเต้นหยุดอย่างมีจังหวะ⁵

สรรพคุณตามตำราการแพทย์แผนไทย:

ชะเอมเทศ รสหวาน ชุ่มคอ มีสรรพคุณแก้ไอ ขับเสมหะ ขับเลือดเน่า บำรุงหัวใจให้ชุ่มชื้น แก้กำเดาให้เป็นปกติ ใช้สำหรับปรุงแต่งรสชาติให้รับประทานง่าย เป็นยาระบายอ่อน ๆ⁵

ขนาดที่ใช้และวิธีใช้:

การแพทย์แผนจีน ใช้ขนาด 1.5-9 กรัม ต้มเอาน้ำดื่ม¹

ข้อห้ามใช้ ข้อควรระวัง และอาการข้างเคียง:

ห้ามใช้ชะเอมเทศในผู้ป่วยโรคความดันโลหิตสูง ผู้ป่วยโรคตับแข็ง ผู้ป่วยที่โลหิตมีโปแตสเซียมต่ำมากหรือน้อยเกินไป หรือผู้ป่วยโรคไตบกพร่องเรื้อรัง และสตรีมีครรภ์⁸

ข้อมูลวิชาการที่เกี่ยวข้อง:

1. การศึกษาเปรียบเทียบฤทธิ์เสริมภูมิคุ้มกันของชะเอมเทศที่ผัดน้ำผึ้งและไม่ได้ผัด พบว่าฤทธิ์เสริมภูมิคุ้มกันของชะเอมเทศผัดน้ำผึ้งจะแรงกว่าชะเอมเทศไม่ได้ผัดมาก ดังนั้นชะเอมเทศผัดน้ำผึ้งจึงนับเป็นตัวยาที่มีสรรพคุณบำรุงชีที่ที่ดีที่สุดในทางคลินิก⁹

2. ชะเอมเทศมีฤทธิ์คล้ายฮอร์โมนคอร์ติโซน ระบุไป ขับเสมหะในหนูถีบจักร ลดการเกิดแผลในกระเพาะอาหารและบรรเทาอาการบวมอักเสบในหนูขาว แก้วแพ้และเสริมภูมิต้านทานในหนูตะเภา^{7,9}

3. สารสกัดชะเอมเทศด้วยน้ำมีฤทธิ์แก้พิษของสตรีนินได้ และสารสกัดเข้มข้นสามารถแก้พิษเฉียบพลันของแอมโมเนียมคลอไรด์ได้ รวมทั้งสามารถป้องกันพิษเฉียบพลันที่ทำให้ถึงตายของซัลไฟรินได้นอกจากนี้ชะเอมเทศยังสามารถลดความเป็นพิษของฮีสตามีน คลอโรลไฮเดรท โคเคน แอซิโนเบนซอลและปรอทไปคลอไรด์ได้อย่างเด่นชัด และสามารถแก้พิษปานกลางหรือเล็กน้อยต่อคาเฟอีน นิโคติน เป็นต้น^{10,11}

4. ชะเอมเทศมีสรรพคุณระบายความร้อน ขับพิษ แก้ไอ ขับเสมหะ โดยทั่วไปมักใช้เข้าในยาตำรับรักษาอาการไอมีเสมหะมาก พิษจากผีเสื้อ คอบวมอักเสบ หรือพิษจากยาและอาหาร เป็นต้น โดยสามารถช่วยระบายความร้อนและขับพิษได้^{7,9}

5. ชะเอมเทศมีสรรพคุณรักษาโรคแผลในกระเพาะอาหารหรือลำไส้เล็กในระยะเริ่มแรก จากการศึกษานี้ผู้ป่วยจำนวน 50-200 ราย พบว่าได้ผลร้อยละ 90 โดยเฉพาะผู้ป่วยรายที่มีอาการปวดเมื่ออวัยวะมีการเคลื่อนไหวจะได้ผลดี ปกติหลังรับประทานยาแล้ว 1-2 สัปดาห์ อาการปวดจะหายหรือลดลงอย่างเด่นชัด อูจารจะเป็นเลือดจะลดลง ชะเอมเทศสามารถรักษาแผลที่กระเพาะอาหารได้ผลดีกว่าแผลที่ลำไส้เล็กในระยะเริ่มเป็น หลังการรักษาแล้วตรวจด้วยเ็กซเรย์ พบว่าแผลหายเร็วกว่า แต่รายที่มีอาการโรคอื่นแทรกซ้อนมักไม่ได้ผล อย่างไรก็ตามผลการรักษายังไม่เป็นที่น่าพอใจ เพราะคนไข้ที่หายแล้วจำนวนกว่าครึ่งเมื่อหยุดยาแล้ว จะปรากฏอาการขึ้นอีก^{9,11}

6. ผงชะเอมเทศมีสรรพคุณแก้การปัสสาวะออกมากผิดปกติ (เบาจืด) จากการรักษาผู้ป่วยโรคเบาจืดที่เป็นมานาน 4-9 ปี จำนวน 2 ราย โดยใช้ผงชะเอมเทศ 5 กรัม รับประทาน 4 ครั้ง พบว่าได้ผลในการรักษาอย่างมีนัยสำคัญ โดยผู้ป่วยเมื่อแรกเข้าโรงพยาบาล ระดับน้ำเข้าออกวันละ 8,000 มิลลิลิตร หลังจากรับประทานยาแล้วปัสสาวะลดลงเหลือวันละ 3,000-4,000 มิลลิลิตร มีผู้ป่วย 1 ราย ปัสสาวะลดลงเหลือ 2,000 มิลลิลิตร^{9,11}

7. ผู้ป่วยวัณโรคปอดที่ได้รับยารักษาวัณโรคแล้วได้ผลไม่น่าพอใจหรือมีอาการเลวลง เมื่อให้ยาสารสกัดชะเอมเทศร่วมด้วย จะช่วยให้ผลการรักษาดีขึ้น สำหรับผู้ป่วยที่มีน้ำเหลืองและเยื่อหุ้มปอดอักเสบ อาการอักเสบจะหายเร็วขึ้น ต่ออาการจุดแผลที่ปอดและหนองในช่องอก ได้ผลค่อนข้างดีและช่วยย่นระยะเวลาในการรักษาด้วย ผลการรักษาผู้ป่วยวัณโรคปอดจำนวนหลายสิบราย พบว่าเมื่อให้ยาผู้ป่วยส่วนใหญ่จะมีอาการดีขึ้นหรือหาย และอัตราการตกตะกอนของเม็ดเลือดแดงจะลดลง เชื้อวัณโรคจะหายไป ผลจากการตรวจดูด้วยเ็กซเรย์ แผลที่ปอดดีขึ้น อาการปอดชื้นจะหายไป น้ำที่ขังในช่องอกลดลงจนหายไป รูแผลที่ปอดที่มีลักษณะเป็นเยื่อจะหดเล็กลง เนื่องจากชะเอมเทศมีสารที่มีฤทธิ์คล้ายกับสารประเภทอ็อกซีคอร์ติโซน ซึ่งลดอาการอักเสบและทำให้อาการต่าง ๆ ดังกล่าวหายเร็วขึ้น และมีอาการ

ข้างเคียงคล้ายกับสารประกอบอีพ็อกไซด์คอร์ติโซน เช่น ทำให้ความดันโลหิตสูงขึ้น ตัวบวม น้ำ บางรายมีอาการหัวใจเต้นช้าลงหรือเร็วกว่าปกติ ดังนั้น ผู้ป่วยโรคความดันโลหิตสูงหรือการทำงานของหัวใจไม่ปกติ ไม่ควรใช้ชะเอมเทศ^{10,11}

8. ผลการรักษาผู้ป่วยโรคหลอดลมอักเสบเรื้อรัง เป็นหอบหืด โดยรับประทานผงชะเอมเทศ 5 กรัม หรือสารสกัดชะเอมเทศ 10 มิลลิกรัม วันละ 3 ครั้ง พบว่าได้ผลดีขึ้นอย่างเด่นชัด อาการหอบหืดจะดีขึ้นหรือหายไปเป็นปกติในเวลา 1-3 วัน เสียงหอบหืดในหลอดลมจะหายไปในเวลา 11 วัน และการทำงานของปอดดีขึ้น มีผู้ป่วย 1 รายที่มีอาการกลับมาเป็นอีก และได้รับการรักษาด้วยชะเอมเทศอีกก็ได้ผล^{10,11}

9. ผลการรักษาผู้ป่วยจำนวน 13 รายที่มีอาการตัวเหลือง โดยให้รับประทานสารสกัดชะเอมเทศ ครั้งละ 15-20 มิลลิกรัม วันละ 3 ครั้ง พบว่าอาการตัวเหลืองจะหายไปเป็นปกติในเวลาประมาณ 13 วัน ผู้ป่วยที่มีปริมาณน้ำดีออกมาในปัสสาวะในระดับ 3 จะหายไปเป็นปกติในเวลาประมาณ 10 วัน อาการตับโตจะลดลงอย่างเด่นชัดในเวลาประมาณ 10 วัน และอาการเจ็บที่ตับจะหายไปเป็นปกติในเวลาประมาณ 8 วัน^{10,11}

10. ชะเอมเทศมีสรรพคุณแก้อาการของโรคพยาธิใบไม้ในเลือดได้ผลดี เนื่องจากชะเอมเทศมีฤทธิ์คล้ายสารประกอบอีพ็อกไซด์คอร์ติโซน จึงสามารถใช้แทนคอร์ติโซนได้ ทำให้ต่อมหมวกไตขับสารออกมาปกติเมื่อให้ผู้ป่วยรับประทานยาประมาณ 1-2 วัน อาการไข้เริ่มลดลง และจะลดลงเป็นปกติในเวลา 5-10 วัน ขณะเดียวกันสภาพทั่วไปจะดีขึ้นหรือหายไปเป็นปกติ^{10,11}

11. ผลการรักษาผู้ป่วยลำไส้เล็กบีบตัวผิดปกติจำนวน 254 ราย โดยใช้สารสกัดชะเอมเทศ รับประทานครั้งละ 10-15 มิลลิกรัม วันละ 3 ครั้ง พบว่าได้ผลอย่างเด่นชัดจำนวน 241 ราย (ร้อยละ 94.8) โดยใช้ระยะเวลาในการรักษา 3-6 วัน^{10,11}

12. ผลการรักษาผู้ป่วยเส้นเลือดอุดตันจำนวน 8 ราย โดยให้รับประทานสารสกัดชะเอมเทศวันละ 12-20 มิลลิกรัม หรือรับประทานชะเอมเทศ 50 กรัม ต้มน้ำแบ่งรับประทานก่อนอาหาร 3 ครั้ง พบว่าได้ผลดี อาการปวดบวมเป็นเส้นหายไป เนื่องจากสารสำคัญในชะเอมเทศสามารถบรรเทาอาการอักเสบปวด และเพิ่มภูมิต้านทานให้แก่ร่างกาย ระงับการเกิดกลุ่มก้อนเนื้อ ผู้ป่วยบางรายในระหว่างรักษามีอาการบวมเล็กน้อย ความดันโลหิตสูงขึ้น เมื่อลดขนาดยาแล้ว อาการเหล่านี้จะหายไป นอกจากนี้มีรายงานว่าหากรับประทานสารสกัดชะเอมเทศวันละ 15 มิลลิกรัม โดยแบ่งรับประทานเป็น 3 ครั้ง พบว่าสามารถรักษาอาการหลอดเลือดดำอุดตันและอักเสบได้ หลังรับประทานยาแล้ว 3 สัปดาห์ พบว่าอาการส่วนใหญ่จะหายไป ผิวหนังสีแดงสดใสขึ้น อุ่นขึ้น ข้อเท้าและข้อต่าง ๆ เคลื่อนไหวได้เป็นปกติ^{10,11}

13. มีรายงานว่า เมื่อใช้สารละลายต่างทันทิมในน้ำในอัตราส่วน 1:4,000 ล้างช่องคลอดของผู้ป่วยก่อนแล้วใช้สาลีเช็ดให้แห้ง จากนั้นใช้สารสกัดชะเอมเทศทาปากมดลูก พบว่าได้ผลดีในผู้ป่วยที่ปากมดลูกอักเสบระดับปานกลาง ปกติใช้เวลาในการรักษา 2-3 รอบ (แต่ละรอบทา 5 ครั้ง) ผู้ป่วยจะหายเป็นปกติ ถ้าอักเสบจากเชื้อ *Trichomonas* ก็ต้องฆ่าเชื้อให้หมดเชื้อก่อน จึงมารักษาปากมดลูกที่อักเสบใหม่ต่อไป^{10,11}

14. ผลการรักษาผู้ป่วยผิวหนังอักเสบจากการสัมผัสจำนวน 12 ราย โดยใช้สารสกัดชะเอมเทศด้วยน้ำความเข้มข้น 2% ทาบริเวณที่เป็นให้ขึ้น ทุก 2 ชั่วโมงต่อครั้ง เวลาทาแต่ละครั้งให้ทานาน 15-20 นาที เป็นเวลา 1-4 วัน อาการบวมแดงหายไป น้ำเหลืองหยุดไหล แผลที่เน่าเปื่อยจะหลุดเล็กลง และใช้ครีมซึ่งคอกไฮโดรหรือคาลาไมน์ทาต่ออีกหลายวัน ก็จะหายเป็นปกติ หรือใช้ชะเอมเทศจำนวน 30 กรัม ต้มเอาน้ำชะล้างแผลวันละครั้ง สามารถรักษาอาการผิวหนังอักเสบเป็นผื่นคันจากการแพ้ได้ผลดี นอกจากนี้มีรายงานผลการรักษาผู้ป่วยผิวหนังบริเวณแขนขาแตกเป็นขุยมากจำนวน 17 ราย โดยใช้สารสกัดชะเอมเทศซึ่งเตรียมโดยใช้ชะเอมเทศ 30 กรัม หั่นเป็นแผ่นบาง ๆ แช่น้ำ 75% เอทานอล จำนวน 100 มิลลิลิตรทิ้งไว้ 24 ชั่วโมง กรอง สารสกัดที่ได้นำมาผสมกับกลีเซอรินและน้ำจนครบ 100 มิลลิลิตร ใช้ทาบริเวณที่เป็นได้ผลเป็นที่น่าพอใจ^{10,11}

15. มีรายงานว่า ผลการรักษาผู้ป่วยที่มีอาการเยื่อตาอักเสบเป็นผื่นแดงจำนวน 60 ราย โดยใช้สารละลายสารสกัดชะเอมเทศด้วยน้ำความเข้มข้น 10-30% ใช้หยอดตาทุก 1-2 ชั่วโมงต่อครั้ง ตามอาการของโรค หยอดตาวันละ 3-4 ครั้ง พบว่าผู้ป่วยจำนวน 56 ราย ที่หายเป็นปกติหลังการรักษา 2-7 วัน และมีผู้ป่วยจำนวน 2 รายที่หยุดยาเร็วเกินไป ทำให้อาการกลับมาเป็นใหม่อีก นอกจากนี้ยังมีรายงานว่าผู้ป่วยที่มีอาการเยื่อตาเป็นผื่นแดงอักเสบใช้ยานี้เป็นเวลา 2-14 วัน อาการปวด แดงจัด และผื่นแดง ๆ ค่อย ๆ ลดลงและหายเป็นปกติ^{10,11}

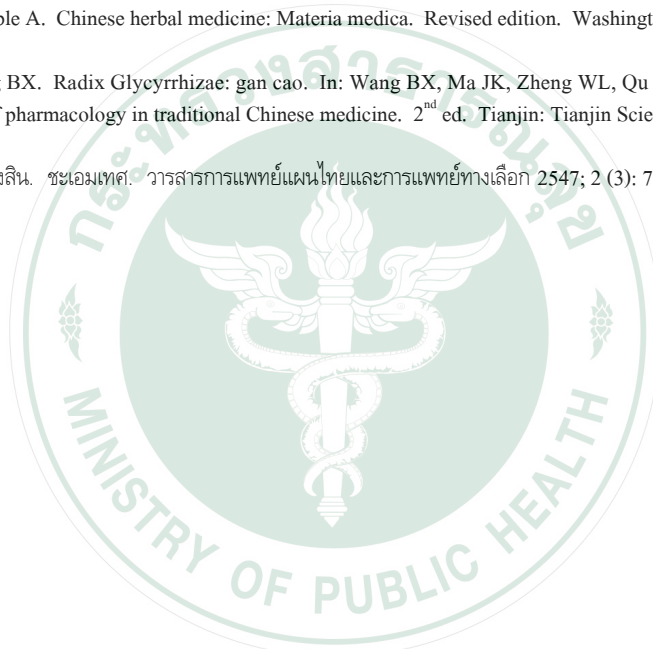
16. ชะเอมเทศมีพิษน้อย แต่การรับประทานต่อเนื่องเป็นเวลานาน จะทำให้ความดันโลหิตสูงขึ้นหรือมีอาการบวม⁷ การศึกษาพิษเฉียบพลันในหนูถีบจักร พบว่า ขนาดของสารสกัดเทียบเท่าผงยาเมื่อฉีดเข้าใต้ผิวหนังที่ทำให้หนูถีบจักรตายร้อยละ 50 (LD₅₀) มีค่าเท่ากับ 3.6 กรัม/กิโลกรัม⁹

เอกสารอ้างอิง

1. The State Pharmacopoeia Commission of P.R. China. Pharmacopoeia of the People's Republic of China. Vol.I. English Edition. Beijing: People's Medical Publishing House, 2005.
2. สีนาค ผู้พัฒน์พงศ์, ก่องกานดา ขยวมฤต, ธีรวัฒน์ บุญทวีคุณ (คณะบรรณานิการ). ชื่อพรรณไม้แห่งประเทศไทย (เต็ม สมิตินันท์ ฉบับแก้ไขเพิ่มเติม พ.ศ. 2544). สำนักวิชาการป่าไม้. กรมป่าไม้. พิมพ์ครั้งที่ 2. กรุงเทพมหานคร : บริษัท ประชาชน จำกัด, 2544.

3. เย็นจิตร เตชะดำรงสิน. การพัฒนาสมุนไพรแบบบูรณาการ. กรุงเทพมหานคร : สำนักงานกิจการโรงพิมพ์ องค์การทหารผ่านศึกในพระบรมราชูปถัมภ์, 2550.
4. Gong QF. Zhongyao Paozhi Xue. 2nd ed. Beijing: National Chinese Traditional Medicine Publishing House, 2003.
5. Ye DJ, Zhang SC, Huang WL, Pan SH, Gong QF, Chen Q. Processing of traditional Chinese medicine. 7th ed. Shanghai: Publishing House of Shanghai College of Traditional Chinese Medicine, 2001.
6. Liu TS, Pan QP, Zhou YS, Wu ZY. XiuZhen Zhongyaoyinbian Caise Tuben. 1st ed. Hunan: Hunan Science & Technology Publishing House, 2006.
7. ชัยนัต วิเชียรสุนทร, แม้นมาส ขวลิศ, วิเชียร จีรวงศ์. คำอธิบายตำราพระโอสถพระนารายณ์. พิมพ์ครั้งที่ 2. กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์อมรินทร์, 2548.
8. World Health Organization. WHO monographs on selected medicinal plants. Volume 1. Geneva: World Health Organization, 1999.
9. Bensky D, Gamble A. Chinese herbal medicine: Materia medica. Revised edition. Washington: Eastland Press, 1993.
10. Zhou QL, Wang BX. Radix Glycyrrhizae: gan cao. In: Wang BX, Ma JK, Zheng WL, Qu SY, Li R, Li YK (eds.). Modern study of pharmacology in traditional Chinese medicine. 2nd ed. Tianjin: Tianjin Science & Technology Press, 1999.
11. เย็นจิตร เตชะดำรงสิน. ชะเอมเทศ. วารสารการแพทย์แผนไทยและการแพทย์ทางเลือก 2547; 2 (3): 75-89.

ดอกคำฝอย : Honghua (红花)

ดอกคำฝอย หรือ หงฮวา คือ ดอกที่ทำให้แห้งของพืชที่มีชื่อวิทยาศาสตร์ว่า *Carthamus tinctorius* L. วงศ์ Compositae¹

ดอกคำฝอย (Flos Carthami)

ชื่อไทย: ดอกคำฝอย, ดอกคำ (ภาคเหนือ); ดอกคำ (ทั่วไป); ดอกคำยอง (ลำปาง)²

ชื่อจีน: หงฮวา (จีนกลาง), อังฮวย (จีนแต้จิ๋ว)¹

ชื่ออังกฤษ: Safflower¹

ชื่อเครื่องยา: Flos Carthami¹

การเก็บเกี่ยวและการปฏิบัติหลังการเก็บเกี่ยว:

เก็บเกี่ยวดอกในช่วงเช้าตรู่ที่มีแดดจัดในฤดูร้อนเมื่อวงกลีบดอกเริ่มเปลี่ยนสีจากสีเหลืองเป็นสีแดง ตากแดดหรือตากในที่ร่ม เก็บรักษาไว้ในที่มีอากาศเย็นและแห้ง มีการระบายอากาศดี¹

การเตรียมตัวยาพร้อมใช้:

นำวัตถุดิบสมุนไพรที่ได้ มาคัดแยกเอาสิ่งปนปลอมออก แล้วร่อนเอาเศษเล็ก ๆ ออก³

คุณภาพของตัวยาจากลักษณะภายนอก:

ตัวยาที่มีคุณภาพดี ดอกต้องละเอียด สีเหลืองแดงสด ไม่มีก้างก้าน คุณสมบัติเหนียวนุ่ม³

สรรพคุณตามตำราการแพทย์แผนจีน:

ดอกคำฝอย รสเผ็ด อุ่น มีฤทธิ์ทำให้เลือดหมุนเวียน ทะลวงจิงลั่ว แก้ประจำเดือนไม่มา ปวด

ประจำเดือน ทำให้ช้ำและเลือดหมุนเวียน ระบายปวด และมีฤทธิ์กระจายเลือดคั่ง ระบายปวด ช่วยให้เลือดหมุนเวียน กระจายเลือดคั่ง ลดบวม ระบายปวด แก้พิษไข้ ช้ำใน ปวดบวมจากเลือดคั่ง เส้นเลือดหัวใจตีบ เจ็บ ปวด แน่นบริเวณหัวใจ แก้อาการแดง เลือดคั่งเนื่องจากภาวะร้อน¹

สรรพคุณตามตำราการแพทย์แผนไทย:

ดอกคำฝอย รสหวานร้อน สรรพคุณ ขับระดู บำรุงประสาท บำรุงหัวใจ แก้ดีพิการ ขับเหงื่อ ระบายประสาท บำรุงโลหิต แก้กตเลือด แก้ไข้ในเด็ก แก้ดีซ่าน แก้ไขข้ออักเสบ แก้หัวต้อน้ำมูกไหล แก้ปวดในรอบเดือน⁴

ขนาดที่ใช้และวิธีใช้:

การแพทย์แผนจีน ใช้ 3-9 กรัม ต้มเอาน้ำดื่ม¹

ข้อห้ามใช้ ข้อควรระวัง และอาการข้างเคียง:

การแพทย์แผนจีน ห้ามใช้ในสตรีมีครรภ์ ในกรณีที่เกิดอาการท้องอืดควรใช้ด้วยความระมัดระวัง¹

ข้อมูลวิชาการที่เกี่ยวข้อง:

- เมื่อให้สารสกัดแอลกอฮอล์ทางกระเพาะอาหารหนูถีบจักรขนาด 500 มิลลิกรัม/กิโลกรัม พบว่าสารสกัดดังกล่าวแสดงฤทธิ์แก้ปวดและลดไข้ แต่เมื่อให้สารสกัดน้ำทางหลอดเลือดดำหนูถีบจักรในขนาด 10 กรัม/กิโลกรัม พบว่าไม่แสดงฤทธิ์แก้ปวด¹
- เมื่อให้สารสกัด 50% เมทานอลทางกระเพาะอาหารหนูถีบจักรในขนาด 30 มิลลิกรัม/กิโลกรัม พบว่าสารสกัดดังกล่าวแสดงฤทธิ์ต้านการอักเสบ¹
- สารสกัดแอลกอฮอล์แสดงฤทธิ์ขยายหลอดเลือดหัวใจในหนูตะเภาและกระต่าย และสารสกัดน้ำเมื่อให้ทางช่องท้องหนูถีบจักรในขนาด 30 มิลลิกรัม/กิโลกรัม พบว่าสามารถลดการรวมตัวของเกล็ดเลือด และป้องกันการสร้างลิ่มเลือดขึ้นมาใหม่ได้¹
- สารสกัดแอลกอฮอล์แสดงฤทธิ์ยับยั้งการเจริญเติบโตของเชื้อ *Staphylococcus aureus*, *Bacillus subtilis*, *Candida albicans* และ *Salmonella typhosa* ในหลอดทดลอง แต่ไม่มีผลต่อเชื้อ *Escherichia coli* และ *Shigella dysenteriae*¹
- จากการศึกษาพิษเฉียบพลันในหนูถีบจักรของสารสกัด 50% แอลกอฮอล์จากดอกคำฝอย พบว่าค่า LD₅₀ มีค่ามากกว่า 10 กรัม/กิโลกรัม เมื่อให้โดยการป้อนหรือฉีดเข้าใต้ผิวหนัง¹

เอกสารอ้างอิง

1. The State Pharmacopoeia Commission of P.R. China. Pharmacopoeia of the People's Republic of China. Vol.I. English Edition. Beijing: People's Medical Publishing House, 2005.
2. ลีนา ผู้พัฒนาพงศ์, ก่องกานดา ชยามฤต, ชีววัฒน์ บุญทวีคุณ (คณะบรรณาธิการ). ชื่อพรรณไม้แห่งประเทศไทย (เต็ม สมิตินันท์ ฉบับแก้ไขเพิ่มเติม พ.ศ. 2544). สำนักวิชาการป่าไม้. กรมป่าไม้. พิมพ์ครั้งที่ 2. กรุงเทพมหานคร : บริษัท ประชาชน จำกัด, 2544.
3. Mei XH. Shiyong Zhongyao Paozhi Zhinan. 1st ed. Hubei: Hubei Science & Technology Publishing House, 2005.
4. วุฒิ วุฒิชรรณเวช. คัมภีร์เภสัชรัตนโกสินทร์. กรุงเทพมหานคร : บริษัท ศิลป์สยามบรรณภัณฑ์และการพิมพ์ จำกัด, 2547.
5. World Health Organization. WHO monographs on selected medicinal plants. Volume 3. Geneva: World Health Organization, 2002.
6. มงคล โมกขะสมิต, กมล สวัสดิ์มงคล, ประยุทธ์ สาตราวหะ. การศึกษาพิษของสมุนไพรไทย. ใน: ปราณี ชวลิตธำรง, ทรงพล ชีวะพัฒน์, เอมมนัส อุตตวิชัย (คณะบรรณาธิการ). ประมวลผลงานวิจัยด้านพิษวิทยาของสถาบันวิจัยสมุนไพร เล่ม 1. พิมพ์ครั้งที่ 1. กรมวิทยาศาสตร์การแพทย์ กระทรวงสาธารณสุข. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์การศาสนา, 2546.

กรมการแพทย์แผนไทยและการแพทย์ทางเลือก
Department of Thai Traditional and Alternative Medicine

ดีบัว: Lianzixin (莲子心)

ดีบัว หรือ เหลียนจื่อซิน คือ ครอบะ (ยอดอ่อนแรกเกิด) ของเมล็ดที่แก่จัดที่ทำให้แห้งของพืชที่มีชื่อวิทยาศาสตร์ว่า *Nelumbo nucifera* Gaertn. วงศ์ Nymphaeaceae¹

ดีบัว (Plumula Nelumbinis)

ชื่อไทย: ดีบัว (ทั่วไป)²

ชื่อจีน: เหลียนจื่อซิน (จีนกลาง), ไหน้จี้ซิม (จีนแต้จิ๋ว)¹

ชื่ออังกฤษ: Lotus Plumule¹

ชื่อเครื่องยา: Plumula Nelumbinis¹

การเก็บเกี่ยวและการปฏิบัติหลังการเก็บเกี่ยว:

เก็บฝักแก่นำมารวมบนลาน แล้วใช้ไม้ทุบให้ลูกบัวแก่ร่วงหลุดจากฝัก เอาดีบัวออกจากลูกบัว นำไปตากแดดให้แห้ง หรือผึ่งให้แห้งในที่ร่ม เก็บรักษาไว้ในที่มีอากาศเย็นและแห้ง มีการระบายนานาชาติ^{1,3}

การเตรียมตัวยาร่วมใช้:

นำวัตถุดิบสมุนไพรที่ได้ มาคัดแยกเอาสิ่งปนปลอมออก แล้วร่อนเอาเศษเล็ก ๆ ออก^{3,4}

คุณภาพของตัวยาจากลักษณะภายนอก:

ตัวยาที่มีคุณภาพดี ต้องมีขนาดใหญ่ สีเขียว ต้องไม่ผ่านการต้มมาก่อน รสขมจัด^{3,4}

สรรพคุณตามตำราการแพทย์แผนจีน:

ดีบัว รสขมเล็กน้อย เย็น มีสรรพคุณแก้อาการหงุดหงิดนอนไม่หลับ การติดเชื่อในช่องปาก ช่วยลดความดันโลหิต บำรุงสายตา บำรุงหัวใจ ปวด ใต้ และแก้ น้ำกามเคลื่อนไหวขณะหลับ^{3,5}

สรรพคุณตามตำราการแพทย์แผนไทย:

ดีบัว รสขม มีฤทธิ์ขยายหลอดเลือดที่ไปเลี้ยงหัวใจสำหรับผู้ที่เป็นโรคหัวใจ หลอดเลือดตีบ แก้กระหายน้ำ แก้น้ำกามเคลื่อนไหวขณะหลับ^{2,6}

ขนาดที่ใช้และวิธีใช้:

การแพทย์แผนจีน ใช้ 2-5 กรัม ต้มเอาน้ำดื่ม¹

ข้อมูลวิชาการที่เกี่ยวข้อง:

1. สารสกัดน้ำและสารสกัดแอลกอฮอล์จากดีบัวทำให้อัตราการเต้นและแรงบีบตัวของหัวใจหนูตะเภาเพิ่มขึ้น⁷ สาร methylcorypalline ในดีบัวมีฤทธิ์ขยายหลอดเลือดที่ไปเลี้ยงหัวใจ ซึ่งนับว่าเป็นประโยชน์มากต่อคนที่เป็โรคหัวใจขาดเลือดเนื่องจากหลอดเลือดตีบตัน⁸

2. สารสกัดแอลคาลอยด์ (liensinine) จากดีบัวมีผลลด LVP และ SAP ในหนูขาวเหมือน verapamil และลดการบีบตัวของหัวใจของกระต่าย นอกจากนี้ neferine ซึ่งเป็นสารประเภทแอลคาลอยด์ในดีบัวสามารถยับยั้งการเกิด transmembrane potential ยับยั้งการหดตัวของกล้ามเนื้อและลด amplitude ของ action potential ของ capillary muscle ในหนูตะเภา เนื่องจากยับยั้ง Na^+ , Ca^{++} , K^+ current ของ myocardium รวมทั้งสามารถยับยั้งการเกาะกลุ่มของเกล็ดเลือด โดยมีผลยับยั้งการเกิด TXA_2 จาก arachidonic acid⁷

3. เมื่อป้อนดีบัวขนาด 20 มิลลิกรัม/ตัว/วัน แก่หนูถีบจักรเป็นเวลา 3 สัปดาห์ จากนั้นเหนี่ยวนำให้หนูเกิดการอักเสบด้วยการฉีด lipopolysaccharide ขนาด 10 มิลลิกรัม/กิโลกรัม เข้าทางช่องท้องหนูพบว่า ดีบัวมีผลลดการอักเสบได้ โดยลดระดับของ tumor necrosis factor- α (TNF- α) และเพิ่มระดับของ interleukin-10⁹

เอกสารอ้างอิง

1. The State Pharmacopoeia Commission of P.R. China. Pharmacopoeia of the People's Republic of China. Vol.I. English Edition. Beijing: People's Medical Publishing House, 2005.
2. ชยันต์ วิเชียรสุทนต์, แม้นมาส ชวลิต, วิเชียร จีรวงศ์. คำอธิบายตำราพระโอสถพระนารายณ์. พิมพ์ครั้งที่ 2. กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์อมรินทร์, 2548.
3. กรมวิทยาศาสตร์การแพทย์ กระทรวงสาธารณสุข. สมุนไพรไทย-จีน. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์การศาสนา, 2547.
4. Mei XH. Shiyong Zhongyao Paozhi Zhinan. 1st ed. Hubei: Hubei Science & Technology Publishing House, 2005.
5. บริษัท หลักทรัพย์จัดการกองทุน กลีกรไทย จำกัด. มหัศจรรย์สมุนไพรจีน. กรุงเทพมหานคร : บริษัท ซีเอ็ดดูเคชั่น จำกัด มหาชน, 2550.
6. วุฒิ วุฒิธรรมเวช. คัมภีร์เภสัชรัตนโกสินทร์. กรุงเทพมหานคร : บริษัท ศิลป์สยามบรรณกิจและการพิมพ์ จำกัด, 2547.
7. บพิตร กลางกลยา, นงลักษณ์ สุขวานิชย์ศิลป์. รายงานผลการศึกษาโครงการการประเมินประสิทธิภาพและความปลอดภัยของยาจากสมุนไพร. กรุงเทพมหานคร : บริษัท เอส อาร์ ฟรันทิง แมสโปรดักส์ จำกัด, 2544.
8. ลัดดาวัลย์ บุญรัตนกรกิจ. สมุนไพรนำใช้. พิมพ์ครั้งที่ 1. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์ แทนทองปรีณัฐเซอร์วิส, 2535.
9. วิสวาท สุทธิยาวัฒน์ (บรรณาธิการ). จุลสารข้อมูลสมุนไพร. 2551; 25(2): 2.

ดีปลี: Bibo (荜茇)

ดีปลี หรือ บีบ่อ คือ ผลไม้สุกหรือผลสุกที่ทำให้แห้งของพืชที่มีชื่อวิทยาศาสตร์ว่า *Piper longum* L. วงศ์ Piperaceae¹

ดีปลี (Fructus Piperis Longi)

ชื่อไทย: ดีปลี, พริกหาง (ภาคกลาง)²

ชื่อจีน: บีบ่อ (จีนกลาง), ปีกหวก (จีนแต้จิ๋ว)¹

ชื่ออังกฤษ: Long Pepper¹

ชื่อเครื่องยา: Fructus Piperis Longi¹

การเก็บเกี่ยวและการปฏิบัติหลังการเก็บเกี่ยว:

เก็บเกี่ยวผลไม้สุกหรือผลสุกเมื่อก้านผลเริ่มเปลี่ยนจากสีเขียวเป็นสีน้ำตาล แยกเอาสิ่งที่ปะปนออกตากแดดให้แห้ง เก็บรักษาไว้ในที่มีอากาศเย็นและแห้ง มีการระบายอากาศดี¹

การเตรียมตัวยาร่วมใช้:

หลังเก็บเกี่ยวสมุนไพรแล้ว แยกเอาก้านผลและสิ่งอื่นที่ปะปนออก ทูบให้แตกก่อนใช้

คุณภาพของตัวยาจากลักษณะภายนอก:

ตัวยาที่มีคุณภาพดี ผลต้องอวบใหญ่ มีเนื้อนุ่ม แข็งและเหนียว สีน้ำตาลดำ กลิ่นหอมฉุน³

สรรพคุณตามตำราการแพทย์แผนจีน:

ผลดีปลี รสเผ็ด ร้อน มีฤทธิ์ขับความเย็นออกจากม้ามและกระเพาะอาหาร บรรเทาอาการเจ็บหน้าอก แก้อาเจียนและท้องเสียอันเนื่องมาจากความเย็น และมีฤทธิ์ระงับปวด แก้ไมเกรน ใช้ภายนอกแก้

คู่มือการใช้สมุนไพรไทย-จีน

107

ปวดฟัน¹

สรรพคุณตามตำราการแพทย์แผนไทย:

ผลดีป्ली รสเผ็ดร้อน ขม มีสรรพคุณบำรุงธาตุ ขับลม แก้ท้องอืดท้องเฟ้อ ธาตุพิการ ขับเสมหะ แก้หืด แก้หลอดลมอักเสบ แก้อาการนอนไม่หลับ แก้อาการคลื่นไส้อาเจียน เป็นยาขับน้ำดี เป็นยาขับระดูและทำให้แท้งลูก เป็นยาขับพยาธิในท้อง ใช้ปรุงเป็นยาภายนอกสำหรับบรรเทาอาการปวดที่กล้ามเนื้อ ทำให้ร้อนแดง และมีเลือดมาเลี้ยงที่บริเวณนั้นมากขึ้น แก้อักเสบ^{4,5}

ขนาดที่ใช้และวิธีใช้:

การแพทย์แผนจีน ใช้ 1.5-3 กรัม ต้มเอาน้ำดื่ม¹

การแพทย์แผนไทย ใช้ดีป्ली 1-2 ผลฝนกับน้ำมะนาวและแทรกเกลือ 1-2 เม็ด ใช้รับประทาน

หรือใช้กวาดคอช่วยขับเสมหะ⁴

ข้อห้ามใช้ ข้อควรระวัง และอาการข้างเคียง:

ผลดีป्लीสกัดด้วยปิโตรเลียมอีเทอร์ให้สัตว์กิน ทำให้สัตว์ทดลองแท้ง จึงควรระวังการใช้ในสตรีมีครรภ์⁴

ข้อมูลวิชาการที่เกี่ยวข้อง:

- เมื่อฉีดสารสกัดแอลกอฮอล์เข้าทางช่องท้องของหนูถีบจักรในขนาดเทียบเท่าผงยา 17.8 กรัม/กิโลกรัม ช่วยให้การไหลเวียนของเลือดไปเลี้ยงหัวใจเพิ่มขึ้น⁶
- น้ำมันดีป्लीมีฤทธิ์ต้านเชื้อ *Escherichia coli*, *Shigella dysenteriae* และ *Staphylococcus aureus* และสาร sesamine ในผลดีป्लीมีฤทธิ์ต้านเชื้อ *Mycobacterium tuberculosis* และเชื้อใช้หัด⁷
- เมื่อให้สารสกัดแอลกอฮอล์ทางปากหนูขาวในขนาด 0.25 กรัม/กิโลกรัม สามารถต้านการอักเสบในหนูที่ทำให้กระเพาะอาหารเป็นแผลด้วยแอลกอฮอล์บริสุทธิ์ หรือ แอลไซริน หรือ น้ำส้มสายชู ได้ผลดี⁶
- จากการศึกษาพิษเฉียบพลันของน้ำมันดีป्लीชนิด unsaponification ในหนูถีบจักร พบว่าค่า LD₅₀ เท่ากับ 49.73 มิลลิกรัม/กิโลกรัม เมื่อให้โดยการป้อน และเมื่อให้ติดต่อกันนาน 9 เดือน ไม่พบความผิดปกติใด ๆ นอกจากนี้เมื่อป้อนสารสกัดแอลกอฮอล์ในหนูถีบจักร พบว่าค่า LD₅₀ เท่ากับ 4.97 กรัม/กิโลกรัม⁶

เอกสารอ้างอิง

1. The State Pharmacopoeia Commission of P.R. China. Pharmacopoeia of the People's Republic of China. Vol.I. English Edition. Beijing: People's Medical Publishing House, 2005.
2. ลีนา ผู้พัฒนาพงศ์, ก่องกานดา ชยามฤต, ชีรวัดน์ บุญทวีคุณ (คณะบรรณาธิการ). ชื่อพรรณไม้แห่งประเทศไทย (เต็ม สมิตินันท์ ฉบับแก้ไขเพิ่มเติม พ.ศ. 2544). สำนักวิชาการป่าไม้. กรมป่าไม้. พิมพ์ครั้งที่ 2. กรุงเทพมหานคร : บริษัท ประชาชน จำกัด, 2544.
3. Mei XH. Shiyong Zhongyao Paozhi Zhinan. 1st ed. Hubei: Hubei Science & Technology Publishing House, 2005.
4. เพียว เหมือนวงษ์ญาติ. สมุนไพรก้าวใหม่. พิมพ์ครั้งที่ 2. กรุงเทพมหานคร : บริษัท ที.พี. พริน จำกัด, 2537.
5. ชยันต์ วิเชียรสุทนต์, แม้นมาส ชวลิต, วิเชียร จีรวงศ์. คำอธิบายตำราพระโอสถพระนารายณ์. พิมพ์ครั้งที่ 2. กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์อมรินทร์, 2548.
6. Qu SY. Fructus Piperis Longi: bi bo. In: Wang BX, Ma JK, Zheng WL, Qu SY, Li R, Li YK (eds.). Modern study of pharmacology in traditional Chinese medicine. 2nd ed. Tianjin: Tianjin Science & Technology Press, 1999.

กรมการแพทย์แผนไทยและการแพทย์ทางเลือก
Department of Thai Traditional and Alternative Medicine

ต้นพิมเสน : Huoxiang (藿香)

ต้นพิมเสน หรือ ฮั่วเซียง คือ ส่วนเหนือดินที่ทำให้แห้งของพืชที่มีชื่อวิทยาศาสตร์ว่า *Pogostemon cablin* (Blanco) Benth. วงศ์ Labiatae¹

ต้นพิมเสน (Herba Pogostemonis)

ชื่อไทย: ต้นพิมเสน²

ชื่อจีน: ฮั่วเซียง (จีนกลาง), ดักเฮีย (จีนแต้จิ๋ว)¹

ชื่ออังกฤษ: Cablin Patchouli Herb¹

ชื่อเครื่องยา: Herba Pogostemonis¹

การเก็บเกี่ยวและการปฏิบัติหลังการเก็บเกี่ยว:

เก็บเกี่ยวส่วนเหนือดินในระยะที่พืชเจริญเติบโตเต็มที่ ตากแดดให้แห้ง เก็บรักษาไว้ในที่มีอากาศเย็นและแห้ง มีการระบายอากาศดี¹

การเตรียมตัวยาร่วมใช้:

หลังเก็บเกี่ยวสมุนไพรแล้ว แยกเอารากและสิ่งอื่นที่ปะปนออก เก็บเฉพาะส่วนใบ แร้งเอาฝุ่นออก ส่วนลำต้นนำมาล้างน้ำให้สะอาด ใส่ภาชนะปิดฝาไว้เพื่อให้อ่อนนุ่ม หั่นเป็นท่อน ๆ ตากให้แห้ง แล้วนำมาผสมกับใบ¹

คุณภาพของตัวยาจากลักษณะภายนอก:

ตัวยาที่มีคุณภาพดี กิ่งและลำต้นมีสีเขียว ปริมาณใบมาก ไม่มีส่วนของรากปนปลอม กลิ่นหอมฉุน³

สรรพคุณตามตำราการแพทย์แผนจีน:

ต้นพืชมเสถียร รสเผ็ด อุ่น มีฤทธิ์คลายความชื้น แก้ความชื้นจางเจียว อาเจียน จุกเสียด แน่น อืด
อืดที่ลิ้นปี่ เบื่ออาหาร มีฤทธิ์คลายความร้อน แก้อ่อนใน แก้ไข้และไข้หวัดจากความร้อนขึ้น ทานอาหาร
ผิดสำแดง เกิดอาการไข้หรือจุกเสียด อาเจียนหรือท้องร่วง และมีฤทธิ์ระงับอาเจียน แก้อาเจียน¹

สรรพคุณตามตำราการแพทย์แผนไทย:

ต้นพืชมเสถียร มีกลิ่นหอมเย็น จุน เป็นเครื่องยาชนิดหนึ่งในยาหอมแก้ลม ยาเย็นสำหรับดับร้อน
ถอนพิษไข้และยาเสีย ยาใบสดใช้ต้มน้ำดื่มแก้ปวดประจำเดือน เป็นยาขับประจำเดือน ยาชงจากยอดแห้ง
และรากแห้ง (1:10) ต้มเป็นยาขับปัสสาวะและขับลม⁴

ขนาดที่ใช้และวิธีใช้:

การแพทย์แผนจีน ใช้ 3-9 กรัม ต้มเอาน้ำดื่ม¹

ข้อมูลวิชาการที่เกี่ยวข้อง:

1. สารสกัดแอลกอฮอล์ความเข้มข้น 1-5% และสารสกัดน้ำความเข้มข้น 3-12% มีฤทธิ์ต้าน
เชื้อราที่เป็นสาเหตุของโรคผิวหนังหลายชนิดในหลอดทดลอง⁷ สารสกัดน้ำมีฤทธิ์ลดอาการเกร็งของกล้ามเนื้อ
เรียบของลำไส้กระต่าย ต้านอาเจียนในนกพิราบ ระงับปวดและช่วยให้การทำงานของระบบกระเพาะ
อาหารและลำไส้ของหนูถีบจักรดีขึ้น⁶
2. ต้นพืชมเสถียรมีสรรพคุณแก้ปวดท้องและท้องเสียอันเนื่องจากการติดเชื้อ⁶
3. เมื่อให้สารสกัดน้ำทางปากของหนูถีบจักรในขนาดเทียบเท่าผงยา 14.58 กรัม/กิโลกรัม วันละ
2 ครั้ง พบว่าภายใน 7 วัน หนูถีบจักรทุกตัวมีการเคลื่อนไหวเป็นปกติ และไม่พบหนูถีบจักรตัวใดตาย⁶

เอกสารอ้างอิง

1. The State Pharmacopoeia Commission of P.R. China. Pharmacopoeia of the People's Republic of China. Vol.I. English Edition. Beijing: People's Medical Publishing House, 2005.
2. ลิมา ผู้พัฒนาพงศ์, กองกานดา ชยามฤต, ชีวพัฒน์ บุญทวีคุณ (คณะบรรณานุกรม). ชื่อพรรณไม้แห่งประเทศไทย (เล่ม สมิตินันท์ ฉบับแก้ไขเพิ่มเติม พ.ศ. 2544). สำนักวิชาการป่าไม้. กรมป่าไม้. พิมพ์ครั้งที่ 2. กรุงเทพมหานคร : บริษัท ประชาชน จำกัด, 2544.
3. Liu TS, Pan QP, Zhou YS, Wu ZY. XiuZhen Zhongyao yin pian Caise Tuben. 1st ed. Hunan: Hunan Science & Technology Publishing House, 2006.
4. ชยันต์ วิเชียรสุทนต์, แม้นมาส ชวลิต, วิเชียร จีรวงศ์. คำอธิบายตำราพระโอสถพระนารายณ์. พิมพ์ครั้งที่ 2. กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์อมรินทร์, 2548.
5. Institute of Medicinal Plant Development and Institute of Materia Medica, Chinese Academy of Medicinal Sciences. Chinese Materia Medica. Vol. IV. 2nd ed. Beijing: Renmin Weisheng Publishing House, 1988.
6. Wang Y, Wang BX. Herba Pogostemonis (agastaches): huo xiang. In: Wang BX, Ma JK, Zheng WL, Qu SY, Li R, Li YK (eds.). Modern study of pharmacology in traditional Chinese medicine. 2nd ed. Tianjin: Tianjin Science & Technology Press, 1999.

คู่มือการใช้สมุนไพรไทย-จีน

111

ต้นสะระแหน่: Bohe (薄荷)

ต้นสะระแหน่ หรือ ปอเหอ คือ ส่วนเหนือดินที่ทำให้แห้งของพืชที่มีชื่อวิทยาศาสตร์ว่า *Mentha haplocalyx* Briq. วงศ์ Labiatae¹

ต้นสะระแหน่ (Herba Menthae)

ชื่อไทย: ต้นสะระแหน่²

ชื่อจีน: ปอเหอ (จีนกลาง), เปาะห่อ (จีนแต้จิ๋ว)¹

ชื่ออังกฤษ: Peppermint¹

ชื่อเครื่องยา: Herba Menthae¹

การเก็บเกี่ยวและการปฏิบัติหลังการเก็บเกี่ยว:

เก็บเกี่ยวส่วนเหนือดินในฤดูร้อนและฤดูใบไม้ผลิเมื่อใบเจริญเติบโตเต็มที่ หรือในช่วงที่ออกดอกในรุ่นที่สาม เก็บในวันที่อากาศดี เก็บได้หลายครั้ง ตากให้แห้งหรือทำให้แห้งในที่ร่ม เก็บรักษาไว้ในที่มีอากาศเย็นและแห้ง มีการระบายอากาศดี¹

การเตรียมตัวยาร่วมใช้:

หลังเก็บเกี่ยวสมุนไพรแล้ว แยกลำต้นแก่และสิ่งอื่นที่ปะปนออก พรมน้ำปริมาณพอเหมาะ ใส่ภาชนะปิดฝาไว้เพื่อให้ห่อแน่น หั่นเป็นท่อน ๆ และนำไปทำให้แห้งที่อุณหภูมิห้อง¹

คุณภาพของตัวยาจากลักษณะภายนอก:

ตัวยาที่มีคุณภาพดี ต้องมีปริมาณใบมาก สีเขียวเข้ม มีกลิ่น รสเผ็ดและเย็นมาก³

สรรพคุณตามตำราการแพทย์แผนจีน:

ต้นสะระแหน่ รสเผ็ด เย็น มีฤทธิ์ช่วยให้ผ่อนคลาย กระเจายลมร้อน แก้หวัดจากการกระทบลมร้อน โรคที่มีไข้สูงในระยะแรก มีฤทธิ์ระบายความร้อนให้ศีรษะและทำให้ตาสว่าง แก้ปวดศีรษะ ตาแดง เจ็บคอ คอบวม มีฤทธิ์กระตุ้นและขับถ่าย อีสุกอีใส สรรพคุณช่วยกระตุ้นให้ อีสุกอีใส แก้มพิษ ผดผื่นคัน และมีฤทธิ์ช่วยผ่อนคลายอาการตบและอาการเครียด แก้อาการเครียดแล้วทำให้ไม่หมุ่นเวียน อึดอัดบริเวณหน้าอก เจ็บบริเวณชายโครง¹

สรรพคุณตามตำราการแพทย์แผนไทย:

ต้นสะระแหน่ รสหอมร้อน สรรพคุณ ขับเหงื่อ แก้หืด แก้ปวดท้อง ขับลมในกระเพาะลำไส้ แก้จุกเสียดแน่นเฟ้อ แก้อาการเกร็งของกล้ามเนื้อ ปอกหรือทา แก้ผื่นคัน แก้ปวดบวม²

ขนาดที่ใช้และวิธีใช้:

การแพทย์แผนจีน ใช้ 3-6 กรัม ต้มเอาน้ำดื่ม¹

ข้อมูลวิชาการที่เกี่ยวข้อง:

1. สารสกัดน้ำมันมีฤทธิ์ต้านเชื้อไวรัสในกระต่ายและมีฤทธิ์ต้านเชื้อแบคทีเรียในหลอดทดลอง น้ำมันหอมระเหยมีฤทธิ์ขับเสมหะและต้านอักเสบในกระต่าย โดยทั่วไปใบสะระแหน่มักไม่ใช้เดี่ยว ส่วนใหญ่จะใช้เป็นส่วนประกอบในตำรับยารักษาอาการไข้หวัด คออักเสบ และโรคผิวหนัง⁴

2. สาร menthol จากใบสะระแหน่มีฤทธิ์ขับเสมหะ และใช้ภายนอกเป็นยาระงับปวด แก้ก้น⁵

3. มีรายงานการศึกษาพิษเฉียบพลันในหนูถีบจักรและหนูขาวโดยการฉีดเมนทอล (จากธรรมชาติ) เข้าใต้ผิวหนัง พบว่าขนาดของเมนทอลที่ทำให้สัตว์ทดลองตายร้อยละ 50 (LD₅₀) มีค่ามากกว่า 5 และ 0.1 กรัม/กิโลกรัม ตามลำดับ และเมื่อให้เมนทอลทางปากและฉีดเข้าช่องท้องแมว พบว่า LD₅₀ มีค่าเฉลี่ยมากกว่า 0.9 กรัม/กิโลกรัม⁴

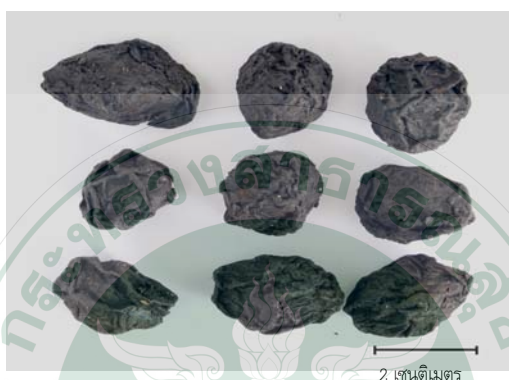
เอกสารอ้างอิง

1. The State Pharmacopoeia Commission of P.R. China. Pharmacopoeia of the People's Republic of China. Vol.I. English Edition. Beijing: People's Medical Publishing House, 2005.
2. วุฒิ วุฒิธรรมเวช. คัมภีร์เภสัชรัตนโกสินทร์. กรุงเทพมหานคร : บริษัท ศิลป์สยามบรรณกิจและการพิมพ์ จำกัด, 2547.
3. Liu TS, Pan QP, Zhou YS, Wu ZY. XiuZhen Zhongyao yin pian Caise Tuben. 1st ed. Hunan: Hunan Science & Technology Publishing House, 2006.
4. Du XM. Herba Menthae: bo he. In: Wang BX, Ma JK, Zheng WL, Qu SY, Li R, Li YK (eds.). Modern study of pharmacology in traditional medicine. 2nd ed. Tianjin: Tianjin Science & Technology Press, 1999.
5. Institute of Medicinal Plant Development and Institute of Materia Medica, Chinese Academy of Medicinal Sciences. Chinese Materia Medica. Vol. IV. 2nd ed. Beijing: Renmin Weisheng Publishing House, 1988.

บ๊วยดำ: Wumei (乌梅)

บ๊วยดำ หรือ อุเหมย คือ ผลไม้สุกที่ทำให้แห้งของพืชที่มีชื่อวิทยาศาสตร์ว่า *Prunus mume* (Sieb.) Sieb. et Zucc. วงศ์ Rosaceae¹

บ๊วยดำ (Fructus Mume)

ชื่อไทย: บ๊วยดำ, บ๊วย (ภาคกลาง)²

ชื่อจีน: อุเหมย (จีนกลาง), โอบ๊วย (จีนแต้จิ๋ว)¹

ชื่ออังกฤษ: Smoked Plum¹

ชื่อเครื่องยา: Fructus Mume¹

การเก็บเกี่ยวและการปฏิบัติหลังการเก็บเกี่ยว:

เก็บเกี่ยวผลไม้สุกในฤดูร้อน ผึ่งไฟที่อุณหภูมิต่ำ ๆ จนกระทั่งเปลี่ยนเป็นสีดำ เก็บรักษาไว้ในที่มือกากาศเย็นและแห้ง มีการระบายอากาศดี¹

การเตรียมตัวยาพร้อมใช้: Thai Traditional and Alternative Medicine

การเตรียมตัวยาพร้อมใช้มี 4 วิธี ดังนี้

วิธีที่ 1 บ๊วยดำ เตรียมโดยนำวัตถุดิบสมุนไพรมาแยกสิ่งอื่นที่ปะปนออก ล้างน้ำให้สะอาด และนำไปตากแห้ง^{1,3}

วิธีที่ 2 เนื้อบ๊วยดำ เตรียมโดยนำตัวยาที่ได้จากวิธีที่ 1 มาล้างน้ำอย่างรวดเร็วให้สะอาด ใส่ภาชนะปิดฝาไว้หรือนำไปนึ่งสักครู่เพื่อให้อ่อนนุ่ม แยกเอาเฉพาะส่วนเนื้อ นำไปตากแห้ง แล้วร่อนเอาเศษเล็ก ๆ ออก^{1,3}

วิธีที่ 3 บัวยดำเผา เตรียมโดยนำตัวยาที่ได้จากวิธีที่ 1 หรือ 2 ใส่กระทะ นำไปผัดโดยใช้ไฟแรง ผัดจนกระทั่งผิวนอกโป่งพองและมีสีดำเกรียม นำออกจากเตา ตั้งทิ้งไว้ให้เย็น แล้วร่อนเอาเศษเล็ก ๆ ออก^{1,3}

วิธีที่ 4 บัวยดำหมักน้ำส้ม เตรียมโดยนำตัวยาที่ได้จากวิธีที่ 1 หรือ 2 มาหมักกับน้ำส้ม (ที่ได้จากการหมักกลั่นข้าว) ในภาชนะที่มีฝาปิด จนกระทั่งน้ำส้มแทรกซึมเข้าไปในเนื้อตัวยา จากนั้นนำไปให้ความร้อนโดยใช้น้ำเป็นตัวกลาง (คล้ายวิธีตุ๋น) ประมาณ 2-4 ชั่วโมง แล้วนำออกมาตากแห้ง (โดยทั่วไปใช้น้ำส้ม 10 กิโลกรัม ต่อบัวยดำหรือเนื้อบัวยดำ 100 กิโลกรัม)^{1,3}

คุณภาพของตัวยาจากลักษณะภายนอก:

ตัวยาที่มีคุณภาพดี ผลต้องมีขนาดใหญ่ เนื้อหนา สีดำ เหนียวนุ่ม⁴

สรรพคุณตามตำราการแพทย์แผนจีน:

บัวยดำ รสเปรี้ยว ฝาด สุกุม มีฤทธิ์ให้ความชุ่มชื้นปอด ระบายไ้ แก้อาการไอเรื้อรัง มีฤทธิ์สมานลำไส้ ระบายอาการท้องร่วง แก้อาการท้องร่วงเรื้อรัง บิดเรื้อรัง มีฤทธิ์ฆ่าพยาธิ แก้อาการ และมียุทธิ์เสริมธาตุน้ำ แก้อาการแบบพร่อง ร้อนใน กระหายน้ำ¹

เนื้อบัวยดำ มีสรรพคุณและวิธีใช้เหมือนบัวยดำ แต่มีฤทธิ์แรงกว่า เนื่องจากปราศจากเมล็ด³

บัวยดำเผา มีฤทธิ์สมานลำไส้ ระบายอาการท้องร่วง และห้ามเลือดได้ดี โดยทั่วไปใช้รักษาอาการท้องร่วงเรื้อรังและมีเลือดปน³

บัวยดำหมักน้ำส้ม มีวิธีใช้เหมือนบัวยดำ แต่มีฤทธิ์ฝาดสมานแรงขึ้น โดยทั่วไปใช้รักษาอาการไอเรื้อรังเนื่องจากเชื้อของปอดไม่เพียงพอ และอาการปวดท้องเนื่องจากพยาธิไส้เดือน³

ขนาดที่ใช้และวิธีใช้:

การแพทย์แผนจีน ใช้ 6-12 กรัม ต้มเอาน้ำดื่ม¹

ข้อห้ามใช้ ข้อควรระวัง และอาการข้างเคียง:

การแพทย์แผนจีน ควรระมัดระวังในการใช้ในผู้ป่วยมีไข้ ร้อนแการ่ง¹

ข้อมูลวิชาการที่เกี่ยวข้อง:

1. ผลบัวยดำมีฤทธิ์เสริมภูมิต้านทานในหนูถีบจักร สารสกัดน้ำมีฤทธิ์ฆ่าและขับพยาธิไส้เดือนในสุนัข เพิ่มการหลั่งน้ำดี และป้องกันหรือลดการติดเชื้อในท่อน้ำดี สารสกัดน้ำมีฤทธิ์แก้แพ้ในหนูถีบจักร สารสกัดน้ำส่วนที่ตกตะกอนด้วยเอทานอลมีฤทธิ์ต้านเชื้อจุลินทรีย์ในหลอดทดลอง^{5,6}

2. ผลบัวยดำมีสรรพคุณฆ่าพยาธิไส้เดือนและพยาธิปากขอ แก้อาการปวดท้อง บรรเทาอาการกระเพาะอาหารอักเสบ ฤทธิ์น้ำดีอีกเสบชนิดเรื้อรัง และลำไส้เป็นผลอีกเสบ⁵

เอกสารอ้างอิง

1. The State Pharmacopoeia Commission of P.R. China. Pharmacopoeia of the People's Republic of China. Vol.I. English Edition. Beijing: People's Medical Publishing House, 2005.
2. ลีนา ผู้พัฒนาพงศ์, ก่องกานดา ชยามฤต, ชีรวัฒน์ บุญทวีคุณ (คณะบรรณาธิการ). ชื่อพรรณไม้แห่งประเทศไทย (เต็ม สมิตินันท์ ฉบับแก้ไขเพิ่มเติม พ.ศ. 2544). สำนักวิชาการป่าไม้. กรมป่าไม้. พิมพ์ครั้งที่ 2. กรุงเทพมหานคร : บริษัท ประชาชน จำกัด, 2544.
3. Gong QF. Zhongyao Paozhi Xue. 2nd ed. Beijing: National Chinese Traditional Medicine Publishing House, 2003.
4. Mei XH. Shiyong Zhongyao Paozhi Zhinan. 1st ed. Hubei: Hubei Science & Technology Publishing House, 2005.
5. Ran MX, Xie BZ. Fructus Mume: wu mei. In: Wang BX, Ma JK, Zheng WL, Qu SY, Li R, Li YK (eds.). Modern study of pharmacology in traditional medicine. 2nd ed. Tianjin: Tianjin Science & Technology Press, 1999.
6. Institute of Materia Medica, Chinese Academy of Medicinal Sciences. Chinese Materia Medica. Vol. III. 2nd ed. Beijing: Renmin Weisheng Publishing House, 1984.

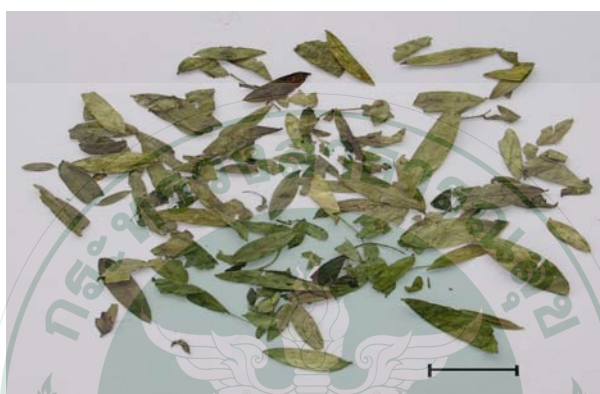

กรมการแพทย์แผนไทยและการแพทย์ทางเลือก
Department of Thai Traditional and Alternative Medicine

ใบมะขามแขก : Fanxieye (番泻叶)

ใบมะขามแขก หรือ ฟานเซียเยี่ย คือ ใบย่อยที่ทำให้แห้งของพืชที่มีชื่อวิทยาศาสตร์ว่า *Cassia angustifolia* Vahl หรือ *C. acutifolia* Delile วงศ์ Leguminosae-Caesalpinioideae¹

ใบมะขามแขก (Folium Sennae)

ชื่อไทย: ใบมะขามแขก (ทั่วไป)²

ชื่อจีน: ฟานเซียเยี่ย (จีนกลาง), ฮวงเซียเฮียะ (จีนแต้จิ๋ว)¹

ชื่ออังกฤษ: Senna Leaf¹

ชื่อเครื่องยา: Folium Sennae¹

การเก็บเกี่ยวและการปฏิบัติหลังการเก็บเกี่ยว:

เก็บเกี่ยวใบในช่วงก่อนออกดอก ล้างน้ำให้สะอาด ตากแดดสักครู่เพื่อป้องกันไม่ให้แผ่นใบเปลี่ยนเป็นสีเหลือง ตากให้แห้งในที่ร่มหรือที่อุณหภูมิต่ำ เก็บรักษาไว้ในที่มีอากาศเย็นและแห้ง ที่บแสง มีการระบายอากาศดี¹

การเตรียมตัวยาร่วมใช้:

หลังเก็บเกี่ยวสมุนไพรแล้ว แยกสิ่งอื่นที่ปะปนออก ล้างน้ำให้สะอาด และนำไปทำให้แห้ง¹

คุณภาพของตัวยาจากลักษณะภายนอก:

ตัวยาที่มีคุณภาพดี ต้องเป็นใบที่สมบูรณ์และแห้ง รูปหอก แผ่นใบใหญ่ ก้านใบเล็ก ปราศจากสิ่งปนปลอม³

สรรพคุณตามตำราการแพทย์แผนจีน:

ใบ รสขมเล็กน้อย มีฤทธิ์ขับความร้อน ช่วยให้อุจจาระและขับปัสสาวะ สรรพคุณรักษาอาการท้องผูกและปวดหลัง ลดอาการบวมน้ำ¹

สรรพคุณตามตำราการแพทย์แผนไทย:

ใบ รสเปรี้ยว หวานชุ่ม ใช้เป็นยาถ่ายที่ดี รักษาอาการท้องผูก⁴

ขนาดที่ใช้และวิธีใช้:

การแพทย์แผนจีน ใช้ 2-6 กรัม¹ ต้มเอาน้ำดื่ม (ถ้าต้มกับยาอื่นควรใส่ทีหลัง) หรือแช่ในน้ำเดือด¹

การแพทย์แผนไทย ใช้ 3-10 กรัม ต้มเอาน้ำดื่ม หรือใช้วิธีบดเป็นผงชงน้ำร้อนดื่ม⁴

ข้อห้ามใช้ ข้อควรระวัง และอาการข้างเคียง:

การแพทย์แผนจีน สตรีมีครรภ์ควรระมัดระวังในการใช้¹

การแพทย์แผนไทย สตรีมีครรภ์หรือมีประจำเดือนห้ามรับประทาน⁴

ข้อมูลวิชาการที่เกี่ยวข้อง:

1. สารประกอบทางเคมีที่สำคัญในใบ คือแอนทราควิโนน ซึ่งประกอบด้วยสาร sennoside A, B, C และ D, emodin, rhein เป็นต้น มะขามแขกเป็นยาถ่ายที่มีประวัตินานเกือบ 100 ปี สารแอนทราควิโนนมีฤทธิ์กระตุ้นการบีบตัวของลำไส้ใหญ่ทำให้ถ่ายท้องได้ และมีรายงานว่า การใช้มะขามแขกนาน ๆ จะทำให้เกิดอาการขาดโพแทสเซียมได้ ถ้าจำเป็นต้องใช้ติดต่อกันเป็นเวลานาน ควรรับประทานโพแทสเซียมด้วย⁴

สาร sennoside A และ B ในใบมะขามแขก มีฤทธิ์ช่วยเพิ่มการเคลื่อนตัวของลำไส้ และถูกเปลี่ยนโดยแบคทีเรียบริเวณลำไส้ใหญ่เป็นสารสำคัญ rhein-anthrone กลไกการออกฤทธิ์ของสารสำคัญ มี 2 ทาง คือ เพิ่มการเคลื่อนตัวของลำไส้ และเพิ่มปริมาณของเหลวในลำไส้

2. มีรายงานว่า การทดสอบฤทธิ์ก่อมะเร็งของมะขามแขกในหนูขาวเพศผู้ พบว่าในหนูกลุ่มที่ได้รับมะขามแขกผสมในอาหารหนูในขนาดสูง 0.2% ทำให้หนูตาย 50% ใน 15 วันแรกเนื่องจากท้องเสีย และจากการศึกษาไม่พบ ACF (aberrant crypt foci) ในกลุ่มที่ได้รับมะขามแขกอย่างเดียว แต่พบว่าบริเวณ mucosal epithelium มีลักษณะเป็น darker staining เมื่อให้ DMF เทนียวนำร่วมกับให้มะขามแขกพบว่า total ACF หรือจำนวนเฉลี่ยของ ACF ขนาดใหญ่ไม่เพิ่มขึ้น แต่พบว่ามะขามแขกในขนาดสูง 0.2% และ 1.8 HA จะพบจำนวนของ crypt ต่อ focus เพิ่มขึ้นอย่างมีนัยสำคัญ⁶

3. จากการทดสอบฤทธิ์ต่อเชื้อแบคทีเรียของสารสกัดน้ำ สารสกัดแอลกอฮอล์ และสารสกัดเฮกเซนที่เตรียมโดยวิธีหมักนาน 72 ชั่วโมง พบว่าสารสกัดน้ำและสารสกัดเฮกเซนไม่มีฤทธิ์ยับยั้งเชื้อ

แบคทีเรีย แต่สารสกัดแอลกอฮอล์ให้ผลปานกลางต่อแบคทีเรีย *Bacillus subtilis* และ *Salmonella typhimurium* (ความกว้างของเส้นผ่าศูนย์กลางที่ยับยั้งการเจริญของเชื้ออยู่ในช่วง 10-19 มิลลิเมตร)⁶

4. มะขามแขกใช้เป็นยาระบายโดยกินก่อนนอน ช่วงเวลาที่ยาออกฤทธิ์ประมาณ 8-10 ชั่วโมง ยาคจะทำให้อุจจาระมีมวลมากขึ้น และลักษณะอุจจาระจะนิ่มขึ้น มีการใช้มะขามแขกในคนไข้หลังผ่าตัดคว้านต่อมลูกหมาก พบว่ามะขามแขกช่วยให้ถ่ายอุจจาระในลักษณะที่พึงประสงค์ดีกว่าการใช้ Milk of Magnesia นอกจากนี้แคลเซียมเซโนไซด์ ซึ่งเป็นสารสกัดจากใบมะขามแขกช่วยให้ผู้ป่วยสูงอายุหลังการผ่าตัดถ่ายอุจจาระได้คล่องขึ้น⁷

5. การศึกษาพิษเฉียบพลันของ sennosides บริสุทธิ์ และสารสกัด sennosides (ในรูปของเกลือแคลเซียม) ในหนูถีบจักร พบว่า LD₅₀ ของ sennosides บริสุทธิ์ เมื่อให้ทางปากมีค่ามากกว่า 5 กรัม/กิโลกรัม และเมื่อให้ทางเส้นเลือดดำ มีค่าเท่ากับ 4.1 กรัม/กิโลกรัม สำหรับสารสกัด sennosides (ในรูปของเกลือแคลเซียม) เมื่อให้ทางปากจะมีค่า LD₅₀ มากกว่า 5 กรัม/กิโลกรัม⁸

เอกสารอ้างอิง

1. The State Pharmacopoeia Commission of P.R. China. Pharmacopoeia of the People's Republic of China. Vol.I. English Edition. Beijing: People's Medical Publishing House, 2005.
2. ลีนา ผู้พัฒนาพงศ์, ก่องกานดา ชยามฤต, ชีรวัดณ์ บุญทวีคุณ (คณะบรรณาธิการ). ชื่อพรรณไม้แห่งประเทศไทย (เต็ม สมิตินันท์ ฉบับแก้ไขเพิ่มเติม พ.ศ. 2544). สำนักวิชาการป่าไม้. กรมป่าไม้. พิมพ์ครั้งที่ 2. กรุงเทพมหานคร : บริษัท ประชาชน จำกัด, 2544.
3. Mei XH. Shiyong Zhongyao Paozhi Zhihan. 1st ed. Hubei: Hubei Science & Technology Publishing House, 2005.
4. กันทิมา สิทธิธัญกิจ, พรทิพย์ เต็มวิเศษ (คณะบรรณาธิการ). คู่มือประชาชนในการดูแลสุขภาพด้วยการแพทย์แผนไทย. พิมพ์ครั้งที่ 2 กรุงเทพมหานคร : สำนักงานกิจการโรงพยาบาลเพื่อการทหารผ่านศึกในพระบรมราชูปถัมภ์, 2547.
5. กรมวิทยาศาสตร์การแพทย์ กระทรวงสาธารณสุข. เอกสารวิชาการสมุนไพร. นนทบุรี : สถาบันวิจัยสมุนไพร, 2543.
6. บพิตร กลางกลยา, นงลักษณ์ สุขวาณิชยศิลป์. รายงานผลการศึกษาโครงการการประเมินประสิทธิภาพและความปลอดภัยของยาจากสมุนไพร. กรุงเทพมหานคร : บริษัท เอส อาร์ ฟรันดิ้ง แมสโปรดักส์ จำกัด, 2544.

กรมการแพทย์แผนไทยและการแพทย์ทางเลือก

Department of Thai Traditional and Alternative Medicine

ใบหม่อน : Sangye (桑叶)

ใบหม่อน หรือ ชั่งเยี่ย คือ ใบแห้งของพืชที่มีชื่อวิทยาศาสตร์ว่า *Morus alba* L. วงศ์ Moraceae¹

ใบหม่อน (Folium Mori)

ชื่อไทย: ใบหม่อน (ทั่วไป)²

ชื่อจีน: ชั่งเยี่ย (จีนกลาง), ชั่งเยี่ยะ (จีนแต้จิ๋ว)¹

ชื่ออังกฤษ: Mulberry Leaf¹

ชื่อเครื่องยา: Folium Mori¹

การเก็บเกี่ยวและการปฏิบัติหลังการเก็บเกี่ยว:

เก็บเกี่ยวใบในฤดูหนาว แยกเอาแขนงและสิ่งที่ปะปนออก ตากแดดให้แห้ง เก็บรักษาไว้ในที่มีอากาศเย็นและแห้ง มีการระบายอากาศดี¹

การเตรียมตัวยาร่วมใช้: Thai Traditional and Alternative Medicine

การเตรียมตัวยาร่วมใช้มี 2 วิธี ดังนี้

วิธีที่ 1 ใบหม่อน เตรียมโดยนำวัตถุดิบสมุนไพรที่ได้ แยกสิ่งปนปลอมออก ใช้มีดโกนเบา ๆ แล้วแยกเอาก้านใบออก^{1,3}

วิธีที่ 2 ใบหม่อนผัดน้ำมัน เตรียมโดยนำน้ำมันบริสุทธิ์มาเจือจางด้วยน้ำต้มในปริมาณที่เหมาะสม ใส่ตัวยาที่ได้จากวิธีที่ 1 แล้วคลุกให้เข้ากัน หมกไว้สักครู่เพื่อให้น้ำมันซึมเข้าในตัวยา จากนั้นนำไปผัดใน

120

นทาการแพทย์แผนไทยและการแพทย์ทางเลือก

กระหะโดยใช้ระดับไฟปานกลาง ผัดจนกระหะที่มีสีเหลืองเข้มและไม่เหนียวติดมือ นำออกจากเตา แล้วตั้งทิ้งไว้ให้เย็น (ใช้น้ำผึ้งบริสุทธิ์ 25 กิโลกรัม ต่อตัวยา 100 กิโลกรัม)³

คุณภาพของตัวยาจากลักษณะภายนอก:

ตัวยาที่มีคุณภาพดี ต้องเป็นใบที่สมบูรณ์ ใหญ่และหนา สีเขียวอมเหลือง เปราะและแตกง่าย และปราศจากสิ่งปนปลอม⁴

สรรพคุณตามตำราการแพทย์แผนจีน:

ใบหม่อน รสขมอมหวาน เย็น มีฤทธิ์กระจายลมร้อน ช่วยให้ผ่อนคลาย แก้อาการปวดศีรษะ ปวดศีรษะ มีฤทธิ์ให้ความชุ่มชื้น และระบายความร้อนที่ปอด ช่วยขับความร้อนจากปอด แก้อาการไอแห้ง และมีฤทธิ์ผ่อนคลายตับ ช่วยให้ตาสว่าง แก้อาการเวียนศีรษะ (เนื่องจากหยางของตับกำเริบ) ตาอักเสบ ตาตาย¹

ใบหม่อนผัดน้ำผึ้ง มีคุณสมบัติค่อนข้างชุ่มชื้น เหมาะสำหรับผู้ป่วยที่มีอาการไอแห้ง³

สรรพคุณตามตำราการแพทย์แผนไทย:

ใบหม่อน รสจืด เย็น ใช้แก้ไข้ ตัวร้อน ร้อนในกระหายน้ำ แก้ไอ ระงับประสาท ขับเหงื่อ แก้เจ็บคอ⁵

ขนาดที่ใช้และวิธีใช้:

การแพทย์แผนจีน ใช้ 5-9 กรัม ต้มเอาน้ำดื่ม¹

ข้อมูลวิชาการที่เกี่ยวข้อง:

1. น้ำคั้นและสารสกัดเมทานอลจากใบมีฤทธิ์ต้านอนุมูลอิสระ สารสกัดน้ำของใบหม่อนมีฤทธิ์ลดน้ำตาลในเลือดของหนูถีบจักรที่เป็นเบาหวานเนื่องจากได้รับสาร streptozotocin เมื่อฉีดเข้าทางช่องท้องในขนาด 200 มิลลิกรัม/กิโลกรัม นอกจากนี้สารสกัดแอลกอฮอล์จากใบหม่อนมีฤทธิ์ลดความดันโลหิตในหนู และสารสกัดน้ำประกอบด้วยสาร kuwanon L, mulberrofurin A และ sangenone C มีฤทธิ์ต้านเชื้อแบคทีเรีย⁵

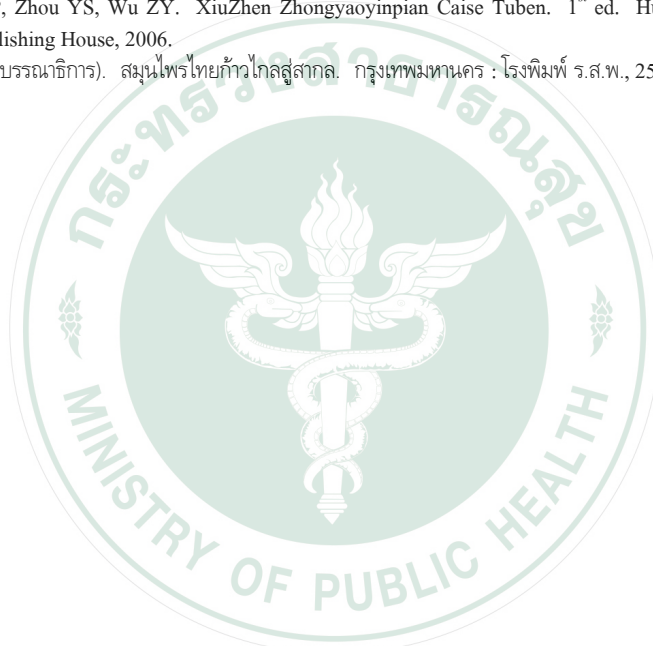
2. จากการวิจัยที่โรงพยาบาลสำโรง จังหวัดอุบลราชธานี ในผู้ป่วยเบาหวานชนิดที่ 2 ที่ได้รับยา glibenclamide พบว่าเมื่อให้แคปซูลหม่อนร่วมด้วยในขนาด 20 กรัมต่อวัน นาน 8 สัปดาห์ มีผลช่วยลดระดับน้ำตาลในเลือดก่อนอาหารเช้า และระดับฮีโมโกลบิน เอวันซี (HbA_{1c}) อย่างมีนัยสำคัญ เมื่อเทียบกับเมื่อก่อนรับประทานหม่อน ขณะที่กลุ่มที่ได้รับยาหลอกไม่มีการเปลี่ยนแปลง การนำใบหม่อนในรูปแบบชาชงหรือสารสกัดมาใช้ในการควบคุมระดับน้ำตาลในเลือด ยังต้องศึกษาวิจัยทางคลินิกเพิ่มเติม⁶

3. การศึกษาพิษเฉียบพลันของสารสกัด 50% แอลกอฮอล์จากพืชทั้งต้นเมื่อฉีดเข้าช่องท้องหนูถีบจักร มีค่า LD_{50} มากกว่า 1 กรัม/น้ำหนักตัว 1 กิโลกรัม

เอกสารอ้างอิง

1. The State Pharmacopoeia Commission of P.R. China. Pharmacopoeia of the People's Republic of China. Vol.I. English Edition. Beijing: People's Medical Publishing House, 2005.
2. ลีนา ผู้พัฒนาพงศ์, ก่องกานดา ชยามฤต, ชีรวัฒน์ บุญทวีคุณ (คณะบรรณาธิการ). ชื่อพรรณไม้แห่งประเทศไทย (เต็ม สมิตินันท์ ฉบับแก้ไขเพิ่มเติม พ.ศ. 2544). สำนักวิชาการป่าไม้. กรมป่าไม้. พิมพ์ครั้งที่ 2. กรุงเทพมหานคร : บริษัท ประชาชน จำกัด, 2544.
3. Gong QF. Zhongyao Paozhi Xue. 2nd ed. Beijing: National Chinese Traditional Medicine Publishing House, 2003.
4. Liu TS, Pan QP, Zhou YS, Wu ZY. XiuZhen Zhongyao yin pian Caise Tuben. 1st ed. Hunan: Hunan Science & Technology Publishing House, 2006.
5. อัญชลี จุฑะพุทธิ (บรรณาธิการ). สมุนไพรไทยก้าวไกลสู่สากล. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์ ร.ส.พ., 2548.

กรมการแพทย์แผนไทยและการแพทย์ทางเลือก
Department of Thai Traditional and Alternative Medicine

เปลือกกรากโบตัน : Mudanpi (牡丹皮)

เปลือกกรากโบตัน หรือ หมู่ตันผี คือ เปลือกกรากแห้งของพืชที่มีชื่อวิทยาศาสตร์ว่า *Paeonia suffruticosa* Andr. วงศ์ Ranunculaceae¹

เปลือกกรากโบตัน (Cortex Moutan)

ชื่อไทย: เปลือกกรากโบตัน (กรุงเทพฯ)²

ชื่อจีน: หมู่ตันผี (จิ่นกลาง), โบ้วตัวพวย (จิ่นเต้จิว)¹

ชื่ออังกฤษ: Tree Paeony Bark¹

ชื่อเครื่องยา: Cortex Moutan¹

การเก็บเกี่ยวและการปฏิบัติหลังการเก็บเกี่ยว:

เก็บเกี่ยวรากอายุประมาณ 3-5 ปีในฤดูใบไม้ร่วง แยกเอารากฝอยและแกนลำต้นทิ้ง ลอกเอาเฉพาะเปลือกกราก ตากแดดให้แห้ง เก็บรักษาไว้ในที่มีอากาศเย็นและแห้ง มีการระบายอากาศดี¹

การเตรียมตัวยาร่วมใช้:

การเตรียมตัวยาร่วมใช้มี 2 วิธี ดังนี้

วิธีที่ 1 เปลือกกรากโบตัน เตรียมโดยนำวัตถุดิบสมุนไพรมาล้างน้ำอย่างรวดเร็วให้สะอาด ใส่ภาชนะปิดฝาไว้เพื่อให้อ่อนนุ่ม หั่นเป็นแว่นหนา ๆ และนำไปตากแห้ง^{1,3}

วิธีที่ 2 เปลือกกรากโบตันเผา เตรียมโดยนำตัวยาที่ได้จากวิธีที่ 1 ใส่กระทะ นำไปผัดโดยใช้ไฟระดับปานกลาง ผัดจนกระทั่งผิวนอกสีน้ำตาลดำ พรหมน้ำเล็กน้อย นำออกจากเตา ตั้งทิ้งไว้ให้เย็น แล้วร่อนเอาเศษเล็ก ๆ ออก (มีรายงานว่าอุณหภูมิที่เหมาะสมคือ 250 องศาเซลเซียส ผัดนาน 10 นาที)^{3,4}

คู่มือการใช้สมุนไพรไทย-จีน

123

คุณภาพของตัวยาจากลักษณะภายนอก:

ตัวยามีคุณภาพดี เปลือกรากต้องหนา ตรงกลางกลวง ด้านหน้าตัดสีขาว มีแบ่งและผลึกมาก มีกลิ่นหอมฉุน¹

สรรพคุณตามตำราการแพทย์แผนจีน:

เปลือกรากโบทัน รสขม เผ็ด เย็นเล็กน้อย มีฤทธิ์ระบายความร้อน ทำให้เลือดเย็น แก้ผื่นผดแดงบนผิวหนัง อาเจียนเป็นเลือด เลือดกำเดาออก แก้พิษไข้กระหายน้ำ ยืนพร่อง ร้อนใน นอกจากนี้ยังมีฤทธิ์ทำให้เลือดหมุนเวียน กระจายเลือดคั่ง แก้หลอดเลือดตีบ ประจำเดือนไม่มา ปวดประจำเดือน เป็นเถาเดิน ก้อนในท้อง ฟกช้ำหรือช้ำในจากการกระทบกระเทือน แก้พิษฝี บวม อักเสบ ฝีในลำไส้ หรือไส้ติ่งอักเสบ ปวดท้องน้อย¹

เปลือกรากโบทันเผา รสขมเล็กน้อย จะมีฤทธิ์ระบายความร้อนอ่อนลง แต่เพิ่มฤทธิ์ทำให้เลือดเย็น และฤทธิ์ห้ามเลือดแรงขึ้น โดยทั่วไปใช้แก้อาเจียนเป็นเลือด และเลือดกำเดาออก^{3,4}

ขนาดที่ใช้และวิธีใช้:

การแพทย์แผนจีน ใช้ขนาด 6-12 กรัม ต้มเอาน้ำดื่ม¹

ข้อห้ามใช้ ข้อควรระวัง และอาการข้างเคียง:

ผู้ป่วยที่มีประจำเดือนมามากเกินไปและสตรีมีครรภ์ห้ามใช้ (การแพทย์แผนจีน)¹

ข้อมูลวิชาการที่เกี่ยวข้อง:

1. สารฟิโอนอล (paeonol) ซึ่งเป็นองค์ประกอบทางเคมีของเปลือกรากโบทัน มีฤทธิ์ต้านอักเสบในหนูถีบจักร หนูขาว และหนูตะเภา ช่วยให้การไหลเวียนของเลือดดีขึ้นในสุนัข ระบุปวด ระบายความร้อน ลดไข้ และสงบประสาทในหนูถีบจักร ขับปัสสาวะในหนูขาว สารสกัดน้ำช่วยให้การทำงานของหัวใจหนูขาวเป็นปกติ และลดความดันโลหิตในสุนัข⁶
2. ยาเตรียมจากสารฟิโอนอลมีสรรพคุณรักษาโรคผิวหนัง เช่น ผดผื่นแดง ยาต้มมีสรรพคุณรักษาโรคความดันโลหิตสูง และโพรงจมูกอักเสบจากการแพ้⁷
3. เมื่อให้สารฟิโอนอลที่ละลาย (แขวนตะกอน) ในน้ำมันถั่วลิสง ความเข้มข้น 1:1 ทางปาก และฉีดเข้าช่องท้องหนูถีบจักร พบว่าขนาดของสารฟิโอนอลที่ทำให้หนูถีบจักรตายร้อยละ 50 (LD₅₀) มีค่าเท่ากับ 4.9 และ 0.735 กรัม/กิโลกรัม ตามลำดับ⁸

เอกสารอ้างอิง

1. The State Pharmacopoeia Commission of P.R. China. Pharmacopoeia of the People's Republic of China. Vol.I. English Edition. Beijing: People's Medical Publishing House, 2005.

2. ลีนา ผู้พัฒนาพงศ์, ก่องกานดา ชยามฤต, ชีรวัฒน์ บุญทวีคุณ (คณะบรรณาธิการ). ชื่อพรรณไม้แห่งประเทศไทย (เต็ม สมิตินันท์ ฉบับแก้ไขเพิ่มเติม พ.ศ. 2544). สำนักวิชาการป่าไม้. กรมป่าไม้. พิมพ์ครั้งที่ 2. กรุงเทพมหานคร : บริษัท ประชาชน จำกัด, 2544.
3. Gong QF. Zhongyao Paozhi Xue. 2nd ed. Beijing: National Chinese Traditional Medicine Publishing House, 2003.
4. Lei GL, Du BS. Zhongyao Paozhi Jishu Zhinan. 1st ed. Xi-an: Xi-an World Library Publishing House, 2002.
5. Liu TS, Pan QP, Zhou YS, Wu ZY. XiuZhen Zhongyaoyinpien Caise Tuben. 1st ed. Hunan: Hunan Science & Technology Publishing House, 2006.
6. Hou JY. Cortex Moutan: mudan pi. In: Wang BX, Ma JK, Zheng WL, Qu SY, Li R, Li YK (eds.). Modern study of pharmacology in traditional Chinese medicine. 2nd ed. Tianjin: Tianjin Science & Technology Press, 1999.

กรมการแพทย์แผนไทยและการแพทย์ทางเลือก
Department of Thai Traditional and Alternative Medicine

เปลือกรากหม่อน : Sangbaipi (桑白皮)

เปลือกรากหม่อน หรือ ซังไป่ปี้ คือ เปลือกรากแห้งของพืชที่มีชื่อวิทยาศาสตร์ว่า *Morus alba* L. วงศ์ Moraceae¹

เปลือกรากหม่อน (Cortex Mori)

ชื่อไทย: เปลือกรากหม่อน (ท้วไป)²

ชื่อจีน: ซังไป่ปี้ (จีนกลาง), ซึงเปะพ้วย (จีนแต้จิ๋ว)¹

ชื่ออังกฤษ: White Mulberry Root-bark¹

ชื่อเครื่องยา: Cortex Mori¹

การเก็บเกี่ยวและการปฏิบัติหลังการเก็บเกี่ยว:

เก็บเกี่ยวรากในฤดูใบไม้ร่วงเมื่อใบร่วงหมด และในต้นฤดูใบไม้ผลิก่อนเริ่มผลิพันธุ์ แยกรากฝอยและดินออก ขูดเปลือกหยาบสีน้ำตาลอมเหลืองออก ทิ้งตามยาว ลอกเอาเฉพาะเปลือกแล้วนำไปตากแดดให้แห้ง เก็บรักษาไว้ในที่มีอากาศเย็นและแห้ง มีการระบายอากาศดี¹

การเตรียมตัวยาร่วมใช้:

การเตรียมตัวยาร่วมใช้มี 2 วิธี ดังนี้

วิธีที่ 1 เปลือกรากหม่อน เตรียมโดยนำวัตถุดิบสมุนไพรที่ได้ มาล้างด้วยน้ำสะอาด ใส่ภาชนะปิดฝาไว้เพื่อให้อ่อนนุ่ม ทิ้งเป็นเส้นหรือแฉ่นหนา ๆ และนำไปทำให้แห้ง^{1,3}

วิธีที่ 2 เปลือกกรากหม่อนผัดน้ำผึ้ง เตรียมโดยนำน้ำผึ้งบริสุทธิ์มาเจือจางด้วยน้ำต้มในปริมาณที่เหมาะสม ใส่ตัวยาที่ได้จากวิธีที่ 1 แล้วคลุกให้เข้ากัน หมักไว้สักครู่เพื่อให้น้ำผึ้งซึมเข้าในตัวยา จากนั้นนำไปผัดในกระทะโดยใช้ระดับไฟปานกลาง ผัดจนกระทั่งมีสีเหลืองเข้มและไม่เหนียวติดมือ นำออกจากเตา แล้วตั้งทิ้งไว้ให้เย็น (ใช้น้ำผึ้งบริสุทธิ์ 25 กิโลกรัม ต่อตัวยา 100 กิโลกรัม)³

คุณภาพของตัวยาจากลักษณะภายนอก:

ตัวยาที่มีคุณภาพดี เปลือกหนา สีขาว เวลาปอกหรือลอกเปลือกต้องมีละอองเกิดขึ้น⁴

สรรพคุณตามตำราการแพทย์แผนจีน:

เปลือกกรากหม่อน รสอมหวาน เย็น มีฤทธิ์ระบายความร้อน บรรเทาอาการหอบ ใช้แก้ไอ หอบหืด (เนื่องจากปอดร้อน) และมีฤทธิ์ขับปัสสาวะ ลดบวม แก้อาการบวมหน้า (ระบายและดึงพิษของปอดลงต่ำ ปรับการหมุนเวียนของน้ำ ขับน้ำ ตัวบวม หน้าบวม กล้ามเนื้อผิวหนังบวม น้ำท่วมปอด ทำให้หอบ ปัสสาวะขัด)¹

เปลือกกรากหม่อนผัดน้ำผึ้ง จะช่วยเพิ่มความชุ่มชื้นให้ปอด มีฤทธิ์ระงับไอ เหมาะสำหรับผู้ป่วยที่มีอาการไอและหอบเนื่องจากปอดพร่อง³

ขนาดที่ใช้และวิธีใช้:

การแพทย์แผนจีน ใช้ 6-12 กรัม ต้มเอาน้ำดื่ม¹

ข้อมูลวิชาการที่เกี่ยวข้อง:

1. สารสกัดน้ำจากเปลือกกรากหม่อนมีฤทธิ์ลดน้ำตาลในเลือดของหนูถีบจักรที่เป็นเบาหวานเนื่องจากได้รับสาร streptozotocin เมื่อฉีดเข้าทางช่องท้องในขนาด 200 มิลลิกรัม/กิโลกรัม⁵
2. สารสกัดบิวทานอลจากเปลือกกรากหม่อนมีฤทธิ์ลดความดันโลหิตในหนู สารสกัดแอลกอฮอล์มีฤทธิ์ยับยั้งการเจริญของเชื้อรา⁶
3. สารสกัดน้ำและสารสกัดบิวทานอลจากเปลือกกรากหม่อนฤทธิ์แก้ไอ ขับปัสสาวะ ลดอาการบวม และเป็นยาสงบประสาทในสัตว์ทดลองด้วย⁷
4. เมื่อฉีดสารสกัดน้ำเข้าช่องท้องหนูถีบจักรในขนาด 50 มิลลิกรัม/กิโลกรัม จะทำให้สัตว์ทดลองสงบ ความรู้สึกสัมผัสและความเจ็บปวดลดลง สารสกัดน้ำเมื่อให้หนูถีบจักรทางปากในขนาดเทียบเท่าผงยา 2 กรัม/กิโลกรัม มีฤทธิ์ระงับปวดได้ดีเทียบเท่าแอสไพริน 0.5 กรัม/กิโลกรัม สารสกัดน้ำยังมีฤทธิ์ยับยั้งเชื้อโรคที่เกิดอาการเจ็บคอ เชื้อบิด และเชื้อรา⁸

5. เมื่อให้ผู้ป่วยเด็กที่มีอาการน้ำลายไหลที่มุมปากรับประทานสารสกัดน้ำในขนาดเทียบเท่าผงยา 20 กรัม โดยเด็กที่อายุต่ำกว่า 1 ขวบ ให้ใช้ขนาดเทียบเท่าผงยา 10 กรัม และให้แบ่งรับประทานวันละ 2-3 ครั้ง ติดต่อกันนาน 3-7 วัน พบว่าอาการดังกล่าวหายเป็นปกติ โดยทั่วไปเปลือกกรากหม่อนไม่ใช่เดี่ยว ส่วนใหญ่จะใช้เป็นส่วนประกอบในตำรายารักษาอาการบวมหน้า หลดลมอักเสบ และเยื่อหุ้มปอดอักเสบ⁶

6. การศึกษาพิษเฉียบพลันของสารสกัด 50% แอลกอฮอล์จากพืชทั้งต้นเมื่อฉีดเข้าช่องท้องหนูถีบจักร มีค่า LD₅₀ มากกว่า 1 กรัม/น้ำหนักตัว 1 กิโลกรัม สารสกัดบิวทานอลจากเปลือกกราก เมื่อให้กิน ฉีดเข้าช่องท้อง หรือฉีดเข้าหลอดเลือดดำในหนูถีบจักร ขนาด 20, 10 และ 5 กรัม/กิโลกรัม น้ำหนักตัว ตามลำดับ ไม่พบความเป็นพิษ สารสกัดน้ำเมื่อให้ทางปาก หรือฉีดเข้าช่องท้องหนูถีบจักรในขนาดเทียบเท่าผงยา 10 กรัม/กิโลกรัม และฉีดเข้าทางหลอดเลือดดำในขนาดเทียบเท่าผงยา 5 กรัม/กิโลกรัม ไม่ทำให้หนูตัวใดตาย นอกจากนี้ยังพบว่าการให้ยาในขนาดสูงครั้งเดียว หรือแบ่งรับประทานครั้งละน้อยๆ ให้ผลไม่แตกต่างกัน ซึ่งจากผลการทดลองข้างต้นอาจกล่าวได้ว่าเปลือกกรากหม่อนมีพิษน้อย⁶

เอกสารอ้างอิง

1. The State Pharmacopoeia Commission of P.R. China. Pharmacopoeia of the People's Republic of China. Vol.I. English Edition. Beijing: People's Medical Publishing House, 2005.
2. สีนหา ผู้พัฒนาพงศ์, ก่องกานดา ชยามฤต, ชีววัฒน์ บุญทวีคุณ (คณะบรรณาธิการ). ชื่อพรรณไม้แห่งประเทศไทย (เต็ม สมิตินันท์ ฉบับแก้ไขเพิ่มเติม พ.ศ. 2544). สำนักวิชาการป่าไม้. กรมป่าไม้. พิมพ์ครั้งที่ 2. กรุงเทพมหานคร : บริษัท ประชาชน จำกัด, 2544.
3. Gong QF. Zhongyao Paozhi Xue. 2nd ed. Beijing: National Chinese Traditional Medicine Publishing House, 2003.
4. Liu TS, Pan QP, Zhou YS, Wu ZY. XiuZhen Zhongyao yin pian Caise Tuben. 1st ed. Hunan: Hunan Science & Technology Publishing House, 2006.
5. อัญชลี จุฑาพุทธิ (บรรณาธิการ). สมุนไพรไทยก้าวไกลสู่สากล. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์ ร.ส.พ., 2548.
6. Deng YC. Cortex Mori: sang bai pi. In: Wang BX, Ma JK, Zheng WL, Qu SY, Li R, Li YK (eds.). Modern study of pharmacology in traditional Chinese medicine. 2nd ed. Tianjin: Tianjin Science & Technology Press, 1999.

กรมการแพทย์แผนไทยและการแพทย์ทางเลือก

Department of Thai Traditional and Alternative Medicine

โป่งรากสน : Fuling (茯苓)

โป่งรากสน หรือ ฝูหลิง คือ เห็ดที่มีชื่อวิทยาศาสตร์ว่า *Poria cocos* (Schw.) Wolf วงศ์ Polyporaceae¹

โป่งรากสน (Poria)

ชื่อไทย: โป่งรากสน²

ชื่อจีน: ฝูหลิง (จีนกลาง), ทกเหลิ่ง (จีนแต้จิ๋ว)¹

ชื่ออังกฤษ: Indian Bread¹

ชื่อเครื่องยา: Poria¹

การเก็บเกี่ยวและการปฏิบัติหลังการเก็บเกี่ยว:

เก็บเกี่ยวสมุนไพรในปลายฤดูร้อน แยกเอาดินออก รวมเป็นกอง ๆ เกลี่ยให้แผ่กระจาย ทิ้งไว้ที่อุณหภูมิห้องจนกระทั่งผิวนอกแห้ง ทำซ้ำหลาย ๆ ครั้ง จนกระทั่งผิวนอกย่นและน้ำข้างในเนื้อค่อย ๆ ระเหย และตากให้แห้งในที่ร่ม เก็บรักษาไว้ในที่มีอากาศเย็นและแห้ง มีการระบายอากาศดี¹

การเตรียมตัวยาพร้อมใช้:

การเตรียมตัวยาพร้อมใช้มี 2 วิธี ดังนี้

วิธีที่ 1 โป่งรากสน เตรียมโดยนำวัตถุดิบสมุนไพรที่ได้ มาล้างน้ำให้สะอาด ใส่ในหม้อหนึ่งที่มีฝาปิดมิดชิด นึ่งสักครู่จนกระทั่งสมุนไพรอ่อนนุ่ม ปอกเปลือกออก หั่นเป็นแว่นหนา ๆ และนำไปทำให้แห้ง^{1,3}

วิธีที่ 2 โป่งรากสนขาด เตรียมโดยนำตัวยาที่ได้จากวิธีที่ 1 ใส่ลงในชาด (แร่ธาตุที่มีสีแดง เป็นสารประกอบของเมอร์คิวริกซัลไฟด์) ที่บดเป็นผงละเอียด คลุกเคล้าให้เข้ากัน (ใช้ผงชาด 2 กิโลกรัม ต่อตัวยา 100 กิโลกรัม)³

คุณภาพของตัวยาจากลักษณะภายนอก:

ตัวยาที่มีคุณภาพดี ต้องมีน้ำหนัก มีคุณสมบัติแข็งและเหนียว ไม่มีรอยแตก หน้าตัดสีขาว ละเอียดเป็นมัน⁴

สรรพคุณตามตำราการแพทย์แผนจีน:

โป่งรากสน รสจืดอมหวาน สุกชุม มีฤทธิ์ระบายน้ำ สลายความชื้น สรรพคุณแก้อาการบวม น้ำปัสสาวะขัด และมีฤทธิ์บำรุงม้าม กล่อมประสาท แก้อาการม้ามพร่อง ระบบการย่อยอาหารอ่อนแอ เบื่ออาหาร อ่อนเพลีย ใจสั่น นอนไม่หลับ¹

โป่งรากสนชาด มีฤทธิ์กล่อมประสาทแรงขึ้น³

ขนาดที่ใช้และวิธีใช้:

การแพทย์แผนจีน ใช้ขนาด 9-15 กรัม ต้มเอาน้ำดื่ม¹

ข้อมูลวิชาการที่เกี่ยวข้อง:

1. สารสกัดน้ำมีฤทธิ์สงบประสาทในหนูถีบจักร คลายกล้ามเนื้อเรียบของลำไส้กระต่าย⁷ ผงยาเมื่อให้ทางปากหนูถีบจักรในขนาด 100 มิลลิกรัม/กิโลกรัม มีผลยับยั้งอาการผิวหนังอักเสบ สารสกัดน้ำตาลเชิงซ้อนเมื่อให้ทางปากหนูถีบจักรในขนาด 250, 500, 1,000 มิลลิกรัม/กิโลกรัม วันละครั้ง ติดต่อกันนาน 7 วัน มีฤทธิ์เสริมม้ามให้แข็งแรง และสารสกัด 70% แอลกอฮอล์ เมื่อฉีดเข้าช่องท้อง กระต่ายในขนาด 0.5 กรัม/กิโลกรัม วันละครั้ง ติดต่อกันนาน 5 วัน มีฤทธิ์ขับปัสสาวะ นอกจากนี้ยังพบว่าเมื่อฉีดยาเตรียมเข้าใต้ผิวหนังหนูขาวในขนาดเทียบเท่าผงยา 1.4 กรัม/กิโลกรัม วันละครั้ง ติดต่อกันนาน 8 วัน มีผลปกป้องตับได้⁶

2. สารสกัดน้ำสามารถบรรเทาอาการหวัดผวนและจิตใจไม่สงบชนิดเรื้อรัง และมีฤทธิ์ระบายความชื้นและน้ำ⁶

เอกสารอ้างอิง

1. The State Pharmacopoeia Commission of P.R. China. Pharmacopoeia of the People's Republic of China. Vol.I. English Edition. Beijing: People's Medical Publishing House, 2005.
2. วิชัย โชควิวัฒน์, ขวดี สันติกิจรุ่งเรือง, เย็นจิตร เตชะดำรงสิน. ตำรับยาจีนที่ใช้บ่อยในประเทศไทย เล่ม 1. พิมพ์ครั้งที่ 1. กรุงเทพมหานคร : สำนักงานกิจการโรงพิมพ์ องค์การทหารผ่านศึกในพระบรมราชูปถัมภ์, 2549.
3. Lei GL, Dun BS. Zhongyao Paozhi Jishu Zhinan. 1st ed. Xi-an: World Library Publishing House, 2002.
4. Liu TS, Pan QP, Zhou YS, Wu ZY. XiuZhen Zhongyao yin pian Caise Tuben. 1st ed. Hunan: Hunan Science & Technology Publishing House, 2006.
5. Bensky D, Gamble A. Chinese herbal medicine: Materia medica. Revised edition. Washington: Eastland Press, 1993.
6. Hu RJ, Wang SX. Poria: fu ling. In: Wang BX, Ma JK, Zheng WL, Qu SY, Li R, Li YK (eds.). Modern study of pharmacology in traditional Chinese medicine. 2nd ed. Tianjin: Tianjin Science & Technology Press, 1999.

ผลพุดซ้อน : Zhizi (梔子)

ผลพุดซ้อน หรือ จือจื่อ คือ ผลสุกที่ทำให้แห้งของพืชที่มีชื่อวิทยาศาสตร์ว่า *Gardenia jasminoides* J. Ellis วงศ์ Rubiaceae¹

ผลพุดซ้อน (Fructus Gardeniae)

ชื่อไทย: ผลพุดซ้อน, ผลพุดจีน, ผลพุดใหญ่ (ภาคกลาง); ผลพุทธรักษา (ราชบุรี); ผลเคดถา, ผลเคดถา (เชียงใหม่)²

ชื่อจีน: จือจื่อ (จีนกลาง), กี้จื่อ (จีนแต้จิ๋ว)¹

ชื่ออังกฤษ: Cape Jasmine Fruit¹

ชื่อเครื่องยา: Fructus Gardeniae¹

การเก็บเกี่ยวและการปฏิบัติหลังการเก็บเกี่ยว:

เก็บเกี่ยวผลสุกในฤดูใบไม้ร่วงเมื่อผลเริ่มเปลี่ยนเป็นสีเหลืองแดง แยกเอาก้านผลและลึง แผลกล่อมทิ้ง นึ่งด้วยไอน้ำหรือลวกด้วยน้ำเดือดสักครู่ ทำให้แห้ง เก็บรักษาไว้ในที่มีอากาศเย็นและแห้ง มีการระบายอากาศดี¹

การเตรียมตัวยาพร้อมใช้:

การเตรียมตัวยาพร้อมใช้มี 4 วิธี ดังนี้

วิธีที่ 1 ผลพุดซ้อน เตรียมโดยนำวัตถุดิบสมุนไพรมาแยกสิ่งอื่นที่ปะปนออก ทบให้แตกก่อนใช้³

วิธีที่ 2 ผลพุดซ้อนผัด เตรียมโดยนำตัวยาที่ได้จากวิธีที่ 1 มาทบให้แตก ใส่กระทะ นำไปผัดโดยใช้ไฟอ่อน ๆ ผัดจนกระทั่งผิวนอกสีเหลืองเข้ม นำออกจากเตา ตังทิ้งไว้ให้เย็น³

วิธีที่ 3 ผลพุดซ้อนผัดเคี้ยว เตรียมโดยนำตัวยาที่ได้จากวิธีที่ 1 มาทุบให้แตก ใส่กระทะ นำไปผัดโดยใช้ระดับไฟปานกลาง ผัดจนกระทั่งผิวนอกสีเหลืองไหม้ นำออกจากเตา ตั้งทิ้งไว้ให้เย็น³

วิธีที่ 4 ผลพุดซ้อนถ่าน เตรียมโดยนำตัวยาที่ได้จากวิธีที่ 1 มาทุบให้แตก ใส่กระทะ นำไปผัดโดยใช้ระดับไฟแรง ผัดจนกระทั่งผิวนอกของตัวยามีสีน้ำตาลดำ พรมน้ำเล็กน้อย นำออกจากเตา ตั้งทิ้งไว้ให้เย็น³

คุณภาพของตัวยาจากลักษณะภายนอก:

ตัวยาที่มีคุณภาพดี ผลมีขนาดเล็ก เปลือกผลบาง เนื้อมาก ด้านนอกและด้านในมีสีแดง⁴

สรรพคุณตามตำราการแพทย์แผนจีน:

ผลพุดซ้อน รสขม เย็น มีฤทธิ์ขับความร้อน แก้หูดหงิด แก้ไข้ (ความร้อนจากหัวใจทำให้หูดหงิดและกระวนกระวาย) มีฤทธิ์ระบายความร้อน เสริมความชื้น แก้ดีซ่าน (ตัวเหลืองจากความร้อนหรือร้อนชื้นของตับและถุงน้ำดี) มีฤทธิ์บรรเทาอาการพิษอักเสบ ทำให้เลือดเย็น แก้เลือดกำเดาไหล ปัสสาวะและอาเจียนเป็นเลือด (เนื่องจากโลหิตมีพิษร้อน) และมีฤทธิ์ลดบวมจากการอักเสบ ระบุปวด แก้อักเสบบวมแดง พิษอักเสบของแผล ฝ่ออักเสบบวมจากการกระทบกระเทือน¹

ผลพุดซ้อนผัด และผลพุดซ้อนผัดเคี้ยว มีสรรพคุณและวิธีใช้เหมือนกัน แต่ผลพุดซ้อนผัดจะมีรสขมและเย็นมากกว่า โดยทั่วไปหากความร้อนสูงจะใช้ผลพุดซ้อนผัด สำหรับผลพุดซ้อนผัดเคี้ยวจะใช้ในกรณีที่ระบบกระเพาะอาหารและลำไส้พร่อง ตัวยาทั้งสองชนิดนี้มีฤทธิ์ระบายความร้อน แก้หูดหงิด ใช้รักษาอาการความร้อนจากหัวใจทำให้หูดหงิด ตับร้อนทำให้ตาแดง³

ผลพุดซ้อนถ่าน มีฤทธิ์ทำให้เลือดเย็นและห้ามเลือด ใช้รักษาอาการปัสสาวะและอาเจียนเป็นเลือด เลือดกำเดาออก ไ้เป็นเลือด³

ขนาดที่ใช้และวิธีใช้:

การแพทย์แผนจีน ใช้ 6-9 กรัม ต้มเอาน้ำดื่ม¹

ข้อห้ามใช้ ข้อควรระวัง และอาการข้างเคียง:

การแพทย์แผนจีน ผลพุดซ้อนไม่เหมาะสำหรับคนธาตุอ่อน อุจจาระเหลว¹

ข้อมูลวิชาการที่เกี่ยวข้อง:

1. สารสกัดน้ำมีฤทธิ์ปกป้องตับและขับน้ำดีในหนูขาว ระบุปวด ลดไข้ และแก้โรคผิวหนังหลายชนิดในหนูถีบจักร สารสกัดแอลกอฮอล์ สารสกัดเอทิลอะซิเตท และสารสกัดเมทานอลมีฤทธิ์ต้านอักเสบในหนูถีบจักรและกระต่าย^{5,6}

2. สารสกัดน้ำมีสรรพคุณแก้โรคดีซ่านชนิดเฉียบพลัน กระเพาะปัสสาวะอักเสบชนิดเฉียบพลัน ลดบวม และระงับปวด^{5,6}

3. การศึกษาพิษเฉียบพลันในหนูถีบจักร โดยฉีดสารสกัดเมทานอลเข้าช่องท้องและให้ทางปาก พบว่าขนาดของสารสกัดเทียบเท่าผงยาที่ทำให้หนูถีบจักรตายร้อยละ 50 (LD₅₀) มีค่าเท่ากับ 17.1 และ 107.4 กรัม/กิโลกรัม ตามลำดับ⁵

เอกสารอ้างอิง

1. The State Pharmacopoeia Commission of P.R. China. Pharmacopoeia of the People's Republic of China. Vol.I. English Edition. Beijing: People's Medical Publishing House, 2005.
2. ลีนา ผู้พัฒนาพงศ์, ก่องกานดา ชยามฤต, ชีววัฒน์ บุญทวีคุณ (คณะบรรณาธิการ). ชื่อพรรณไม้แห่งประเทศไทย (เต็ม สมิตินันท์ ฉบับแก้ไขเพิ่มเติม พ.ศ. 2544). สำนักวิชาการป่าไม้. กรมป่าไม้. พิมพ์ครั้งที่ 2. กรุงเทพมหานคร : บริษัท ประชาชน จำกัด, 2544.
3. Gong QF. Zhongyao Paozhi Xue. 2nd ed. Beijing: National Chinese Traditional Medicine Publishing House, 2003.
4. Liu TS, Pan QP, Zhou YS, Wu ZY. XiuZhen Zhongyao yin pian Caise Tuben. 1st ed. Hunan: Hunan Science & Technology Publishing House, 2006.
5. Hou JY. Fructus Gardeniae: zhi zi. In: Wang BX, Ma JK, Zheng WL, Qu SY, Li R, Li YK (eds.). Modern study of pharmacology in traditional Chinese medicine. 2nd ed. Tianjin: Tianjin Science & Technology Press, 1999.
6. Institute of Materia Medica, Chinese Academy of Medicinal Sciences. Chinese Materia Medica. Vol. III. 2nd ed. Beijing: Renmin Weisheng Publishing House, 1984.

ผลเลี่ยน : Chuanlianzi (川楝子)

ผลเลี่ยน หรือ ชวนเลี่ยนจื่อ คือ ผลสุกที่ทำให้แห้งของพืชที่มีชื่อวิทยาศาสตร์ว่า *Melia toosendan* Sieb. et Zucc. วงศ์ Meliaceae¹

ผลเลี่ยน (Fructus Toosendan)

ชื่อไทย: ผลเลี่ยน, ผลเคียน, ผลเลี่ยนใบใหญ่ (ภาคกลาง); ผลเกรียน, ผลเอียน (ภาคเหนือ)²

ชื่อจีน: ชวนเลี่ยนจื่อ (จีนกลาง), ชวนเหลี่ยนจี้ (จีนแต้จิ๋ว)¹

ชื่ออังกฤษ: Szechwan Chinaberry Fruit¹

ชื่อเครื่องยา: Fructus Toosendan¹

การเก็บเกี่ยวและการปฏิบัติหลังการเก็บเกี่ยว:

เก็บเกี่ยวผลสุกในฤดูหนาว แยกสิ่งอื่นที่ปะปนออก ตากแดดให้แห้ง เก็บรักษาไว้ในที่มื้ออากาศเย็นและแห้ง มีการระบายอากาศดี¹

การเตรียมตัวยาพร้อมใช้:

การเตรียมตัวยาพร้อมใช้มี 3 วิธี ดังนี้

วิธีที่ 1 ผลเลี่ยน เตรียมโดยนำวัตถุดิบสมุนไพรที่ปราศจากสิ่งปนปลอมมาทุบให้แตกก่อนใช้^{1,3}

วิธีที่ 2 ผลเลี่ยนผัด เตรียมโดยนำตัวยาที่ได้จากวิธีที่ 1 มาหั่นเป็นแว่นหรือเป็นชิ้นเล็ก ๆ นำไปใส่กระทะ ผัดโดยใช้ไฟระดับปานกลาง ผัดจนกระทั่งผิวนอกมีสีเหลืองไหม้หรือสีน้ำตาลไหม้ นำออกจากเตา ตั้งทิ้งไว้ให้เย็น แล้วร่อนเอาเศษเล็ก ๆ ออก^{1,3}

วิธีที่ 3 ผลเลี่ยนผัดน้ำเกลือ เตรียมโดยนำตัวยาที่ได้จากวิธีที่ 1 มาหั่นเป็นแว่นหรือเป็นชิ้นเล็ก ๆ ใส่ในภาชนะที่เหมาะสม เติมน้ำเกลือ คลุกเคล้าให้เข้ากัน ตั้งทิ้งไว้จนกระทั่งน้ำเกลือแทรกซึมเข้าไปในเนื้อตัวยา จากนั้นนำไปใส่กระทะ ผัดโดยใช้ไฟระดับปานกลาง ผัดจนกระทั่งผิวนอกมีสีเหลืองเข้ม นำออกจากเตา ตั้งทิ้งไว้ให้เย็น แล้วร่อนเอาเศษเล็ก ๆ ออก (ใช้เกลือบริสุทธิ์ 2 กิโลกรัม ต่อตัวยา 100 กิโลกรัม)^{1,3}

คุณภาพของตัวยาจากลักษณะภายนอก:

ตัวยาที่มีคุณภาพดี ต้องเป็นผลขนาดใหญ่ มีเนื้อมาก ผิวนอกสีเหลืองทอง เนื้อในผลสีขาวเหลือง⁴

สรรพคุณตามตำราการแพทย์แผนจีน:

ผลเลี่ยน รสขม เย็น มีฤทธิ์ทำให้ชุ่มชื้นเย็น บรรเทาปวด สรรพคุณคลายเครียด แก้อ่อนในบรรเทาอาการปวดต่าง ๆ และมีฤทธิ์ฆ่าพยาธิ หิด กลาก เกื้อน แก้อุดท้องเนื่องจากพยาธิต่าง ๆ¹

ผลเลี่ยนผัด จะช่วยให้รสขมและเย็นลดลง ลดพิษ มีฤทธิ์ช่วยให้ชุ่มชื้นเย็นและบรรเทาปวด ใช้รักษาอาการปวดบริเวณใต้ขาโครงและปวดท้อง³

ผลเลี่ยนผัดน้ำเกลือ จะช่วยนำตัวยาลงสู่ส่วนล่างของร่างกาย (ตั้งแต่ใต้สะดือลงมาถึงท้อง) ใช้รักษาอาการไส้เลื่อน อัมพาตบวม³

สรรพคุณตามตำราการแพทย์แผนไทย:

ผลเลี่ยน ใช้เป็นยาขับพยาธิตัวกลม แก้อืดเรื้อน และฝีคันทะมาลา^{5,6}

ขนาดที่ใช้และวิธีใช้:

การแพทย์แผนจีน ใช้ขนาด 4.5-9 กรัม ต้มเอาน้ำดื่ม¹

การแพทย์แผนไทย ใช้ขนาด 15-20 กรัม ต้มเอาน้ำดื่ม⁷ และใช้ภายนอกโดยนำผลเลี่ยน 5-7 ผลมาตำให้ละเอียด เติมน้ำมันพืช แล้วใช้ทาบริเวณที่เป็นวันละ 2-3 ครั้ง ติดต่อกันจนกว่าจะหาย นอกจากนี้ยังสามารถใช้ผลที่โตเต็มที่สด ๆ 10-15 ผล โขลกให้ละเอียด เติมน้ำมันมะพร้าว 3-4 ช้อนแกง ชโลมผงที่เป็นเหาทั้งไว้ 1 ชั่วโมง แล้วสระให้สะอาด สระติดต่อกัน 2-3 วัน⁶

ข้อห้ามใช้ ข้อควรระวัง และอาการข้างเคียง:

ผลเลี่ยนมีพิษเล็กน้อย ไม่ควรใช้ปริมาณมากหรือใช้ต่อเนื่องนาน ๆ (การแพทย์แผนจีน) อาการพิษที่พบ ได้แก่ หายใจขัด แขนขาไม่มีแรง ปวดศีรษะ คลื่นไส้อาเจียน^{1,7}

ข้อมูลวิชาการที่เกี่ยวข้อง:

1. สารสกัดแอลกอฮอล์และสารทุเซนดานิน (toosendanin) มีฤทธิ์ถ่ายพยาธิ สารทุเซนดานิน มีฤทธิ์กระตุ้นการบีบตัวของกล้ามเนื้อเรียบในกระต่าย และสารสกัดแอลกอฮอล์ความเข้มข้น 10 % มี

ฤทธิ์ต้านเชื้อรา⁸

2. สารพิษที่พบในผลเลี่ยนคือ แอลคาลอยด์ azaridine ซึ่งมีฤทธิ์ทำให้คลื่นไส้อาเจียน และท้องร่วงอย่างแรง เป็นอัมพาต หายใจไม่สม่ำเสมอ หายใจขัด เด็กเล็ก ๆ ถ้ากินผลเลี่ยนเข้าไปเพียง 6-8 ผล จะเป็นอันตรายถึงตายได้ การรักษาทำได้โดย ทำให้อาเจียน ให้ดื่มนมหรือไข่ขาวเพื่อลดการดูดซึมของสารพิษ แล้วรีบนำส่งโรงพยาบาล อาจให้น้ำเกลือเพื่อรักษาสมดุลของน้ำและเกลือแร่ และรักษาตามอาการ⁹

3. ยาเม็ดทุเซนดานินมีสรรพคุณถ่ายพยาธิทั้งในเด็กและผู้ใหญ่⁸

4. เมื่อฉีดสารทุเซนดานินเข้าช่องท้อง หลอดเลือดดำ ใต้ผิวหนังและให้ทางปากหนูถีบจักร พบว่าขนาดสารทุเซนดานินที่ทำให้หนูถีบจักรตายร้อยละ 50 (LD_{50}) มีค่าเท่ากับ 13.8, 14.6, 14.3 และ 244.2 มิลลิกรัม/กิโลกรัม ตามลำดับ เมื่อฉีดสารดังกล่าวเข้าใต้ผิวหนังและให้ทางปากหนูขาว และฉีดเข้าหลอดเลือดดำกระต่าย พบว่าขนาดสารดังกล่าวที่ทำให้สัตว์ทดลองตาย ร้อยละ 50 (LD_{50}) มีค่าเท่ากับ 9.8, 120.7 และ 4.2 มิลลิกรัม/กิโลกรัม ตามลำดับ⁸

5. มีรายงานการทดลองทางคลินิก พบว่าผลเลี่ยนมีสรรพคุณรักษาอาการต่อมน้ำนมแข็งกระด้างชนิดเจ็บปวด และแก้กลากเกลื้อนบนหนังศีรษะได้ผลดี⁶

6. มีรายงานการทดสอบความเป็นพิษพบว่า สารสกัดผลด้วยคลอโรฟอร์ม เมื่อฉีดเข้าช่องท้องของหนูถีบจักร ขนาดที่ทำให้หนูตายร้อยละ 50 เท่ากับ 1.5 กรัม/กิโลกรัม ส่วนสารสกัดด้วยอีเทอร์ เมื่อฉีดเข้าช่องท้องของหนูถีบจักร ขนาดที่ทำให้หนูตายร้อยละ 50 เท่ากับ 1.04 กรัม/กิโลกรัม⁸

เอกสารอ้างอิง

1. The State Pharmacopoeia Commission of P.R. China. Pharmacopoeia of the People's Republic of China. Vol.I. English Edition. Beijing: People's Medical Publishing House, 2005.
2. ลีนา ผู้พัฒนาพงศ์, ก้องกานดา ชยามฤต, ชีรวัดณ์ บุญทวีคุณ (คณะบรรณาธิการ). ชื่อพรรณไม้แห่งประเทศไทย (เดิม สมิตินันท์ ฉบับแก้ไขเพิ่มเติม พ.ศ. 2544). สำนักวิชาการป่าไม้ กรมป่าไม้. พิมพ์ครั้งที่ 2. กรุงเทพมหานคร : บริษัท ประชาชน จำกัด, 2544.
3. Gong QF. Zhongyao Paozhi Xue. 2nd ed. Beijing: National Chinese Traditional Medicine Publishing House, 2003.
4. Liu TS, Pan QP, Zhou YS, Wu ZY. XiuZhen Zhongyao yin pian Caise Tuben. 1st ed. Hunan: Hunan Science & Technology Publishing House, 2006.
5. เพียวร่ เหมือนนงษ์ญาติ. สมุนไพรก้าวใหม่. พิมพ์ครั้งที่ 2. กรุงเทพมหานคร : บริษัท เมดิคัล มีเดีย จำกัด, 2537.
6. สุนทรี สิงหนุตตรา. สรรพคุณสมุนไพร 200 ชนิด. พิมพ์ครั้งที่ 1. กรุงเทพมหานคร : โอ.เอส.พรีนติ้งเฮาส์, 2536.
7. Institute of Materia Medica, Chinese Academy of Medicinal Sciences. Chinese Materia Medica. Vol. III. 2nd ed. Beijing: Renmin Weisheng Publishing House, 1984.
8. Qu SY. Fructus Toosendan: chuan lian zi. In: Wang BX, Ma JK, Zheng WL, Qu SY, Li R, Li YK (eds.). Modern study of pharmacology in traditional Chinese medicine. 2nd ed. Tianjin: Tianjin Science & Technology Press, 1999.
9. สถาบันวิจัยสมุนไพร กรมวิทยาศาสตร์การแพทย์ กระทรวงสาธารณสุข. คู่มือฐานข้อมูลพืชพิษ. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์กรมการศาสนา, 2545.

ผักคาวทอง : Yuxingcao (鱼腥草)

ผักคาวทอง หรือ ยุหวิซิงเฉ่า คือ ส่วนเหนือดินแห้งของพืชที่มีชื่อวิทยาศาสตร์ว่า *Houttuynia cordata* Thunb. วงศ์ Saururaceae¹

ผักคาวทอง (Herba Houttuyniae)

ชื่อไทย: ผักคาวทอง, พลุแก (กรุงเทพฯ); ผักคาวตอง, ผักข้าวตอง (ภาคเหนือ); ผักก้านตอง (แม่ฮ่องสอน)²

ชื่อจีน: ยุหวิซิงเฉ่า (จีนกลาง), หือซอเซ่า (จีนแต้จิ๋ว)¹

ชื่ออังกฤษ: Heartleaf Houttuynia Herb¹

ชื่อเครื่องยา: Herba Houttuyniae¹

การเก็บเกี่ยวและการปฏิบัติหลังการเก็บเกี่ยว:

เก็บเกี่ยวส่วนเหนือดินในฤดูร้อนเมื่อพืชเจริญเติบโตเต็มที่ แยกเอาสิ่งปนออก ตากแดดให้แห้ง เก็บรักษาไว้ในที่มีอากาศเย็นและแห้ง มีการระบายอากาศดี¹

การเตรียมตัวยาร่วมใช้:

หลังเก็บเกี่ยวสมุนไพรแล้ว แยกเอารากและสิ่งอื่นที่ปนออก ล้างอย่างรวดเร็วให้สะอาด หั่นเป็นท่อน ๆ และนำไปตากให้แห้ง^{1,3}

คุณภาพของตัวยาจากลักษณะภายนอก:

ตัวยาที่มีคุณภาพดี ต้องมีสีน้ำตาลแดงอ่อน ๆ ใบและลำต้นสมบูรณ์ และมีกลิ่นความมาก⁴

สรรพคุณตามตำราการแพทย์แผนจีน:

ผักคาวทอง มีรสเผ็ด เย็นเล็กน้อย มีฤทธิ์ระบายความร้อน ขับพิษ ขับหนอง ขับปัสสาวะ ใช้รักษาฝีในปอด ไอหรืออาเจียนออกมามีเลือดปนหนอง ขับปัสสาวะ แก้อาการบวม น้ำ ฝักอักเสบ บิด โรคติดเชื้อระบบทางเดินปัสสาวะ ต้านเชื้อแบคทีเรียโดยเฉพาะในระบบทางเดินหายใจ^{1,5,6}

สรรพคุณตามตำราการแพทย์แผนไทย:

แพทย์แผนโบราณใช้ต้นแห้งเป็นยาขับปัสสาวะ แก้อาการบวม น้ำ ฝักอักเสบ บิด โรคติดเชื้อทางเดินปัสสาวะ หูชั้นกลางอักเสบและริดสีดวง ต้นสดใช้ภายนอกเป็นยาพอกฝี บวมอักเสบ บาดแผล โรคผิวหนัง ภูมิแพ้และช่วยให้อาการอักเสบติดเชื้อดีขึ้น ใบสดผิงไฟพอน้ำใช้พอกแก้อาการต่าง ๆ รากเป็นยาขับปัสสาวะ⁷⁻⁹

ขนาดที่ใช้และวิธีใช้:

การแพทย์แผนจีน ใช้ 15-25 กรัม¹ โดยต้มเอาน้ำดื่ม ก่อนดื่มให้แช่น้ำไว้ 1-3 นาที ต้มให้เดือดนาน 5 นาที หากใช้สดใช้ 30-50 กรัมโดยต้มหรือคั้นเอาน้ำดื่ม หากใช้ภายนอกให้ใช้สมุนไพรปริมาณที่เหมาะสม ต้มเอาน้ำชะล้างหรือใช้ต้นสดตำพอก^{1,5}

ข้อมูลวิชาการที่เกี่ยวข้อง:

- มีรายงานว่า สารประกอบแอลคาลอยด์ที่แยกได้จากส่วนเหนือดินของผักคาวทองแสดงฤทธิ์ปานกลางในหลอดทดลองในการทำลายเซลล์มะเร็งเพาะเลี้ยง 5 ชนิด คือ เซลล์มะเร็งปอด เซลล์มะเร็งรังไข่ เซลล์เนื้องอกที่เป็นเนื้อร้าย เซลล์มะเร็งสมอง และเซลล์มะเร็งลำไส้ใหญ่¹⁰
- สารสกัดน้ำจากผักคาวทองมีฤทธิ์ยับยั้งการเจริญของเซลล์มะเร็งเม็ดเลือดขาวเพาะเลี้ยง 5 ชนิด ได้แก่ L1210, U937, K526, Raja และ P3HR1 โดยมีค่า IC_{50} อยู่ระหว่าง 478-662 ไมโครกรัม/มิลลิลิตร ในประเทศจีน มีการใช้ผักคาวทองเป็นส่วนประกอบในตำรับยารักษามะเร็งทางเดินอาหารและมะเร็งทางเดินหายใจ รวมไปถึงเนื้องอกในรังไข่ มะเร็งปากมดลูก มะเร็งเต้านม มะเร็งหลอดอาหาร และมะเร็งปอด เพิ่มการไหลเวียนของเลือด เพิ่มภูมิคุ้มกัน และรักษาอาการข้างเคียงที่เกิดจากการใช้รังสีรักษาและเคมีบำบัด¹⁰
- น้ำมันหอมระเหยจากผักคาวทองสามารถยับยั้งการเจริญเติบโตของเชื้อไวรัสไข้หวัดใหญ่ในเซลล์เพาะเลี้ยง และยังพบว่าน้ำมันระเหยง่ายที่ได้จากการกลั่นด้วยไอน้ำของผักคาวทองสดมีฤทธิ์ฆ่าเชื้อไวรัสริบ ไข้หวัดใหญ่ และเอดส์ ในประเทศจีนมีการใช้ผักคาวทองเป็นส่วนผสมในตำรับยารักษาโรคหลอดลมอักเสบชนิดเฉียบพลันและชนิดเรื้อรัง ติดเชื้อเฉียบพลันหัด ไข้หวัดใหญ่ และการติดเชื้อทางเดิน

หายใจยาลดไข้ เป็นส่วนผสมในตำรับยาใช้ในการป้องกันและรักษาอาการโรคที่เกิดจากไวรัสในไก่¹⁰

4. มีรายงานการศึกษาในหลอดทดลองว่า สารสกัดน้ำจากผักคาวตองมีฤทธิ์ต้านเชื้อแบคทีเรียช่องปาก น้ำมันที่สกัดจากผักคาวตองมีฤทธิ์ยับยั้งการเจริญเติบโตของจุลินทรีย์หลายชนิดโดยเฉพาะยีสต์ในประเทศจีนมีการใช้ผักคาวตองเป็นส่วนประกอบในตำรับยาสำหรับใช้ป้องกันและรักษาโรคติดเชื้อในช่องปาก ยารักษาผิว ป้องกันเชื้อรา รักษาโรคผิวหนัง เช่น กลาก ขี้เรื้อน กลาก เป็นต้น¹⁰

5. ส่วนสกัดน้ำจากผักคาวตองมีฤทธิ์ด้านการอักเสบ ในประเทศจีนใช้ผักคาวตองเป็นส่วนประกอบในตำรับยารักษาอาการอักเสบ แผลไฟไหม้น้ำร้อนลวก โรครูมาตอยด์ หนองใน และรักษาแผลหลังผ่าตัด¹⁰

6. จากการทดลองในกบและคางคก พบว่าน้ำมันจากต้นสดมีผลขยายหลอดเลือดฝอย ทำให้อัตราการไหลเวียนของเลือดและการขับปัสสาวะเพิ่มขึ้น¹⁰

เอกสารอ้างอิง

1. The State Pharmacopoeia Commission of P.R. China. Pharmacopoeia of the People's Republic of China. Vol.I. English Edition. Beijing: People's Medical Publishing House, 2005.
2. ลิณา ผู้พัฒนาฟอร์, ก่องกานดา ชยามฤต, ชีววัฒน์ บุญทวีคุณ (คณะบรรณาธิการ). ชื่อพรรณไม้แห่งประเทศไทย (เต็ม สมิตินันท์ ฉบับแก้ไขเพิ่มเติม พ.ศ. 2544). สำนักวิชาการป่าไม้. กรมป่าไม้. พิมพ์ครั้งที่ 2. กรุงเทพมหานคร : บริษัท ประชาชน จำกัด, 2544.
3. Lei GL, Dun BS. Zhongyao Paozhi Jishu Zhinan. 1st ed. Xi-an: World Library Publishing House, 2002.
4. Liu TS, Pan QP, Zhou YS, Wu ZY. XiuZhen Zhongyaoyinpin Caise Tuben. 1st ed. Hunan: Hunan Science & Technology Publishing House, 2006.
5. กรมวิทยาศาสตร์การแพทย์ กระทรวงสาธารณสุข. สมุนไพรไทย-จีน. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์การศาสนา, 2547.
6. Huang KC. The pharmacology of Chinese herbs. 2nd ed. Washington DC: CRC Press LLC, 1999.
7. เย็นจิตร เตชะดำรงสิน, ชิดารัตน์ บุญรอด, จารีย์ บันลือธิ, ประไพ วงศ์สินคงม้น, ดวงเพ็ญ ปัทมดิลก, จิราวุธ มิ่งเมือง. คุณภาพทางเคมีของผักคาวตอง. ใน: ปราณี ขวลิตรธำรง, จารีย์ บันลือธิ, กัลยา อนุลักขณาปกรณ์, เย็นจิตร เตชะดำรงสิน, ชิดารัตน์ บุญรอด. บุขารวรรณ ศรีวรรณ (คณะบรรณาธิการ). ผักคาวตอง *Houttuynia cordata* Thunb. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์องค์การทหารผ่านศึก, 2546.
8. สุนทรี สิงหนุตตรา. สรรพคุณสมุนไพร 200 ชนิด. กรุงเทพมหานคร : โอ.เอส.พรินติ้งเฮาส์, 2536.
9. สาลี ใจดี และคณะ. การใช้สมุนไพร เล่ม 2. โครงการพัฒนาเทคนิคการทนายสมุนไพร. กรุงเทพมหานคร : บริษัท สารมวลชน จำกัด, 2524.
10. กัลยา อนุลักขณาปกรณ์. ผักคาวตองกับการศึกษาทางด้านเภสัชวิทยา. ใน: ปราณี ขวลิตรธำรง, จารีย์ บันลือธิ, กัลยา อนุลักขณาปกรณ์, เย็นจิตร เตชะดำรงสิน, ชิดารัตน์ บุญรอด. บุขารวรรณ ศรีวรรณ (คณะบรรณาธิการ). ผักคาวตอง *Houttuynia cordata* Thunb. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์องค์การทหารผ่านศึก, 2546.

ผิวส้มจีน : Chenpi (陈皮)

ผิวส้มจีน หรือ เฉินพี คือ เปลือกผลแก่จัดที่ทำให้แห้งของพืชที่มีชื่อวิทยาศาสตร์ว่า *Citrus reticulata* Blanco วงศ์ Rutaceae¹

ผิวส้มจีน (Pericarpium Citri Reticulatae)

ชื่อไทย: ผิวส้มเขียวหวาน (ทั่วไป); ผิวส้มจุก (ภาคเหนือ, ปัตตานี); ผิวส้มแป้นเกลี้ยง, ผิวส้มแป้นหัวจุก (ปัตตานี); ผิวส้มเหม็น (ภาคกลาง); ผิวส้มขี้ม้า (นครราชสีมา); ผิวส้มเซียงตุง (ภาคเหนือ); ผิวส้มแก้วเกลี้ยง, ผิวส้มแก้วโบราณ, ผิวส้มจันทบูร, ผิวส้มตรังกานู, ผิวส้มแป้นกระดาน, ผิวส้มแป้นขี้ม้า, ผิวส้มแสงทอง (กรุงเทพฯ)²

ชื่อจีน: เฉินพี (จีนกลาง), ถิงพั่วย (จีนแต้จิ๋ว)¹

ชื่ออังกฤษ: Dried Tangerine Peel¹

ชื่อเครื่องยา: Pericarpium Citri Reticulatae¹

การเก็บเกี่ยวและการปฏิบัติหลังการเก็บเกี่ยว:

เก็บเกี่ยวผลสุกปลายฤดูใบไม้ร่วงถึงต้นฤดูหนาว ปลอกเอาเฉพาะผิวผลมาตากให้แห้งหรือทำให้แห้งที่อุณหภูมิต่ำ เก็บรักษาไว้ในที่มีอากาศเย็นและแห้ง มีการระบายอากาศดี¹

การเตรียมตัวยาพร้อมใช้:

การเตรียมตัวยาพร้อมใช้มี 4 วิธี ดังนี้

วิธีที่ 1 ผิวส้มจีน เตรียมโดยนำวัตถุดิบสมุนไพรที่ปราศจากสิ่งปนเปื้อน มาล้างน้ำให้สะอาด หมักไว้สักครู่ให้อ่อนนุ่ม หั่นเป็นเส้นฝอย ทำให้แห้งที่อุณหภูมิต่ำ³

วิธีที่ 2 ผิวสัสมัจฉินผัด แบ่งเป็น

1) **ผิวสัสมัจฉินผัดดิน** (เป็นดินที่อยู่ในเตาเผาไฟเป็นระยะเวลานานมาก มักมีฤทธิ์เป็นด่างอ่อน คนจีนเรียกดินชนิดนี้ว่า ผูลงกาน) เตรียมโดยนำดินใส่ในภาชนะที่เหมาะสม ใส่ตัวยาที่ได้จากวิธีที่ 1 ลงไป ผัดโดยใช้ไฟระดับปานกลาง ผัดจนกระทั่งตัวยามีสีเหลืองเข้ม นำออกจากเตา ร่อนเอาดินออก นำตัวยาที่ได้ไปวางแผ่ออก ตั้งทิ้งไว้ให้เย็น (ใช้ดินผูลงกาน 30 กิโลกรัม ต่อตัวยา 100 กิโลกรัม)³

2) **ผิวสัสมัจฉินผัดรำข้าวสาลี** เตรียมโดยนำรำข้าวสาลีใส่ลงในภาชนะที่เหมาะสม ให้ความร้อนโดยใช้ระดับไฟปานกลางจนกระทั่งมีควันออกมา ใส่ตัวยาที่ได้จากวิธีที่ 1 ลงไป คนอย่างรวดเร็วจนกระทั่งผิวของตัวยาเป็นสีเหลืองเข้ม นำออกจากเตา แล้วร่อนเอารำข้าวสาลีออก ตั้งทิ้งไว้ให้เย็น (ใช้รำข้าวสาลี 30 กิโลกรัม ต่อตัวยา 100 กิโลกรัม)³

วิธีที่ 3 ผิวสัสมัจฉินผัดน้ำผึ้ง เตรียมโดยนำน้ำผึ้งบริสุทธิ์มาเจือจางด้วยน้ำดื่มในปริมาณที่เหมาะสม ใส่ตัวยาที่ได้จากวิธีที่ 1 แล้วคลุกให้เข้ากัน หมักไว้สักครู่เพื่อให้ น้ำผึ้งซึมเข้าในตัวยา จากนั้นนำไปผัดในกระทะโดยใช้ระดับไฟปานกลาง ผัดจนกระทั่งมีสีเหลืองเข้มและไม่เหนียวติดมือ นำออกจากเตา แล้วตั้งทิ้งไว้ให้เย็น (ใช้น้ำผึ้งบริสุทธิ์ 18.75 กิโลกรัม ต่อตัวยา 100 กิโลกรัม)³

วิธีที่ 4 ผิวสัสมัจฉินถ่าน เตรียมโดยนำตัวยาที่ได้จากวิธีที่ 1 ใส่กระทะ นำไปผัดโดยใช้ไฟระดับปานกลาง ผัดจนกระทั่งผิวนอกมีสีน้ำตาลดำ พรหมน้ำเล็กน้อย นำออกจากเตา ตั้งทิ้งไว้ให้เย็น แล้วนำไปตากแห้งในที่ร่ม³

คุณภาพของตัวยาจากลักษณะภายนอก:

ตัวยาที่มีคุณภาพดี ต้องเป็นเส้นขนาดสม่ำเสมอ ผิวนอกสีแดงอมส้มหรือสีแดงอมเหลือง ผิวด้านในสีเหลืองอมขาว กลิ่นหอม รสเผ็ด⁴

สรรพคุณตามตำราการแพทย์แผนจีน:

ผิวสัสมัจฉิน รสขมเผ็ด อุณหภูมิฤทธิ์ทำให้ชื้นชุ่มชื้น บำรุงม้าม สรรพคุณ แก้อาหารไม่ย่อย แก้ปวดท้อง มีฤทธิ์คลายความชื้น ละลายเสมหะ สรรพคุณแก้เสมหะและความชื้นตกค้าง บรรเทาอาการไอ^{1,3}

ผิวสัสมัจฉินผัดดิน (ดินผูลงกาน) รสขมเล็กน้อย มีกลิ่นหอม สรรพคุณบำรุงม้าม แก้ท้องเสีย³

ผิวสัสมัจฉินผัดรำข้าวสาลี รสขมเล็กน้อย รสเผ็ดจะลดลง แต่คุณสมบัติแห้งจะนุ่มนวลขึ้น มีกลิ่นหอม เพิ่มฤทธิ์ช่วยให้การทำงานของม้ามและกระเพาะอาหารดีขึ้น³

ผิวสัสมัจฉินผัดน้ำผึ้ง รสหวาน สรรพคุณบรรเทาอาการไอ ขับเสมหะ³

ผิวสัสมัจฉินถ่าน รสจืด มีกลิ่นอ่อน ๆ สรรพคุณเป็นยาห้ามเลือด³

คู่มือการใช้สมุนไพรไทย-จีน

141

สรรพคุณตามตำราการแพทย์แผนไทย:

ผิวส้ม รสปร่าหอม ปรู้งยาหอม แก้ลมวิงเวียน หน้ามืดตาลาย แก้ลมจุกเสียด เน้นเพื่อ⁵

ขนาดที่ใช้และวิธีใช้:

การแพทย์แผนจีน ใช้ 3-9 กรัม ต้มเอาน้ำดื่ม¹

ข้อมูลวิชาการที่เกี่ยวข้อง:

- มีรายงานว่าน้ำมันหอมระเหยจากผิวส้มจีนมีฤทธิ์ขับเสมหะ สารสกัดน้ำและสารสกัดแอลกอฮอล์ มีฤทธิ์ขยายหลอดลมในกระต่าย และสาร nobiletin มีฤทธิ์แก้หอบในหนูตะเภาและแมว⁶
- สารสกัดน้ำมีฤทธิ์ยับยั้งการหดตัวของกล้ามเนื้อเรียบของลำไส้หนูตะเภา กระต่าย และสุนัข ต้านอนุมูลอิสระในหนูขาว น้ำมันหอมระเหยให้ความอบอุ่นและกระตุ้นการทำงานของระบบกระเพาะอาหาร และลำไส้ในกระต่าย เมื่อฉีดสาร hesperidin ที่แยกได้จากผิวส้มจีนเข้าใต้ผิวหนังของสัตว์ทดลองในขนาด 100 หรือ 500 มิลลิกรัม/กิโลกรัม/วัน ติดต่อกันนาน 6 วัน พบว่าสารดังกล่าวแสดงฤทธิ์บรรเทาอาการแผลในกระเพาะอาหารได้ดี และสารดังกล่าวในขนาดเดียวกันมีฤทธิ์ขับน้ำดีและละลายนิ่วในถุงน้ำดีในหนูขาวและสุนัข^{6,7}
- การทดลองทางคลินิก พบว่าผิวส้มจีนมีสรรพคุณรักษาอาการข้อค้อนเนื่องจากการติดเชื้อ และสารสกัดมีสรรพคุณรักษาแผลกลากเกลื้อน บรรเทาอาการแพ้ และแก้จุกจระมีเลือดปน น้ำมันหอมระเหยมีสรรพคุณรักษานิ่วในถุงน้ำดี⁷
- เมื่อฉีดน้ำมันหอมระเหยเข้าช่องท้องหนูถีบจักร พบว่าขนาดของน้ำมันหอมระเหยที่ทำให้หนูถีบจักรตายร้อยละ 50 (LD₅₀) มีค่าเท่ากับ 1 มิลลิลิตร/กิโลกรัม⁷

เอกสารอ้างอิง

- The State Pharmacopoeia Commission of P.R. China. Pharmacopoeia of the People's Republic of China. Vol.I. English Edition. Beijing: People's Medical Publishing House, 2005.
- ลิ้นา ผู้พัฒนาองค์, กองกานดา ชยามฤต, ชีววัฒน์ บุญทวีคุณ (คณะบรรณานุกรม). ชื่อพรรณไม้แห่งประเทศไทย (เต็ม สมิตินันท์ ฉบับแก้ไขเพิ่มเติม พ.ศ. 2544). สำนักวิชาการป่าไม้. กรมป่าไม้. พิมพ์ครั้งที่ 2. กรุงเทพมหานคร : บริษัท ประชาชน จำกัด, 2544.
- Mei XH. Shiyong Zhongyao Paozhi Zhinan. 1st ed. Hubei: Hubei Science & Technology Publishing House, 2005.
- Liu TS, Pan QP, Zhou YS, Wu ZY. XiuZhen Zhongyao yin pian Caise Tuben. 1st ed. Hunan: Hunan Science & Technology Publishing House, 2006.
- วุฒิ วุฒิชัยธรรมเวช. ยอเภสัชกรรมไทยและสรรพคุณสมุนไพร. พิมพ์ครั้งที่ 2. กรุงเทพมหานคร : บริษัท ศิลปสยามบรรณกิจและ การพิมพ์ จำกัด, 2548.
- Institute of Materia Medica, Chinese Academy of Medicinal Sciences. Chinese Materia Medica. Vol. III. 2nd ed. Beijing: Renmin Weisheng Publishing House, 1984.
- Li W. Pericarpium Citri Reticulatae: chen pi. In: Wang BX, Ma JK, Zheng WL, Qu SY, Li R, Li YK (eds.). Modern study of pharmacology in traditional medicine. 2nd ed. Tianjin: Tianjin Science & Technology Press, 1999.

พุทราจีน : Dazao (大枣)

พุทราจีน หรือ ต้าเจ๋า คือ ผลสุกที่ทำให้แห้งของพืชที่มีชื่อวิทยาศาสตร์ว่า *Ziziphus jujuba* Mill. วงศ์ Rhamnaceae¹

พุทราจีน (Fructus Jujubae)

ชื่อไทย: พุทราจีน (ภาคกลาง)²

ชื่อจีน: ต้าเจ๋า (จีนกลาง), ต้าจื่อ (จีนแต้จิ๋ว)¹

ชื่ออังกฤษ: Chinese Date¹

ชื่อเครื่องยา: Fructus Jujubae¹

การเก็บเกี่ยวและการปฏิบัติหลังการเก็บเกี่ยว:

เก็บเกี่ยวผลสุกในฤดูใบไม้ร่วง ตากแดดให้แห้ง เก็บรักษาไว้ในที่มีอากาศเย็นและแห้ง มีการระบายอากาศดี¹

การเตรียมตัวยาร่วมใช้:

นำวัตถุดิบสมุนไพรมาล้างน้ำให้สะอาด ตากให้แห้ง ก่อนใช้ให้เอาเมล็ดออก¹

คุณภาพของตัวยาจากลักษณะภายนอก:

ตัวยาที่มีคุณภาพดี ผลต้องมีขนาดใหญ่ สมบูรณ์ สีแดงอมม่วง เมล็ดเล็ก และมีรสหวาน³

สรรพคุณตามตำราการแพทย์แผนจีน:

พุทราจีน รสหวาน อุณหภูมิเย็น มีฤทธิ์เสริมชี้นำ รุ้งบำรุงและกระเพาะอาหาร แก้อาการม้ามพร่อง (เมื่อ

อาหาร ถ่ายเหลว อ่อนเพลีย ไม่มีแรง) และมีฤทธิ์สงบประสาท บำรุงเลือด แก้อาการเลือดพร่อง (ซีด เซีว สตรีที่มีอาการของระบบประสาท กระวนกระวาย บำรุงเลือด) รวมทั้งมีฤทธิ์ปรับฤทธิ์ของยาในตำรับยาที่มีฤทธิ์รุนแรง สามารถใช้พุทราจีนปรับฤทธิ์ยาและลดอาการไม่พึงประสงค์ ช่วยให้ร่างกายดูดซึมยาได้ดีขึ้น รักษาชีวิตไว้ได้

ขนาดที่ใช้และวิธีใช้:

การแพทย์แผนจีน ใช้ขนาด 6-15 กรัม ต้มเอาน้ำดื่ม¹

ข้อห้ามใช้ ข้อควรระวัง และอาการข้างเคียง:

พุทราจีนแห้งมีน้ำตาลสูง ผู้ที่เป็นโรคเบาหวานควรรับประทานแต่น้อย และน้ำตาลอาจทำให้ฟันผุได้ นอกจากนี้ผู้ที่มีอาการของโรคลำไส้และฟันผุควรหลีกเลี่ยง⁴

ข้อมูลวิชาการที่เกี่ยวข้อง:

1. สารสกัดน้ำมีฤทธิ์ปกป้องตับจากสารพิษและเพิ่มความแข็งแรงให้ตับในหนูถีบจักรและกระต่าย ระบุโอ ขั้วเสมหะในหนูถีบจักร^{4,5}
2. มีรายงานว่าเมื่อให้หนูขาวที่เป็นมะเร็งกระเพาะอาหารรับประทานเนื้อพุทราจีนแห้งวันละ 1 กรัม โดยกลุ่มที่ 1 รับประทานติดต่อกันนาน 8 เดือน และกลุ่มที่ 2 ให้รับประทานติดต่อกันนาน 10 เดือน พบว่าสามารถยับยั้งเซลล์มะเร็งกระเพาะอาหารได้ทั้งสองกลุ่ม โดยให้ผลแตกต่างกันอย่างชัดเจน
3. สารเพกทิน (pectin) ในพุทราจีนช่วยจับโลหะหนักที่ตกค้างในร่างกายและลดคอเลสเตอรอล⁶
4. มีรายงานการทดลองทางคลินิก พบว่าสารสกัดน้ำมีสรรพคุณบรรเทาอาการเลือดคั่ง และแก้โรคตับอักเสบชนิดเฉียบพลัน โดยทั่วไปพุทราจีนมักไม่ใช้เดี่ยว ส่วนใหญ่จะเป็นส่วนประกอบในตำรับยาต่าง ๆ^{4,5}

เอกสารอ้างอิง

1. The State Pharmacopoeia Commission of P.R. China. Pharmacopoeia of the People's Republic of China. Vol.I. English Edition. Beijing: People's Medical Publishing House, 2005.
2. ลีนา ผู้พัฒนาพงศ์, ก่องกานดา ชยามฤต, ธีรวัฒน์ บุญทวีคุณ (คณะบรรณารักษ์). ชื่อพรรณไม้แห่งประเทศไทย (เต็ม สมิตินันท์ ฉบับแก้ไขเพิ่มเติม พ.ศ. 2544). สำนักวิชาการป่าไม้. กรมป่าไม้. พิมพ์ครั้งที่ 2. กรุงเทพมหานคร : บริษัท ประชาชน จำกัด, 2544.
3. Mei XH. Shiyong Zhongyao Paozhi Zhinan. 1st ed. Hubei: Hubei Science & Technology Publishing House, 2005.
4. Institute of Materia Medica, Chinese Academy of Medicinal Sciences. Chinese Materia Medica. Vol. III. 2nd ed. Beijing: Renmin Weisheng Publishing House, 1984.
5. Zhou ZC. Fructus Jujubae: da zao. In: Wang BX, Ma JK, Zheng WL, Qu SY, Li R, Li YK (eds.). Modern study of pharmacology in traditional Chinese medicine. 2nd ed. Tianjin: Tianjin Science & Technology Press, 1999.
6. บริษัทหลักทรัพย์จัดการกองทุน กลีกรไทย จำกัด. มหัศจรรย์สมุนไพรจีน. กรุงเทพมหานคร : บริษัท ซีอีดูเคชั่น จำกัด (มหาชน), 2550.

ฟ้าทะลายโจร : Chuanxinlian (穿心莲)

ฟ้าทะลายโจร หรือ ชวนชินเหลียน คือ ส่วนเหนือดินแห้งของพืชที่มีชื่อวิทยาศาสตร์ว่า *Andrographis paniculata* (Burm. f.) Wall.ex Nees วงศ์ Acanthaceae¹

ฟ้าทะลายโจร (Herba Andrographis)

ชื่อไทย: ฟ้าทะลายโจร, ฟ้าทะลาย (กรุงเทพฯ); หญ้าก้านงู (สงขลา)²

ชื่อจีน: ชวนชินเหลียน (ฉินกลาง), ชวงซินโน้ย (ฉินแต้จิ๋ว)¹

ชื่ออังกฤษ: Common Andrographis Herb¹

ชื่อเครื่องยา: Herba Andrographis¹

การเก็บเกี่ยวและการปฏิบัติหลังการเก็บเกี่ยว:

เก็บเกี่ยวส่วนเหนือดินเมื่อพืชเจริญเติบโตเต็มที่และเริ่มออกดอกจนถึงออกดอก แยกกิ่งอื่นที่ปะปนมาทิ้ง ตากแดดให้แห้ง เก็บรักษาไว้ในที่มีอากาศเย็นและแห้ง มีการระบายอากาศดี¹

การเตรียมตัวยาร่วมใช้:

นำวัตถุดิบสมุนไพรมาล้างน้ำให้สะอาด หั่นเป็นท่อน ๆ ขนาดพอเหมาะ และนำไปทำให้แห้ง^{1,3}

คุณภาพของตัวยาจากลักษณะภายนอก:

ตัวยาที่มีคุณภาพดี ต้องมีปริมาณใบมาก สีเขียว⁴

สรรพคุณตามตำราการแพทย์แผนจีน:

ฟ้าทะลายโจร รสขม เย็น มีสรรพคุณรักษาอาการไข้หวัด เจ็บคอ แผลในปากและลิ้น ไอบุเจ็บพลันและไอเรื้อรัง แก้ก้องเสียง ติดเชื้อทางเดินปัสสาวะ ปัสสาวะขัด¹

สรรพคุณตามตำราการแพทย์แผนไทย:

ฟ้าทะลายโจร มีสรรพคุณแก้ไข้เจ็บคอ แก้ท้องเสีย⁵

ขนาดที่ใช้และวิธีใช้:

การแพทย์แผนจีน ใช้ขนาด 6-9 กรัม ต้มเอาน้ำดื่ม¹

การแพทย์แผนไทย บัญชียาหลักแห่งชาติ พ.ศ. 2542 กำหนดขนาดใช้ของฟ้าทะลายโจร² ดังนี้

- รักษาอาการเจ็บคอ วันละ 3-6 กรัม วันละ 4 ครั้ง หลังอาหารและก่อนนอน
- รักษาอาการท้องเสียไม่ติดเชื้อ ครั้งละ 0.5-2 กรัม วันละ 4 ครั้ง หลังอาหารและก่อนนอน

องค์การอนามัยโลก กำหนดขนาดใช้ของฟ้าทะลายโจร⁴ ดังนี้

- แก้ไข้ ต้มยาฟ้าทะลายโจรแห้ง 3 กรัม รับประทานวันละ 2 ครั้ง
- แก้หวัด ผงยาฟ้าทะลายโจร 1.5-3 กรัม วันละ 3 ครั้ง หลังอาหารและก่อนนอน
- แก้ท้องเสีย 3-9 กรัม รับประทานครั้งเดียวเมื่อมีอาการหรือรับประทานแคปซูลหรือยาเม็ด 500 มิลลิกรัม ครั้งละ 2 เม็ด วันละ 4 ครั้ง ก่อนอาหารและก่อนนอน

ข้อห้ามใช้ ข้อควรระวัง และอาการข้างเคียง:

1. ห้ามใช้ในผู้มีอาการแพ้ฟ้าทะลายโจร⁵
2. ประสิทธิภาพในการบรรเทาอาการไข้เจ็บคอของฟ้าทะลายโจร น่าจะเกิดจากฤทธิ์ลดไข้ และฤทธิ์ต้านการอักเสบมากกว่าฤทธิ์ต้านเชื้อแบคทีเรีย ดังนั้นเพื่อป้องกันไม่ให้ผู้ป่วยได้รับอันตรายที่เกิดจากการติดเชื้อแบคทีเรีย *Streptococcus* group A ซึ่งอาจทำให้เกิดภาวะแทรกซ้อนที่รุนแรงตามมา เช่น ไข้รูห์มาติก โรคหัวใจรูห์มาติก และไตอักเสบ จึงมีข้อห้ามใช้ฟ้าทะลายโจรสำหรับแก้ไข้เจ็บคอในกรณีต่าง ๆ ดังต่อไปนี้

- ในผู้ป่วยที่มีอาการเจ็บคอเนื่องจากติดเชื้อ *Streptococcus* group A
- ในผู้ป่วยที่มีประวัติเป็นโรคไตอักเสบเนื่องจากเคยติดเชื้อนี้
- ในผู้ป่วยที่มีประวัติเป็นโรคหัวใจรูห์มาติก
- ในผู้ป่วยที่มีอาการเจ็บคอเนื่องจากมีการติดเชื้อแบคทีเรีย และมีอาการรุนแรง เช่น เป็นตุ่มหนองในคอ มีไข้สูง หนาวสั่น

3. ฟ้าทะลายโจรอาจทำให้เกิดอาการแพ้ได้ตั้งแต่อาการผื่นคัน ลมพิษ จนถึงอาการแพ้ขั้นรุนแรง ถ้าให้โดยการฉีดหรือในขนาดสูง⁵

4. ในผู้ป่วยบางราย ฟ้าทะลายโจรอาจทำให้เกิดอาการปวดท้อง ท้องเดิน ปวดแหว หรือวิงเวียนศีรษะ ใจสั่น หากมีอาการดังกล่าวควรหยุดใช้ยาฟ้าทะลายโจรและเปลี่ยนไปใช้ยาอื่นแทน⁵

5. หากใช้ติดต่อกันเป็นเวลานาน อาจทำให้แขนขามีอาการชาหรืออ่อนแรง⁵

6. หากใช้ฟ้าทะลายโจรติดต่อกัน 3 วัน แล้วไม่หาย หรือมีอาการรุนแรงขึ้นระหว่างใช้ยา ควรหยุดใช้และไปพบแพทย์⁵

7. เนื่องจากมีรายงานว่าฟ้าทะลายโจรทำให้เกิดการแพ้ได้ ดังนั้นทางองค์การอนามัยโลกจึงแนะนำให้สตรีมีครรภ์ไม่ควรใช้ฟ้าทะลายโจร⁵

ข้อมูลวิชาการที่เกี่ยวข้อง:

1. สารสกัดแอลกอฮอล์และสารสำคัญกลุ่ม *diterpene lactone* ของฟ้าทะลายโจรสามารถลดการบีบตัวของลำไส้เล็กและกล้ามเนื้อกระเพาะอาหารของหนูทดลองได้^{6,7} สารสกัดบิวทานอล *andrographolide* และ *neoandrographolide* สามารถต้านฤทธิ์ของ *E. coli enterotoxin* ที่ทำให้ท้องเสียได้ เพราะช่วยทำให้การสูญเสียน้ำทางลำไส้ลดลง นอกจากนี้สารสกัด 85% แอลกอฮอล์ยังป้องกันการเกิดอาการท้องเสียในหนูถีบจักรที่ได้รับน้ำมันละหุ่งหรือ *magnesium sulfate* ได้ แสดงฤทธิ์ลดใช้ในกระต่าย และสามารถต้านการอักเสบในหนูขาวได้เมื่อศึกษาฤทธิ์ในการลดบวมของอุ้งเท้าหลังของหนู หลังได้รับสารการาจีนเนน (*carrageenan-induced hind paw edema*)^{5,8}

2. มีบางรายงานกล่าวว่าสารสกัดฟ้าทะลายโจรมีฤทธิ์ต้านเชื้อแบคทีเรียบางชนิดได้ แต่รายงานการวิจัยหลายชิ้นในประเทศไทยบ่งชี้ว่าฟ้าทะลายโจรหรือสารสกัดฟ้าทะลายโจรไม่มีฤทธิ์ต้านเชื้อแบคทีเรียที่ทำให้ท้องเสีย หรือทำให้เกิดโรคติดเชื้อของทางเดินหายใจส่วนบน หรือถ้าพบฤทธิ์ยับยั้งเชื้อก็จะเป็นฤทธิ์ที่อ่อนต้องใช้ความเข้มข้นของสารสกัดสูงเกินกว่าที่จะมีความสัมพันธ์กับระดับยาในเลือดหรือในทางเดินอาหารหลังรับประทานฟ้าทะลายโจร นอกจากนี้สารสกัดฟ้าทะลายโจรยังแสดงฤทธิ์ต้านเชื้อ *Porphyromonas gingivalis* ซึ่งทำให้เกิดโรคปริทันต์ได้ และสารสกัดหยาบของฟ้าทะลายโจรสามารถยับยั้งการจับตัวของแบคทีเรีย *Streptococcus mutans* (แบคทีเรียในช่องปากที่เปลี่ยนน้ำตาลบนเคลือบฟันให้เป็นกรด อันเป็นสาเหตุของฟันผุ) บนผิวแก้วหรือบน *hydroxyapatite* ที่เคลือบน้ำตาล โดยมีค่า IC_{50} เท่ากับ 0.5% โดยน้ำหนัก/ปริมาตร

3. สารสกัดแอลกอฮอล์จากฟ้าทะลายโจรและสาร *andrographolide* สามารถกระตุ้นระบบภูมิคุ้มกันของหนูถีบจักรทั้งแบบจำเพาะและแบบไม่จำเพาะ โดยสารสกัดแอลกอฮอล์มีฤทธิ์กระตุ้นภูมิคุ้มกันที่แรงกว่า *andrographolide* นอกจากนี้สารสกัดแอลกอฮอล์ยังแสดงฤทธิ์ลดน้ำตาลในเลือดในหนูขาวที่ถูกทำให้เป็นเบาหวานจากการได้รับสาร *streptozotocin* (STZ) ได้ ส่วนการศึกษาในกระต่ายปกติพบว่าสารสกัดน้ำในขนาด 10 มิลลิกรัม/กิโลกรัม ป้องกันการเพิ่มของระดับน้ำตาลในเลือดเนื่องจากได้รับกลูโคสทางปากในขนาด 2 มิลลิกรัม/กิโลกรัม แต่ไม่สามารถลดน้ำตาลจากการกระตุ้นด้วย *adrenaline* ได้ และเมื่อให้สารสกัดนาน 6 สัปดาห์ไม่สามารถลดระดับน้ำตาลในเลือดได้ เมื่อให้สารสกัดน้ำขนาด 50 มิลลิกรัม/กิโลกรัม แก่หนูที่เป็นเบาหวานจากการได้รับ STZ พบว่าสามารถลดระดับน้ำตาลในเลือดได้

52.90% และประสิทธิผลจะสูงขึ้นเมื่อใช้สารสกัดที่เตรียมแบบทำให้แห้งโดยวิธีไม่ใช้ความร้อน โดยพบว่า ขนาด 6.25 มิลลิกรัม/กิโลกรัม สามารถลดน้ำตาลได้ถึง 61.81% นอกจากนี้สารสกัดน้ำและสารสกัด แอลกอฮอล์ของใบฟ้าทะลายโจรสามารถป้องกันตับจากสารพิษต่าง ๆ

4. การศึกษาประสิทธิผลในการรักษาโรคอุจจาระร่วงและบิดแบคทีเรีย โดยใช้ผงฟ้าทะลายโจร (เตรียมจากส่วนเหนือดิน) เทียบกับยาเตตราไซคลินในการรักษาอุจจาระร่วงและบิดแบคทีเรีย โดยให้ยา 2 ขนาด คือ 500 มิลลิกรัม ทุก 6 ชั่วโมง และ 1 กรัม ทุก 12 ชั่วโมง พบว่าฟ้าทะลายโจรทั้งสองขนาด สามารถลดจำนวนอุจจาระร่วง (ทั้งความถี่และปริมาณ) และจำนวนน้ำเกลือที่ให้ทดแทนได้อย่างน่าพอใจ แม้ว่าจะไม่แตกต่างกันอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติ ฟ้าทะลายโจรสามารถทำลายเชื้อที่ก่อให้เกิดโรคบิดแบคทีเรีย ได้ดีกว่าเตตราไซคลิน แต่ทำลายเชื้ออหิวาตกโรคได้ไม่ดีเท่า tetracycline อย่างไรก็ตามฟ้าทะลายโจร ช่วยให้ผู้ป่วยอหิวาตกโรคถ่ายน้อยกว่ากลุ่มที่ได้รับ tetracycline อย่างมีนัยสำคัญ

5. เมื่อให้ผู้ป่วยที่มีอาการไข้เจ็บคอรับประทานฟ้าทะลายโจรแคปซูลในขนาด 3 กรัม/วัน หรือ 6 กรัม/วัน แบ่งให้วันละ 4 ครั้ง ติดต่อกัน 7 วัน เปรียบเทียบกับกลุ่มที่ได้รับพาราเซตามอลขนาด 3 กรัม/วัน พบว่าในวันที่ 3 หลังการรักษา ผู้ป่วยที่ได้รับยาพาราเซตามอลหรือฟ้าทะลายโจรขนาด 6 กรัม/วัน หายจากไข้และอาการเจ็บคอได้มากกว่ากลุ่มที่ได้รับฟ้าทะลายโจรขนาด 3 กรัม/วัน อย่างมีนัยสำคัญ แต่ผลการรักษาไม่มีความแตกต่างกันในวันที่ 7

6. รายงานผลการวิจัยทางคลินิกในต่างประเทศ โดยทดลองให้สารสกัดฟ้าทะลายโจรในขนาด 1,200 มิลลิกรัม/วัน แก่ผู้ป่วยโรคหวัดจำนวน 28 คน แล้ววัดผลในวันที่ 4 หลังได้รับยา พบว่าสารสกัด ฟ้าทะลายโจรสามารถลดอาการเจ็บคอ เหนื่อย อ่อนเพลีย ปวดเมื่อยกล้ามเนื้อได้ เมื่อเทียบกับกลุ่ม ควบคุมที่ได้รับยาหลอก 33 ราย โดยไม่มีรายงานอาการข้างเคียงจากการใช้ยา ต่อมามีการทดลองให้ยา เม็ดฟ้าทะลายโจรซึ่งมีสารสกัด 100 มิลลิกรัม/เม็ด จำนวนครั้งละ 4 เม็ด วันละ 3 เวลา ในผู้ป่วยที่เป็น ไข้หวัด 102 คน เทียบกับกลุ่มที่ได้รับยาหลอก 106 คน โดยให้ผู้ป่วยระบุความรุนแรงของแต่ละอาการ เมื่อเริ่มให้ยาและหลังได้รับยา 2 วัน และ 4 วันตามลำดับ โดยทำเครื่องหมายลงบนเส้นตรงยาว 10 เซนติเมตร ที่แบ่งจาก 0-10 (0 หมายถึงไม่มีอาการ และ 10 หมายถึงอาการรุนแรงที่สุด) พบว่าวันที่ 2 หลังได้รับยา ความรุนแรงของอาการอ่อนเพลีย นอนไม่หลับ เจ็บคอ น้ำมูกไหล ในกลุ่มที่ได้รับยา ฟ้าทะลายโจรน้อยกว่ากลุ่มควบคุมอย่างมีนัยสำคัญ และในวันที่ 4 หลังได้รับยา ความรุนแรงของทุก อาการ ได้แก่ อาการไอ (ทั้งความถี่และความถี่) เสมหะ น้ำมูกไหล ปวดศีรษะ อ่อนเพลีย ปวดหู นอน ไม่หลับ เจ็บคอ ในกลุ่มที่ได้รับยาฟ้าทะลายโจรน้อยกว่ากลุ่มควบคุมอย่างมีนัยสำคัญ ข้อมูลงานวิจัย ทางคลินิกของฟ้าทะลายโจรในโรคติดเชื้อของระบบทางเดินหายใจส่วนต้น สรุปได้ว่าฟ้าทะลายโจรน่าจะมี ประสิทธิภาพในการนำมาใช้บรรเทาอาการของโรคติดเชื้อทางเดินหายใจส่วนต้นที่ไม่มีภาวะแทรกซ้อน

7. ฟ้าทะลายโจรมีฤทธิ์ยับยั้งเชื้อ *Porphyromonas gingivalis* จึงมีการพัฒนายาเจลฟ้าทะลายโจร เพื่อทดสอบประสิทธิภาพในการรักษาโรคปริทันต์อักเสบ โดยศึกษาเปรียบเทียบผลทางคลินิกและทางจุลชีววิทยาของเจลฟ้าทะลายโจรและซีฟิงยามิโนไซคลินที่ใช้ใส่ใต้เหงือก เพื่อเสริมการรักษาผู้ป่วยโรคปริทันต์อักเสบเริ่มเร็วในระยะเวลา 4 เดือน โดยผู้ป่วยต้องมีรากฟันเดียวอย่างน้อย 2 ซี่ที่มีร่องลึกปริทันต์เมื่อเริ่มต้นมากกว่าหรือเท่ากับ 5 มิลลิเมตร พบว่าเมื่อใช้เจลฟ้าทะลายโจรร่วมกับการเกลารากฟันจะได้ผลใกล้เคียงกับการใช้ minocycline gel เมื่อใช้ร่วมกับการเกลารากฟัน

8. สารสกัด 50% แอลกอฮอล์ของฟ้าทะลายโจร ไม่ทำให้เกิดอาการพิษเฉียบพลันในหนูถีบจักร และมีขนาดของ LD₅₀ เมื่อให้ทางปากและใต้ผิวหนังมากกว่า 15 กรัม/กิโลกรัม และเท่ากับ 14.98 กรัม/กิโลกรัมเมื่อให้ทางช่องท้อง ส่วนผลการศึกษาพิษระยะยาวของผงฟ้าทะลายโจรในหนูพันธุ์วีสตาร์ เมื่อให้ทางปากในขนาด 0.12, 1.2 และ 2.4 กรัม/กิโลกรัม/วัน ติดต่อกันนาน 6 เดือน พบว่าไม่ก่อให้เกิดพิษในหนูขาว

9. การศึกษาความเป็นพิษของสารสกัด 70% แอลกอฮอล์ของฟ้าทะลายโจรต่อระบบสืบพันธุ์ของหนูเพศผู้ โดยให้สารสกัดทางปากนาน 60 วัน พบว่าไม่ก่อให้เกิดพิษต่ออวัยวะ และไม่ทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงของรูปร่างหรือหน้าที่ของ Leydig cells ในเพศเมียพบว่าเมื่อเอาผงฟ้าทะลายโจรมาสวมกับอาหารแล้ว ให้หนูถีบจักรเพศเมียกินในขนาด 2 กรัม/กิโลกรัม/วัน นาน 6 สัปดาห์ พบว่าไม่มีหนูตัวใดตั้งท้องเมื่อผสมกับหนูเพศผู้ที่ไม่ได้รับยา ขณะที่หนูกลุ่มควบคุมตั้งท้อง 95.2% มีรายงานการศึกษาว่าเมื่อฉีดน้ำต้มฟ้าทะลายโจรเข้มข้น 50% ทางช่องท้องแก่หนูถีบจักร มีผลทำให้หนูแท้งได้ และถ้าฉีด progesterone ร่วมกับฮอร์โมน LH-RH พร้อมกับฟ้าทะลายโจร จะป้องกันการแท้งในช่วงระยะแรกของการตั้งครรภ์ได้ จึงคิดว่าฟ้าทะลายโจรอาจมีผลต้านฤทธิ์ของ progesterone จึงทำให้เกิดการแท้งได้

เอกสารอ้างอิง

1. The State Pharmacopoeia Commission of P.R. China. Pharmacopoeia of the People's Republic of China. Vol.I. English Edition. Beijing: People's Medical Publishing House, 2005.
2. ลีนา ผู้พัฒนาพงศ์, กองกานดา ชยามฤต, ชีววัฒน์ บุญทวีคุณ (คณะบรรณานุกรม). ชื่อพรรณไม้แห่งประเทศไทย (เติม สมิตินันท์ ฉบับแก้ไขเพิ่มเติม พ.ศ. 2544). สำนักวิชาการป่าไม้. กรมป่าไม้. พิมพ์ครั้งที่ 2. กรุงเทพมหานคร : บริษัท ประชาชน จำกัด, 2544.
3. Mei XH. Shiyong Zhongyao Paozhi Zhinan. 1st ed. Hubei: Hubei Science & Technology Publishing House, 2005.
4. Liu TS, Pan QP, Zhou YS, Wu ZY. XiuZhen Zhongyaoyin pian Caise Tuben. 1st ed. Hunan: Hunan Science & Technology Publishing House, 2006.
5. อัญชลี จุฑาพุทธิ (บรรณานุกรม). สมุนไพรไทยก้าวไกลสู่สากล. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์ ร.ส.พ., 2548.
6. กัลยา อนุลักขณาภรณ์ และอุไรวรรณ เพิ่มพิพัฒน์. ฤทธิ์ของฟ้าทะลายโจรในการลดการบีบตัวของลำไส้เล็กและป้องกันการเกิดท้องเสียในสัตว์ทดลอง. วารสารกรมวิทยาศาสตร์การแพทย์ 2540; 39(1): 23-33.
7. วนิตา แสงอลังการ และคณะ. ผลของ andrographolide, neoandrographolide และ 14-deoxy-11,12 didehydroandrographolide ต่อการหดเกร็งของกล้ามเนื้อกระเพาะอาหารหนูขาวนอกร่างกาย. ไทยเภสัชสาร. 2533; 15(1): 5-16.
8. กองวิจัยและพัฒนาสมุนไพร กรมวิทยาศาสตร์การแพทย์. คู่มือสมุนไพรเพื่อการสาธารณสุขมูลฐาน. กรุงเทพมหานคร : Text and Journal Cooperation, 2533.

เมล็ดบัว: Lianzi (莲子)

เมล็ดบัว หรือ เหลียนจื่อ คือ เมล็ดสุกที่ทำให้แห้งของพืชที่มีชื่อวิทยาศาสตร์ว่า *Nelumbo nucifera* Gaertn. วงศ์ Nymphaeaceae¹

เมล็ดบัว (Semen Nelumbinis)

ชื่อไทย: เมล็ดบัวหลวง เมล็ดบัว (ทั่วไป); เมล็ดลัตตบงกช, เมล็ดลัตตบุษย์ (ภาคกลาง)²

ชื่อจีน: เหลียนจื่อ (จีนกลาง), โหน่ยจี้ (จีนแต้จิ๋ว)¹

ชื่ออังกฤษ: Lotus Seed¹

ชื่อเครื่องยา: Semen Nelumbinis¹

การเก็บเกี่ยวและการปฏิบัติหลังการเก็บเกี่ยว:

เก็บเกี่ยวฝักแก่ (สังเกตได้จากฝักบัวมีลูกบัวเป็นสีเทาหรือสีดำ) นำมารวมบนลานดิน แล้วใช้ไม้ทุบให้ลูกบัวแฉกร่วงหลุดจากฝัก นำลูกบัวไปตากแดดให้แห้งประมาณ 3 วัน เมื่อแห้งดีแล้วจะใช้ตะแกรงห่าง ๆ ร่อนหรือคัดเอาลูกลีบหรือเสียทิ้ง กะเทาะเอาเปลือกออก ตากแดดให้แห้ง เก็บรักษาไว้ในที่มีอากาศเย็นและแห้ง มีการระบายอากาศดี^{1,3}

การเตรียมตัวยาพร้อมใช้:

การเตรียมตัวยาพร้อมใช้มี 2 วิธี ดังนี้

วิธีที่ 1 เมล็ดบัว เตรียมโดยนำวัตถุดิบสมุนไพรที่ปราศจากสิ่งปนปลอม มาแช่ด้วยน้ำร้อนจนกระทั่งอ่อนนุ่ม แยกเอาดีบัวออก และนำไปตากแห้ง^{1,4}

วิธีที่ 2 เมล็ดบัวผัด เตรียมโดยนำตัวยาที่ได้จากวิธีที่ 1 ใส่กระทะ นำไปผัดโดยใช้ไฟระดับปานกลาง ผัดจนกระทั่งผิวด้านนอกมีสีเข้มขึ้น และเนื้อด้านในมีสีเหลืองอ่อน ๆ มีกลิ่นหอมกรุ่น นำออก

150

นทาการแพทย์แผนไทยและการแพทย์ทางเลือก

จากเตา ตั้งทิ้งไว้ให้เย็น⁴

คุณภาพของตัวยาจากลักษณะภายนอก:

ตัวยาที่มีคุณภาพดี เมล็ดต้องมีขนาดใหญ่ และมีเนื้อมาก⁵

สรรพคุณตามตำราการแพทย์แผนจีน:

เมล็ดบัว รสอมหวานฝาด สุกุม มีฤทธิ์บำรุงไต ควบคุมและกระชับการหลั่งน้ำอสุจิ แก้อาการฝันเปียก และปัสสาวะไหลโดยไม่รู้ตัว (ระหว่างหลับ) มีฤทธิ์บำรุงม้าม หยดถ่าย แก้อาการท้องร่วงชนิดที่ไม่ได้เกิดจากการติดเชื้อ และมีฤทธิ์บำรุงหัวใจ ใช้บำรุงหัวใจและช่วยให้นอนหลับ³

เมล็ดบัวผัด รสอมหวาน มีกลิ่นหอม ใช้รักษาอาการท้องร่วงชนิดที่ไม่ได้เกิดจากการติดเชื้อ หรืออาการฝันเปียกและปัสสาวะไหลโดยไม่รู้ตัว^{3,4}

สรรพคุณตามตำราการแพทย์แผนไทย:

เมล็ดบัว รสหวานมัน สรรพคุณ บำรุงกำลัง บำรุงไขข้อ ทำให้กระดูกกระชวย แก้อ่อนในกระหายน้ำ แก้เสมหะ แก้พุพอง แก้ตีพิการ แก้อาเจียน แก้อ่อนเพลีย⁶

ขนาดที่ใช้และวิธีใช้:

การแพทย์แผนจีน ใช้ 6-15 กรัม ต้มเอาน้ำดื่ม หรือบดเป็นผงรับประทาน¹

ข้อห้ามใช้ ข้อควรระวัง และอาการข้างเคียง:

การแพทย์แผนจีน ห้ามใช้เมล็ดบัวในผู้ป่วยที่มีอาการท้องผูก ท้องเฟ้อ อาหารไม่ย่อย^{3,7}

ข้อมูลวิชาการที่เกี่ยวข้อง:

เมื่อให้สารสกัดบีโตรีเลียมอีเทอร์จากเมล็ดแห้งในหนูขาวโดยการป้อนในขนาด 3 มิลลิกรัม/กิโลกรัม พบว่ามีผลขัดขวาง estrous cycle⁸

เอกสารอ้างอิง

1. The State Pharmacopoeia Commission of P.R. China. Pharmacopoeia of the People's Republic of China. Vol.I. English Edition. Beijing: People's Medical Publishing House, 2005.
2. ลิณา ผู้พัฒนาพงศ์, ก่องกานดา ชยามฤต, ธีรวัฒน์ บุญทวีคุณ (คณะบรรณารักษ์). ชื่อพรรณไม้แห่งประเทศไทย (เต็ม สมิตินันท์ ฉบับแก้ไขเพิ่มเติม พ.ศ. 2544). สำนักวิชาการป่าไม้. กรมป่าไม้. พิมพ์ครั้งที่ 2. กรุงเทพมหานคร : บริษัท ประชาชน จำกัด, 2544.
3. กรมวิทยาศาสตร์การแพทย์ กระทรวงสาธารณสุข. สมุนไพรไทย-จีน. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์การศาสนา, 2547.
4. Gong QF. Zhongyao Paozhi Xue. 2nd ed. Beijing: National Chinese Traditional Medicine Publishing House, 2003.
5. Liu TS, Pan QP, Zhou YS, Wu ZY. XiuZhen Zhongyaoyinpiian Caise Tuben. 1st ed. Hunan: Hunan Science & Technology Publishing House, 2006.
6. วุฒิ วุฒิธรรมเวช. คัมภีร์เภสัชรัตนโกสินทร์. กรุงเทพมหานคร : บริษัท ศิลป์สยามบรรณภัณฑ์และการพิมพ์ จำกัด, 2547.
7. บริษัท หลักทรัพย์จัดการกองทุน กลีกรไทย จำกัด. มหัศจรรย์สมุนไพรจีน. กรุงเทพมหานคร : บริษัท ซีอีดูเคชั่น จำกัด มหาชน, 2550.
8. บพิตร กลางกัลยา, นงลักษณ์ สุขวานิชย์ศิลป์. รายงานผลการศึกษาโครงการการประเมินประสิทธิภาพและความปลอดภัยของยาจากสมุนไพร. กรุงเทพมหานคร : บริษัท เอส อาร์ พรินติ้ง แมสโปรดักส์ จำกัด, 2544.

เมล็ดฝอยทอง: Tusizi (兔丝子)

เมล็ดฝอยทอง หรือ ทุซื่อจื่อ คือ เมล็ดสุกที่ทำให้แห้งของพืชที่มีชื่อวิทยาศาสตร์ว่า *Cuscuta chinensis* Lam. วงศ์ Convolvulaceae¹

เมล็ดฝอยทอง (Semen Cuscutae)

ชื่อไทย: เมล็ดฝอยทอง (ภาคกลาง); เมล็ดผักไหม (อุดรธานี); เมล็ดฝอยไหม (นครราชสีมา)²

ชื่อจีน: ทุซื่อจื่อ (จีนกลาง), โท่วซีจี้ (จีนแต้จิ๋ว)¹

ชื่ออังกฤษ: Dodder Seed¹

ชื่อเครื่องยา: Semen Cuscutae¹

การเก็บเกี่ยวและการปฏิบัติหลังการเก็บเกี่ยว:

เก็บเกี่ยวผลสุกในฤดูใบไม้ร่วง ตากแดดให้แห้ง เคาะเมล็ดร่วง เก็บสิ่งอื่นที่ปะปนออก เมล็ดที่ได้นำไปตากแห้ง เก็บรักษาไว้ในที่มีอากาศเย็นและแห้ง มีการระบายอากาศดี¹

การเตรียมตัวยาพร้อมใช้: Thai Traditional and Alternative Medicine

การเตรียมตัวยาพร้อมใช้มี 4 วิธี ดังนี้

วิธีที่ 1 เมล็ดฝอยทอง เตรียมโดยนำวัตถุดิบสมุนไพรมาแยกสิ่งอื่นที่ปะปนออก ล้างน้ำให้สะอาด ตากให้แห้ง³

วิธีที่ 2 เมล็ดฝอยทองผัดน้ำเกลือ เตรียมโดยนำตัวยาที่ได้จากวิธีที่ 1 มาใส่ในภาชนะที่เหมาะสม เติมน้ำเกลือ คลุกเคล้าให้เข้ากัน ตั้งทิ้งไว้จนกระทั่งน้ำเกลือแทรกซึมเข้าไปในเนื้อตัวยา จากนั้นนำไปใส่กระโถน ผัดโดยใช้ไฟระดับปานกลาง ผัดจนกระทั่งเมล็ดพองตัวและมีเสียงเปลือกเมล็ดป๊อกลึกเล็กน้อย

มีกลิ่นหอมกรุ่น นำออกจากเตา ตั้งทิ้งไว้ให้เย็น (ใช้เกลือบริสุทธิ์ 2 กิโลกรัม ต่อตัวยา 100 กิโลกรัม)³

วิธีที่ 3 เมล็ดฝอยทองผสมเหล้าอัดเป็นแผ่น เตรียมโดยนำตัวยาที่ได้จากวิธีที่ 1 มาใส่ในภาชนะที่เหมาะสม ต้มน้ำจนกระทั่งเปลือกเมล็ดแตกออก คนตลอดเวลาจนกระทั่งน้ำแทรกซึมเข้าไปในเนื้อตัวยา และตัวยาทั้งหมดมีลักษณะเหมือนโจ๊ก เติมเหล้าเหลียงและแบ่งหมี่ขาวลงไปผสมให้เข้ากัน นำออกจากเตา อัดเป็นแผ่น แล้วหั่นเป็นชิ้นสี่เหลี่ยมเล็ก ๆ ขนาดประมาณ 1 เซนติเมตร ตากให้แห้ง (ใช้เหล้าเหลียง 15 กิโลกรัมและแบ่งหมี่ขาว 15 กิโลกรัม ต่อตัวยา 100 กิโลกรัม)³

วิธีที่ 4 เมล็ดฝอยทองผัด เตรียมโดยนำตัวยาที่ได้จากวิธีที่ 1 ใส่กระทะ นำไปผัดโดยใช้ไฟระดับปานกลาง ผัดจนกระทั่งผิวด้านนอกเป็นสีเหลืองอ่อน ๆ และมีเสียงปรือออกของเปลือกเมล็ด นำออกจากเตา ตั้งทิ้งไว้ให้เย็น³

คุณภาพของตัวยาจากลักษณะภายนอก:

ตัวยาที่มีคุณภาพดี เมล็ดมีสีเหลืองเทา เมล็ดอวบอิม⁴

สรรพคุณตามตำราการแพทย์แผนจีน:

เมล็ดฝอยทอง รสอมหวาน อุณหภูมิร้อนชื้น ควบคุมการหลั่งของน้ำอสุจิ รักษาภูมิอากาศของระบบไตพร่อง (ปวดเอว อวัยวะเพศไม่แข็งตัว ผื่นเปียก ปัสสาวะบ่อย ตกขาว) มีฤทธิ์บำรุงตับ ทำให้ตาสว่าง รักษาภูมิอากาศของระบบตับและไตอ่อนแอ (ตามัว หน้ามืด ตาล้า เบลอ) ช่วยให้หยุดถ่าย (เนื่องจากระบบม้ามและไตพร่อง ทำให้ถ่ายท้อง) นอกจากนี้ยังมีฤทธิ์บำรุงมดลูก ป้องกันการแท้งลูก (เนื่องจากระบบตับและไตอ่อนแอ ทำให้แท้งง่าย)^{1,5}

เมล็ดฝอยทองผัดน้ำเกลือ เนื่องจากเมล็ดฝอยทองมีคุณสมบัติค่อนข้างอุ่น และมีฤทธิ์บำรุงหยางมากกว่าบำรุงยิน เมื่อนำมาผัดน้ำเกลือ จะช่วยให้ฤทธิ์บำรุงยินและหยางเสมอกัน และช่วยนำตัวยาเข้าสู่ระบบไต ช่วยเพิ่มฤทธิ์บำรุงไตและบำรุงครรภ์ เหมาะสำหรับผู้ป่วยที่มีอาการอวัยวะเพศไม่แข็งตัว ผื่นเปียก ปัสสาวะบ่อย ตกขาว³

เมล็ดฝอยทองผสมเหล้าอัดเป็นแผ่น จะเพิ่มฤทธิ์ให้ความอบอุ่นและบำรุงไต และช่วยให้ตัวยาสามารถละลายออกมาได้ดีเวลาต้มยา และสามารถบดเป็นผงได้ง่าย จึงเป็นวิธีที่นิยมใช้ เหมาะสำหรับผู้ป่วยที่มีอาการปวดเมื่อยเอวและเข่า หูอื้อตามัว กระหายน้ำ³

เมล็ดฝอยทองผัด มีสรรพคุณและวิธีใช้เหมือนเมล็ดฝอยทอง แต่เมล็ดฝอยทองผัดจะช่วยให้ตัวยาสามารถละลายออกมาได้ดีเวลาต้มยา และสามารถบดเป็นผงได้ง่าย สะดวกในการเตรียมยาตำรับ นิยมใช้ในการเตรียมยาลูกกลอนและยาผง เหมาะสำหรับผู้ป่วยที่มีอาการปวดเอวเนื่องจากไตพร่อง หลังปัสสาวะแล้วยังมีหยดปัสสาวะเหลืออยู่³

สรรพคุณตามตำราการแพทย์แผนไทย:

เมล็ดฝอยทอง รสฝาดเย็น สรรพคุณ บำรุงกำลัง บำรุงตับไต แก้ปวดเมื่อย ทำให้ตาสว่าง แก้กระหายน้ำ แก้น้ำกามเคลื่อนไหวกลับ⁶

ขนาดที่ใช้และวิธีใช้

การแพทย์แผนจีน ใช้ขนาด 6-12 กรัม ต้มเอาน้ำดื่ม หรือทำเป็นยาเม็ด หรือยาผงรับประทาน ใช้ภายนอก บดเป็นผงผสมทา^{1,5}

ข้อห้ามใช้ ข้อควรระวัง และอาการข้างเคียง

สตรีมีครรภ์ และผู้ป่วยที่มีอาการท้องผูก ไม่ควรรับประทาน^{1,5}

พืชนี้ถ้าขึ้นเกาะบนต้นไม้ที่เป็นพิษ เช่น ต้นยี่โถ ลำโพง ถอบแถบน้ำ และยาสูบ เป็นต้น ไม่ควรเก็บมาใช้⁵

ข้อมูลวิชาการที่เกี่ยวข้อง:

1. สารสกัดโดยวิธีแช่สกัดเมล็ดด้วยแอลกอฮอล์ น้ำ หรือทำในรูปยาหึ่งเจอร์ จะมีฤทธิ์ทำให้หัวใจคางคกที่แยกตัว บีบตัวแรงขึ้น สารสกัดแช่ด้วยแอลกอฮอล์มีฤทธิ์ทำให้จังหวะการเต้นของหัวใจเพิ่มขึ้น แต่สารสกัดแช่ด้วยน้ำและที่ทำในรูปยาหึ่งเจอร์ ทำให้จังหวะการเต้นของหัวใจลดลง ผลต่อสุนัขทดลองที่ทำให้สลบมีผลทำให้ความดันโลหิตลดลง ม้ามหดตัวเล็กน้อย ลดการบีบตัวของลำไส้ ผลต่อมดลูกที่แยกตัวมีผลกระตุ้นการบีบตัวของมดลูกเพิ่มขึ้น⁵

2. เมื่อฉีดสารสกัดโดยวิธีแช่สกัดเมล็ดด้วยแอลกอฮอล์และน้ำเข้าใต้ผิวหนังของหนูขาวในขนาด 2.465 กรัม/กิโลกรัม จะทำให้หนูตายจำนวนครึ่งหนึ่ง เมื่อให้ทางปากในขนาด 30-40 กรัม/กิโลกรัม ไม่ปรากฏอาการพิษ เมื่อให้หนูทดลองกินสารแช่สกัดด้วยแอลกอฮอล์และน้ำ และที่ทำในรูปหึ่งเจอร์ติดต่อกันเป็นเวลา 70 วัน ไม่มีผลต่อการเจริญเติบโตของสัตว์ทดลอง และไม่พบอาการเปลี่ยนแปลงผิดปกติใด ๆ⁵

เอกสารอ้างอิง

1. The State Pharmacopoeia Commission of P.R. China. Pharmacopoeia of the People's Republic of China. Vol.1. English Edition. Beijing: Chemical Industry Press, 2000.
2. ลีนา ผู้พัฒนาพงศ์, ก่องกานดา ชยามฤต, ชีรวัดณ์ บุญทวีคุณ (คณะบรรณาธิการ). ชื่อพรรณไม้แห่งประเทศไทย (เต็ม สมิตินันท์ ฉบับแก้ไขเพิ่มเติม พ.ศ. 2544). สำนักวิชาการป่าไม้. กรมป่าไม้. พิมพ์ครั้งที่ 2. กรุงเทพมหานคร: บริษัท ประชาชน จำกัด, 2544.
3. Gong QF. Zhongyao Paozhi Xue. 2nd ed. Beijing: National Chinese Traditional Medicine Publishing House, 2003.
4. Liu TS, Pan QP, Zhou YS, Wu ZY. XiuZhen Zhongyao yin pian Caise Tuben. 1st ed. Hunan: Hunan Science & Technology Publishing House, 2006.
5. ชัยโย ชัยชาญพิทยุทธ, วชิรา แดนตะวัน, สถาพร ลิ้มมณี, ชะนะ ครองรักษา, ทิพวัลย์ ทรัพย์เจริญ. สมุนไพร อันดับที่ 03: การรวบรวมข้อมูลเบื้องต้นสำหรับงานวิจัยของโครงการศึกษาวิจัยสมุนไพร. กรุงเทพมหานคร: จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2527.
6. วุฒิ วุฒิธรรมเวช. คัมภีร์เภสัชรัตนโกสินทร์. กรุงเทพมหานคร: บริษัท ศิลป์สยามบรรณภัณฑ์และการพิมพ์ จำกัด, 2547.

ราชดัด : Yadanzi (鸭胆子)

ราชดัด หรือ ยาต่านจื่อ คือ ผลสุกที่ทำให้แห้งของพืชที่มีชื่อวิทยาศาสตร์ว่า *Brucea javanica* (L.) Merr. วงศ์ Simaroubaceae¹

ราชดัด (Fructus Bruceae)

ชื่อไทย: ราชดัด, ดีคน (ภาคกลาง); กาจับหลัก, เท้ายายม่อมน้อย, มะขี้เหา, มะดีควาย, ยาแก้ฮากขม (เชียงใหม่); พญาดาบหัก (ตราด); เพี้ยะฟาน (นครราชสีมา); มะลาคา (ปัตตานี)²

ชื่อจีน: ยาต่านจื่อ (จีนกลาง), อ๊ะต่าจี้ (จีนแต้จิ๋ว)¹

ชื่ออังกฤษ: Java Brucea Fruit¹

ชื่อเครื่องยา: Fructus Bruceae¹

การเก็บเกี่ยวและการปฏิบัติหลังการเก็บเกี่ยว:

เก็บเกี่ยวผลสุกในฤดูใบไม้ร่วง แยกเอาสิ่งปะปนออก ตากแดดให้แห้ง เก็บรักษาไว้ในที่มีอากาศเย็นและแห้ง มีการระบายอากาศดี

การเตรียมตัวยาร่วมใช้:

นำสมุนไพรที่ปราศจากสิ่งปนปลอมมาหะทะเอาเปลือกผลออก ใช้เฉพาะส่วนเนื้อ ร่อนเอาเศษเล็ก ๆ ออก ทูบให้แตกก่อนใช้^{1,3}

คุณภาพของตัวยาจากลักษณะภายนอก:

ตัวยาที่มีคุณภาพดี ผลมีขนาดใหญ่ อวบมาก เนื้อในเมล็ดมีสีขาว มีน้ำมันมาก⁴

สรรพคุณตามตำราการแพทย์แผนจีน:

ผล รสขม เย็น มีฤทธิ์ขับพิษร้อน แก้อาการเจ็บ และแก้โรคบิด¹

สรรพคุณตามตำราการแพทย์แผนไทย:

ผล รสขม สรรพคุณแก้ไข้ แก้กระษัย บำรุงน้ำดี บำรุงน้ำเหลือง แก้ท้องอืดเฟ้อ แก้ลมวิงเวียน แก้ทวารเรอ แก้เจ็บอก แก้อาเจียนเป็นเลือด เป็นยาบำรุงธาตุ ยาขับพยาธิ และแก้บิด^{5,6}

ใช้รักษาโรคผิวหนังจำพวกเกลื้อน ใช้เมล็ดแห้งตำพอกแผลก แล้วเอาน้ำทาบริเวณที่เป็น⁷

ขนาดที่ใช้และวิธีใช้:

การแพทย์แผนจีน ใช้ 0.5-2 กรัม ต้มเอาน้ำดื่ม¹

ข้อห้ามใช้ ข้อควรระวัง และอาการข้างเคียง:

ราชดัดมีพิษเล็กน้อย ห้ามใช้ในเด็กและสตรีมีครรภ์^{8,9}

ข้อมูลวิชาการที่เกี่ยวข้อง:

1. มีรายงานว่าสารพิษที่พบในเมล็ดคือ bruceantin, bruceine A-E, yadanzolid A, F, I ซึ่งมีฤทธิ์ยับยั้งการเจริญเติบโตของเชื้อมาลาเรียชนิดพลาสโมเดียมและเชื้อบิดในหลอดทดลอง แต่พบความเป็นพิษสูง⁹ และเนื้อในเมล็ดหรือสารสกัดน้ำจากเล็บมือนางมีฤทธิ์ยับยั้งเชื้อมาลาเรียในไก่ได้ผลดี และจากการทดลองทางคลินิกในเบื้องต้นพบว่าสามารถรักษาโรคมาลาเรียได้ นอกจากนี้ยังพบสารพิษ brahmine และ kerpestine^{10,11}

2. กองวิจัยทางแพทย์ กรมวิทยาศาสตร์การแพทย์ พบว่าส่วนสกัดด้วยน้ำไม่มีพิษ เมื่อให้ทางปากในขนาดที่ทำให้หนูตายร้อยละ 50 โดยฉีดเข้าใต้ผิวหนัง เท่ากับ 5.17 กรัม/กิโลกรัม และเมื่อฉีดเข้าทางช่องท้อง เท่ากับ 6.37 กรัม/กิโลกรัม¹⁰

3. มีรายงานการศึกษาทางเภสัชวิทยาและทางคลินิก พบว่าสารสกัดจากผลราชดัดมีฤทธิ์ฆ่าเชื้อบิด แต่ฤทธิ์อ่อนกว่ายา emetine^{8,11}

เอกสารอ้างอิง

1. The State Pharmacopoeia Commission of P.R. China. Pharmacopoeia of the People's Republic of China. Vol.I. English Edition. Beijing: People's Medical Publishing House, 2005.
2. สืบมา ผู้พัฒนาพงศ์, ก่องกานดา ชยามฤต, ชีรวัฒน์ บุญทวีคุณ (คณะบรรณาธิการ). ชื่อพรรณไม้แห่งประเทศไทย (เต็ม สมิตินันท์ ฉบับแก้ไขเพิ่มเติม พ.ศ. 2544). สำนักวิชาการป่าไม้. กรมป่าไม้. พิมพ์ครั้งที่ 2. กรุงเทพมหานคร : บริษัท ประชาชน จำกัด, 2544.
3. Lei GL, Dun BS. Zhongyao Paozhi Jishu Zhinan. 1st ed. Xian: World Library Publishing House, 2002.
4. Liu TS, Pan QP, Zhou YS, Wu ZY. XiuZhen Zhongyao yin pian Caise Tuben. 1st ed. Hunan: Hunan Science & Technology Publishing House, 2006.
5. เพียรวิทย์ เหมือนนงษ์ญาติ. สมุนไพรก้าวใหม่. พิมพ์ครั้งที่ 2. กรุงเทพมหานคร : บริษัท ที.พี. พริน จำกัด, 2537.

6. ชยันต์ วิเชียรสุทนต์, แม้นมาส ชวลิต, วิเชียร จีรวงศ์. คำอธิบายตำราพระโอสถพระนารายณ์. พิมพ์ครั้งที่ 2. กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์อมรินทร์, 2548.
7. กองวิจัยและพัฒนาสมุนไพร กรมวิทยาศาสตร์การแพทย์ กระทรวงสาธารณสุข. สมุนไพรพื้นบ้านฉบับรวบรวม. พิมพ์ครั้งที่ 1. กรุงเทพมหานคร : Text and Journal Corporation Co., Ltd., 2533.
8. พร้อมจิต ศรีลัมภ์, วงศ์สถิตย์ จันทกุล, สมภาพ ประธานธรรารักษ์ (คณะบรรณาธิการ). สมุนไพรสวนสิริรุกขชาติ สารานุกรมสมุนไพร เล่ม 1. พิมพ์ครั้งที่ 3. กรุงเทพมหานคร : บริษัท อมรินทร์พริ้นติ้งแอนด์พับลิชชิ่ง จำกัด (มหาชน), 2543.
9. World Health Organization. WHO monographs on selected medicinal plants. Volume 1. Geneva: World Health Organization, 1999.
10. สถาบันวิจัยสมุนไพร กรมวิทยาศาสตร์การแพทย์ กระทรวงสาธารณสุข. คู่มือฐานข้อมูลพืชพิษ. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์ กรมการศาสนา, 2545.
11. Institute of Materia Medica, Chinese Academy of Medicinal Sciences. Chinese Materia Medica. Vol. III. 2nd ed. Beijing: Renmin Weisheng Publishing House, 1984.

กรมการแพทย์แผนไทยและการแพทย์ทางเลือก
Department of Thai Traditional and Alternative Medicine

เร่วดง : Sharen (砂仁)

เร่วดง หรือ ซาเหริน คือ ผลสุกที่ทำให้แห้งของพืชที่มีชื่อวิทยาศาสตร์ว่า *Amomum villosum* Lour. หรือ *A. villosum* Lour. var. *xanthioides* T.L.Wu et Senjen หรือ *A. longiligulare* T.L. Wu วงศ์ Zingiberaceae¹

เร่วดง (Fructus Amomi)

ชื่อไทย: เร่วดง (ตราด)²

ชื่อจีน: ซาเหริน (จีนกลาง), ซาฮิง (จีนแต้จิ๋ว)¹

ชื่ออังกฤษ: Villous Amomum Fruit¹

ชื่อเครื่องยา: Fructus Amomi¹

การเก็บเกี่ยวและการปฏิบัติหลังการเก็บเกี่ยว:

เก็บเกี่ยวผลสุกในช่วงฤดูร้อนถึงฤดูใบไม้ร่วง ตากแดดให้แห้งในทันที หรือทำให้แห้งที่อุณหภูมิ ต่ำ ในการป้องกันการเสื่อมสภาพของเมล็ดและการระเหยของน้ำมันอย่างรวดเร็ว ไม่ควรแกะเมล็ด ก่อนเมล็ดแห้ง เก็บรักษาเมล็ดแห้งในกระสอบป่านหรือถุงพลาสติก เก็บไว้ในที่มีอากาศเย็นและแห้ง มีการระบายอากาศดี^{1,3}

การเตรียมตัวยาพร้อมใช้:

การเตรียมตัวยาพร้อมใช้มี 2 วิธี ดังนี้

วิธีที่ 1 เร่วดง เตรียมโดยนำวัตถุดิบสมุนไพรมาแยกสิ่งอื่นที่ปะปนออก ทูบให้แตกก่อนใช้⁴

วิธีที่ 2 เหวดงผัดน้ำเกลือ เตรียมโดยนำตัวยาที่ได้จากวิธีที่ 1 มาใส่ในภาชนะที่เหมาะสม เติมน้ำเกลือ คลุกเคล้าให้เข้ากัน ตั้งทิ้งไว้จนกระทั่งน้ำเกลือแทรกซึมเข้าไปในเนื้อตัวยา จากนั้นนำไปใส่กระทะ ผัดโดยใช้ไฟระดับปานกลาง ผัดจนกระทั่งตัวยาแห้ง นำออกจากเตา ตั้งทิ้งไว้ให้เย็น (ใช้เกลือบริสุทธิ์ 2 กิโลกรัม ต่อตัวยา 100 กิโลกรัม)⁴

คุณภาพของตัวยาจากลักษณะภายนอก:

ตัวยาที่มีคุณภาพดี ต้องมีขนาดผลใหญ่ แข็งและมีเนื้อมาก เนื้อในเมล็ดสีน้ำตาลแดง กลิ่นหอมฉุนมาก รสเผ็ดและเย็นมาก⁵

สรรพคุณตามตำราการแพทย์แผนจีน:

เหวดง รสเผ็ด อุ่น มีฤทธิ์สลายความชื้น ทำให้ชุ่มชื้นในปอด ใช้รักษาอาการที่ติดขัด ทำให้จุกเสียดแน่นท้อง มีฤทธิ์ให้ความอบอุ่นแก่กระเพาะอาหาร ระบายอาเจียน ท้องเสีย ใช้แก้กระเพาะอาหารและลำไส้เย็นเกินไป ทำให้ท้องเสีย อาเจียน และมีฤทธิ์บำรุงครรภ์ แก้อาการแพ้ท้อง เช่น คลื่นไส้ อาเจียน เบื่ออาหารในสตรีมีครรภ์^{1,6}

เหวดงผัดน้ำเกลือ รสเผ็ดจะลดลง มีฤทธิ์ช่วยนำตัวยาลงสู่ส่วนล่างของร่างกาย เพิ่มฤทธิ์ให้ความอบอุ่นกับไตและบำรุงครรภ์⁴

สรรพคุณตามตำราการแพทย์แผนไทย:

ผล รสร้อนเผ็ดปร่า แก้วริดสีดวง แก้วหืดไอ แก้วระดูขาว แก้วไส้สันนิบาต⁷

เมล็ด รสร้อนเผ็ดปร่า ขับลมในลำไส้ แก้วท้องขึ้นอืดเฟ้อ แก้วปวดท้อง แก้วคลื่นเหียนอาเจียน แก้วริดสีดวง หืดไอ กัดเสมหะ แก้วไส้สันนิบาต ขับน้ำนม บำรุงธาตุ⁷

ขนาดที่ใช้และวิธีใช้:

การแพทย์แผนจีน ใช้ 3-6 กรัม หรือมากกว่านี้ตามอาการของโรค ต้มเอาน้ำดื่ม (ถ้าต้มกับยาอื่นควรใส่ทีหลัง)^{1,6} โดยมีรายละเอียดการใช้ทางคลินิก ดังนี้

1. แก้อาการแพ้ท้อง อาเจียน รับประทานอาหารไม่ได้ ให้ใช้เมล็ดบดเป็นผงชงกับน้ำขิงดื่ม รับประทานวันละหลาย ๆ ครั้ง⁶
2. แก้อาการเป็นพิษ ให้ใช้เมล็ดบดเป็นผง รับประทานกับน้ำอุ่น⁶
3. บำรุงธาตุ แก้อาการท้องอืด ท้องเฟ้อและปวดท้อง โดยใช้เมล็ดเหวดง หัวเห้วหมู รากชะเอมเทศ และขิงแห้งร่วมกัน⁶
4. แก้วประจำเดือนมามากกว่าปกติ ให้ใช้ผลเหวดงแห้งล้างไฟจนแห้งกรอบ แล้วบดเป็นผงชงน้ำรับประทานบ่อย ๆ⁶

เอกสารอ้างอิง

1. The State Pharmacopoeia Commission of P.R. China. Pharmacopoeia of the People's Republic of China. Vol.I. English Edition. Beijing: People's Medical Publishing House, 2005.
2. ลีนา ผู้พัฒนาพงศ์, ก่องกานดา ชยามฤต, ชีรวัดณ์ บุญทวีคุณ (คณะบรรณาธิการ). ชื่อพรรณไม้แห่งประเทศไทย (เต็ม สมิตินันท์ ฉบับแก้ไขเพิ่มเติม พ.ศ. 2544). สำนักวิชาการป่าไม้. กรมป่าไม้. พิมพ์ครั้งที่ 2. กรุงเทพมหานคร : บริษัท ประชาชน จำกัด, 2544.
3. สถาบันวิจัยวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยีแห่งประเทศไทย. PROSEA: ทรัพยากรพืชในภูมิภาคเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ 12(1) พืชสมุนไพรและพืชพิษ เล่ม 1. นนทบุรี : สหมิตรพรินติ้ง, 2546.
4. Gong QF. Zhongyao Paozhi Xue. 2nd ed. Beijing: National Chinese Traditional Medicine Publishing House, 2003.
5. Liu TS, Pan QP, Zhou YS, Wu ZY. XiuZhen Zhongyaoyinbian Caise Tuben. 1st ed. Hunan: Hunan Science & Technology Publishing House, 2006.
6. กรมวิทยาศาสตร์การแพทย์ กระทรวงสาธารณสุข. สมุนไพรไทย-จีน. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์การศาสนา, 2547.
7. วุฒิ วุฒิธรรมเวช. ย่อเภสัชกรรมไทยและสรรพคุณสมุนไพร. กรุงเทพมหานคร : บริษัทศิลป์สยามบรรจุกัณฑ์และการพิมพ์, 2546.

กรมการแพทย์แผนไทยและการแพทย์ทางเลือก
Department of Thai Traditional and Alternative Medicine

ลูกจันทน์เทศ : Roudoukou (肉豆蔻)

ลูกจันทน์เทศ หรือ โร่วไต่วโค่ว คือ เนื้อในเมล็ดที่ทำให้แห้งของพืชที่มีชื่อวิทยาศาสตร์ว่า *Myristica fragrans* Houtt. วงศ์ Myristicaceae¹

ลูกจันทน์เทศ (Semen Myristicae)

ชื่อไทย: ลูกจันทน์เทศ (ภาคกลาง); ลูกจันทน์บ้าน (ภาคเหนือ)²

ชื่อจีน: โร่วไต่วโค่ว (จีนกลาง), เห็นกเต๋อไซ่ว (จีนแต้จิ๋ว)¹

ชื่ออังกฤษ: Nutmeg¹

ชื่อเครื่องยา: Semen Myristicae¹

การเก็บเกี่ยวและการปฏิบัติหลังการเก็บเกี่ยว:

เก็บเกี่ยวผลแก่จัดในฤดูใบไม้ผลิและฤดูใบไม้ร่วง แยกเอาเปลือกผลและเปลือกหุ้มเมล็ดเทียมทิ้ง กะเทาะเอาเปลือกแข็งที่หุ้มเมล็ดออก เอาเฉพาะเนื้อในเมล็ดมาแช่น้ำปูนใสทิ้งไว้ข้ามคืน แล้วนำมาปิ้งโดยใช้ระดับไฟปานกลาง ปิ้งจนแห้ง เก็บรักษาไว้ในที่มีอากาศเย็นและแห้ง มีการระบายอากาศดี³

การเตรียมตัวยาร่วมใช้:

การเตรียมตัวยาร่วมใช้มี 4 วิธี ดังนี้

วิธีที่ 1 ลูกจันทน์เทศ เตรียมโดยนำวัตถุดิบสมุนไพรที่ปราศจากสิ่งปนเปื้อน มาล้างน้ำให้สะอาด ตากแดดให้แห้ง ทูบให้แตกก่อนใช้⁴

วิธีที่ 2 ลูกจันทน์เทศคั่วขาวสาลี เตรียมโดยนำรำข้าวสาลีและตัวยาที่ได้จากวิธีที่ 1 ใส่ลงในกระทะ นำไปผัดโดยใช้ไฟระดับปานกลาง พร้อมคนอย่างสม่ำเสมอ จนกระทั่งรำข้าวสาลีเป็นสีเหลือง

เกรียม และตัวยามีสีน้ำตาลเข้ม นำออกจากเตา แล้วร่อนเอารำข้าวสาลีออก ตั้งทิ้งไว้ให้เย็น ทบให้แตก ก่อนใช้ (ใช้รำข้าวสาลี 40 กิโลกรัม ต่อตัวยา 100 กิโลกรัม)³

วิธีที่ 3 ลูกจันทน์เทศคั่วผงหินลื่น เตรียมโดยนำผงหินลื่นใส่ในภาชนะที่เหมาะสม แล้วให้ความร้อนที่อุณหภูมิสูง ใส่ตัวยาที่ได้จากวิธีที่ 1 ลงไป คนอย่างสม่ำเสมอจนกระทั่งผิวด้านนอกของตัวยามีสีน้ำตาลเข้มและมีกลิ่นหอมกรุ่น นำออกจากเตา แล้วร่อนเอาผงหินลื่นออก ตั้งทิ้งไว้ให้เย็น ทบให้แตก ก่อนใช้ (ใช้ผงหินลื่น 50 กิโลกรัม ต่อตัวยา 100 กิโลกรัม)³

วิธีที่ 4 ลูกจันทน์เทศห่อแป้งหมี่คั่ว เตรียมโดยนำแป้งหมี่ผสมน้ำในปริมาณที่เหมาะสม บั่นให้เป็นแผ่น แล้วนำมาอัดให้เป็นแผ่นบาง ๆ จากนั้นนำแผ่นแป้งหมี่ที่เตรียมได้มาห่อตัวยาที่ได้จากวิธีที่ 1 พร้อมน้ำที่ผิวด้านนอกเพื่อให้ชุ่มชื้น แล้วนำไปห่อกับแผ่นแป้งหมี่อีก ห่อประมาณ 3-4 ชั้น ให้ทำเช่นเดียวกัน นำไปตากแดดให้แห้งประมาณ 50% จากนั้นนำไปใส่ลงในภาชนะที่บรรจุผงหินลื่นที่ผัดให้ร้อนแล้ว คนอย่างสม่ำเสมอ จนกระทั่งผิวด้านนอกมีสีเหลืองเกรียม นำออกจากเตา แล้วร่อนเอาผงหินลื่นออก ตั้งทิ้งไว้ให้เย็น ให้เอาแผ่นแป้งหมี่ที่ห่อไว้ทิ้ง เอาเฉพาะตัวยา ทบให้แตกก่อนใช้ (ใช้แป้งหมี่ 50 กิโลกรัม ต่อตัวยา 100 กิโลกรัม)³

คุณภาพของตัวยาจากลักษณะภายนอก:

ตัวยาที่มีคุณภาพดี เนื้อในเมล็ดต้องมีคุณสมบัติแข็งและเหนียว มีลายเส้นคล้ายเนื้อในเมล็ดหมาก มีน้ำมันมาก และมีกลิ่นหอม³

สรรพคุณตามตำราการแพทย์แผนจีน:

ลูกจันทน์เทศ รสเผ็ด อุ่น มีฤทธิ์สมานลำไส้ ระบายท้องร่วง แก้ท้องร่วงเรื้อรัง (เนื่องจากม้ามและไตพร่องและเย็นเกินไป) และมีฤทธิ์ให้ความอบอุ่นแก่กระเพาะอาหาร ทำให้ชุ่มชื้นในเยื่อเมือก แก้ปวดกระเพาะอาหาร เมื่ออาหาร อาเจียน จุกเสียดแน่นท้อง¹

ลูกจันทน์เทศมีน้ำมันในปริมาณสูง ทำให้มีข้อเสียคือ มีฤทธิ์หล่อลื่นและกระตุ้นลำไส้มากเกินไป โดยทั่วไปจึงต้องนำมาแปรรูปโดยใช้วิธีเฉพาะก่อนใช้ การคั่วจะจัดน้ำมันบางส่วนออกไป ทำให้ฤทธิ์หล่อลื่นและกระตุ้นลำไส้ลดน้อยลง แต่มีฤทธิ์แรงขึ้นในการช่วยให้ลำไส้แข็งแรงและระงับอาการท้องเสีย เหมาะสำหรับผู้ป่วยที่มีอาการปวดท้อง จุกเสียดแน่นท้อง ท้องร่วง อาเจียน อาหารไม่ย่อย³

สรรพคุณตามตำราการแพทย์แผนไทย:

ลูกจันทน์เทศ มีกลิ่นหอม รสเปรี้ยวฝาด ร้อน มีสรรพคุณบำรุงกำลัง บำรุงธาตุ แก้อาการพิการ ขี้บวม แก้จุกเสียด แก้กำเดา แก้ท้องร่วง แก้ร้อนในกระหายน้ำ แก้ปวดมดลูก บำรุงเลือด⁶⁻⁸

ขนาดที่ใช้และวิธีใช้:

การแพทย์แผนจีน ใช้ขนาด 3-9 กรัม ต้มเอาน้ำดื่ม หรือใช้ภายนอกโดยบดเป็นผงผสมกับน้ำมัน หรือน้ำส้มสายชูผสมทา¹

การแพทย์แผนไทย ใช้เนื้อในเมล็ด 0.5 กรัม หรือประมาณ 1-2 เมล็ด บดให้เป็นผงละเอียด ชงน้ำครั้งเดียว รับประทานวันละ 2 ครั้ง 2-3 วัน^{6,9}

ข้อห้ามใช้ ข้อควรระวัง และอาการข้างเคียง:

ห้ามใช้ในผู้ป่วยที่มีอาการร้อนแรง บิดท้องร่วงเพราะมีความร้อน (การแพทย์แผนจีน)¹

ห้ามใช้ลูกจันทน์เทศในปริมาณสูง เพราะทำให้เกิดอาการข้างเคียงอันไม่พึงประสงค์ (การแพทย์แผนไทย)⁶

มีรายงานว่าเมื่อรับประทานลูกจันทน์เทศขนาดน้อยกว่า 1 ช้อนโต๊ะ ก็ทำให้เกิดอาการข้างเคียงได้ อาการข้างเคียงในขนาดสูง ทำให้เกิดอาการคลื่นไส้ อาเจียน ปากแห้ง หัวใจเต้นเร็ว กระตุ่นระบบประสาทส่วนกลางทำให้ม่านตาขยาย นอนไม่หลับ มึนงง ลึบสน เกิดอาการประสาทหลอน และอาจทำให้ชักได้ นอกจากนี้ยังทำให้เกิดอาการแพ้ เช่น allergic contact dermatitis และ occupational asthma⁶

ข้อมูลวิชาการที่เกี่ยวข้อง:

1. สารสกัด Nutmeg oil จากลูกจันทน์เทศสามารถยับยั้งการจับตัวของเกล็ดเลือดได้ โดยมี eugenol และ isoeugenol เป็นสารออกฤทธิ์⁶
2. สารสกัดแอลกอฮอล์มีฤทธิ์ต้านเชื้อจุลินทรีย์ น้ำมันลูกจันทน์เทศสามารถยับยั้งการจับตัวของเกล็ดเลือดได้ สารสกัดของเปลือกเมล็ดแสดงฤทธิ์ต้านอักเสบในสัตว์ทดลอง¹⁰
3. ลูกจันทน์เทศมีสรรพคุณแก้ท้องเสียชนิดเรื้อรัง แก้ปวดท้อง อาหารไม่ย่อย อาเจียน มีรายงานว่าเมื่อรับประทานผงลูกจันทน์ขนาด 7.5 กรัม อาจทำให้เกิดอาการวิงเวียนศีรษะ คลื่นไส้ อาเจียน ปากแห้ง นอนไม่หลับ หากรับประทานในขนาดสูงมากอาจทำให้ตายได้¹⁰
4. เมื่อให้สารสกัดเอเทอร์ทางปากแมว พบว่าขนาดของสารสกัดที่ทำให้แมวตายมีค่าเท่ากับ 0.5-1 มิลลิกรัม/กิโลกรัม และเมื่อให้ผงยาทางปากแมวในขนาด 1.8 กรัม/กิโลกรัม อาจทำให้เกิดอาการประสาทหลอน และถึงตายได้ภายใน 24 ชั่วโมง¹⁰
5. จากการศึกษพิษเฉียบพลันในหนูถีบจักรของสารสกัด 50% แอลกอฮอล์จากลูกจันทน์เทศ พบว่าค่า LD₅₀ มีค่ามากกว่า 10 กรัม/กิโลกรัม เมื่อให้โดยการป้อนหรือฉีดเข้าใต้ผิวหนัง¹¹

เอกสารอ้างอิง

1. The State Pharmacopoeia Commission of P.R. China. Pharmacopoeia of the People's Republic of China. Vol.I. English Edition. Beijing: People's Medical Publishing House, 2005.
2. ลีนา ผู้พัฒนาพงศ์, ก่องกานดา ชยามฤต, ชีววัฒน์ บุญทวีคุณ (คณะบรรณนิการ). ชื่อพรรณไม้แห่งประเทศไทย (เต็ม สมิตินันท์ ฉบับแก้ไขเพิ่มเติม พ.ศ. 2544). สำนักวิชาการป่าไม้. กรมป่าไม้. พิมพ์ครั้งที่ 2. กรุงเทพมหานคร : บริษัท ประชาชน จำกัด, 2544.
3. Gong QF. Zhongyao Paozhi Xue. 2nd ed. Beijing: National Chinese Traditional Medicine Publishing House, 2003.
4. Mei XH. Shiyong Zhongyao Paozhi Zhinan. 1st ed. Hubei: Hubei Science & Technology Publishing House, 2005.
5. Liu TS, Pan QP, Zhou YS, Wu ZY. XiuZhen Zhongyao yin pian Caise Tuben. 1st ed. Hunan: Hunan Science & Technology Publishing House, 2006.
6. กรมวิทยาศาสตร์การแพทย์ กระทรวงสาธารณสุข. เอกสารวิชาการสมุนไพร. นนทบุรี : สถาบันวิจัยสมุนไพร, 2543.
7. วุฒิ วุฒิธรรมเวช. คัมภีร์เภสัชรัตนโกสินทร์. กรุงเทพมหานคร : บริษัท ศิลป์สยามบรรณภัณฑ์และการพิมพ์ จำกัด, 2547.
8. ชยันต์ วิเชียรสุทนต์, แม้นมาส ชวลิต, วิเชียร จีรวงศ์. คำอธิบายตำราพระโอสถพระนารายณ์. พิมพ์ครั้งที่ 2. กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์อมรินทร์, 2548.
9. สุนทรี่ สิงหนุตตรา. สรรพคุณสมุนไพร 200 ชนิด. พิมพ์ครั้งที่ 1. กรุงเทพมหานคร : โอ.เอส.พรีนติ้งเฮาส์, 2536.
10. Tao C, Lin ZB. Semen Myristicae: rou dou kou. In: Wang BX, Ma JK, Zheng WL, Qu SY, Li R, Li YK (eds.). Modern study of pharmacology in traditional Chinese medicine. 2nd ed. Tianjin: Tianjin Science & Technology Press, 1999.
11. มงคล โมกขะสมิต, กมล สวัสดิ์มงคล, ประยุทธ์ สาตราวาหะ. การศึกษาพิษของสมุนไพรไทย. ใน: ปราณี ขวลิตธำรง, ทรงพล ชีวะพัฒน์, เอมมนัส อุตตวิชัย (คณะบรรณนิการ). ประมวลผลงานวิจัยด้านพิษวิทยาของสถาบันวิจัยสมุนไพร เล่ม 1. พิมพ์ครั้งที่ 1. กรมวิทยาศาสตร์การแพทย์ กระทรวงสาธารณสุข. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์การศาสนา, 2546.

กรมการแพทย์แผนไทยและการแพทย์ทางเลือก

Department of Thai Traditional and Alternative Medicine

ลูกเดือย : Yiyiren (意苡仁)

ลูกเดือย หรือ อี้อี้เหริน คือ เนื้อในเมล็ดของพืชที่มีชื่อวิทยาศาสตร์ว่า *Coix lacryma-jobi* L. var. *mayuen* (Rorman.) Stapf วงศ์ Gramineae¹

ลูกเดือย (Semen Coicis)

ชื่อไทย: ลูกเดือย (ทั่วไป)²

ชื่อจีน: อี้อี้เหริน (จีนกลาง), อี้อี้ยั้ง (จีนแต้จิ๋ว)¹

ชื่ออังกฤษ: Coix Seed¹

ชื่อเครื่องยา: Semen Coicis¹

การเก็บเกี่ยวและการปฏิบัติหลังการเก็บเกี่ยว:

เก็บเกี่ยวผลสุกในฤดูใบไม้ร่วง ตากแดดให้แห้ง แยกเอาเนื้อในเมล็ดออกจากเปลือกนอกซึ่งมีสีน้ำตาลเหลือง แยกเอาสิ่งปะปนทิ้ง เก็บรักษาไว้ในที่มีอากาศเย็นและแห้ง มีการระบายอากาศดี¹

การเตรียมตัวยาร่วมใช้:

การเตรียมตัวยาร่วมใช้มี 3 วิธี ดังนี้

วิธีที่ 1 ลูกเดือย เตรียมโดยนำวัตถุดิบสมุนไพรที่ปราศจากสิ่งปนปลอมมาร่อนเอาเศษเล็ก ๆ ออก^{1,3}

วิธีที่ 2 ลูกเดือยผัด เตรียมโดยนำตัวยาที่ได้จากวิธีที่ 1 ใส่กระทะ นำไปผัดโดยใช้ไฟระดับปานกลาง ผัดจนกระทั่งผิวด้านนอกเป็นสีเหลือง ฟองออกเล็กน้อย นำออกจากเตา ตั้งทิ้งไว้ให้เย็น³

วิธีที่ 3 ลูกเต๋ยผัดรำข้าวสาลี เตรียมโดยนำรำข้าวสาลีใส่ในภาชนะที่เหมาะสม แล้วให้ความร้อนจนกระทั่งมีควันออกมา ใส่ตัวยาที่ได้จากวิธีที่ 1 ลงไป คนอย่างรวดเร็วจนกระทั่งผิวด้านนอกมีสีเหลือง พองออกเล็กน้อย นำออกจากเตา แล้วร่อนเอารำข้าวสาลีออก (ใช้รำข้าวสาลี 15 กิโลกรัม ต่อตัวยา 100 กิโลกรัม)^{1,3}

คุณภาพของตัวยาจากลักษณะภายนอก:

ตัวยาที่มีคุณภาพดี เนื้อในเมล็ดมีขนาดใหญ่ มีเนื้อมาก และมีสีขาว⁴

สรรพคุณตามตำราการแพทย์แผนจีน:

ลูกเต๋ย รสจืดอมหวาน เย็นเล็กน้อย มีฤทธิ์สลายความชื้น ขับปัสสาวะ ใช้เป็นยาขับปัสสาวะ แก้วบวม น้ำ ขาบวม มีฤทธิ์เสริมบำรุงม้าม แก้อาการม้ามพร่อง ถ่ายกระปริดกระปรอย บวม น้ำ ท้องมาน มีฤทธิ์บรรเทาอาการปวดข้อ ปวดเมื่อยกล้ามเนื้อ แก้วปวดข้อ กล้ามเนื้อ บวมตึง เป็นตะคริว คลายเส้นเอ็น และมีฤทธิ์ระบายความร้อน ขับหนอง น้ำเหลืองเสีย ใช้แก้โรคปอดอักเสบ ลำไส้อักเสบ ขับหนอง แผลฝี¹

ลูกเต๋ยผัด และลูกเต๋ยผัดรำข้าวสาลี จะช่วยให้คุณสมบัติน้ำหรือเย็นมากของลูกเต๋ยเกิดความสมดุล เพิ่มฤทธิ์บำรุงม้ามและระงับท้องเสีย ใช้รักษาอาการท้องเสียที่เกิดจากภาวะม้ามพร่อง แก้วท้องมาน³

สรรพคุณตามตำราการแพทย์แผนไทย:

ลูกเต๋ย รสมันเย็น สรรพคุณ แก้วหลอดลมอักเสบ แก้วปอดอักเสบ ขับปัสสาวะ แก้วน้ำคั่งในปอด ใช้เป็นอาหารบำรุงกำลังสำหรับคนฟื้นไข้

ขนาดที่ใช้และวิธีใช้:

การแพทย์แผนจีน ใช้ 9-30 กรัม ต้มเอาน้ำดื่ม¹

ข้อห้ามใช้ ข้อควรระวัง และอาการข้างเคียง:

ลูกเต๋ยไม่เหมาะกับผู้มีปัญหาท้องผูกบ่อย ปัสสาวะบ่อย หรือมีปัญหาเกี่ยวกับระบบสืบพันธุ์

ข้อมูลวิชาการที่เกี่ยวข้อง:

1. มีรายงานว่าสาร coixol ในลูกเต๋ย มีฤทธิ์คลายอาการเกร็งตัวของกล้ามเนื้อและป้องกันการชัก ลดความดันโลหิตได้ชั่วคราว ลดน้ำตาลในเลือดและลดไขมัน และสาร coixenolide มีฤทธิ์ต้านการเจริญเติบโตของเนื้องอก^{7,8}

2. น้ำมันจากลูกเต๋ย มีประมาณ 5.9-9.8% ซึ่งประกอบด้วยสารสำคัญคือ coix acid, palmitic acid น้ำมันลูกเต๋ยมีฤทธิ์กระตุ้นศูนย์การหายใจในสัตว์ทดลอง (หากให้ปริมาณสูง ๆ อาจทำให้สัตว์ทดลอง

ตายได้) ลดความเปลี่ยนแปลงของร่างกาย ลดความดันโลหิต และขับปัสสาวะ^{7,8}

3. จากการศึกษาศึกษาพิษเฉียบพลันในหนูถีบจักร พบว่าเมื่อฉีดน้ำมันจากลูกเต๋อยเข้าทางช่องท้อง ในขนาด 90 มิลลิกรัม/ตัว ไม่พบสัตว์ทดลองตัวใดตายภายใน 24 ชั่วโมง แต่เมื่อฉีดน้ำมันดังกล่าวเข้าทางใต้ผิวหนัง พบว่าขนาดที่ทำให้หนูถีบจักรตายคือ 5-10 มิลลิกรัม/กรัม และขนาดที่ทำให้กระต่ายตายเมื่อฉีดเข้าทางหลอดเลือดดำคือ 1-1.5 กรัม/กิโลกรัม เมื่อฉีดสาร coixol เข้าทางช่องท้องหนูถีบจักรในขนาด 500 มิลลิกรัม/กิโลกรัม พบว่าแสดงฤทธิ์ระงับปวดได้ชั่วคราว และไม่พบสัตว์ทดลองตัวใดตาย และเมื่อให้โดยวิธีรับประทานวันละ 20, 100, 500 มิลลิกรัม/กิโลกรัม ติดต่อกันนาน 30 วัน ไม่พบอาการผิดปกติใด ๆ และไม่มีสัตว์ทดลองตัวใดตาย⁸

เอกสารอ้างอิง

1. The State Pharmacopoeia Commission of P.R. China. Pharmacopoeia of the People's Republic of China. Vol.I. English Edition. Beijing: People's Medical Publishing House, 2005.
2. ลีนา ผู้พัฒนาพงศ์, ก่องกานดา ชยามฤต, ชีววัฒน์ บุญทวีคุณ (คณะบรรณาธิการ). ชื่อพรรณไม้แห่งประเทศไทย (เต็ม สมิตินันท์ ฉบับแก้ไขเพิ่มเติม พ.ศ. 2544). สำนักวิชาการป่าไม้. กรมป่าไม้. พิมพ์ครั้งที่ 2. กรุงเทพมหานคร : บริษัท ประชาชน จำกัด, 2544.
3. Gong QF. Zhongyao Paozhi Xue. 2nd ed. Beijing: National Chinese Traditional Medicine Publishing House, 2003.
4. Liu TS, Pan QP, Zhou YS, Wu ZY. XiuZhen Zhongyaoyinpiian Caise Tuben. 1st ed. Hunan: Hunan Science & Technology Publishing House, 2006.
5. วุฒิ วุฒิธรรมเวช. คัมภีร์เภสัชรัตนโกสินทร์. กรุงเทพมหานคร: บริษัท ศิลป์สยามบรรณกิจและการพิมพ์ จำกัด, 2547.
6. บริษัท หลักทรัพย์จัดการกองทุน กลีกรไทย จำกัด. มหัศจรรย์สมุนไพรจีน. กรุงเทพมหานคร : บริษัท ซีเอ็ดดูเคชั่น จำกัด มหาชน, 2550.
7. ลัดดาวัลย์ บุญรัตนกรกิจ. สมุนไพรนำใช้. พิมพ์ครั้งที่ 1. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์ แทนทองปิ่นดั่งเซอร์วิส, 2535.
8. Han XZ, Li DH. Semen Coicis: yi yi ren. In: Wang BX, Ma JK, Zheng WL, Qu SY, Li R, Li YK (eds.). Modern study of pharmacology in traditional Chinese medicine. 2nd ed. Tianjin: Tianjin Science & Technology Press, 1999.

เล็บมือนาง: Shijunzi (使君子)

เล็บมือนาง หรือ สลึงจวินจื่อ คือ ผลสุกที่ทำให้แห้งของพืชที่มีชื่อวิทยาศาสตร์ว่า *Quisqualis indica* L. วงศ์ Combretaceae¹

เล็บมือนาง (Fructus Quisqualis)

ชื่อไทย: เล็บมือนาง (ภาคกลาง); จะมั่ง, จ้ามั่ง, มะจีมั่ง (ภาคเหนือ); ไ้หม่อง (แม่ฮ่องสอน); อะตอเน็ง (ยะลา)²

ชื่อจีน: สลึงจวินจื่อ (จีนกลาง), ไ้กุงจื่อ (จีนแต้จิ๋ว)¹

ชื่ออังกฤษ: Rangooncreeper Fruit¹

ชื่อเครื่องยา: Fructus Quisqualis¹

การเก็บเกี่ยวและการปฏิบัติหลังการเก็บเกี่ยว:

เก็บเกี่ยวผลสุกในฤดูใบไม้ร่วงเมื่อเมล็ดสุกและเนื้อผลมีสีม่วงดำ แยกเอาสิ่งที่ไม่สะอาดทิ้ง ตากแดดหรือทำให้แห้งที่อุณหภูมิต่ำ เก็บรักษาไว้ในที่มีอากาศเย็นและแห้ง มีการระบายอากาศดี¹

การเตรียมตัวยาพร้อมใช้:

การเตรียมตัวยาพร้อมใช้มี 3 วิธี ดังนี้

วิธีที่ 1 เล็บมือนาง เตรียมโดยนำวัตถุดิบสมุนไพรมาคัดเอาสิ่งปนปลอมและก้านผลออก ทบให้แตกก่อนใช้^{1,3}

วิธีที่ 2 เนื้อผลเล็บมือนาง เตรียมโดยนำตัวยาที่ได้จากวิธีที่ 1 มากะเทาะเอาเปลือกออก ใช้เฉพาะส่วนเนื้อผล ทบให้แตกก่อนใช้^{1,3}

วิธีที่ 3 เนื้อผลเล็บมือนางผัด เตรียมโดยนำตัวยาที่ได้จากวิธีที่ 2 ใส่กระทะ ผัดโดยใช้ไฟระดับปานกลาง ผัดจนกระทั่งผิวนอกมีสีเหลืองและมีจุดดำเกรียม มีกลิ่นหอม นำออกจากเตา ตั้งทิ้งไว้ให้เย็น ทบให้แตกก่อนใช้^{1,3}

คุณภาพของตัวยาจากลักษณะภายนอก:

ตัวยาที่มีคุณภาพดี ผลต้องมีขนาดใหญ่ ผิวนอกสีน้ำตาลม่วง เนื้อผลอวบอิม⁴

สรรพคุณตามตำราการแพทย์แผนจีน:

เล็บมือนาง รสหวานเล็กน้อย มีฤทธิ์ฆ่าพยาธิและช่วยให้อาหารย่อยดีขึ้น ใช้ถ่ายพยาธิไส้เดือนและพยาธิเส้นด้าย¹

เนื้อผลเล็บมือนาง มีสรรพคุณและการใช้เหมือนเล็บมือนาง โดยทั่วไปเล็บมือนางจะใช้ในรูปแบบของยาต้ม หากเตรียมเป็นยาผงหรือยาเม็ดจะใช้เนื้อผลเล็บมือนาง³

เนื้อผลเล็บมือนางผัด จะช่วยลดอาการข้างเคียงที่เกิดจากการหดเกร็งของกล้ามเนื้อกระบังลม มีฤทธิ์ช่วยให้กล้ามเนื้อแข็งแรง การย่อยอาหารดีขึ้น และฆ่าพยาธิ ส่วนใหญ่ใช้รักษาอาการปวดท้องเนื่องจากพยาธิไส้เดือนและพยาธิเส้นด้ายในเด็ก³

สรรพคุณตามตำราการแพทย์แผนไทย:

เล็บมือนาง รสเอียน เมื่อเล็กละเอียด ใช้ขับพยาธิและตานซาง⁵

ขนาดที่ใช้และวิธีใช้:

การแพทย์แผนจีน ใช้ 9-12 กรัม ต้มเอาน้ำดื่ม หรือเนื้อในผล 6-9 กรัม ทำเป็นยาลูกกลอนหรือเป็นยาผงรับประทานครั้งเดียว หรือแบ่งรับประทานเป็น 2 ครั้ง¹

การแพทย์แผนไทย ใช้ถ่ายพยาธิไส้เดือนและพยาธิเส้นด้าย สำหรับเด็กใช้ 2-3 เมล็ด (หนัก 4-6 กรัม) ผู้ใหญ่ใช้ 5-7 เมล็ด (หนัก 10-15 กรัม) ทบพอแตก ต้มเอาน้ำดื่มหรือหั่นทอดกับไขรับประทาน เมล็ดใช้ตำเป็นผงละเอียด ใช้รักษาโรคผิวหนังโดยผสมกับน้ำมันพืช⁶

ข้อห้ามใช้ ข้อควรระวัง และอาการข้างเคียง:

การแพทย์แผนจีน ห้ามใช้เล็บมือนางร่วมกับน้ำชาเข้มข้น เนื่องจากจะลบล้างฤทธิ์กัน¹

การแพทย์แผนไทย ควรระมัดระวังในการใช้เล็บมือนาง เพราะอาจทำให้เกิดอาการข้างเคียง คือ สะอึก เวียนศีรษะ คลื่นไส้ อาเจียน เป็นต้น⁷

ข้อมูลวิชาการที่เกี่ยวข้อง:

1. เมล็ดเล็บมือนางประกอบด้วยน้ำมันและสาร *quisqualic acid* (กรดอะมิโน) และ *D-manitol* พบว่าสารสำคัญซึ่งออกฤทธิ์ขับพยาธิคือ *quisqualic acid* และยังมีรายงานฤทธิ์ขับถ่ายอย่างแรงของน้ำมันในเมล็ดเล็บมือนางด้วย⁷

2. การศึกษาความเป็นพิษของเมล็ดเล็บมือนางพบว่า เมื่อให้สารสกัดน้ำจากเมล็ดเล็บมือนางแก่หนูถีบจักรทางปากไม่ทำให้เกิดพิษเฉียบพลัน และขนาดเมล็ดเล็บมือนางที่ทำให้สัตว์ทดลองตายร้อยละ 50 (LD_{50}) มีค่ามากกว่า 20 กรัม/กิโลกรัม จากการทดสอบพิษกึ่งเฉียบพลันในหนูแรพพันธุ์วีสตาร์ โดยให้สารสกัดเทียบเท่าเมล็ดเล็บมือนางขนาด 0.2, 2.0, 6.0, 10.0 และ 20.0 กรัม/กิโลกรัม/วัน ทางปากติดต่อกันเป็นเวลา 60 วัน เปรียบเทียบกับกลุ่มควบคุมที่ได้รับน้ำพบว่า เมื่อได้รับสารสกัดเทียบเท่าเมล็ดเล็บมือนางขนาด 6.0, 10.0 และ 20.0 กรัม/กิโลกรัม/วัน เป็นเวลา 2 วัน สัตว์ทดลองแสดงอาการที่เกิดจากความผิดปกติของระบบประสาท โดยมีอาการที่สำคัญคือ ชักกระตุกร่วมกับชักเกร็งต่อมาหยุดหายใจและตาย หนูเพศผู้ตายจากอาการพิษ คิดเป็นร้อยละ 26, 53 และ 80 ในเพศเมียคิดเป็นร้อยละ 0, 6 และ 80.0 ตามลำดับขนาดยา และต่อมากลุ่มที่ได้รับสารสกัดขนาดสูงสุดคือ 20.0 กรัม/กิโลกรัม/วัน นาน 3 วันตายหมด หนูที่ได้รับสารสกัดเมล็ดเล็บมือนางครบ 60 วัน มีการเจริญเติบโตและการกินอาหารไม่ต่างจากกลุ่มควบคุม การเปลี่ยนแปลงค่าทางโลหิตวิทยาและค่าทางชีวเคมีของซีรัมตรวจพบได้ในหนูที่ได้รับสารสกัดบางกลุ่มอย่างไม่สัมพันธ์กับขนาดของสารสกัด จึงไม่สามารถกล่าวได้ว่าเกิดจากสารสกัดโดยตรง ผลการตรวจเนื้อเยื่ออวัยวะภายในทางจุลพยาธิวิทยา ไม่พบการเปลี่ยนแปลงที่สรุปได้ว่าเกิดจากความผิดปกติของสารสกัดจากเมล็ดเล็บมือนาง⁷

เอกสารอ้างอิง

1. The State Pharmacopoeia Commission of P.R. China. Pharmacopoeia of the People's Republic of China. Vol.I. English Edition. Beijing: People's Medical Publishing House, 2005.
2. สีนาคา ผู้พัฒนาหงส์, กองกานดา ชยามฤต, ชีวพัฒน์ บุญทวีคุณ (คณะบรรณานุกรม). ชื่อพรรณไม้แห่งประเทศไทย (เต็ม สมิตินันท์ ฉบับแก้ไขเพิ่มเติม พ.ศ. 2544). สำนักวิชาการป่าไม้. กรมป่าไม้. พิมพ์ครั้งที่ 2. กรุงเทพมหานคร: บริษัท ประชาชน จำกัด, 2544.
3. Gong QF. Zhongyao Paozhi Xue. 2nd ed. Beijing: National Chinese Traditional Medicine Publishing House, 2003.
4. Liu TS, Pan QP, Zhou YS, Wu ZY. XiuZhen Zhongyao yin pian Caise Tuben. 1st ed. Hunan: Hunan Science & Technology Publishing House, 2006.
5. กันทิมา สิทธิธัญกิจ, พรทิพย์ เดิมวิเศษ (คณะบรรณานุกรม). คู่มือประชาชนในการดูแลสุขภาพด้วยการแพทย์แผนไทย. พิมพ์ครั้งที่ 2 กรุงเทพมหานคร: สำนักงานกิจการโรงพิมพ์องค์การพิทักษ์เด็กในพระบรมราชูปถัมภ์, 2547.
6. เพียรวิทย์ เมื่อนางษ์ญาติ. สมุนไพรก้าวใหม่. พิมพ์ครั้งที่ 2. กรุงเทพมหานคร: บริษัท ที.พี. พริน จำกัด, 2537.
7. ทรงพล ชิวพัฒน์, ปราณี ขวลิตรารัง, ปราณี จันทเพ็ชร. ความเป็นพิษของเมล็ดเล็บมือนาง ในประมวลผลงานวิจัยด้านพิษวิทยาของสถาบันวิจัยสมุนไพร กรมวิทยาศาสตร์การแพทย์ กระทรวงสาธารณสุข, 2550.

ว่านพริ้ว : Xianmao (仙茅)

ว่านพริ้ว หรือ เซียนเหมา คือ เหง้าแห้งของพืชที่มีชื่อวิทยาศาสตร์ว่า *Curculigo orchioides* Gaertn. วงศ์ Amaryllidaceae¹

ว่านพริ้ว (Rhizoma Curculiginis)

ชื่อไทย: ว่านพริ้ว (ภาคเหนือ)²

ชื่อจีน: เซียนเหมา (จีนกลาง), เซียนเมา (จีนแต้จิ๋ว)¹

ชื่ออังกฤษ: Common Curculigo Rhizome¹

ชื่อเครื่องยา: Rhizoma Curculiginis¹

การเก็บเกี่ยวและการปฏิบัติหลังการเก็บเกี่ยว:

เก็บเกี่ยวเหง้าในฤดูใบไม้ร่วงหรือฤดูหนาวเมื่อส่วนเหนือดินเหี่ยวแห้งก่อนแตกตา แยกเอาส่วนรากฝอยและใบและทิ้ง ล้างน้ำให้สะอาด ตากแดดให้แห้ง เก็บรักษาไว้ในที่มีอากาศเย็นและแห้ง มีการระบายอากาศดี¹

การเตรียมตัวยาร่วมใช้:

การเตรียมตัวยาร่วมใช้มี 2 วิธี ดังนี้

วิธีที่ 1 ว่านพริ้ว เตรียมโดยนำวัตถุดิบสมุนไพรมาล้างน้ำให้สะอาด ใส่ภาชนะปิดฝาไว้เพื่อให้อ่อนนุ่ม หั่นเป็นท่อน และนำไปตากแห้ง^{1,3}

วิธีที่ 2 ว่านพริ้วผัดเหล้า เตรียมโดยนำตัวยาที่ได้จากวิธีที่ 1 ใส่ในภาชนะที่เหมาะสม เติมเหล้าเหลียงปริมาณพอเหมาะ แล้วคลุกเคล้าให้เข้ากัน จนกระทั่งเหล้าแทรกซึมเข้าไปในเนื้อตัวยา จากนั้นนำไป

ผัดโดยใช้ไฟระดับปานกลาง ผัดจนแห้ง นำออกจากเตา ตากให้แห้งในที่ร่ม (ใช้หลักเฉลี่ย 10 กิโลกรัม ต่อตัวยา 100 กิโลกรัม)³

คุณภาพของตัวยาจากลักษณะภายนอก:

ตัวยาที่มีคุณภาพดี ผิวนอกสีน้ำตาลเข้มหรือน้ำตาลดำ คุณสมบัติแข็งแต่เปราะ หักง่ายแต่ ด้านหน้าตัดจะไม่เรียบ มีกลิ่นหอมอ่อน ๆ รสเผ็ด⁴

สรรพคุณตามตำราการแพทย์แผนจีน:

ว่านพร้าว รสเผ็ด ร้อน มีฤทธิ์ให้ความอบอุ่นและเสริมหยางของระบบไต แก้อาการของไตไม่พอธาตุไฟน้อย (เช่น อวัยวะเพศไม่แข็งตัว น้ำอสุจียน้อย ปัสสาวะรดที่นอน ปัสสาวะบ่อย) มีฤทธิ์บำรุงเส้นเอ็นและกระดูก แก้อาการปวดอ่อนแอ เข้าและเอวอ่อนแรง ปวดเส้นเอ็นและกระดูก การปวดและการชาเรื้อรังจากความเย็นและความชื้น และมีฤทธิ์ขับความเย็นและความชื้น แก้อาการของม้ามและไตพร่อง หน้าท้องและท้องน้อยเย็นและปวด ถ่ายท้อง¹

ว่านพร้าวผัดเหล้า จะช่วยลดพิษของสมุนไพร เพิ่มฤทธิ์ในการบำรุงหยางของไต เสริมความแข็งแรงของเส้นเอ็นและกระดูก รวมทั้งขับความเย็นและความชื้นได้ดี เหมาะสำหรับผู้ป่วยที่มีอาการหย่อนสมรรถภาพทางเพศ ปวดเส้นเอ็นและกระดูก และปัสสาวะบ่อย³

สรรพคุณตามตำราการแพทย์แผนไทย:

ว่านพร้าวมีสรรพคุณเป็นยาขับลมดุก เช่น สตรีคลอดบุตรใหม่ ๆ มดลูกคลายเพราะความอึดเสบช่วยให้มดลูกเคลื่อนไหวกลับที่เดิมให้เป็นปกติ⁵

ขนาดที่ใช้และวิธีใช้:

การแพทย์แผนจีน ใช้ 3-9 กรัม ต้มเอาน้ำดื่ม¹

ข้อห้ามใช้ ข้อควรระวัง และอาการข้างเคียง:

ว่านพร้าวเป็นสมุนไพรที่มีพิษ ห้ามใช้ในผู้ป่วยที่มีอาการร้อนใน¹

ข้อมูลวิชาการที่เกี่ยวข้อง:

1. สารสกัดแอลกอฮอล์เมื่อให้ทางช่องท้องหนูถีบจักรในขนาด 10 กรัม/กิโลกรัม พบว่าสามารถเพิ่มฤทธิ์ของยา pentobarbital sodium ให้นอนหลับนานขึ้น และช่วยเพิ่มฤทธิ์ของยา picrotoxin หรือ cocculin ให้ลดอาการตื่นตระหนกตกใจลง นอกจากนี้สารสกัดดังกล่าวยังแสดงฤทธิ์ต้านการอักเสบที่เกิดจากน้ำมันสลัดด้วย⁶

2. สารสกัดแอลกอฮอล์เมื่อให้ทางปากหนูถีบจักรในขนาด 10 และ 20 กรัม/กิโลกรัม วันละครั้ง ติดต่อกันนาน 8 วัน พบว่าไม่สามารถเพิ่มเซลล์เม็ดเลือดขาวชนิดลิมโฟไซต์ในหนูปกติ แต่สามารถรักษาภาวะภูมิคุ้มกันบกพร่องในหนูที่ได้รับสารกดภูมิคุ้มกัน⁶
3. การศึกษาพิษเฉียบพลันโดยให้สารสกัดน้ำทางปากหนูถีบจักรในขนาด 150 กรัม/กิโลกรัม พบว่าไม่มีสัตว์ทดลองตัวใดตายภายใน 7 วัน แสดงว่านพรั้วมีพิษต่ำมาก⁶

เอกสารอ้างอิง

1. The State Pharmacopoeia Commission of P.R. China. Pharmacopoeia of the People's Republic of China. Vol.I. English Edition. Beijing: People's Medical Publishing House, 2005.
2. ลีนา ผู้พัฒนาพงศ์, ก่องกานดา ชยามฤต, ธีรวัฒน์ บุญทวีคุณ (คณะบรรณาธิการ). ชื่อพรรณไม้แห่งประเทศไทย (เต็ม สมิตินันท์ ฉบับแก้ไขเพิ่มเติม พ.ศ. 2544). สำนักวิชาการป่าไม้. กรมป่าไม้. พิมพ์ครั้งที่ 2. กรุงเทพมหานคร : บริษัท ประชาชน จำกัด, 2544.
3. Gong QF. Zhongyao Paozhi Xue. 2nd ed. Beijing: National Chinese Traditional Medicine Publishing House, 2003.
4. Mei XH. Shiyong Zhongyao Paozhi Zhihan. 1st ed. Hubei: Hubei Science & Technology Publishing House, 2005.
5. เสี่ยงม พงษ์บุญรอด. ไม้เทศ เมืองไทย. กรุงเทพมหานคร : เกษมบรรณกิจ, 2514.
6. Di L. Rhizoma Curculigo: xian mao. In: Wang BX, Ma JK, Zheng WL, Qu SY, Li R, Li YK (eds.). Modern study of pharmacology in traditional Chinese medicine. 2nd ed. Tianjin: Tianjin Science & Technology Press, 1999.

ว่านน้ำ : Zangchangpu (藏菖蒲)

ว่านน้ำ หรือ จั๋งซางผู่ คือ เหง้าแห่งของพืชที่มีชื่อวิทยาศาสตร์ว่า *Acorus calamus* L. วงศ์ Araceae¹

ว่านน้ำ (Rhizoma Acori Calami)

ชื่อไทย: ว่านน้ำ, ว่านน้ำเล็ก, ซางคาวผา (เชียงใหม่); ทิสปุคอ (แม่ฮ่องสอน); ตะไคร้น้ำ (แพร่); ไคร้น้ำ (เพชรบูรณ์); คาเจียงจี้, ผมผา, ลัมซิ่น, ซางคาวน้ำ, ซางคาวบ้าน (ภาคเหนือ)²

ชื่อจีน: จั๋งซางผู่ (จิ่นกลาง), เจียงเซียงฟู่ (จิ่นเต๋จี้)¹

ชื่ออังกฤษ: Tibet Sweetflag Rhizome¹

ชื่อเครื่องยา: Rhizoma Acori Calami¹

การเก็บเกี่ยวและการปฏิบัติหลังการเก็บเกี่ยว:

เก็บเกี่ยวเหง้าในฤดูใบไม้ร่วงและฤดูหนาว แยกเอารากฝอยและดินทิ้ง ตากให้แห้ง เก็บรักษาไว้ในที่มีอากาศเย็นและแห้ง มีการระบายอากาศดี¹

การเตรียมตัวยาร่วมใช้:

หลังเก็บเกี่ยวสมุนไพรแล้ว แยกสิ่งอื่นที่ปะปนออก ล้างน้ำให้สะอาด จากนั้นนำไปใส่ในภาชนะที่เหมาะสม คลุมด้วยผ้าขาวบาง ตั้งทิ้งไว้จนตัวยาร่อนนุ่ม หั่นเป็นแว่นเฉียง ๆ หรือหั่นตามขวาง ทำให้แห้งในที่ร่มหรือตากแดด^{1,3}

คุณภาพของตัวยาจากลักษณะภายนอก:

ตัวยาที่มีคุณภาพดี ด้านหน้าตัดต้องมีสีออกขาว กลิ่นหอมฉุน⁵

สรรพคุณตามตำราการแพทย์แผนจีน:

ว่านน้ำ รสขมเผ็ด สุขุม มีฤทธิ์ขับลม ขับเสมหะ สงบประสาท ใช้รักษาอาการไอ ตื่นเต้นลี้มง่าย สลึมสลือ บิด ท้องเสีย ท้องอืด อาหารไม่ย่อย ปวดข้อ แผลฝีหนอง และขับพยาธิ^{1,6}

สรรพคุณตามตำราการแพทย์แผนไทย:

เหง้า มีกลิ่นหอม รสร้อน สรรพคุณเป็นยาแก้บิด แก้ปวดท้อง แก้ท้องอืดท้องเฟ้อ แน่นจุกเสียด ขับลมในกระเพาะอาหารและลำไส้ ขับเสมหะ แก้ไอ ระงับประสาท แก้ปวดตามข้อ แก้แผลฝีหนอง ขับพยาธิ แก้ปวดฟัน เลือดออกตามไรฟัน⁷⁻⁸

ขนาดที่ใช้และวิธีใช้:

การแพทย์แผนจีน ใช้ 3-6 กรัม ต้มเอาน้ำดื่ม ใช้ภายนอก ต้มเอาน้ำชะล้างหรืออบเป็นผงผสมทา^{1,5}

ข้อห้ามใช้ ข้อควรระวัง และอาการข้างเคียง:

การแพทย์แผนจีน ควรระมัดระวังในการใช้ในผู้ป่วยที่เหงื่อออกบ่อย ๆ หรือเหงื่อออกง่าย⁵

การแพทย์แผนไทย ห้ามกินมากกว่าครั้งละ 2 กรัม เพราะจะทำให้อาเจียน (อาจใช้ประโยชน์ในกรณีผู้ป่วยกินสารพิษ และต้องการขับสารพิษออกจากทางเดินอาหารด้วยการทำให้อาเจียน)⁹

ข้อมูลวิชาการที่เกี่ยวข้อง:

1. น้ำมันหอมระเหย และสารสกัดน้ำมันมีฤทธิ์ลดการเคลื่อนไหวของหนูที่ทดลอง น้ำมันหอมระเหยสามารถเพิ่มฤทธิ์สงบประสาทและทำให้นอนหลับของไซเตียมเพนโทบาร์บิทัล โลเซอจิกแอลลิดไดเอทิลเอไมด์ และไดเบนซิลีน เสริมฤทธิ์ของรีเซอปีนในการลดพิษของแอมเฟตามีนในหนู รวมทั้งมีฤทธิ์บรรเทาปวด และป้องกันหนูชกจากการทดลองช็อคด้วยไฟฟ้า สารสกัดแอลกอฮอล์จากเหง้ามีฤทธิ์คล้ายกันสามารถเพิ่มฤทธิ์ของยาชาเฉพาะที่ และสามารถลดพิษของแอมเฟตามีนในหนูที่ทดลองได้
2. น้ำมันหอมระเหย สารสกัดแอลกอฮอล์ และสารสกัดน้ำจากเหง้าสามารถลดความดันโลหิตของสัตว์ทดลองที่สลบได้ สารสกัดน้ำมันมีฤทธิ์กดการเต้นของหัวใจ น้ำมันหอมระเหยสามารถลดอัตราการเต้นของหัวใจสุนัขและกบ⁵
3. น้ำมันหอมระเหยจากเหง้ามีฤทธิ์ระงับอาการไอที่เกิดจากการกระตุ้นด้วยซัลเฟอร์ไดออกไซด์ในหนูทดลอง ฤทธิ์ระงับอาการไอนี้เด่นชัดมาก และจากการทดลองใช้หลอด capillary ต่อหลอดลมเพื่อ

วัดปริมาตรของเมือกสารที่ขับออกมาในหลอดลมของกระต่าย พบว่าน้ำมันหอมระเหยแสดงฤทธิ์ขับเสมหะ

4. น้ำคั้นจากเหง้าสดสามารถเพิ่มการหลั่งกรดในกระเพาะอาหาร โดยเฉพาะในคนที่มีกรดในกระเพาะอาหารน้อย ยาเตรียมจากเหง้าว่านน้ำใช้เป็นยาเจริญอาหาร ช่วยให้อย่อยอาหาร ทำให้การย่อยอาหารดีขึ้น และน้ำมันระเหยง่ายในขนาดน้อย ๆ จะมีฤทธิ์ขับลม

5. น้ำมันหอมระเหย สารสกัดน้ำ และสารสกัดแอลกอฮอล์มีฤทธิ์ลดอุณหภูมิในสัตว์ทดลอง น้ำมันหอมระเหยในขนาด 10 ไมโครกรัม/มิลลิลิตร สามารถยับยั้งการเจริญของเชื้อวัณโรคได้ สารสกัดแอลกอฮอล์สามารถยับยั้งการเจริญของเชื้อราได้ มีบางรายงานว่าสามารถใช้เป็นยาขับและฆ่าพยาธิได้

6. จากการศึกษพิษเฉียบพลันในหนูถีบจักรของสารสกัด 50% แอลกอฮอล์จากเหง้าว่านน้ำ พบว่าค่า LD₅₀ มีค่ามากกว่า 10 กรัม/กิโลกรัม เมื่อให้โดยการป้อนหรือฉีดเข้าใต้ผิวหนัง¹⁰

เอกสารอ้างอิง

1. The State Pharmacopoeia Commission of P.R. China. Pharmacopoeia of the People's Republic of China. Vol.I. English Edition. Beijing: People's Medical Publishing House, 2005.
2. ลิ้นา ผู้พัฒนาองค์, ก่องกานดา ชยามฤต, ชีววัฒน์ บุญทวีคุณ (คณะบรรณาธิการ). ชื่อพรรณไม้แห่งประเทศไทย (เต็ม สมิตินันท์ ฉบับแก้ไขเพิ่มเติม พ.ศ. 2544). สำนักวิชาการป่าไม้. กรมป่าไม้. พิมพ์ครั้งที่ 2. กรุงเทพมหานคร : บริษัท ประชาชน จำกัด, 2544.
3. Lei GL, Dun BS. Zhongyao Paozhi Jishu Zhinan. 1st ed. Xian: World Library Publishing House, 2002.
4. Liu TS, Pan QP, Zhou YS, Wu ZY. XiuZhen Zhongyao yin pian Caise Tuben. 1st ed. Hunan: Hunan Science & Technology Publishing House, 2006.
5. ชัยโย ชัยชาญพิทยุทธ, วชิรา แดนตะวัน, สถาพร ลิ้มมณี, ชะนะ ครองรักษา, ทิพวัลย์ ทรัพย์เจริญ. สมุนไพร อันดับที่ 3: การรวบรวมข้อมูลเบื้องต้นสำหรับงานวิจัยของโครงการศึกษาวิจัยสมุนไพร. กรุงเทพมหานคร : จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2527.
6. สถาบันวิจัยวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยีแห่งประเทศไทย. PROSEA: ทรัพยากรพืชในภูมิภาคเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ 12(1) พืชสมุนไพรและพืชพิษ เล่ม 1. นนทบุรี : สหมิตรพรินต์, 2546.
7. เพียว เหมือนนงษ์ญาติ. สมุนไพรก้าวใหม่. พิมพ์ครั้งที่ 2. กรุงเทพมหานคร : บริษัท ที.พี. พริน จำกัด, 2537.
8. ชยันต์ วิเชียรสุนทร, แม้นมาส ชวลิต, วิเชียร จีรวงศ์. คำอธิบายตำราพระโอสถพระนารายณ์. พิมพ์ครั้งที่ 2. กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์อมรินทร์, 2548.
9. พร้อมจิต ศรีลัมภ์, วงศ์ถิษฐ์ ฉั่วกุล, สมภาพ ประธานธรรักษ์ (คณะบรรณาธิการ). สมุนไพรสวนสิริรุกษชาติ สารานุกรมสมุนไพร เล่ม 1. พิมพ์ครั้งที่ 3. กรุงเทพมหานคร : บริษัท อมรินทร์พรินต์ติ้งแอนด์พับลิชชิ่ง จำกัด (มหาชน), 2543.
10. มงคล โมกษะสมิต, กมล สวัสดิ์มงคล, ประยุทธ์ สาตราวาหะ. การศึกษาพิษของสมุนไพรไทย. ใน: ปราณี ขวลิตดำรง, ทรงพล ชีวะพัฒน์, เอมมณัส อุตตวิชัย (คณะบรรณาธิการ). ประมวลผลงานวิจัยด้านพิษวิทยาของสถาบันวิจัยสมุนไพร เล่ม 1. พิมพ์ครั้งที่ 1. กรมวิทยาศาสตร์การแพทย์ กระทรวงสาธารณสุข. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์การศาสนา, 2546.

สายน้ำผึ้ง : Jinyinhua (金银花)

สายน้ำผึ้ง หรือ จินอินฮวา คือ ดอกตูมหรือดอกเริ่มบานที่ทำให้แห้งของพืชที่มีชื่อวิทยาศาสตร์ว่า *Lonicera japonica* Thunb. หรือ *L. hypoglauca* Miq. หรือ *L. confusa* DC. หรือ *L. dasystyla* Rehd. วงศ์ Caprifoliaceae¹

สายน้ำผึ้ง (Flos Lonicerae)

ชื่อไทย: สายน้ำผึ้ง (กรุงเทพฯ)²

ชื่อจีน: จินอินฮวา (จินกลาง), กิมหึงฮวย (จินแต่จิว)¹

ชื่ออังกฤษ: Honeysuckle Flower¹

ชื่อเครื่องยา: Flos Lonicerae¹

การเก็บเกี่ยวและการปฏิบัติหลังการเก็บเกี่ยว:

เก็บเกี่ยวดอกตูมหรือดอกเริ่มออกในต้นฤดูร้อน ฝักในที่ร่มแล้วนำไปตากแดดให้แห้ง เก็บรักษาไว้ในที่มือกาศเย็นและแห้ง มีการระบายอากาศดี

การเตรียมตัวยาร่วมใช้:

การเตรียมตัวยาร่วมใช้มี 2 วิธี ดังนี้

วิธีที่ 1 ดอกสายน้ำผึ้ง เตรียมโดยนำวัตถุดิบสมุนไพรมาคัดแยกเอาสิ่งปนปลอมออก ร่อนเอาฝุ่นและเศษเล็ก ๆ ออก³

วิธีที่ 2 ดอกสายน้ำผึ้งถ่าน เตรียมโดยนำตัวยาที่ได้จากวิธีที่ 1 ใส่กระทะ นำไปผัดโดยใช้ไฟระดับปานกลาง ผัดจนกระทั่งผิวนอกสีน้ำตาลดำ พรมน้ำเล็กน้อย นำออกจากเตา ตั้งทิ้งไว้ให้เย็น แล้วนำไป

คู่มือการใช้สมุนไพรไทย-จีน

177

ตากแห้งในร่ม³

คุณภาพของตัวยาจากลักษณะภายนอก:

ตัวยาที่มีคุณภาพดี ต้องมีปริมาณดอกมาก สีเหลืองอมขาว กลิ่นหอมจาง⁴

สรรพคุณตามตำราการแพทย์แผนจีน:

ดอกสายน้ำผึ้ง รสอมหวาน เย็น มีฤทธิ์ระบายความร้อน แก้ปวดจากการกระทบลมร้อน ระบายความร้อน ขับพิษ มีฤทธิ์ขับพิษ แก้แผลฝี แผลเปื่อย บวม (มักใช้ภายนอก) และมีฤทธิ์ผ่อนคลาย และกระจายความร้อน ใช้แก้บิด มีพิษร้อน ถ่ายบดเป็นมูกเลือด¹

ดอกสายน้ำผึ้งถ่าน มีสรรพคุณแก้ถ่ายบดเป็นมูกเลือด สตรีที่มีอาการตกเลือด อาเจียนเป็น เลือด และเลือดกำเดาไหล³

สรรพคุณตามตำราการแพทย์แผนไทย:

ดอกสายน้ำผึ้ง รสหวานเย็น สรรพคุณเจริญอาหาร เป็นยาอายุวัฒนะ ขับปัสสาวะ แก้ไข้ แก้ปวดหลัง แก้ความดันโลหิตสูง⁵

ขนาดที่ใช้และวิธีใช้:

การแพทย์แผนจีน ใช้ 6-15 กรัม ต้มเอาน้ำดื่ม¹

การแพทย์แผนไทย คั้นหรือใช้ดอกแห้งชงดื่มแทนน้ำชา⁵

ข้อมูลวิชาการที่เกี่ยวข้อง:

1. มีรายงานว่าดอกสายน้ำผึ้งมีฤทธิ์ต้านเชื้อแบคทีเรียและเชื้อไวรัสหลายชนิด ได้แก่ เชื้อ *Staphylococcus aureus*, *Hemolytic streptococcus*, *Pneumococcus*, *Typhoid bacillus*, Influenza virus, Herpes virus, C virus ECHO₁₉ virus โดยสารสกัดน้ำที่ได้โดยวิธีแช่จะมีฤทธิ์แรงกว่าสารสกัดน้ำที่ได้โดยวิธีต้ม นอกจากนี้ดอกสายน้ำผึ้งมีฤทธิ์ต้านเชื้อราโรคผิวหนังได้⁶

2. ดอกสายน้ำผึ้งมีฤทธิ์ลดไข้ ต้านการอักเสบ ต้านอนุมูลอิสระ ลดไขมันในเลือด และห้ามเลือด⁷

3. การศึกษาทางคลินิกพบว่า ดอกสายน้ำผึ้งเมื่อใช้เดี่ยว หรือใช้เป็นส่วนประกอบของยาตำรับที่ใช้รักษาโรคเกี่ยวกับทางเดินหายใจในทารก การอักเสบที่เกิดขึ้นที่ทางเชื่อมระหว่างปากและคอหอย การติดเชื้อที่เกิดจากเชื้อปรสิตตระกูล *Treponemataceae* การติดเชื้อที่เกิดจากการผ่าตัด การอักเสบชนิดเฉียบพลัน โรคผิวหนังโดยเฉพาะที่เกิดจากหนังแท้ โรคซาร์ และลำไส้เล็กอักเสบ⁷

4. การศึกษาพิษเฉียบพลันของสารสกัดน้ำเมื่อนำเข้าใต้ผิวหนังของหนูถีบจักร มีค่า LD₅₀ เท่ากับ 53 กรัม/กิโลกรัม⁶

เอกสารอ้างอิง

1. The State Pharmacopoeia Commission of P.R. China. Pharmacopoeia of the People's Republic of China. Vol.I. English Edition. Beijing: People's Medical Publishing House, 2005.
2. ลีนา ผู้พัฒนาพงศ์, ก่องกานดา ชยามฤต, ชีรวัดน์ บุญทวีคุณ (คณะบรรณาธิการ). ชื่อพรรณไม้แห่งประเทศไทย (เต็ม สมิตินันท์ ฉบับแก้ไขเพิ่มเติม พ.ศ. 2544). สำนักวิชาการป่าไม้. กรมป่าไม้. พิมพ์ครั้งที่ 2. กรุงเทพมหานคร : บริษัท ประชาชน จำกัด, 2544.
3. Lei GL, Dun BS. Zhongyao Paozhi Jishu Zhinan. 1st ed. Xi-an: World Library Publishing House, 2002.
4. Mei XH. Shiyong Zhongyao Paozhi Zhinan. 1st ed. Hubei: Hubei Science & Technology Publishing House, 2005.
5. วุฒิ วุฒิชรรมเวช. คัมภีร์เภสัชรัตนโกสินทร์. กรุงเทพมหานคร : บริษัท ศิลป์สยามบรรณภัณฑ์และการพิมพ์ จำกัด, 2547.
6. Deng WL. Flos Lonicerae: jin yin hua. In: Wang BX, Ma JK, Zheng WL, Qu SY, Li R, Li YK (eds.). Modern study of pharmacology in traditional Chinese medicine. 2nd ed. Tianjin: Tianjin Science & Technology Press, 1999.
7. Deng JG, Wei SJ. Genuine and well-reputed medicinal materials in Guangxi. 1st ed. Beijing: Zhongguo Zhongyi Yao Publishing House, 2007.

กรมการแพทย์แผนไทยและการแพทย์ทางเลือก
Department of Thai Traditional and Alternative Medicine

คู่มือการใช้สมุนไพรไทย-จีน

179

สีเสียด : Ercha (儿茶)

สีเสียด หรือ เอ้อฉา คือ ส่วนสกัดน้ำที่เตรียมจากลำต้นและกิ่งที่ปอกเปลือกออกแล้วของพืชที่มีชื่อวิทยาศาสตร์ว่า *Acacia catechu* (L.f.) Willd. วงศ์ Leguminosae¹

สีเสียด (Catechu)

ชื่อไทย: สีเสียด, ขี้เสียด (ภาคเหนือ); สีเสียดแก่น (ราชบุรี); สีเสียดเหนือ (ภาคกลาง); สีเสียดเหลือง (เชียงใหม่)²

ชื่อจีน: เอ้อฉา (จีนกลาง), หยี้เต้ (จีนแต้จิ๋ว)¹

ชื่ออังกฤษ: Cutch Black Catechu¹

ชื่อเครื่องยา: Catechu¹

การเก็บเกี่ยวและการปฏิบัติหลังการเก็บเกี่ยว:

เก็บเกี่ยวกิ่งและลำต้นในฤดูหนาว ปอกเปลือกออก หั่นเป็นชิ้นใหญ่ ๆ ใส่น้ำให้ท่วม เคี่ยว 5-6 ชั่วโมง ยางจะถูกสกัดออกมา เป็นสีน้ำตาลดำ ช้น ๆ คล้ายน้ำตาลที่เคี่ยวจนงวด เติลงพิมพ์ตามต้องการ เมื่อเย็นจะแข็ง มีลักษณะเป็นก้อนสีน้ำตาลดำ เก็บรักษาไว้ในที่มีอากาศเย็นและแห้ง มีการระบายอากาศดี^{1,3}

การเตรียมตัวยาร่วมใช้:

หลังเก็บเกี่ยวสมุนไพรแล้ว แยกสิ่งอื่นที่ปะปนออก ร่อนเอาเศษเล็ก ๆ ออก พูบให้แตกหรือบดให้ละเอียดก่อนใช้^{1,4}

คุณภาพของตัวยาจากลักษณะภายนอก:

ตัวยาที่มีคุณภาพดี ด้านนอกมีสีน้ำตาลเข้มถึงสีน้ำตาลดำ ผิวเรียบเป็นมัน แข็งและแตกหักง่าย ปราศจากสิ่งปนปลอม⁵

สรรพคุณตามตำราการแพทย์แผนจีน:

สืเสียด รสฝาด มีฤทธิ์ช่วยให้เนื้อเยื่อที่เกิดใหม่เจริญเติบโต ช่วยสมานแผล แก้แผลในปาก แก้ท้องเสีย¹

สรรพคุณตามตำราการแพทย์แผนไทย:

สืเสียดไทย รสฝาด สรรพคุณ ช่วยสมานแผล แก้อาการท้องเดิน (ที่ไม่ใช่บิดหรืออุจจาระร่วง) และแก้บิด (ปวดเบ่ง และมีมูก หรืออาจมีเลือดด้วย)^{3,6,7}

ขนาดที่ใช้และวิธีใช้:

การแพทย์แผนจีน ใช้ 1-3 กรัม ท่อใส่ถุงผ้าต้มเอาน้ำดื่ม หรือทำเป็นยาลูกกลอน หรือยาผง¹

การแพทย์แผนไทย ใช้ผง ครั้งละ 0.3-1 กรัม ต้มเอาน้ำดื่ม⁶ ใช้ภายนอก ใช้ผงสืเสียดละลายน้ำใส่แผลสดห้ามเลือด ก้อนสืเสียดฝนกับน้ำให้ข้น ๆ ทาแผลน้ำกัดเท้า ผงสืเสียดผสมกับน้ำมันพืช ทาแผลน้ำกัดเท้า ใส่ปูนที่ใช้รับปะทานกับหมากและพลู เพื่อป้องกันปูนกัดปาก³

ข้อห้ามใช้ ข้อควรระวัง และอาการข้างเคียง:

ควรระมัดระวังในเรื่องขนาดที่ใช้ ถ้าใช้มากจะเกิดอาการข้างเคียงได้

ข้อมูลวิชาการที่เกี่ยวข้อง:

1. ก้อนสืเสียดประกอบด้วย catechin 2-20%, catechu-tannic acid 25-35%, epicatechin, dicatechin และสารอื่น ๆ เนื่องจากมีแทนนินในปริมาณสูง จึงมีฤทธิ์ฝาดสมาน ฆ่าเชื้อแบคทีเรีย⁶
2. สารสกัดน้ำความเข้มข้น 20% สามารถยับยั้งการเจริญของเซลล์มะเร็งกระเพาะอาหารและฤทธิ์ในการฆ่าเซลล์มะเร็งค่อนข้างแรง แต่ไม่มีพิษต่อต่อมน้ำลายและเซลล์ลูกอ้นตะ⁸
3. สาร d-catechin ในสืเสียดช่วยให้การทำงานของตับดีขึ้น และช่วยปกป้องตับจากสารพิษ ดังนั้นจึงสามารถใช้ได้ผลดีในผู้ป่วยโรคตับอักเสบชนิดเฉียบพลันและชนิดเรื้อรังหรือผู้ป่วยที่ตับถูกทำลายจากการได้รับสารพิษ⁸

เอกสารอ้างอิง

1. The State Pharmacopoeia Commission of P.R. China. Pharmacopoeia of the People's Republic of China. Vol.I. English Edition. Beijing: People's Medical Publishing House, 2005.

2. ลีนา ผู้พัฒนาพงศ์, ก่องกานดา ชยามฤต, ชีรวัฒน์ บุญทวีคุณ (คณะบรรณาธิการ). ชื่อพรรณไม้แห่งประเทศไทย (เต็ม สมิตินันท์ ฉบับแก้ไขเพิ่มเติม พ.ศ. 2544). สำนักวิชาการป่าไม้. กรมป่าไม้. พิมพ์ครั้งที่ 2. กรุงเทพมหานคร : บริษัท ประชาชน จำกัด, 2544.
3. เพียว เหมือนวงษ์ญาติ. สมุนไพรก้าวใหม่. พิมพ์ครั้งที่ 2. กรุงเทพมหานคร : บริษัท ที.พี. พริน จำกัด, 2537.
4. Lei GL, Dun BS. Zhongyao Paozhi Jishu Zhinan. 1st ed. Xi-an: World Library Publishing House, 2002.
5. Mei XH. Shiyong Zhongyao Paozhi Zhinan. 1st ed. Hubei: Hubei Science & Technology Publishing House, 2005.
6. กันธิมา สิทธิชัยกิจ, พรทิพย์ เต็มวิเศษ (คณะบรรณาธิการ). คู่มือประชาชนในการดูแลสุขภาพด้วยการแพทย์แผนไทย. พิมพ์ครั้งที่ 2 กรุงเทพมหานคร : สำนักงานกิจการโรงพยาบาลการทหารผ่านศึกในพระบรมราชูปถัมภ์, 2547.
7. กองวิจัยและพัฒนาสมุนไพร กรมวิทยาศาสตร์การแพทย์ กระทรวงสาธารณสุข. สมุนไพรพื้นบ้านฉบับรวม. พิมพ์ครั้งที่ 1. กรุงเทพมหานคร : Text and Journal Corporation Co., Ltd., 2533.
8. Wang DP, Guo ZK. Catechu: er cha. In: Wang BX, Ma JK, Zheng WL, Qu SY, Li R, Li YK (eds.). Modern study of pharmacology in traditional Chinese medicine. 2nd ed. Tianjin: Tianjin Science & Technology Press, 1999.

กรมการแพทย์แผนไทยและการแพทย์ทางเลือก
Department of Thai Traditional and Alternative Medicine

หญ้าคา: Baimaogen (白茅根)

หญ้าคา หรือ ไป่เหมาเกิน คือ เหง้าแห้งของพืชที่มีชื่อวิทยาศาสตร์ว่า *Imperata cylindrica* Beauv. var. *major* (Nees) C.E. Hubb. วงศ์ Gramineae¹

หญ้าคา (Rhizoma Imperatae)

ชื่อไทย: หญ้าคา (ทั่วไป); ลาลาง ลาแล (ยะลา); เก้อฮี้ (แม่ฮ่องสอน)²

ชื่อจีน: ไป่เหมาเกิน (จีนกลาง), เปะเหมาเกิน (จีนแต้จิ๋ว)¹

ชื่ออังกฤษ: Lalang Grass Rhizome¹

ชื่อเครื่องยา: Rhizoma Imperatae¹

การเก็บเกี่ยวและการปฏิบัติหลังการเก็บเกี่ยว:

เก็บเกี่ยวเหง้าในฤดูใบไม้ผลิถึงฤดูใบไม้ร่วง ล้างน้ำให้สะอาด ตากแดดให้แห้ง แยกเอารากฝอย และกาบใบทิ้ง เก็บรักษาไว้ในที่มีอากาศเย็นและแห้ง มีการระบายนาคาศติ¹

การเตรียมตัวยาพร้อมใช้:

การเตรียมตัวยาพร้อมใช้มี 2 วิธี ดังนี้

วิธีที่ 1 หญ้าคา เตรียมโดยนำวัตถุดิบสมุนไพรที่ปราศจากสิ่งปนเปื้อนมาล้างน้ำให้สะอาด ใส่ภาชนะหมักไว้สักครู่เพื่อให้อ่อนนุ่ม หั่นเป็นชิ้นขนาดพอเหมาะ และนำไปทำให้แห้ง^{1,3}

วิธีที่ 2 หญ้าคาถ่าน เตรียมโดยนำตัวยาที่ได้จากวิธีที่ 1 ใส่กระทะ ผัดโดยใช้ไฟระดับปานกลาง ผัดจนกระทั่งผิวนอกของตัวยามีสีน้ำตาลไหม้ เนื้อในเป็นสีเหลืองไหม้ พรมน้ำเล็กน้อย นำออกจากเตา ตั้งทิ้งไว้ให้เย็น ตากให้แห้งในที่ร่ม³

คุณภาพของตัวยาจากลักษณะภายนอก:

ตัวยาที่มีคุณภาพดี ลำต้นต้องหยาบ สีขาว และมีรสหวาน⁴

สรรพคุณตามตำราการแพทย์แผนจีน:

หญ้านาคา รสอมหวาน เย็น มีฤทธิ์ห้ามเลือด ทำให้เลือดเย็น ใช้รักษาอาการเลือดออกจากภาวะเลือดร้อน เช่น เลือดกำเดา ไอ อาเจียน ปัสสาวะเป็นเลือด และมีฤทธิ์ระบายความร้อน ขับปัสสาวะ ใช้เป็นยาขับปัสสาวะ แก้อาการบวม น้ำ ปัสสาวะร้อนมีสีเข้ม¹

หญ้านาคาถ่าน รสฝาด เย็นเล็กน้อย ฤทธิ์ระบายความร้อนในระบบเลือดค่อนข้างอ่อน แต่ฤทธิ์ห้ามเลือดแรง โดยทั่วไปใช้ในกลุ่มอาการของโรคที่มีเลือดออก เป็นยาฝาดสมานและยาห้ามเลือด³

สรรพคุณตามตำราการแพทย์แผนไทย:

ตำรายาไทยใช้เป็นยาขับปัสสาวะ แก้อ่อนในกระหายน้ำ แก้อักเสบในทางเดินปัสสาวะ บำรุงไต แก้น้ำดีช้ำน แก้อ่อนเพลีย เบื่ออาหาร⁵

ขนาดที่ใช้และวิธีใช้:

การแพทย์แผนจีน ใช้ 9-30 กรัม ต้มเอาน้ำดื่ม¹

การแพทย์แผนไทย ใช้ 1 กำมือ (สด 40-50 กรัม หรือแห้ง 10-15 กรัม) ทนเป็นชิ้นเล็ก ๆ ต้มน้ำรับประทานวันละ 3 ครั้ง ก่อนอาหารครั้งละ 1 ถ้วยชา (75 มิลลิลิตร)⁶

ข้อมูลวิชาการที่เกี่ยวข้อง:

1. สารสกัดน้ำจากเหง้ามีฤทธิ์ในการลดจำนวนปัสสาวะและทำให้จำนวนคลอไรด์ในปัสสาวะเพิ่มขึ้น สารสกัดน้ำร้อนจากเหง้าสามารถลดอาการของแผลในกระเพาะอาหารและสามารถยับยั้งการหลั่งฮีสตามีนในหนูขาวที่ถูกกระตุ้นด้วย สาร 48/80 ไม่พบฤทธิ์ในการก่อกลายพันธุ์⁷

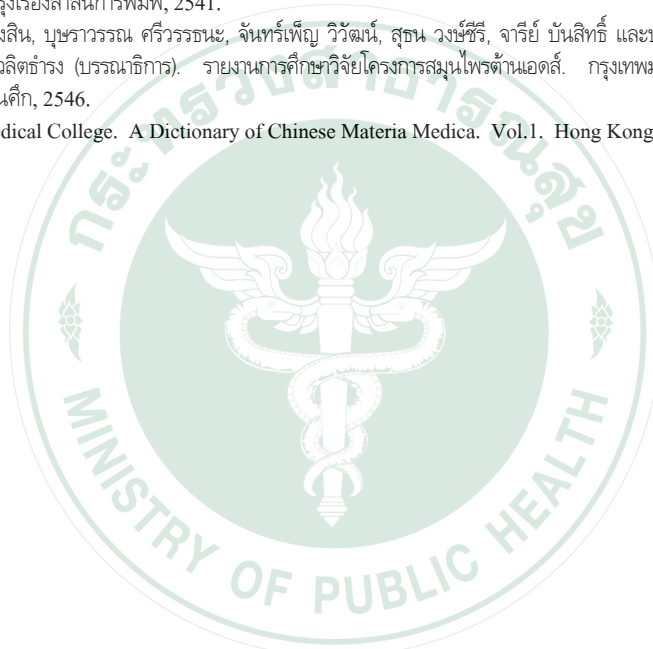
2. สารสกัดด้วยน้ำจากเหง้าแห้ง สารสกัดด้วยแอลกอฮอล์จากเหง้าสดและเหง้าแห้ง แสดงฤทธิ์ยับยั้งเอนไซม์ HIV-1 protease โดยสารสกัดที่แสดงฤทธิ์แรง คือสารสกัดด้วยแอลกอฮอล์จากเหง้าสด สามารถยับยั้งเอนไซม์ดังกล่าวได้ร้อยละ 98 ที่ความเข้มข้นของตัวอย่าง 66.67 ไมโครกรัม/มิลลิลิตร⁷

3. เมื่อให้กระต่ายกินน้ำต้มจากหญ้านาคาขนาด 25 กรัมต่อน้ำหนักตัว 1 กิโลกรัม หลังจากนั้น 16 ชั่วโมง กระต่ายเคลื่อนไหวช้าลง การหายใจเร็วขึ้น และคืนสู่ปกติในเวลาไม่นานนัก ถ้าฉีดเข้าหลอดเลือดดำขนาด 10-15 กรัมต่อน้ำหนักตัว 1 กิโลกรัม การหายใจจะเร็วขึ้น การเคลื่อนไหวช้าลง หลังจากนั้น 1 ชั่วโมง จะกลับสู่ปกติ ถ้าฉีดขนาด 25 กรัมต่อน้ำหนักตัว 1 กิโลกรัม หลังจากฉีด 6 ชั่วโมง กระต่ายก็ตาย⁸

เอกสารอ้างอิง

1. The State Pharmacopoeia Commission of P.R. China. Pharmacopoeia of the People's Republic of China. Vol.I. English Edition. Beijing: People's Medical Publishing House, 2005.
2. ลีนา ผู้พัฒนาพงศ์, ก่องกานดา ชยามฤต, ชีววัฒน์ บุญทวีคุณ (คณะบรรณาธิการ). ชื่อพรรณไม้แห่งประเทศไทย (เต็ม สมิตินันท์ ฉบับแก้ไขเพิ่มเติม พ.ศ. 2544). สำนักวิชาการป่าไม้. กรมป่าไม้. พิมพ์ครั้งที่ 2. กรุงเทพมหานคร : บริษัท ประชาชน จำกัด, 2544.
3. Gong QF. Zhongyao Paozhi Xue. 2nd ed. Beijing: National Chinese Traditional Medicine Publishing House, 2003.
4. Liu TS, Pan QP, Zhou YS, Wu ZY. XiuZhen Zhongyao yin pian Caise Tuben. 1st ed. Hunan: Hunan Science & Technology Publishing House, 2006.
5. เสี่ยงม พงษ์บุญรอด. ไม้เทศ เมืองไทย. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์ประเสริฐศิริ, 2493.
6. ดรุณ เพ็ชรพลาญ และคณะ. สมุนไพรพื้นบ้าน (ฉบับรวบรวม). สถาบันวิจัยสมุนไพร กรมวิทยาศาสตร์การแพทย์. กรุงเทพมหานคร : ห้างหุ้นส่วนจำกัด รุ่งเรืองสาส์นการพิมพ์, 2541.
7. เย็นจิตร์ เตชะดำรงสิน, บุษาวรรณ ศรีวรรณ, จันทร์เพ็ญ วิวัฒน์, สุชน วงษ์ศิริ, จารีย์ บันลือธิ์ และประดม ทองศิริรักษ์. หน้าคา. ใน: ปราณี ขวลิตธำรง (บรรณาธิการ). รายงานการศึกษาวิจัยโครงการสมุนไพรต้านเอดส์. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์องค์การสงเคราะห์ทหารผ่านศึก, 2546.
8. Jiangsu New Medical College. A Dictionary of Chinese Materia Medica. Vol.1. Hong Kong: Shangwa, 1979.

กรมการแพทย์แผนไทยและการแพทย์ทางเลือก
Department of Thai Traditional and Alternative Medicine

หญ้าแห้วหมู : Xiangfu (香附)

หญ้าแห้วหมู หรือ เขียงฟู คือ เหง้าเหง้าของพืชที่มีชื่อวิทยาศาสตร์ว่า *Cyperus rotundus* L.
วงศ์ Cyperaceae¹

หญ้าแห้วหมู (Rhizoma Cyperi)

ชื่อไทย: หญ้าแห้วหมู (ทั่วไป); หญ้าขนหมู (แม่ฮ่องสอน)²

ชื่อจีน: เขียงฟู (จีนกลาง), เขียงฟู (จีนแต้จิ๋ว)¹

ชื่ออังกฤษ: Nutgrass Galingale Rhizome¹

ชื่อเครื่องยา: Rhizoma Cyperi¹

การเก็บเกี่ยวและการปฏิบัติหลังการเก็บเกี่ยว:

เก็บเกี่ยวเหง้าในฤดูใบไม้ร่วง แยกเอารากฝอยทิ้ง ต้มน้ำลักรูหรือหนึ่งลักครู ตากให้แห้ง เก็บรักษาไว้ในที่มื้อากาศเย็นและแห้ง มีการระบายอากาศดี¹

การเตรียมตัวยาร่วมใช้:

การเตรียมตัวยาร่วมใช้มี 5 วิธี ดังนี้

วิธีที่ 1 หญ้าแห้วหมู เตรียมโดยนำวัตถุดิบสมุนไพรที่ปราศจากสิ่งปนเปื้อน มาล้างน้ำให้สะอาด ใส่ภาชนะปิดฝาไว้เพื่อให้อ่อนนุ่ม หั่นเป็นชิ้นหรือฝานเป็นแผ่นบาง ๆ นำไปทำให้แห้งโดยใช้อุณหภูมิต่ำ^{1,3}

วิธีที่ 2 หญ้าแห้วหมูต้มน้ำส้ม เตรียมโดยนำตัวยาที่ได้จากวิธีที่ 1 ใส่ในภาชนะที่เหมาะสม เติมน้ำส้ม (ซึ่งได้มาจากการหมักกลั่นข้าว) ปริมาณพอเหมาะ แล้วคลุกเคล้าให้เข้ากัน จนกระทั่งน้ำส้มแทรกซึมเข้าไปในเนื้อตัวยา จากนั้นนำไปผัดโดยใช้ไฟระดับปานกลาง ผัดจนกระทั่งตัวยาแห้ง นำออกจากเตา

ตากให้แห้งในที่ร่ม (น้ำส้ม 20 กิโลกรัม ต่อตัวยา 100 กิโลกรัม)^{1,3}

นอกจากหญ้าแห้วหมูผัดน้ำส้มแล้ว ยังอาจเตรียมอีกวิธีหนึ่งคือ หญ้าแห้วหมูหนึ่งกับน้ำส้ม โดยนำตัวยาที่ได้จากวิธีที่ 1 ใส่ในภาชนะที่เหมาะสม เติมน้ำส้ม (ซึ่งได้มาจากการหมักกลั่นข้าว) ปริมาณพอเหมาะ และเติมน้ำสะอาดปริมาตรเท่าน้ำส้ม นำไปใส่ในภาชนะหนึ่ง หนึ่งจนกระทั่งน้ำส้มแทรกซึมเข้าไปในเนื้อตัวยา จากนั้นทิ้งต่ออีก 5 ชั่วโมง นำออกจากเตา ตั้งทิ้งไว้ให้เย็นลงเล็กน้อย ฝานเป็นแว่นบาง ๆ นำไปตากแห้ง (น้ำส้ม 20 กิโลกรัม ต่อตัวยา 100 กิโลกรัม)^{1,3}

วิธีที่ 3 หญ้าแห้วหมูผัดสารปรุงแต่ง 4 ชนิด เตรียมโดยนำตัวยาที่ได้จากวิธีที่ 1 ใส่ในภาชนะที่เหมาะสม เติมน้ำคั้นขิงสด น้ำส้ม (ซึ่งได้มาจากการหมักกลั่นข้าว) เหล้าเหลียง และน้ำเกลือ ปริมาณพอเหมาะ แล้วคลุกเคล้าให้เข้ากัน จนกระทั่งสารปรุงแต่งแทรกซึมเข้าไปในเนื้อตัวยา จากนั้นนำไปผัดโดยใช้ไฟระดับปานกลาง ผัดจนกระทั่งตัวยาแห้ง นำออกจากเตา ตากให้แห้งในที่ร่ม (ใช้ขิงสด 5 กิโลกรัม คั้นเอาแต่น้ำ ใช้น้ำส้มและเหล้าเหลียงอย่างละ 10 กิโลกรัม เกลือบริสุทธิ์ 2 กิโลกรัม ละลายในน้ำ รวมสารปรุงแต่งทั้งหมด ต่อตัวยา 100 กิโลกรัม)³

วิธีที่ 4 หญ้าแห้วหมูผัดเหล้า เตรียมโดยนำตัวยาที่ได้จากวิธีที่ 1 ใส่ในภาชนะที่เหมาะสม เติมน้ำเหล้าเหลียงปริมาณพอเหมาะ แล้วคลุกเคล้าให้เข้ากัน จนกระทั่งเหล้าแทรกซึมเข้าไปในเนื้อตัวยา จากนั้นนำไปผัดโดยใช้ไฟระดับปานกลาง ผัดจนกระทั่งตัวยาแห้ง นำออกจากเตา ตากให้แห้งในที่ร่ม (ใช้เหล้าเหลียง 20 กิโลกรัม ต่อตัวยา 100 กิโลกรัม)³

วิธีที่ 5 หญ้าแห้วหมูถ่าน เตรียมโดยนำตัวยาที่ได้จากวิธีที่ 1 ใส่กระทะ ผัดโดยใช้ไฟระดับปานกลาง ผัดจนกระทั่งผิวนอกของตัวยามีสีดำไหม้ เนื้อในมีสีน้ำตาลไหม้ พรมน้ำเล็กน้อย นำออกจากเตา ตากให้แห้งในที่ร่ม³

คุณภาพของตัวยาจากลักษณะภายนอก: ไทยและการแพทย์ทางเลือก

ตัวยาที่มีคุณภาพดี ขนาดของเหง้าต้องสม่ำเสมอ ผิวเรียบเป็นมัน ไม่มีขน มีกลิ่นหอม⁴

สรรพคุณตามตำราการแพทย์แผนจีน:

หญ้าแห้วหมู รสเผ็ด ขมเล็กน้อย อมหวานเล็กน้อย สุกุม มีฤทธิ์ผ่อนคลายตับ ทำให้ชุ่มชื้นเย็น แก้อาการชืดตืดขัด ปวดท้อง ปวดชายโครง และมีฤทธิ์ปรับประจำเดือน แก้อาการ ไข้บรรเทาอาการเครียด ประจำเดือนมาไม่ปกติ ปวดประจำเดือน ปวดคัดเต้านม¹

หญ้าแห้วหมูผัดหรือหนึ่งน้ำส้ม ตัวยาจะเข้าสู่เส้นลมปราณของตับ เพิ่มฤทธิ์ผ่อนคลายตับ ระบายปวด และช่วยย่อยอาหาร เหมาะสำหรับผู้ป่วยที่มีอาการปวดท้อง อาหารไม่ย่อย ธาตุพิการ³

หญ้าแห้วหมูผัดสารปรุงแต่ง 4 ชนิด จะช่วยให้ช่อกุมนเวียนไม่ติดขัด ปรับประจำเดือนให้เป็นปกติ เหมาะสำหรับผู้ที่มีอาการปวดประจำเดือน ประจำเดือนมาไม่ปกติ³

หญ้าแห้วหมูผัดเหล้า มีฤทธิ์ช่วยให้เลือดลมเดินสะดวก เหมาะสำหรับผู้ที่มีอาการปวดท้องเนื่องจากไส้เลื่อน³

หญ้าแห้วหมูถ่าน รสขม ฝาด อุ่น โดยทั่วไปใช้รักษาอาการประจำเดือนมาผิดปกติ³

สรรพคุณตามตำราการแพทย์แผนไทย:

หญ้าแห้วหมู มีกลิ่นหอม รสเผ็ดปร่า ขมเล็กน้อย สรรพคุณเป็นยาบำรุงหัวใจ ขับเหงื่อ ขับระดู ขับปัสสาวะ แก้ไข้ ขับลมในลำไส้ แก้ปวดท้อง ท้องอืด เป็นยาบำรุงกำลัง บำรุงธาตุ บำรุงทารกในครรภ์ เป็นยาฝาดสมาน สงบประสาท เป็นยาอายุวัฒนะ⁵⁻⁷

ขนาดที่ใช้และวิธีใช้:

การแพทย์แผนจีน ใช้ 6-9 กรัม ต้มเอาน้ำดื่ม¹

การแพทย์แผนไทย ใช้ครั้งละ 1 กำมือ (60-70 หัว หรือหนัก 15 กรัม) ทบให้แตก ต้มเอาน้ำดื่ม หรือสด ครั้งละ 5 หัว โขลกให้ละเอียดผสมน้ำผึ้งรับประทาน⁶

ข้อมูลวิชาการที่เกี่ยวข้อง:

1. การทดลองในสัตว์ทดลอง พบฤทธิ์ขับปัสสาวะ ลดไข้ ลดความดันโลหิต และลดการอักเสบ ซึ่งเกิดจาก α -cyperone นอกจากนี้ยังพบฤทธิ์ยับยั้งการเจริญเติบโตของเชื้อมาลาเรียชนิดพลาสโมเดียมในหลอดทดลองด้วย⁸
2. หัวหญ้าหมูมีน้ำมันหอมระเหย และมีรายงานว่ามีฤทธิ์คลายอาการเกร็งตัวของกล้ามเนื้อเรียบ ช่วยขับปัสสาวะ กรมวิทยาศาสตร์การแพทย์รายงานว่าไม่มีพิษเฉียบพลัน⁹
3. จากการศึกษพิษเฉียบพลันในหนูถีบจักรของสารสกัด 50% แอลกอฮอล์จากหัวหญ้าหมู พบว่าค่า LD₅₀ มีค่ามากกว่า 10 กรัม/กิโลกรัม เมื่อให้โดยการป้อนหรือฉีดเข้าใต้ผิวหนัง

เอกสารอ้างอิง

1. The State Pharmacopoeia Commission of P.R. China. Pharmacopoeia of the People's Republic of China. Vol.I. English Edition. Beijing: People's Medical Publishing House, 2005.
2. สืบหา ผู้พัฒนาพงศ์, ก่องกานดา ชยามฤต, ชีววัฒน์ บุญทวีคุณ (คณะบรรณธิการ). ชื่อพรรณไม้แห่งประเทศไทย (เต็ม สมิตินันท์ ฉบับแก้ไขเพิ่มเติม พ.ศ. 2544). สำนักวิชาการป่าไม้. กรมป่าไม้. พิมพ์ครั้งที่ 2. กรุงเทพมหานคร : บริษัท ประชาชน จำกัด, 2544.
3. Gong QF. Zhongyao Paozhi Xue. 2nd ed. Beijing: National Chinese Traditional Medicine Publishing House, 2003.
4. Liu TS, Pan QP, Zhou YS, Wu ZY. XiuZhen Zhongyao yin pian Caise Tuben. 1st ed. Hunan: Hunan Science & Technology Publishing House, 2006.

5. กันทิมา สิทธิชัยกิจ, พรทิพย์ เต็มวิเศษ (คณะบรรณาธิการ). คู่มือประชาชนในการดูแลสุขภาพด้วยการแพทย์แผนไทย. พิมพ์ครั้งที่ 2 กรุงเทพมหานคร : สำนักงานกิจการโรงพยาบาลการทหารผ่านศึกในพระบรมราชูปถัมภ์, 2547.
6. กองวิจัยและพัฒนาสมุนไพร กรมวิทยาศาสตร์การแพทย์ กระทรวงสาธารณสุข. สมุนไพรพื้นบ้านฉบับรวบรวม. พิมพ์ครั้งที่ 1. กรุงเทพมหานคร : Text and Journal Corporation Co., Ltd., 2533.
7. ชยันต์ วิเชียรสุทนต์, แม้นมาส ชวลิต, วิเชียร จีรวงศ์. คำอธิบายตำราพระโอสถพระนารายณ์. พิมพ์ครั้งที่ 2. กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์อมรินทร์, 2548.
8. พรหมจิต ศรีลัมภ์, วงศ์ถิตย์ ชั่วกุล, สมภาพ ประธานธรรักษ์ (คณะบรรณาธิการ). สมุนไพรสวนสิริรุกขชาติ สารานุกรมสมุนไพร เล่ม 1. พิมพ์ครั้งที่ 3. กรุงเทพมหานคร : บริษัท อมรินทร์พริ้นติ้งแอนด์พับลิชชิ่ง จำกัด (มหาชน), 2543.
9. มงคล โมกษะสมิต, กมล สวัสดิ์มงคล, ประยุทธ์ สาตราวหะ. การศึกษาพืชของสมุนไพรไทย. ใน: ปราณี ชวลิตธำรง, ทรงพล ชีวะพัฒน์, เอมมนัส อุตตวิชัย (คณะบรรณาธิการ). ประมวลผลงานวิจัยด้านพืชวิทยาของสถาบันวิจัยสมุนไพร เล่ม 1. พิมพ์ครั้งที่ 1. กรมวิทยาศาสตร์การแพทย์ กระทรวงสาธารณสุข. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์การศาสนา, 2546.

กรมการแพทย์แผนไทยและการแพทย์ทางเลือก
Department of Thai Traditional and Alternative Medicine

หมาก: Binglang (槟榔)

หมาก หรือ ปิงหลาง คือ เมล็ดสุกที่ทำให้แห้งของพืชที่มีชื่อวิทยาศาสตร์ว่า *Areca catechu* L. วงศ์ Palmae¹

เมล็ดหมาก (Semen Arecae)

ชื่อไทย: หมาก, หมากเมียบ (ทั่วไป); หมากมู, แซ (แม่ฮ่องสอน); ลีชะ (ภาคเหนือ); มะ (ตราด); เฌียด (นครราชสีมา)²

ชื่อจีน: ปิงหลาง (จีนกลาง), ปิงหน้อ (จีนแต้จิ๋ว)¹

ชื่ออังกฤษ: Areca Seed¹

ชื่อเครื่องยา: Semen Arecae¹

การเก็บเกี่ยวและการปฏิบัติหลังการเก็บเกี่ยว:

เก็บเกี่ยวผลสุกไปปล่อยให้แห้งถึงต้นฤดูใบไม้ร่วง ต้มน้ำให้เดือด ตากแดดให้แห้ง กรีดแยกเปลือกออก เอาเมล็ดตากแดดให้แห้ง เก็บรักษาไว้ในที่มีอากาศเย็นและแห้ง มีการระบายอากาศดี^{1,3}

การเตรียมตัวยาพร้อมใช้:

การเตรียมตัวยาพร้อมใช้มี 3 วิธี ดังนี้

วิธีที่ 1 เมล็ดหมาก เตรียมโดยนำวัตถุดิบสมุนไพรที่ปราศจากสิ่งปนเปื้อน มาแช่น้ำ 3-5 วัน นำตัวยาวออกมาใส่ในภาชนะที่เหมาะสม ราดด้วยน้ำสะอาด หมักไว้จนกระทั่งน้ำซึมเข้าไปในเนื้อตัวยา หั่นเป็นแว่นบาง ๆ ตากให้แห้งในที่ร่ม^{1,4}

วิธีที่ 2 เมล็ดหมากผัด เตรียมโดยนำตัวยาที่ได้จากวิธีที่ 1 ใส่กระทะ ผัดโดยใช้ไฟระดับปานกลาง

ผัดจนกระทั่งผิวนอกมีสีเหลืองอ่อน ๆ นำออกจากเตา ตั้งทิ้งไว้ให้เย็น แล้วร่อนเอาเศษเล็ก ๆ ออก⁴

วิธีที่ 3 เมล็ดหมากผัดเกรียม เตรียมโดยนำตัวยาที่ได้จากวิธีที่ 1 ใส่กระทะ ผัดโดยใช้ไฟแรงปานกลาง ผัดจนกระทั่งผิวนอกของตัวยามีสีเหลืองเกรียม มีกลิ่นหอม นำออกจากเตา ตั้งทิ้งไว้ให้เย็น แล้วร่อนเอาเศษเล็ก ๆ ออก⁴

คุณภาพของตัวยาจากลักษณะภายนอก:

ตัวยาที่มีคุณภาพดี ต้องเป็นแว่นบาง ๆ หน้าที่ตัดมีสีขาวอมน้ำตาล ระหว่างกลางมีลายเส้นลักษณะคล้ายลายหิน ขอบรอบ ๆ มีสีน้ำตาลอมเหลืองอ่อนหรือน้ำตาลอมแดงอ่อน เนื้อแข็งเปราะ แตกหักง่าย มีกลิ่นอ่อน ๆ รสฝืดปน ขมเล็กน้อย⁵

สรรพคุณตามตำราการแพทย์แผนจีน:

หมาก รสขมเผ็ด อุ่น มีฤทธิ์ถ่ายพยาธิ ท้องมานจากพยาธิ ใช้เป็นยาถ่ายพยาธิในลำไส้ และมีฤทธิ์ทำให้เสมหะเหนียว ขับน้ำ แก้อาการอาหารตกค้าง ซึ่งไม่เหนียวแน่น ถ่ายท้อง บิด ปวดท้อง แก้อาการบวม น้ำ ขาบวม ปวด และแก้มาลาเรีย¹

เมล็ดหมากผัด และเมล็ดหมากผัดเกรียม จะช่วยให้ฤทธิ์ของยานุ่มนวลขึ้น และช่วยลดอาการข้างเคียงของตัวยา เช่น คลื่นเหียนอาเจียน ปวดท้อง มีสรรพคุณและวิธีใช้เหมือนกัน โดยมีฤทธิ์ช่วยย่อยอาหาร แก้ท้องเสีย ใช้รักษาอาการธาตุพิการ แก้บิดขึ้นรุนแรง เมล็ดหมากผัดจะมีฤทธิ์แรงกว่าเมล็ดหมาก และเมล็ดหมากผัดเกรียม โดยทั่วไปคนที่มีร่างกายแข็งแรงจะใช้เมล็ดหมากผัด สำหรับคนที่มีร่างกายไม่แข็งแรงจะใช้เมล็ดหมากผัดเกรียม⁴

สรรพคุณตามตำราการแพทย์แผนไทย:

เมล็ด รสขมฝาด ทำให้เจริญอาหาร กล่อมประสาท ขับเสมหะ แก้เมาเหล้า อาเจียนอย่างแรง¹ ไอ เสมอแผล³

ขนาดที่ใช้และวิธีใช้:

การแพทย์แผนจีน ใช้ 3-9 กรัม ต้มเอาน้ำดื่ม¹

การแพทย์แผนไทย ใช้ 5-10 กรัม (ถ้าใช้ขับพยาธิ ใช้ 60-90 กรัม) ต้มกินหรืออบเป็นผงทำ

เป็นยาเม็ดหรือยาผงกิน ใช้ภายนอกต้มชะล้างหรืออบเป็นผงผสมทา³

ข้อห้ามใช้ ข้อควรระวัง และอาการข้างเคียง:

การแพทย์แผนไทย ห้ามใช้ในผู้ป่วยที่มีร่างกายอ่อนแอ หรือหลังจากท้องเสียหรือเป็นมาลาเรีย³

ข้อมูลวิชาการที่เกี่ยวข้อง:

1. สาร arecoline ในเมล็ดมีฤทธิ์ขับพยาธิ ต่อพยาธิตัวตืดในหนู ทำให้พยาธิทั้งตัวเป็นอัมพาต ต่อตัวตืด ทำให้ส่วนหัวและข้อที่ยังไม่แก่เป็นอัมพาตต่อปล้องตรงกลางและท้ายที่เป็นส่วนผสมพันธุ์ มี

ผลไม้แรงนักต่อพยาธิเข็มหมุด โดยทดลองกับพยาธิเข็มหมุดนอกร่างกายของหนู ทำให้พยาธิเป็นอัมพาตได้ นอกจากนี้ arecoline ยังเป็นพิษต่อพยาธิไส้เดือน แต่ไม่มีผลต่อพยาธิปากขอ³

2. จากการทดลองในหลอดทดลองพบว่า น้ำแช่สกัดจากเมล็ดมีฤทธิ์ยับยั้งการเจริญของเชื้อ *Staphylococcus aureus* เชื้อราที่ทำให้เป็นกลากเกลื้อน และราที่ทำให้เกิดโรคผิวหนังอื่นอีกได้ นอกจากนี้ สารสกัดและน้ำแช่สกัด ยังมีฤทธิ์ทำลายพิษของเชื้อโรคพวกบาซิลลัสได้อย่างมีนัยสำคัญ สารสกัดแอลกอฮอล์สามารถยับยั้งการเจริญของเชื้อ *Escherichia coli*, *Candida albicans*, *C. tropicalis* และ *Triphophyton interdigitate* ส่วนสารละลาย arecoline ความเข้มข้น 2% ไม่สามารถยับยั้งการเจริญของเชื้อ *S. aureus* แต่สารสกัดน้ำสามารถยับยั้งการเจริญของเชื้อนี้ได้ แม้ในขนาดความเข้มข้น 1 ต่อ 10,000 ส่วน ดังนั้นฤทธิ์ฆ่าเชื้ออาจเนื่องจากสารพวกฟีนอลและแทนนินที่มีมากในเมล็ดก็ได้³

3. สารสกัดน้ำ สารสกัดแอลกอฮอล์ สารสกัดด้วยกรด และสารสกัดด้วยด่างจากเมล็ด มีฤทธิ์ทำให้หลอดเลือดฝอยขาหลังของหนูทดลองหดตัว สารสกัดด้วยด่างจะมีฤทธิ์แรงและนานที่สุด สารสกัดด้วยแอลกอฮอล์มีฤทธิ์รองลงมา สารสกัดน้ำและสารสกัดด้วยกรดมีฤทธิ์ไม่แรงนัก สารสกัดน้ำจะเพิ่มฤทธิ์ของ adrenaline ที่มีต่อหลอดเลือดฝอยขาหลังของหนูทดลอง ทั้งเพิ่มความแรงและระยะเวลาในการออกฤทธิ์ได้นานขึ้น สารพวกฟีนอลจากหมากสามารถเพิ่มฤทธิ์ของ adrenaline แต่ตัวของมันเองไม่แสดงฤทธิ์ทำให้หลอดเลือดหดตัว³

4. หมากมีสารที่ทำให้เกิดเมรัยที่เยื่อเมือกในช่องปาก ปกติเมื่อเคี้ยวหมาก จะทำให้การรับรู้ต่อรสขมลดลง ความอยากอาหารลดลง ฟันดำ และโยกคลอนง่าย ท้องผูก เจ็บคอเล็กน้อย และยังแก้ปวดท้องอีกด้วย อาจเนื่องจากหมากมีแทนนินปริมาณมาก ในกลุ่มคนที่เคี้ยวหมากเป็นประจำ พยาธิลำไส้จะลดลง อาการกระหายน้ำลดลง อาจเนื่องจากฤทธิ์ของ adrenaline³

5. เมื่อรับ adrenaline มากเกินไป ทำให้มีอาการพิษเกิดขึ้น มีอาการน้ำลายออกมาก น้ำลายยืด อาเจียน ปัสสาวะมาก มึนงง สลบ ชัก ถ้าเกิดจากกินมากเกินไป แก้โดยใช้สารละลายด่างทับทิมเจือจางล้างกระเพาะอาหารและฉีด atropine แก้อาการพิษต่าง ๆ ที่เกิดขึ้น³

เอกสารอ้างอิง

1. The State Pharmacopoeia Commission of P.R. China. Pharmacopoeia of the People's Republic of China. Vol.I. English Edition. Beijing: People's Medical Publishing House, 2005.
2. ลีนา ผู้พัฒนาพงศ์, ก่องกานดา ชยามฤต, ชีววัฒน์ บุญทวีคุณ (คณะบรรณารักษ์). ชื่อพรรณไม้แห่งประเทศไทย (เต็ม สมิตินันท์ ฉบับแก้ไขเพิ่มเติม พ.ศ. 2544). สำนักวิชาการป่าไม้, กรมป่าไม้. พิมพ์ครั้งที่ 2. กรุงเทพมหานคร : บริษัท ประชาชน จำกัด, 2544.
3. ชัยโย ชัยชาญพิทยุทธ, วชิรา แดนตะวัน, สถาพร ลิ้มมณี, ชะนะ ครองรักษา, ทิพย์วัลย์ ทรัพย์เจริญ. สมุนไพร อันดับที่ 03: การรวบรวมข้อมูลเบื้องต้นสำหรับงานวิจัยของโครงการศึกษาวิจัยสมุนไพร. กรุงเทพมหานคร : จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2527.
4. Gong QF. Zhongyao Paozhi Xue. 2nd ed. Beijing: National Chinese Traditional Medicine Publishing House, 2003.
5. Liu TS, Pan QP, Zhou YS, Wu ZY. XiuZhen Zhongyao yin pian Caise Tuben. 1st ed. Hunan: Hunan Science & Technology Publishing House, 2006.

โหระเดื่อยไ้: Fuzi (附子)

โหระเดื่อยไ้ หรือ ฟู่จื่อ คือ รากแขนงแห้งที่ผ่านการฆ่าฤทธิ์ของพืชที่มีชื่อวิทยาศาสตร์ว่า *Aconitum carmichaeli* Debx. วงศ์ Ranunculaceae¹

โหระเดื่อยไ้ (Radix Aconiti Lateralis Preparata)

ชื่อไทย: โหระเดื่อยไ้ (ภาคกลาง)^{2,3}

ชื่อจีน: ฟู่จื่อ (จีนกลาง), ฟู่จื่อ (จีนแต้จิ๋ว)¹

ชื่ออังกฤษ: Prepared Common Monkshood Daughter Root¹

ชื่อเครื่องยา: Radix Aconiti Lateralis Preparata¹

การเก็บเกี่ยวและการปฏิบัติหลังการเก็บเกี่ยว:

เก็บเกี่ยวรากในฤดูร้อน แยกเอารากแก้ว รากฝอย และดินออก เอาเฉพาะรากแขนงมาล้างน้ำให้สะอาด นำไปตากแห้ง เก็บรักษาไว้ในที่มีอากาศเย็นและแห้ง มีการระบายอากาศดี¹

การเตรียมตัวยาร่วมใช้:

การเตรียมตัวยาร่วมใช้มี 5 วิธี ดังนี้

วิธีที่ 1 โหระเดื่อยไ้แช่น้ำเกลือ เตรียมโดยนำวัตถุดิบสมุนไพรที่ปราศจากสิ่งปนเปื้อน มาล้างน้ำให้สะอาด ใส่ภาชนะที่มีฝาปิด เติมน้ำเกลือปริมาณที่เหมาะสม แช่ทิ้งไว้ข้ามคืน แล้วเติมน้ำเกลือบริสุทธิ์ลงไปอีก อย่างต่อเนื่อง โดยให้นำตัวยารวมมาตากแดดหรือผึ่งให้แห้งทุกวัน จากนั้นนำตัวยารวมไปแช่ในน้ำเกลือใหม่ แช่จนกระทั่งผิวหน้าของตัวยามีผลึกของเกลือเกาะติดอยู่เมื่อตัวยารวมแห้งแล้ว และเนื้อในของตัวยามีลักษณะแข็ง^{1,4}

วิธีที่ 2 โหระเดื่อยไก่แวนสีดำ (ทางการค้าเรียก เฮยซุ่นเฟียน) เตรียมโดยนำวัตถุดิบสมุนไพรที่ปราศจากสิ่งปนปลอม มาล้างน้ำให้สะอาด นำมาแช่ในน้ำเกลือหลาย ๆ วัน แล้วนำไปต้มจนกระทั่งเนื้อในไส้นำตัวยาออกมาล้างด้วยน้ำสะอาด หั่นเป็นแวนตามยาวขนาดหนาประมาณ 5 มิลลิเมตร จากนั้นนำไปแช่น้ำอีกครั้ง แล้วล้างน้ำให้สะอาด ย้อมสีตัวยาด้วยสีย้อมอาหารให้ได้สีชาเข้ม แล้วนำไปึ่งจนกระทั่งผิวด้านนอกของตัวยามีน้ำมัน และเป็นมัน นำไปปิ้งต่อให้แห้งประมาณ 50% แล้วนำไปตากแห้ง หรือปิ้งต่อจนตัวยาแห้ง^{1,4}

วิธีที่ 3 โหระเดื่อยไก่แวนสีขาว เตรียมโดยนำวัตถุดิบสมุนไพรที่ปราศจากสิ่งปนปลอมมาล้างน้ำให้สะอาด นำมาแช่ในน้ำเกลือหลาย ๆ วัน แล้วนำไปต้มจนกระทั่งเนื้อในไส้นำตัวยาออกมา ปอกเอาผิวนอกออก หั่นเป็นแวนตามยาวขนาดหนาประมาณ 3 มิลลิเมตร จากนั้นนำไปแช่น้ำอีกครั้ง ล้างน้ำให้สะอาด นำไปึ่งจนกระทั่งมองเห็นเนื้อในตัวยา ตากแดดให้แห้งประมาณ 50% แล้วรวมด้วยควันกำมะถัน ตากแดดให้แห้ง^{1,4}

วิธีที่ 4 โหระเดื่อยไก่คั่ว เตรียมโดยนำทรายที่สะอาดใส่ในภาชนะที่เหมาะสม แล้วให้ความร้อนที่อุณหภูมิสูง ใส่ตัวยาที่ได้จากวิธีที่ 3 คนอย่างสม่ำเสมอจนกระทั่งตัวยาเริ่มพองตัวและเปลี่ยนสีเล็กน้อย นำออกจากเตา ร่อนเอาทรายออก แล้วตั้งทิ้งไว้ให้เย็น⁴

วิธีที่ 5 โหระเดื่อยไก่จืด เตรียมโดยนำตัวยาที่ได้จากวิธีที่ 1 มาแช่น้ำสะอาดในภาชนะที่เหมาะสม โดยเปลี่ยนน้ำทุกวัน วันละ 2-3 ครั้ง จนกระทั่งตัวยาไม่มีรสเค็มของเกลือ แล้วนำไปนึ่งพร้อมกับถั่วดำ ชะเอมเทศ และน้ำในปริมาณที่เหมาะสม นึ่งจนกระทั่งมองเห็นเนื้อในตัวยา เมื่อนำมาหั่นและชิมดูจะไม่รู้รสชาติลิ้น จากนั้นนำออกจากเตา แยกเอาถั่วดำและชะเอมเทศออก เอาเฉพาะตัวยา นำมาหั่นเป็นแผ่นบาง ๆ ตากให้แห้ง (ใช้ถั่วดำ 10 กิโลกรัม และชะเอมเทศ 5 กิโลกรัม ต่อตัวยาที่เตรียมโดยวิธีที่ 1 หนัก 100 กิโลกรัม)⁴

คุณภาพของตัวยาจากลักษณะภายนอก:

ตัวยาที่มีคุณภาพดี ต้องเป็นแวนขนาดหนาสม่ำเสมอ หน้าตัดสีเหลืองอมน้ำตาลเป็นมัน⁶

สรรพคุณตามตำราการแพทย์แผนจีน:

โหระเดื่อยไก่ รสเผ็ด ร้อน มีฤทธิ์เสริมหยางให้ระบบหัวใจ ให้ความอบอุ่นแก่กระเพาะอาหาร เสริมความแข็งแรงของไต บำรุงธาตุไฟ กระจายความเย็นที่มาจับ บรรเทาอาการปวด ร่างกายอ่อนแอจากป่วยเรื้อรัง เหงื่อออกมาก อาเจียนมาก ถ่ายมาก มือเท้าเย็น ปวดปัสสาวะบ่อยตอนกลางคืน¹

โหระเดื่อยไก่เป็นสมุนไพรที่มีพิษ จึงต้องฆ่าฤทธิ์ยาพิษก่อนใช้ ซึ่งทำได้หลายวิธีโดยมีวัตถุประสงค์เพื่อลดพิษของยาและเพื่อสะดวกในการใช้

โหราเดือยไก่อแซ่น้ำเกลือ มีวัตถุประสงค์เพื่อป้องกันให้ตัวยาไม่เน่าเสีย สะดวกในการเก็บรักษา⁴

โหราเดือยไก่อ้วนสีดำ และโหราเดือยไก่อ้วนสีขาว ได้ผ่านกระบวนการฆ่าฤทธิ์ยาแล้ว จึงสามารถนำมาใช้เข้าตำรับยาได้เลย⁴

โหราเดือยไก่อั่ว มีฤทธิ์ให้ความอบอุ่นแก่ไตเพื่อให้ม้ามพั่นคั้นสู่สภาพปกติเป็นหลัก เหมาะสำหรับผู้ป่วยที่มีอาการหนาวเย็นปวดท้องและทรวงอก อาเจียนและท้องเสีย⁴

โหราเดือยไก่อัด มีฤทธิ์แรงในการช่วยเสริมหยางเพื่อให้ผู้ป่วยหนักฟื้นตัว บรรเทาอาการปวด เหมาะสำหรับผู้ป่วยที่หยางพร่องมาก มือเท้าเย็น ชีพจรเต้นจังหวะอ่อน เกิดอาการบวมหน้า⁴

สรรพคุณตามตำราการแพทย์แผนไทย:

โหราเดือยไก่อ มีสรรพคุณแก้ลมจับโป่ง (แก้ปวดตามข้อ) และใช้ภายนอกเป็นยาชาเฉพาะที่³

ขนาดที่ใช้และวิธีใช้:

การแพทย์แผนจีน ใช้ขนาด 3-15 กรัม ต้มเอาน้ำดื่ม¹

ข้อห้ามใช้ ข้อควรระวัง และอาการข้างเคียง:

ห้ามใช้ในหญิงมีครรภ์ และห้ามใช้ร่วมกับตัวยา บั้นเสีย เปย์หมู่ กวาไหลว ไปจี เพราะเมื่อใช้ร่วมกันแล้วจะทำให้ฤทธิ์ของตัวยาหมดไป (การแพทย์แผนจีน)¹

ข้อมูลวิชาการที่เกี่ยวข้อง:

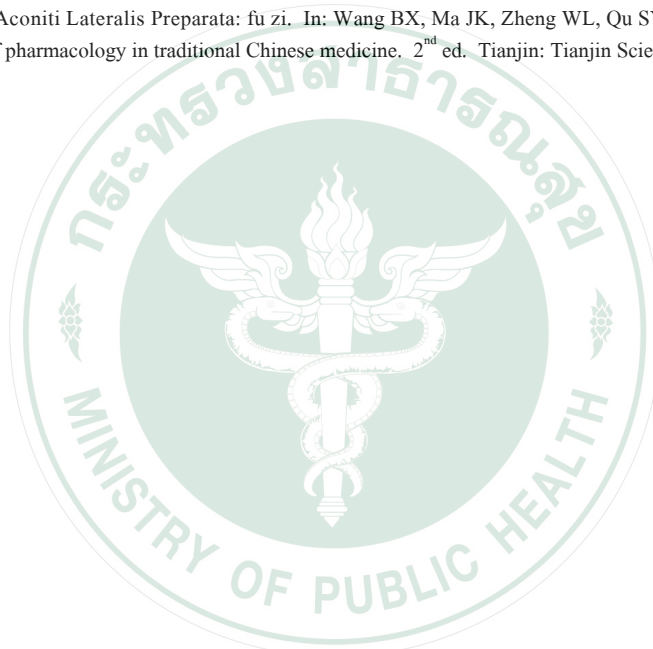
1. โหราเดือยไก่อ มีฤทธิ์ลดความดันโลหิตในสุนัข ต้านอักเสบในหนูถีบจักร และหนูขาว⁷ ระบุปวดในหนูถีบจักร และเสริมภูมิคุ้มกันในหนูขาว⁸
2. โหราเดือยไก่อ มีสรรพคุณรักษาโรคหัวใจ⁹
3. โหราเดือยไก่อมีพิษมาก ความเป็นพิษแตกต่างกันมากหรือน้อยจะขึ้นอยู่กับแหล่งปลูก อายุ เก็บเกี่ยว วิธีฆ่าฤทธิ์ของยา และระยะเวลาในการต้ม มีรายงานว่าโหราเดือยไก่อจากแหล่งต่าง ๆ มีความเป็นพิษแตกต่างกันถึง 8 เท่า เมื่อฆ่าฤทธิ์ของยาแล้วจะสามารถลดพิษได้มากถึง 81% โดยทั่วไปขนาดของยาที่ทำให้เป็นพิษจะสูงกว่าขนาดรับประทานมาก³ การศึกษาพิษเฉียบพลันในหนูถีบจักร โดยฉีดสารสกัดน้ำเข้าหลอดเลือดดำพบว่า ขนาดสารสกัดเทียบเท่าผงยาที่ทำให้หนูถีบจักรตายร้อยละ 50 (LD₅₀) มีค่าเท่ากับ 13.75 กรัม/กิโลกรัม และขนาดของสารสกัดต่ำสุดที่ทำให้หนูขาวตายเทียบเท่าผงยา 23.40 กรัม/กิโลกรัม⁸

เอกสารอ้างอิง

1. The State Pharmacopoeia Commission of P.R. China. Pharmacopoeia of the People's Republic of China. Vol.I. English Edition. Beijing: People's Medical Publishing House, 2005.

2. ลีนา ผู้พัฒนาพงศ์, ก่องกานดา ชยามฤต, ชีรวัดณ์ บุญทวีคุณ (คณะบรรณาธิการ). ชื่อพรรณไม้แห่งประเทศไทย (เติม สมิตินันท์ ฉบับแก้ไขเพิ่มเติม พ.ศ. 2544). สำนักวิชาการป่าไม้. กรมป่าไม้. พิมพ์ครั้งที่ 2. กรุงเทพมหานคร : บริษัท ประชาชน จำกัด, 2544.
3. ชยันต์ วิเชียรสุทนต์, แม้นมาส ชวลิต, วิเชียร จีรวงศ์. คำอธิบายตำราพระโอสถพระนารายณ์. พิมพ์ครั้งที่ 2. กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์อมรินทร์, 2548.
4. Gong QF. Zhongyao Paozhi Xue. 2nd ed. Beijing: National Chinese Traditional Medicine Publishing House, 2003.
5. Ye DJ, Zhang SC, Huang WL, Pan SH, Gong QF, Chen Q. Processing of Traditional Medicine. 7th ed. Shanghai: Publishing House of Shanghai College of Traditional Chinese Medicine, 2001.
6. Liu TS, Pan QP, Zhou YS, Wu ZY. XiuZhen Zhongyao yin pian Caise Tuben. 1st ed. Hunan: Hunan Science & Technology Publishing House, 2006.
7. Bensky D, Gamble A. Chinese herbal medicine: Materia medica. Revised edition. Washington: Eastland Press, 1993.
8. Qu SY. Radix Aconiti Lateralis Preparata: fu zi. In: Wang BX, Ma JK, Zheng WL, Qu SY, Li R, Li YK (eds.). Modern study of pharmacology in traditional Chinese medicine. 2nd ed. Tianjin: Tianjin Science & Technology Press, 1999.

อบเชยจีน : Rougui (肉桂)

อบเชยจีน หรือ โร่วก๊วย คือ เปลือกต้นของพืชที่มีชื่อวิทยาศาสตร์ว่า *Cinnamomum cassia* Presl วงศ์ Lauraceae¹

อบเชยจีน (Cortex Cinnamomi)

ชื่อไทย: อบเชยจีน^{2,3}

ชื่อจีน: โร่วก๊วย (จีนกลาง), เห็นก๊วย (จีนแต้จิ๋ว)¹

ชื่ออังกฤษ: Cassia Bark¹

ชื่อเครื่องยา: Cortex Cinnamomi¹

การเก็บเกี่ยวและการปฏิบัติหลังการเก็บเกี่ยว:

เก็บเกี่ยวเปลือกต้นในฤดูใบไม้ร่วง ทำให้แห้งในที่ร่ม เก็บรักษาไว้ในที่มีอากาศเย็นและแห้ง มีการระบายอากาศดี¹

การเตรียมตัวยาร่วมใช้:

นำวัตถุดิบสมุนไพรมาชุบน้ำร้อนให้ชุ่ม แล้วหั่นเป็นชิ้นบาง ๆ หรือทุบให้แตกก่อนใช้^{1,4}

คุณภาพของตัวยาจากลักษณะภายนอก:

ตัวยาที่มีคุณภาพดี ต้องมีน้ำหนัก ผิวนอกละเอียด เนื้อหนา ด้านหน้าตัดสีม่วงแดงหรือสีแดงเข้ม มีน้ำมันมาก กลิ่นหอมฉุนมาก รสเผ็ดอมหวาน เมื่อเคี้ยวจะมีกากน้อย⁵

สรรพคุณตามตำราการแพทย์แผนจีน:

อบเชยจีน รสเผ็ดอมหวาน ร้อน มีฤทธิ์เสริมหยาง บำรุงธาตุไฟในระบบไต แก้อวัยวะที่ไม่แข็งแรง มดลูกเย็น ปัสสาวะบ่อยตอนกลางคืน หลังเร็ว กลั้นปัสสาวะไม่อยู่ และมีฤทธิ์กระจายความเย็น

ระงับปวด รักษาอาการหยาบของม้ามและไตพร่อง (ปวดท้องน้อย คลื่นไส้อาเจียน มือเท้าเย็น อูจจาระเหลว) รวมทั้งมีฤทธิ์ให้ความอบอุ่นและทะลวงจิงลั่ว ทำให้ระบบหมุนเวียนทั้งเลือดและชีหมุนเวียนดี กระจายความเย็น ระงับปวด ชาเนื่องจากความเย็น แก้ประจำเดือนไม่มาเนื่องจากภาวะพร่อง เย็น ทำให้การหมุนเวียนของเลือดติดขัด ปวดประจำเดือน เป็นต้น^{1,3}

สรรพคุณตามตำราการแพทย์แผนไทย:

อบเชยจีน รสเผ็ด หวาน สรรพคุณแก้ลมอันตพฤกษ์ ปลุกธาตุอันดับให้เจริญ แก้ไข้สันนิบาต แก้อ่อนเพลีย ขับผายลม⁶

ขนาดที่ใช้และวิธีใช้:

การแพทย์แผนจีน ใช้ขนาด 1-4.5 กรัม ต้มเอาน้ำดื่ม¹

ข้อห้ามใช้ ข้อควรระวัง และอาการข้างเคียง:

ควรระมัดระวังในการใช้ในผู้ป่วยที่มีแนวโน้มเลือดออกง่าย¹ ห้ามใช้ในผู้ป่วยที่เป็นไข้โดยไม่รู้สาเหตุ หรือในสตรีมีครรภ์ และผู้ป่วยที่เป็นแผลในกระเพาะอาหาร รวมทั้งผู้ป่วยที่แพ้อบเชยจีน⁷ ในทางการแพทย์แผนจีนไม่ใช่ออบเชยจีนร่วมกับชื่อสื่อจื่อ เพราะจะถูกล้างฤทธิ์ได้¹

ข้อมูลวิชาการที่เกี่ยวข้อง:

1. สารสกัดน้ำขนาดเทียบเท่าผงยา 20 กรัม/กิโลกรัม มีฤทธิ์ลดไข้ บรรเทาอาการปวดในหนูถีบจักร และสาร cinnamic acid ที่แยกได้จากเปลือกต้นอบเชยจีน แสดงฤทธิ์ระงับปวดในหนูทดลอง และแสดงฤทธิ์ลดไข้ในกระต่าย⁸
2. เมื่อให้กระต่ายรับประทานผงอบเชยจีนขนาด 1.2 กรัม/กิโลกรัม ติดต่อกันนาน 6 วัน พบว่ามีฤทธิ์ช่วยให้อาการขาดออกซิเจนของกล้ามเนื้อหัวใจดีขึ้น และสารสกัดสามารถเพิ่มการไหลเวียนของเลือดที่ไปเลี้ยงหัวใจในหนูตะเภา นอกจากนี้เมื่อให้หนูขาวรับประทานสารสกัดน้ำขนาดเทียบเท่าผงยา 10 กรัม/กิโลกรัม หรือสารสกัดอีเทอร์ (น้ำมันหอมระเหย) ขนาด 0.8 มิลลิลิตร/กิโลกรัม วันละครั้ง ติดต่อกันนาน 5 วัน พบว่าสามารถต้านการแข็งตัวของเลือดได้⁹
3. สารสกัดน้ำยังมีฤทธิ์ต้านเชื้อแบคทีเรียและเชื้อไวรัสบางชนิดในหลอดทดลอง³
4. การศึกษาพิษเฉียบพลันในหนูถีบจักร โดยฉีดสารสกัดน้ำเข้าหลอดเลือดดำ และให้โดยวิธีรับประทาน พบว่าขนาดของสารสกัดน้ำเทียบเท่าผงยาที่ทำให้หนูถีบจักรตายร้อยละ 50 (LD₅₀) มีค่าเท่ากับ 18.48 และ 120 กรัม/กิโลกรัม ตามลำดับ และเมื่อให้สาร cinnamic acid แก่หนูถีบจักรโดยวิธีรับประทาน ฉีดเข้าหลอดเลือดดำ และ ฉีดเข้าช่องท้อง พบว่าขนาดของสารดังกล่าวที่ทำให้หนูถีบจักรตายร้อยละ 50 (LD₅₀) มีค่าเท่ากับ 225, 132 และ 610 มิลลิกรัม/กิโลกรัม ตามลำดับ⁸

5. การทดสอบความเป็นพิษ พบว่าเมื่อป้อนสารสกัดเปลือกอบเชยจีนด้วย 70% แอลกอฮอล์ ให้หนูขาวในขนาด 500 มิลลิกรัม/กิโลกรัม ไม่เป็นพิษต่อตัวอ่อน⁹ และขนาดที่ทำให้หนูถีบจักรตายมีค่ามากกว่า 2 กรัม/กิโลกรัม เมื่อป้อนสารสกัดยาตำรับด้วยน้ำให้หนูถีบจักรหรือหนูขาว ขนาดที่ทำให้หนูตายครั้งหนึ่งคือ 15 กรัม/กิโลกรัม¹⁰ เมื่อป้อนยาตำรับให้กระต่ายในขนาด 0.8 กรัม/กิโลกรัม ไม่พบพิษ¹¹ เมื่อฉีดสารสกัดเปลือกอบเชยจีนด้วยแอลกอฮอล์เข้าช่องท้องหนูถีบจักร พบว่าขนาดที่ทำให้หนูตายเป็นจำนวนครั้งหนึ่งคือ 1 กรัม/กิโลกรัม¹² และการฉีดยาตำรับเข้าช่องท้องหนูถีบจักร พบว่าขนาดที่ทำให้สัตว์ทดลองตายเป็นจำนวนครั้งหนึ่งคือ 23.6 กรัม/กิโลกรัม¹³

6. มีรายงานการศึกษาวิจัยทางคลินิกในประเทศจีนว่า เมื่อให้ผู้ป่วยโรคบิดชนิดเฉียบพลัน จำนวน 110 คน รับประทานยาแคปซูลอบเชยจีน 1.2-1.5 กรัม ติดต่อกัน 2 ครั้ง โดยให้ห่างกันครั้งละ 1 ชั่วโมง หลังจากนั้นให้รับประทานอีก 1.2-1.5 กรัม ติดต่อกัน 3 ครั้ง โดยให้ห่างกันครั้งละ 2 ชั่วโมง พบว่า ยาแคปซูลอบเชยจีนสามารถรักษาโรคบิดชนิดเฉียบพลันได้อย่างมีนัยสำคัญเมื่อเปรียบเทียบกับกลุ่มควบคุม⁸

เอกสารอ้างอิง

1. The State Pharmacopoeia Commission of P.R. China. Pharmacopoeia of the People's Republic of China. Vol.I. English Edition. Beijing: People's Medical Publishing House, 2005.
2. ชยนต์ พิชัยสุนทร, แม่นาส ชวลิต, วิเชียร จีรวงศ์. คำอธิบายตำราพระโอสถพระนารายณ์. พิมพ์ครั้งที่ 2. กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์อมรินทร์, 2548.
3. เย็นจิตร เตชะดำรงสิน. การพัฒนาสมุนไพรแบบบูรณาการ. กรุงเทพมหานคร: สำนักงานกิจการโรงพิมพ์ องค์การทหารผ่านศึกในพระบรมราชูปถัมภ์, 2550.
4. Lei GL, Dun BS. Zhongyao Paozhi Jishu Zhinan. 1st ed. Xi-an: World Library Publishing House, 2002.
5. Liu TS, Pan QP, Zhou YS, Wu ZY. XiuZhen Zhongyao yin pian Caise Tuben. 1st ed. Hunan: Hunan Science & Technology Publishing House, 2006.
6. วุฒิ วุฒิธรรมเวช. คัมภีร์เภสัชรัตนโกสินทร์. กรุงเทพมหานคร : บริษัท ศิลปสยามบรรณกิจและโรงพิมพ์ จำกัด, 2547.
7. World Health Organization. WHO monographs on selected medicinal plants. Volume 1. Geneva: World Health Organization, 1999.
8. Qu SY. Cortex Cinnamomi: rou gui. In: Wang BX, Ma JK, Zheng WL, Qu SY, Li R, Li YK (eds.). Modern study of pharmacology in traditional Chinese medicine. 2nd ed. Tianjin: Tianjin Science & Technology Press, 1999.
9. Yamasaki K, Hokoyama H, Nunoura Y, Umezawa C, Yoneda K. Studies on effect of crude drugs on enzyme activities. 1. Influence of cinnamon bark upon protein digestive action by pancreatin. Shoyakugaku Zasshi 1982; 36:11-6.
10. Aburada M, Takeda S, Ito E, Nakamura M, Hosoya E. Protective effects of juzentaihoto, dried decoction of 10 Chinese herbs mixture, upon the adverse effects of mitomycin C in mice. J Pharmacobio Dyn 1983; 6(12): 1000-4.
11. Akhtar MS. Hypoglycaemic activities of some indigenous medicinal plants traditionally used as antidiabetic drugs. J Pak Med Ass 1992; 42(11): 271-7.
12. Woo WS, Lee EB, Han BH. Biological evaluation of Korean medicinal plants. III. Arch Pharm Res 1979; 2: 127-31.
13. Shin KH, Lee EB, Chung MS, Kim OJ, Yoon KY. The acute and subacute toxicities and pharmacological actions of Gami Ssanghwa Tang preparations. Korean J Pharmacog 1990; 21(2): 179-85.